

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ СХОДОЗНАВСТВА ім. А. Ю. КРИМСЬКОГО

**СХОДОЗНАВСТВО
І ВІЗАНТОЛОГІЯ В
УКРАЇНІ В ІМЕНАХ**

**БІОБІБЛІОГРАФІЧНИЙ
СЛОВНИК**

Київ 2011

УДК 930:929:01:94(477)
ББК 91.9:63.І(4УКР)-8
С92

*Друкується за рішенням вченої ради Інституту сходознавства
ім. А.Ю. Кримського НАН України (протокол № 3 від 16.06.2011 р.)*

Редакційна колегія:

Матвєєва Л.В. – головний редактор, Боряк Г.В., Бубенок О.Б., Василюк О.Д.,
Дубровіна Л.А., Кочубей Ю.М., Мавріна О.С., Онищенко О.С., Радівілов Д.А.,
Рибалкін В.С., Хамрай О.О., Циганкова Е.Г.

Упорядники:

Е.Г. Циганкова, Ю.М. Кочубей, О.Д. Василюк

Видається завдяки субсидії ЮНЕСКО

С92 Сходознавство і візантологія в Україні в іменах: біобібліогр. слов. /
упоряд.: Е.Г. Циганкова, Ю.М. Кочубей, О.Д. Василюк ; редкол.: Матвєєва
Л.В. (голов. ред.) [та ін.]. – К. : Ін-т сходознавства ім. А.Ю. Кримського
НАНУ, 2011. – 260 с.

ISBN 978-966-02-6137-2

Цей біобібліографічний словник є першою спробою виявити та зібрати під однією обкладинкою біографії вітчизняних вчених, які своєю працею зробили внесок в розбудову українського орієнталістичного простору, починаючи від перших згадок про Схід в учбовій та науковій літературі і до сьогодення, коли сходознавство перетворилося на самостійну галузь науки, яка динамічно розвивається. Редколегія пропонує майбутнім дослідникам матеріал для вивчення шляхів поступового перетворення суто описової науки, замкненої на себе в учбових закладах окраїн імперії, в повноцінну наукову дисципліну, що має як теоретичну так і практичну цінність.

Словник розрахований на науковців, викладачів, студентів та широкий загал зацікавлених осіб.

УДК 930:929:01:94(477)
ББК 91.9:63.І(4УКР)-8

ISBN 978-966-02-6137-2

© Інститут сходознавства
ім. А.Ю. Кримського НАНУ, 2011

ВІД УПОРЯДНИКІВ

Сходознавство – відносно нова галузь науки в Україні – повноцінно існує лише протягом двадцяти останніх років, проте розвивається динамічно і плідно. Щороку зростає кількість спеціалістів і поширюється коло досліджень, посилюється державний попит.

Цілком природно постають питання: хто є хто в українській орієнталістиці, чи належить вона лише сьогоденню, чи спирається на певну традицію і має коріння в історії науки. Першим, хто поставив питання про необхідність вивчення історії українського сходознавства, був Андрій Петрович Ковалівський (1895–1969), який звернув увагу на складність і нерозробленість теми. Він писав: “якщо таку справу ставити ґрунтовно, то ледве чи одна людина могла б її здійснити, хіба що потративши на це чимало років”¹, бо підготовчих робіт не існує, а загальні університетські огляди подають замало фактичного матеріалу.

Фундатор і перший директор Інституту сходознавства ім. А.Ю. Кримського НАН України О.Й. Прицак (1919–2006) неодноразово підкреслював наявність глибинних зв’язків з народами Сходу в українській культурі й історії, необхідність всебічного їх вивчення. На початку існування нової установи О.Й. Прицак зробив усе, щоб вивести її на відповідний науковий рівень. Сьогодні традиція історизму продовжується науковцями відділу Історіографії та джерелознавства, який працює під керівництвом директора Інституту, доктора історичних наук, професора Л.В. Матвеевої. Питанням історії науки і, зокрема, сходознавства присвячені її особисті праці про В.П. Бузескула, В.І. Григоровича, Ю.А. Кулаковського та ін. В Інституті засновано серію “Наукова спадщина сходознавців”, чимало цікавих матеріалів вміщується в часописах “Східний світ” та “Сходознавство”. Функціонують спеціалізовані вчені ради по захисту дисертацій з історичних та філологічних наук.

Важливою ланкою в процесі студіювання історії сходознавства є запропонований читачеві біобібліографічний словник, який виконувався як планове завдання співробітниками Інституту.

Зрозуміло, що розшук та відтворення біографій вчених дореволюційних часів і періоду 20–30-тих рр. вимагали ретельної пошукової роботи, іноді дуже складної і тривалої; і якщо йшлося про перших, то існувала можливість знайти необхідні матеріали в університетських архівах і виданнях, але радянські десятиліття ховали свої таємниці в спеціальних фондах КДБ, які стали доступними відносно недавно. Хоча вони активно вивчаються сучасними істориками науки, зроблено ще далеко не все. Відомі російські біобібліографічні довідники є значним внеском у вирішення проблеми, однак українська складова в них потребує і доповнень, і уточнень². Отже редколегією було прийняте рішення вико-

¹ ЦДАМЛМ України, ф. 149, оп. 1, спр. 16: Ковалівський А.П. Сходознавство у Києві у XIX і поч. XX вв., арк. 1.

² Милибанд С.Д. Библиографический словарь отечественных востоковедов / 2 изд., перераб. и допол. – М., 1995. – Кн. I. – 702 с.; Кн. II. – 765 с.; Люди и судьбы. Библиографический словарь востоковедов – жертв политического террора в

нані на замовлення персоналії позначати як авторські пошукові роботи, і до їх здійснення були залучені відомі фахівці. Багато статей написав Ю.М. Кочубей, статті про вчених Харківського університету підготували Л.О. і О.О. Чувпило, матеріали Київського університету опрацьовувала Т.О. Щербань, Новоросійський університет і Крим вивчали Д.П. Урсу й А.А. Непомнящий, Львівський – А.М. Козицький; про візантологів КДА матеріали надав О.В. Файда, біографії сходознавців 20-30 рр. відтворила Е.Г. Циганкова, представили єгиптологів О.О. Романова та А.Л. Зелінський, тюркологів – І.М. Дрига, низку статей підготували А.О. Пучков, С.І. Білокінь, І.Ф. Черніков, К.К. Крайній та ін. Такі анкети супроводжуються списками використаних джерел, посиланням на архіви і підписуються прізвищем автора. Складені ж власноруч анкети респондентів подаються без підпису.

Для того щоб побачити, які сили визначають і відтворюють орієнтальні студії сьогодні, редколегією було вирішено запровадити метод анкетування, причому головними критеріями вміщення персоналії до словника були наявність наукового ступеня не нижче кандидатського і друкованих наукових праць. Персоналія сходознавця/візантолога складається з таких блоків: біографічні дані, визначення фаху, відомості про закінчення наукових закладів, присудження наукових ступенів, головні місця праці, нагороди, коротко про участь у значних міжнародних форумах, список власних праць, а також публікації про автора і рецензії на його твори (якщо вони є). Оскільки не було можливості подавати повні переліки творів, просили кожного респондента вказати лише 5–7 назв найбільше характерних і змістовних робіт і не включати автореферати, дисертації, тези доповідей, методичні розробки, учбові посібники тощо. Анкету було розіслано науковими і учбовими закладами, в яких здійснюються відповідні студії. На місцях пропозицію зустріли дуже схвально: фахівці не тільки охоче надавали відомості про себе, але й сприяли тому, щоб ніхто не був забутий, завдяки чому редколегія отримала певне уявлення про існуючий стан справи в цілому, а також в окремих регіонах – у Києві і Львові, Харкові і Криму, Одесі, Дніпропетровську, Луганську тощо. У збиранні інформації брали активну участь співробітники Інституту сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України.

У зв'язку з відомими подіями в історії України упорядникам треба було вирішити декілька принципових питань. Так, певні роздуми викликало питання про сходознавців Львова, де здавна діяв польський університет, у розбудові якого брали участь представники різних народів, в тому числі українці. Вони разом творили львівське сходознавство. Нами включені до словника вчені польського походження, які працювали на українських землях.

Складна ситуація склалася із сходознавством в Криму: науковими дослідженнями проблем кримознавства у радянські часи там займалися в основному вчені Москви і Ленінграда, місцевих дослідників було зовсім мало. Тільки після 1954 р. стало можливим говорити про повноцінне українське сходознавство на півострові і його представників. Таким чином нами зафіксовані імена тих, хто мешкав в Криму, або в Україні взагалі, і займався питаннями кримознавства.

советский период (1917–1991) / Подг. Я.В. Васильков и М.Ю. Сорокина. – Санкт-Петербург, 2003. – 495 с.

Значний внесок у вивчення Сходу зроблено науковцями релігійних установ; їх персоналії теж включено до словника. У випадках, коли вчений прийняв постриг, він фігурує в тексті під чернечим ім'ям, а світське вказується поряд в дужках.

Зрозуміло, що отриманий редколегією корпус анкет не є повним, може мати пропуски і неточності, статті про сучасників відрізняються від статей про вчених минулих часів, які включали низку невластивих для наших днів реалій. Редколегія свідомо погодилася на певні відхилення від жорсткої уніфікації подачі матеріалу заради збереження історичної правди.

Для спрощення користування введено такі умовності. Оскільки більшість згадуваних у словнику вищих учбових закладів змінювали свою назву протягом часу, вони подаються у скороченому вигляді. Наприклад, Київський університет замість Київський державний університет ім. Т.Г. Шевченка чи Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Також у скороченому вигляді вміщуються назви журналів, кафедр, наукових ступенів і вчених звань і т.ін., що вказано у списку скорочень.

Наукову передмову та передмову від упорядників написали: Е.Г. Циганкова, Ю.М. Кочубей, О.Д. Василюк.

Комп'ютерний набір здійснили: А.М. Амірова, Ю.П. Дудка, О.М. Карашук, Я.Є. Ленго.

Оригінал-макет підготував О.М. Литвин.

Пропонуючи свою працю читачеві, редколегія сподівається, що словник стане у нагоді повсякденній праці спеціалістів, викладачів, студентів і всіх, хто цікавиться проблемами вітчизняної орієнталістики та історії взагалі.

ПЕРЕДМОВА

Розпочинаючи підготовку біобібліографічного словника українських орієнталістів, редколегія наштовхнулася на певні питання, пов'язані з особливостями історичного розвитку наукової дисципліни. Вони потребували попереднього роз'яснення.

Знань про Схід потребує кожний напрям українознавчої науки: надто багато слідів в Україні залишилося від тих народів, які колись жили на її теренах і залишили згадку по собі у мові, побуті, археологічних знахідках, в історичній пам'яті народу; до того ж існують політичні, економічні, культурні зв'язки з найближчими сусідами – народами Кавказу, Туреччини, Балкан; численні нащадки східних етносів мешкають і сьогодні в країні.

Важливість орієнталістичних студій для українознавства свого часу окреслив О.Й. Прицак: “Нашим завданням, з одного боку є дослідження східних елементів української культури, а з другого – поширення інформації про Україну через знання про східний світ. Я очолив Інститут сходознавства для того, щоб допомогти Україні краще пізнати себе”¹.

Неможливо було також ігнорувати і візантійські впливи. Існували певні сумніви щодо включення візантологів до словника; врешті питання було вирішено з огляду на традицію в українській орієнталістиці, яка закладена була ще А.Ю. Кримським. Складаючи програму розбудови Історично-філологічного відділу УАН у 1918 р., він передбачав створення окремої кафедри візантинознавства², однак на той час в академії таких можливостей не було, отже візантинознавство (т. зв. комісія по виучуванню візантійського письменства та впливу його на Україні – скорочено Візантологічна), було започатковано і розвивалося в складі сходознавчих кафедр як обов'язкова допоміжна дисципліна українознавства, а згодом перетворилася на відгалуження близькосхідних студій. Про доцільність певного поєднання сходознавства і візантології треба додати декілька слів. Свого часу Кримський писав: “Візантія (побіч Сходу) є так само те джерело, звідки розпочинається великий потік нашої національної культури [...] бо це – царица культури найближча для неї, найбільше з нею споріднена і перейнята нею в історичну спадщину”³. Існуючий нині Інститут сходознавства продовжує цю традицію.

В нашій країні протягом довгого часу сходознавство не відокремлювалося від історичних або лінгвістичних курсів, а існувало у вигляді окремих тем в процесі викладання історичних або філологічних дисциплін, іноді східні сюжети ставали темою наукових та художніх творів.

З часом утворився певний масив знань про Схід, ніби випадкових, не

¹ Цит. за стат.: Матвеева Л.В. Інститут сходознавства ім. А.Ю. Кримського: сьогодні // Східний світ. – 2008. – № 3. – С. 8.

² Із пояснювальної записки Д.І. Багалія, А.Ю. Кримського, Г.Г. Павлуцького, Є.К. Тимченка до Комісії для вироблення законопроекту про організацію Історично-філологічного відділу УАН // Історія Академії наук України. 1918-1923. – К., 1993. – С. 119.

³ Там само. – С. 124.

пов'язаних між собою, оприлюднених вченими, що не вважали себе сходознавцями. Але пізніше з окремих фактів склалися міцні підвалини науки з величезним потенціалом майбутнього розвитку. Слушно виникає питання – хто ж були ті перші українські орієнталісти і візантологи.

У наші часи зростає увага до особи і її ролі в науці, все більше фахівців звертаються до біоісторіографії, яка стала однією з пріоритетних гілок сучасної історичної науки. Вона вимагає створення колективного портрету науковців – будівників наукового напрямку на тлі свого часу. Протягом майже трьох століть українська орієнталістика і відповідно наукові спільноти в різні періоди мали свої особливості. У дореволюційні часи науковці мандрували містами імперії і працювали в різних наукових закладах і України, і Росії; у багатьох випадках дехто з них відомі як російські вчені. Перед редколегією постало питання: хто з них має бути включений до словника українського. Вирішили спиратись на наявність в біографії вченого деякого періоду праці в Україні, під час якого ним зроблено внесок в науку у вигляді виданих творів, читання лекцій в українських навчальних закладах, запровадження окремих курсів тощо; тобто з огляду на те, який слід залишив по собі науковець в українській науці. Такий підхід дозволив виявити орієнталістів дорадянських часів. Але з часом життя змінювалося, а з тим відбувалися певні перетворення і характеру, як би мовити колективного портрету спільноти українських сходознавців в різних історичних обставинах.

Якщо розглядати розвиток проблеми під таким кутом зору, то стає очевидним, що персоніфікована історія сходознавства виразно поділяється на кілька періодів: 1) від появи перших спроб ознайомлення зі Сходом і до 1917 р. орієнталізм розвивався, головним чином, у наукових центрах, якими були університети, носіями інформації була університетська професура з її академічними вимогами і стилем наукових творів – цей період умовно назвемо університетським; 2) в 20-х – поч. 30-х рр. сходознавство з одного боку одержує державну підтримку, з іншого – змінюються як характер досліджень, так і самі дослідники. В сходознавство приходять і організатори науки, і партійні функціонери, а головне, тон задають загони відданих праці ентузіастів з числа молоді – цей період умовно назвемо періодом неофітів.

Після закриття всіх сходознавчих установ у 1934 р. наступив довгий період, який можна назвати періодом стагнації. Сходознавство і візантологія ніби не існували в українській науці, нечисленні твори на східні сюжети, що з'явилися, мали науково-популярний або освітянський чи пропагандистський характер і не могли відповідати вимогам серйозних наукових праць. Однак, поступово ситуація змінювалася, особливо після хвилі реабілітацій, яка розпочалася в кінці 50-х; зросла кількість робіт, вдосконалювалася їх якість, а ще поширювалися зв'язки України з країнами Сходу – республіка набувала все більшої ваги у міжнародному середовищі. Йшло активне зміцнення бази для відродження наукової галузі. Цей проміжок можна назвати часом попереднього накопичення, що передував появі наступного 3) періоду, який визначився виникненням нової генерації фахівців. Зрозуміло, що головним чинником того явища стало набуття Україною незалежності, але не слід недооцінювати і наявність у 1991 р. певного ресурсу.

Враховуючи все вище сказане, редколегія дійшла до висновку, що запропоноване дослідження є не тільки і не стільки біобібліографічним словником, але

фактичним начерком історії сходознавства і візантології в Україні і має мати назву “Сходознавство і візантологія в Україні в іменах”.

I

Традиція вивчення східних мов закладалася ще у першій чверті XVIII ст. працею Єпіфанія Тихорського, який працюючи у Харківському колегіумі переклав “Отче наш” більш як стома мовами, зокрема старою єврейською, халдейською, арабською, ефіопською, перською, турецькою, татарською, вірменською. Відомості про Схід поступово накопичувалися. Стару єврейську мову і візантологію вивчав Г. Сковорода, візантологія і історія стародавнього Сходу були обов’язковими предметами у Київській духовній академії. Перші спроби проникнення в орієнтальний світ з’являються у творах українських учених у XIX ст. і концентруються в наукових центрах, що ними стають університетські міста. Загальний огляд сходознавчих праць, написаних науковцями Харківського колегіуму, згодом – університету (заснований 1805 р.), зробив А.П. Ковалівський⁴. Після перетворення колегіуму на університет тут було ухвалено постанову про викладання тюркських мов; створена спеціальна кафедра східних мов, на якій деякий час читали курс старої єврейської мови, а пізніше на кафедрі стародавньої літератури вивчали семітську філологію.

Вийшли друком окремі роботи І.І. Срезневського про історію стародавніх Ірану та Індії; з 1835 р. М.М. Лунін у свій курс загальної історії вводить історію Вавилону, Асирії, Мідії, Персії, публікує в “Журнале Министерства народного просвещения” нариси “Индия. Взгляд на жизнь индостанского народа” і в ж. “Москвитянин” – “Взгляд на историографию древнейших народов Востока”.

О. Рославський-Петровський додав до курсу загальної історії лекції з історії азійських і африканських народів, а в 1860-ті рр. видав посібник з історії великих народів Стародавнього Сходу, який складався з трьох окремих книжок: “Египет”, “Халдея”, “Индия”.

В наступні роки з’являються праці В.К. Надлера “Культурная жизнь арабов в первые века хиджры (622–1100) и ее проявления в поэзии и искусстве” та М.П. Плохинського “Поселения грузин на Украине в XVIII в.”, “О цыганах на Гетьманщине и в Слободской Украине”, “О Нежинском греческом братстве”. На рубежі століть на кафедрі всесвітньої історії В.П. Бузескул започаткував вивчення Стародавньої Греції та Візантії. Тоді ж він опублікував кілька статей на цю тему.

На філологічному відділі до 1855 р. існувала кафедра східної словесності з розрядами: а) арабська, турецька та перська мови; б) монгольська й татарська мови. Керував нею Б.А. Дорн, він же викладав арабську і перську мови.

У 1850 р. створено історично-філологічний факультет, а в 1859 р. введено курс порівняльного мовознавства. Через чотири роки відкрито кафедру порівняльної граматики індоєвропейських мов, відтоді стало обов’язковим вивчення санскриту. З 1864 р. тут працювали відомий санскритолог, іраніст і гебра-

⁴ Ковалівський А.П. Вивчення Сходу в Харківському університеті та Харкові у XVIII–XX віках // Антологія літератур Сходу. – Х., 1961. – С. 9-122.

їст К.А. Косович, а після нього – Е. Діллон, О.І. Александров, В.І. Шерцль, Д.М. Овсяннико-Куликовський, а потім його учень П.Г. Ріттер.

Про інтенсивність розробки східної тематики дають уявлення публікації в “Записках Императорского Харьковского университета”. В 1890-х–1912 рр. на сторінках “Записок” вийшли друком оригінальні праці “Основные черты государственного и общественного строя Византии” Є.О. Черноусова, “Из лекций по истории восточных законодательств” А.М. Стоянова, “Что такое санскрит” П.Г. Ріттера, розвідка М.Ф. Сумцова “Труды Ф.И. Шмидта по истории искусств”, в якій проаналізовано візантійські дослідження майбутнього українського академіка.

У 1877 р. при Харківському університеті розпочало свою діяльність “Историко-филологическое общество”, що видавало свій “Сборник”, однак воно залишалося маловідомим і тому з 1911 р. було започатковано видання “Вестник Харьковского Историко-филологического общества”, де було вміщено, зокрема, матеріали про Схід В.П. Бузескула, Є.Г. Кагарова й інших.

Автором короткого нариса розвитку сходознавства у Київському університеті (заснований 1834 р.) також є А.П. Ковалівський. На жаль, робота ця лишалася незакінченою, його починання було продовжено Т.О. Щербань⁵.

Сходознавча традиція у Києві була так чи інакше пов’язана з процесом вивчення української мови, історії, фольклору, етнографії. Однак у Києві кінця ХІХ – початку ХХ ст. перше місце посідала інданістика: тут вже у середині ХІХ ст. Ф. Деларю, написав нарис з історії поезії стародавніх індійців, його послідовником став Г. Васильєв – він порівнював індійські закони Ману про одруження зі шлюбними звичаями слов’ян за літописом Нестора. Але справжнім засновником школи індології був Ф.І. Кнауер, котрий разом з В.Ф. Міллером уклав підручник санскритської мови з граматикою, хрестоматією та словником, що виданий був у Лейпцігу; його ж авторству належать два наукових видання староіндійських сутр (тт. 1–2 – 1897 р.; тт. 1–5 – 1900, 1903 рр.). Він був також дослідником і викладачем порівняльного мовознавства. У своїх працях приділяв особливу увагу ведійському й класичному санскриту. Перед Першою світовою війною вийшли друком його головні дослідження “Лекции по сравнительной грамматике индоевропейских языков” и “Лекции по введению в языкознание”. Учнями Ф. Кнауера були видатні вчені-індологи О.П. Баранников, М.Я. Калинович, Б.О. Ларін.

Баранников у 1920-ті рр. досліджував мову і фольклор циган, а також історію новоіндійської літератури. Він скоро виїхав з України. Схожою була доля Б.О. Ларіна. Творчість майбутнього академіка М.Я. Калиновича розгорнулася вже в радянські часи.

В “Университетских известиях” виходило багато праць київських індологів: П.І. Аландського, О.О. Козлова, О.О. Жиліна та ін. У 1912 р. вийшла книга М.М. Боголюбова “Кризис мифологического сознания в Индии и Древней Греции”.

В Києві розвивалася також арабістика. З 1913 р. розпочав свою багатолітню

⁵ ЦДАМЛМ України, ф. 149, оп. 1, спр. 16: Ковалівський А. Сходознавство у Києві у ХІХ і поч. ХХ вв.; Щербань Т.О. Сходознавство у Київському університеті св. Володимира: 1834–1918 // Східний світ. – 2006. – № 3. – С. 96-110; № 4. – С. 76-86; 2007. – № 1. – С. 74-82.

педагогічну діяльність Т.Г. Кезма, він викладав арабську (а іноді й турецьку) мову в багатьох навчальних закладах Києва, зокрема у Комерційному інституті. Перську викладав В.І. Щербина.

Потужні наукові сили згуртувалися навколо Історичного товариства Нестора Літописця. Ідея створення цього товариства належала М.О. Максимовичу, товариство відкрили у січні 1873 р., серед його фундаторів були такі видатні вчені як П.О. Лашкар'єв, М.І. Петров, В.Б. Антонович, І.П. Хрущов. В.С. Іконников, кілька років головуєчи в товаристві, підпорядкував його університетові, створив атмосферу сумлінної наукової праці, започаткував бібліотеку й zorganizував видання “Чтения в Историческом обществе Нестора Летописца”.

В “Чтениях” уміщено чимало сходознавчих матеріалів. Приміром, А.А. Андрієвський знайшов і проаналізував документи з архіву Київського губернського правління про взаємні скарги татар і запорожців 1749 р. та листування з цього питання. Привертає увагу докладний переклад статті з вірменської газети “Ардзган”, що його зробив І.А. Лінніченко, про суспільну роль вірмен в історії Південно-Західної Русі, де охарактеризовано львівську діаспору. Тут уміщено декілька праць Ю.А. Кулаковського: “О новейших находках в Старом Крыму”, “Орхонские находки и начало турок”, “Европейская Сарматия по Птолемию”, “Аланы по сведениям классических и византийских писателей”, дискусійну статтю О.М. Грена “Где жили народы Буртасы и где находился центр хазарского хаганата – Итиль?”. В.Б. Антонович досліджував славнозвісний опис подорожі Антіохійського патріарха Макарія в Росію 1653 р.

Ще одним науковим центром у Києві, де проводилися сходознавчі дослідження, була Київська духовна академія⁶. На зламі століть тут існував колектив учених, що працювали в галузях давньої історії і філософії Сходу та були знавцями східних і стародавніх мов.

Про широту діапазону сходознавчих зацікавлень у КДА свідчать публікації в “Трудах Киевской духовной академии”. Матеріали про життя східних країн містять численні описи подорожей, наприклад, нариси архімандрита Порфирія Успенського про його відвідини монастирів у Фесалії, Лівії, Абіссинії, Сирії. Єпископ Чигиринський, археолог та історик, відомий як засновник вітчизняної ефіопістики, він очолював російську місію в Єрусалимі.

Безцінні колекції з археологічних знахідок, літературних та мистецьких творів зібрані архімандритом Антоніном.

Не втратив актуальності і цикл статей О.О. Дмитрієвського “Путешествия по Востоку и его научные результаты” та його нарис “Современное русское паломничество на св. Землю”.

В 70-х рр. ХІХ ст. у КДА запроваджено спеціальну кафедру біблійної археології, а на рубежі століть тут з'явилася наукова школа з історії стародавніх часів, що проводила порівняльний аналіз пам'яток Святого писання та новіших археологічних знахідок, зокрема, клинописних текстів. З-поміж праць того на-

⁶ Циганкова Е.Г. Сходознавчі установи в Україні. Радянський період. – К., 2007. – 290 с.; Жуковський А. Вклад Київської Духовної Академії і її “Трудів” на культурному і богословському відтинках // Український історик. – Нью-Йорк–Торонто–Мюнхен. – 1988. – Т. XXV, ч. 97–100. – С. 84–91; 1989. – Т. XXVI, ч. 1–3 (101–103). – С. 50–64.

пряму найбільший інтерес становлять публікації В.П. Рибинського з історії євреїв, історіографії самарянської писемності. Видатний фахівець у галузі історії, філософії та мови В.Ф. Іваницький залишив по собі кілька оригінальних робіт, як-от “Древнееврейское уголовное законодательство”, “О происхождении иудейского эллинизма Александрии”, “Папирусы с о. Элефантины” тощо. Його головною працею була фундаментальна монографія “Филон Александрийский. Жизнь и обзор литературной деятельности” (Київ, 1911). Автор докладно розглядає грецькі та іудейські елементи творчості філософа, наводить повні списки джерел та аналізує їх.

Візантійське право досліджував Ф.І. Мищенко, у майбутньому український академік; історію Візантії вивчав і викладав Ф.О. Терновський. Історію візантійського письменства розробляв також М.Ф. Оксінок, автор монографії “Эсхатология Григория Нисского”. І.О. Олесницький опублікував документи нового національного іудейського релігійного руху в Південній Росії.

У 1872 р. при КДА засновано Церковно-археологічне товариство й одночасно з ним – Церковно-археологічний музей. Серед його експонатів, вік яких датується від третього тисячоліття до н. е. і до XIX ст. включно, були пам’ятки образотворчого мистецтва, стародруки, акти, грамоти, рідкісні рукописи, матеріали з церковної історії та археології, богослов’я й філософії, літератури, права тощо. Чимало експонатів мало східне походження: вавілоно-асирійські клинописні таблички; грецькі, арабські, коптські, сирійські, грузинські рукописи. Товариство мало свій друкований орган – “Чтения в Церковно-историческом и Археологическом обществе при Киевской духовной академии”. До 300-річчя КДА було підготовлено збірник статей, перший випуск якого вийшов у 1917 р. в ньому В.Ф. Іваницький умістив дослідження про етнічне походження рехавитів.

Сходознавча традиція в Одесі бере свій початок від часів Рішельєвського ліцею, в стінах якого існував Інститут східних мов⁷. Одеса як велике портове місто, де перетиналися торговельні шляхи Заходу і Сходу, завжди відчувала потребу в фахівцях, обізнаних у мовах, звичаях, культурі Близького Сходу. Ліцей засновано 1817 р., а у 1838 р. за новим статутом його поділено на два відділення – фізико-математичне і юридичне, до того ж, він у своєму складі мав Інститут східних мов із кафедрою східних мов (арабською, турецькою та перською). Першим її завідувачем став відомий тюрколог професор В.В. Григор’єв, перу якого належить низка розвідок з історії Золотої Орди, Туреччини, Середньої Азії та фундаментальна праця про Східний Туркестан, високо оцінена фахівцями. При інституті існувала бібліотека з книжками арабською, перською та турецькою мовами. Після від’їзду Григор’єва його заступив вихованець східного факультету Петербурзького університету В.В. Кузьмін. З 1852 р. кафедру східних мов очолив випускник Казанського університету І.М. Холмогоров, до того професор Лазаревського інституту східних мов у Москві, де викладав арабську й перську мови, досліджував творчість поета Са’аді Шіразі. Протягом майже десяти років у ліцеї викладав богослов’я і церковну історію вже згадуваний Порфирій Успенський.

⁷ Урсу Д.П. З історії сходознавства на Півдні України // Східний світ. – 1994. – № 1-2. – С. 135-150.

Інститут східних мов Рішельєвського ліцею закрили у 1854 р., а його сходознавчу бібліотеку передали до Петербурга.

Естафету сходознавчих досліджень в Одесі підхопив відкритий у 1865 р. Новоросійський університет, в якому було започатковано кафедру порівняльного мовознавства й санскриту. На рубежі століть у галузі індології та санскритології тут працював Д.М. Овсянко-Куликовський; він захистив докторську дисертацію “К истории культа огня у индусов в эпоху Вед” і видав багато праць з індійської міфології й історії релігії, котрі не втратили свого наукового значення і в наші часи.

Понад десять років кафедрою завідував видатний ерудит, знавець багатьох мов, у тому числі китайської, готентотської – В.І. Шерцль. На цій посаді його змінив О.І. Томсон, наукові зацікавлення якого – індоіранські мови, загальне мовознавство, вірменська мова, а також славістика. З кінця 1880-х рр. починають виходити друком його роботи “Лингвистические исследования”, “Историческая грамматика армянского языка г. Тифлиса” та ін. Томсон викладав санскрит не тільки в університеті, але й на Вищих жіночих курсах. У 70-х рр. санскрит викладав відомий славіст І.В. Ягич.

1870 р. на кафедру історії і теорії мистецтва прийшов Н.П. Кондаков. За часи свого перебування в Одесі він здійснив декілька наукових експедицій до монастирів Картлі, Імеретії, Менгрелії й опублікував статтю про стародавню грузинську архітектуру. Пізніше здійснив п'ять подорожей до Туреччини, Греції, Єгипту, на гору Синай з метою дослідження християнських старожитностей; на основі цих матеріалів видав чотири книги про культову архітектуру Константинополя й Синайського півострова. У 1881 р. вийшов підготовлений ним в Одесі фотоальбом архітектурних пам'яток монастиря св. Катерини на Синайському півострові.

З 1910 р. історію мистецтва, історію театру й історію первісної культури викладав знавець античності Б.В. Варнеке, під час перебування в Одесі він видав низку праць з історії давньогрецького театру; брав участь в археологічних дослідженнях на Одещині.

Перед Першою світовою війною на Вищих жіночих курсах при університеті було запроваджено вивчення історії Сходу. Лекції читали Е.Р. Штерн, професор Є.М. Щепкін і відомий семітолог Й.Л. Клаузнер.

Свої праці одеські вчені публікували в “Записках Новороссийского университета. Историко-филологический факультет”. Майже всі випуски “Записок” були окремими авторськими монографіями.

Однак найбільше сходознавчих статей містила “Летопись Историко-филологического общества при Новороссийском университете”. “Летопись” започатковано у 1890 р., а окремі її випуски відводилися для візантійського, пізніше – візантійсько-слов'янського відділення Товариства й мали власну нумерацію. Тут розміщено розвідки Ю.А. Кулаковського. Привертають увагу публікації О.В. Ристенка, який досліджував взаємовпливи візантійської і слов'яно-руської літератур, з урахуванням тюркських та іранських впливів, провадив аналіз грецьких, сирійських, єврейських, арабських джерел.

Постійний член правління “Летописи Историко-филологического общества” Е.Р. фон Штерн надрукував тут 1903 р. розвідку “Перси Тимофея” про

знайдену пам'ятку грецької поезії. Е. Штерн до 1911 р. головував у Одеському товаристві історії і старожитностей, у коло його завдань входило дослідження історичної долі Півдня Росії, збирання та зберігання пам'яток. Одеса завдячує Штерну своїми безцінними колекціями пам'яток історії, археології, культури, каталоги яких зберігаються нині в Інституті рукопису Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського.

Приєднання до Росії Криму в останній чверті XVIII ст. стало поштовхом для організації наукових експедицій з метою вивчення природи, економіки, мови, історії, культури населення півострова. Перші експедиції були організовані Петербурзькою академією наук. Зібрані ними матеріали стали не тільки основою кримських студій, але і джерелом для історії України⁸.

Незабаром до кримознавчих досліджень звернулися і українські вчені, серед яких був Ф.Ф. Лашков, який розробляв сюжет політичної історії кримського ханства, створений ним "Исторический очерк покорения Крыма" був опублікований на сторінках "Таврических губернских ведомостей" в 1884 р., окреме дослідження "Шагин-Гирей, последний крымский хан" побачило світ у ж. "Киевская старина" у 1886 р. і було перевидано на початку 90-х рр. Не втрачає актуальності бібліографічне зібрання Н.П. Кондакова з історії, археології, архітектури Криму.

Плеяду цих дослідників доповнюють кримчани, серед яких О. Акчокракли – історик Криму, етнограф, палеограф, мистецтвознавець, літератор, що залишив по собі статті про "Татарские тамги в Крыму", "Старо-крымские и отузские надписи XIII–XV вв.", був учасником етнографічних експедицій тощо. Автор праці "Археологическое и этнографическое изучение татар в Крыму" (1930) У. Боданінський – художник, мистецтвознавець, етнограф, що описав багато пам'яток кримськотатарської давнини. Видатним вченим-мислителем кримськотатарського народу був І. Гаспринський – видавець і редактор газети "Переводчик-Терджиман", автор педагогічних та історико-літературних праць. Відомим представником кримськотатарської інтелігенції був тюрколог Якуб-Кемаль – директор Східного музею в Ялті, який видав своє дослідження про тюрко-татарський рукопис XIV ст. "Нехджу-ль-ферадис" – визначне джерело для вивчення історії Кримського юрта Золотої Орди.

Когорта кримсько-татарської інтелігенції на рубежі XIX і XX століть була доволі численною і потужною і її внесок в історію, археологію, етнографію, мовознавство Криму і в сходознавство взагалі не могли не звернути на себе увагу спільноти вчених, зокрема, Кримського, який в 1930 р. видав збірник "Студії з Криму", що не втратив свого значення і в наші дні. Однак протягом наступних десятиліть до кінця XX століття і на початку нового тисячоліття енергія розвитку напряду зростала і дала українській науці багато нових імен, які знайшли свою позицію у довіднику.

Вивчення Сходу і східних мов у Львівському університеті почалося на початку XIX ст. Оскільки у Львові під східними мовами насамперед розуміли мови Біблії та мусульманських народів, то першим осередком орієнталістики був теологічний факультет, де викладали стару єврейську, арамейську та араб-

⁸ Непомнящий А.А. Подвижники кримведения. Т. 2. *Taurica orientalia*. – Симферополь, 2008. – 600 с. (Библиография кримведения: Вып. 12).

ську мови, щоб вивчати в оригіналі Біблію і Коран. До 1939 р. тут вже існувала потужна сходознавча школа, представлена семітологом М. Шорром, який крім мов читав курс старовавілонського права в порівнянні з іудейським і мусульманським. Після першої світової війни до університету прийшов А. Гавронський і започаткував тут викладання низки старо- й новоіндійських мов і літератур, зокрема санскриту, він також досліджував філософію, історію і культуру багатьох народів Сходу. У 20-ті рр. вивчення сходознавчих дисциплін сконцентрувалося на філософському факультеті, на теологічному факультеті біблійську історію і мови викладав А. Клявек – семітолог і біблеїст, в якого стажувалися не лише католицькі священики, але й майбутні раввіни зі спеціальної раввінської школи в Любліні.

На початку 20-х рр. лави орієнталістів Львівського університету поповнив В. Котвич – вихованець факультету східних мов Петербурзького університету, пізніше член-кореспондент АН СРСР. Він викладав перську, монгольську і маньчжурську мови, згодом започаткував викладання низки тюркських й алтайських мов та історії монголів, калмиків; читав спецкурси “Занепад Золотої Орди (XV ст.)”, “Великі Моголи в Індії” тощо.

Інший випускник Петербурзького університету З. Смогожевський викладав арабську мову та її діалекти, літературу, історію країн мусульманського Сходу, а також досліджував окремі проблеми ібадитської доктрини.

У 1938 р. в Інституті сходознавства при гуманітарному факультеті Львівського університету працювало дев'ять кафедр, на яких викладалося 36 східних мов і працювала група видатних вчених – С. Стасяк, Т. Левицький, М. Садик-бей Агабек-заде та ін. У 1939 р. західноукраїнські землі увійшли до складу УРСР, а незабаром події світової війни і окупація надовго припинили розвиток сходознавства⁹.

Орієнталістичні дослідження проводилися не тільки у традиційних Харківському, Київському, Новоросійському, Львівському університетах, але й у Ніжинському ліцеї, Історичному товаристві Нестора Літописця, Київській духовній академії. У всіх тих наукових центрах вчені своїми працями створювали різнобарвну картину української орієнталістики, якої офіційно ніби-то не існувало!

Однак різнобарвність не є строкатістю і крізь неї вимальовуються загальні риси, що дозволяють вказати на характерні ознаки університетської сходознавчої науки. По-перше, дослідник обов'язково мав глибоко і всебічно вивчити проблему, знати стан її дослідження у західній та вітчизняній науці, опрацювати коло існуючої літератури, піддати її критичному аналізу, нарешті, використовувати історично-порівняльний метод дослідження. Це потребувало введення до наукового обігу великої фактологічної бази і вміння нею оперувати. До того ж, якими б оригінальними не були думки і концепції автора, від нього вимагалася повна об'єктивність і коректність викладання. В тих принципах і криється причина того, що саме університетська наука XIX – поч. XX ст. стала надійним фундаментом для праці наступних поколінь дослідників, а деякі твори не втрачають свого значення і до наших часів.

⁹ Полотнюк Я.Р. Сходознавство у Львівському університеті // Східний світ. – 1993. – №2. – С. 124-132.

II

В складній та неоднозначній історії України був період, хоча і короткий у часі, однак такий, що мав величезне значення для розвитку сходознавчої науки. Період 20 – початку 30-х рр. ознаменувався подіями, які докорінно змінили плін життя. У 1918 р. країна набула статусу незалежної держави, була заснована Українська Академія наук¹⁰, серед її фундаторів – інтелектуальної еліти визначна організаційна роль належала славетному вченому-орієнталісту А.Ю. Кримському.

Заснування УАН та переїзд до Києва А.Ю. Кримського, який з перших днів почав втілювати в життя розроблений ним же проект створення в Україні потужного сходознавчого центру, був тим поштовхом, з якого почалось визнання на державному рівні сходознавства як окремого наукового напрямку. Проектом передбачалося створення цілої низки сходознавчих кафедр, але політична нестабільність та матеріальна скрута тих років з їх революційними подіями і громадянською війною дозволили організувати лише одну кафедру арабо-іранської філології та тюркології. Оскільки Кримському довелося опікуватися і багатьма питаннями української мови, вона незабаром отримала назву “Історично-філологічної”. Кримський залучив до роботи на кафедрі арабіста Т.Г. Кезму, своїх учнів по Лазаревському інституту П.Н. Лозієва, пізніше – Б.І. Зданевича. Першому було доручено переклад деяких арабських рукописів з приватної бібліотеки вченого, другий більше захоплювався організаційними справами, третього вдалося влаштувати до Всенародної бібліотеки України, де він займався організацією відділу орієнталістики. Сам метр в ті роки видав перші україномовні твори “Історія Персії та її письменства” (1923), “Хафіз та його пісні” (1924), “Історія Туреччини” (1924). У відгуку на ці праці Г.Ю. Крачковський особливо підкреслював, що “Для истории украинской науки работы А. Крымского составляют несомненно эпоху в смысле выработки научной терминологии и языка: он первый украинец, который имел возможность подойти вплотную к восточным источникам и стал излагать материал на родном языке; не бесполезны окажутся его работы и для нас, так как аналогичных общих обзоров в России почти не имеется...”¹¹.

Якою активною не була б праця кафедри і її керманіча, однак зусиль їх не вистачало, щоб розгорнути цілий орієнталістичний напрям в українській науці. Отже почали з розбудови академічних комісій¹². Першою була організована Гебраїстична комісія (повна назва “Єврейська історично-археографічна комісія”). Базою для неї стали колекції, зібрані групою єврейських істориків і філологів, значні книжкові фонди бібліотек Київського університету і Київської духовної академії. Серед перших членів комісії – історик і бібліофіл Я. Израельсон, група колишніх професорів-гебраїстів Київської духовної академії,

¹⁰ З 1921 р. – Всеукраїнська Академія наук (ВУАН), а з 1936 р. – Академія наук УРСР (АН УРСР).

¹¹ Восток. – 1924. – Кн. 4. – С. 187–188.

¹² Циганкова Е.Г. Сходознавство в Українській Академії наук. А.Ю. Кримський // Східний світ. – 2008. – № 3. – С. 48–56.

зокрема В.Ф. Іваницький, В.П. Рибинський та ін., керівником її був історик І.В. Галант. Комісія мала розшукувати і вивчати рукописні джерела, починаючи з хозарських часів і взагалі матеріали з історії єврейства в Україні. В результаті її зусиль була зібрана унікальна колекція документів¹³, вийшли друком два томи її наукових праць, авторами яких виступили члени комісії, а також відомі історики. У другій половині 20-х рр. Комісія зазнала переслідувань з боку влади і у 1930 р. була закрита.

У 1926 р. вдалося організувати Комісію з вивчення візантійського письменства та його впливу на Україні. Її ініціатором і керівником став Ф.І. Мищенко, у минулому професор КДА, фахівець у галузі церковного права, який досліджував, зокрема, різноманітні аспекти звичаєвого права Візантії. Візантологічним дослідженням у ВУАН сприяв інший академік Ф.І. Шміт – викладач Харківського і Київського університетів, багаторічний вчений секретар Російського археологічного інституту в Константинополі, засновник і перший директор Київського археологічного інституту в Києві. Він головував в Археологічній та Софійській комісіях при ВУАН, очолював музейну секцію Всеукраїнського комітету охорони пам'ятників мистецтва і старовини Наркомосу УСРР.

Праця і членство у Візантологічній комісії потребували від її учасників володіння багатьма старими і новими мовами, досвіду наукової праці, опрацювання першоджерел, обізнаності у архівній та бібліографічній справі. З візантологією пов'язані імена таких видатних вчених, як В.С. Іконников, Ф.І. Успенський, М.І. Сагарда (обраний на заступника голови комісії), М.Ф. Оксіук – майбутній митрополит Варшавський і Всієї Польщі, голова Польської автокефальної Православної церкви. Плідній роботі комісії завадили політичні події; їй не вдалося видати вже підготовлений збірник праць, а сама вона у 1930 р. була перетворена на Комісію для дослідів з історії Близького Сходу, яку ніяк не можна вважати спадкоємницею: реорганізація комісії проходила під знаком докорінних змін в її структурі, персональному складі та загальній спрямованості тематики. Характер змін визначався політичним і ідеологічним тиском, особливо відчутним на тлі арештів серед науковців напередодні процесу у справі СВУ.

До складу Комісії не потрапив майже жоден візантолог, пов'язаний з КДА, а студії з візантології поступово відійшли на задній план. Змінилося керівництво, дослідницька робота була переорієнтована на вивчення історії економічних, політичних та культурних зв'язків з народами Сходу, колоніальної політики європейських капіталістичних держав, історії революційно-визвольних рухів східних народів. Хоча Кримський номінально залишався керівником, але він втрачав вплив, а ініціатива в керівництві переходила до Г.Н. Лозовика – професора давньої історії і співробітника Комісії з історії релігії при науково-дослідній кафедрі марксизму-ленінізму. Найактивнішим її членом був Б.Г. Курц, викладач Київського торговельно-промислового технікуму, який займався налагодженням зв'язків зі східними республіками СРСР. Першочерговим завданням Комісії було видання збірника її праць. До нього мала увійти частина статей із збірника Візантологічної комісії, а також окремі доповіді учасників

¹³ Документи, собранные Еврейской историко-археологической комиссией Всеукраинской Академии наук / В. Хитерер. – К., 1999 – Иерусалим, 5759.

засідань, спеціально для нього надіслав велику працю В. Бузескул “Виучування історії Близького Сходу в Росії (до 1917)”¹⁴, однак збірник так і не побачив світу¹⁵.

Останньою сходознавчою установою, яку Кримському вдалося створити у стінах ВУАН, була Тюркологічна комісія (1929–1934). Досвідчених спеціалістів на той час в Україні не було, але тюркологія мала велике значення в науці і політичному житті країни. Єдиним спеціалістом в ній став майбутній видатний вчений Т.І. Грунін, який після закінчення Інституту сходознавства у Москві в 1927 р. приїхав до Києва. Комісія не проводила засідань або семінарів, але скупчила навколо себе тюркологів з інших міст і навіть регіонів. За короткий період свого існування їй вдалося видати лише монографію самого Кримського “Турки, їхні мови та літератури” і збірник “Студії з Криму”, який згадувався вище, до якого включені були твори кримських дослідників.

Необхідно згадати, що до 1934 р. ВУАН підпорядкована була Наркомосові. Щоправда вона користувалася відносною незалежністю, зокрема, у питанні щодо кадрового складу, але після реформи 1928 р. вона втратила автономність, пізніше була переведена у відомство Раднаркому УСРР і перетворилася з творчої наукової установи у своєрідне міністерство науки, в якому місця для орієнталістики не було.

Сходознавство в Україні 20 – початку 30-х рр. не вичерпувалося лише академічною роботою; загальний потенціал країни був високим, що обумовлювалося і традицією, і потребами сучасного політичного і економічного життя, багато питань поставало в межах господарської, політичної та дипломатичної діяльності республіки. Особливо гостра потреба всебічного вивчення Сходу стала відчутною після того, як рішенням Раднаркому УСРР було засновано в Харкові Українсько-східну торговельну палату з представництвами у Києві та Одесі.

Для сприяння господарській діяльності у 1926 р. в Україні було створено Всеукраїнську наукову асоціацію сходознавства (ВУНАС). Організаторами були високопоставлені функціонери: голова Східної торговельної палати, заступник наркома освіти, керівник справами Українсько-східної торговельної палати, уповноважений Наркомату зовнішньої торгівлі при уряді республіки, уповноважений Наркомату закордонних справ й інші. ВУНАС відкрила філії в Києві і Одесі. Лише пізніше вирішено було заохочувати до співпраці в історико-етнологічних відділах цих підрозділів науковців. Згідно зі статутом, завдання ВУНАС полягало у всебічному вивченні країн і народів Сходу, а також поширенні наукових та прикладних знань про них. Підпорядковувалась установа Наркомосові, для участі в її роботі запрошувалися всі спеціалісти-сходознавці, співробітники установ, пов’язаних зі Сходом.

¹⁴ Стаття опублікована лише в наші часи. Див.: Чередниченко А.М. Неопублікована стаття В.П. Бузескула // Болховітінський щорічник. – 2008. – № 1. – С. 186–200; Бузескул В.П. Виучування історії Близького Сходу в Росії // Там само. – С. 201–283.

¹⁵ Кіржаєв С., Ульяновський В. Причинок до студій української орієнталістики 1920–1930-х років. Незнаний збірник “Україна і Схід”// Україна в минулому. Вип. 4. – К.–Львів, 1993. – С. 77–89.

Зважаючи на те, що в ті часи панувала ідеологема про неминучу майбутню світову пролетарську революцію, в якій СРСР належала роль керманіча і зразка комуністичного будівництва, то першорядним завданням сходознавства проголошувалося вивчення економічного потенціалу країн Сходу, про що відверто говорив М.О. Скрипник у своїй програмній промові на другому сходознавчому з'їзді 1929 р. Тому цілком зрозуміло, що у роботі ВУНАС переважала політико-економічна тематика інформаційного або пропагандистського характеру. З появою нового сходознавчого об'єднання з'явилися і нові особливі кадри сходознавців. Вони не спиралися на освячені історією наукові традиції. Не маючи часто-густо фахових знань, вони створювали “нову” науку, що мала відгукуватися на гострі проблеми сьогодення, не розмірковуючи про “вічні істини”.

Ними були організатори науки, урядовці відповідних наркоматів, управлінці різних рівнів. Деякі з них відіграли важливу роль у становленні української орієнталістики. Особливо помітною постаттю серед них був О.М. Гладстерн. Не орієнталіст, не знавець східних мов (володів кількома європейськими), але талановитий організатор, він зробив великий внесок у розбудову сходознавчих установ. Коли виникла ідея організувати ВУНАС і голова Всесоюзної сходознавчої організації М.П. Павлович запропонував доручити це професору кафедри міжнародного права Харківського інституту народного господарства О.М. Гладстерну, той мав тоді лише кілька друкованих праць з правових проблем революційних подій в Монголії, Китаї тощо. Його кандидатуру було підтримано високопосадовцями наркоматів зовнішньої торгівлі і закордонних справ, Всеукраїнської ради торгівлі, промисловості і транспорту, Управління Зовнішторгу та ін., які і стали членами оргбюро, лише пізніше до нього кооптували Є.Г. Кагарова і А.Ю. Кримського. На місцях, в Києві і Одесі теж пройшли організаційні заходи, що також потребувало кадрів. Ними стали Л.Є. Величко у Харкові, О.О. Сухов в Одесі, І.М. Фалькович у Києві і багато інших. Гладстерн надавав великого значення видавничій справі, він заснував журнал “Східний світ”, планувалося також видавати популярну бібліотеку сходознавства.

Редколегія вважає за доцільне ввести їх персоналії до словника саме тому, що вони характеризують певні риси української орієнталістики, а також і особливості її історії. ВУНАС була установою громадською, доступ до неї був відкритий і заохочувався владою. Наукову працю було згруповано по відділах – політико-економічному, в якому досліджувалися проблеми сучасної економіки країн Близького і Далекого Сходу, а також східних республік, особливо проблем зовнішньої торгівлі СРСР і УСРР із Туреччиною та Афганістаном, і історико-етнологічному, де передбачалося вивчати мови, побут, культуру, історію східних народів і до якого і залучалися наявні наукові кадри.

Популярність ВУНАС у країні і бурхливий розвиток свідчили про те, настільки її поява відповідала очікуванням суспільства. В історико-етнологічний відділ прийшли маститі вчені університетів, як, наприклад індолог П.Г. Ріттер, історики В.П. Бузескул, Д.І. Багалій, В.Ф. Левітський у Харкові, О.І. Томсон, Б.В. Варнеке – в Одесі. ВУНАС породила цілу плеяду молодих орієнталістів, які зі захватом поринули у вивчення Сходу, твори яких не втратили наукового значення і в наші часи. Серед них були вихованці Д.І. Багалія з науково-дослідної кафедри історії української культури: А.П. Ковалівський – майбутній

видатний арабіст, історики В.В. Дубровський, М.В. Горбань та ін. В той період, наприкінці 20-х рр. вони активно вивчали історію українсько-турецьких відносин, що зрозуміло. Туреччина була найближчою країною в географічному відношенні; з Україною її пов'язували багатовікові історичні, економічні, політичні зв'язки; тематика була актуальною з точки зору україністики. А в 20-30-ті рр. після перемоги кемалістської революції і укладання турецько-українського договору про дружбу і братерство взаємні інтереси сягли апогею: вся країна пильно стежила за внутрішніми перетвореннями у Турецькій Республіці.

Тюркологічний напрям у сходознавстві помітно переважав, зокрема, в Одеській філії, де секретар відділу Ф.О. Петрунь займався пошуковою археографічною та бібліографічною роботою і створив колекцію старовинних мап (мапографічний кабінет) України. В центрі його досліджень опинилися українсько-татарські відносини, питання господарської експлуатації степу та лісостепового Побужжя. О.Б. Варнеке вивчав проблеми соціальної і економічної історії ногайців, С.Я. Боровой на основі січових архівів студіював історію українсько-єврейських відносин часів Хмельниччини. Саме в Одесі створено було декілька комісій: з історії та етнології тюркських народів, із антропологічного дослідження тюрко-монгольських впливів на українську людськість тощо.

Важливою подією в історії українського сходознавства було відрядження до Туреччини групи вчених, членів ВУНАС О.М. Гладстерна, В.М. Зуммера, О.О. Сухова, П.Г. Тичини, для налагодження наукових і культурних зв'язків між двома країнами. Самим значним її результатом стало створення комісії для вивчення історії українсько-турецьких взаємин, яка мала досліджувати проблему в турецьких архівах в той час, як така ж сама комісія, але з турецького боку мала опрацьовувати проблему спираючись на документи з українських сховищ. ВУНАС Україна зобов'язана і появою нового наукового напрямку – орієнтального мистецтвознавства, пов'язаного перед усім з іменами Д.П. Гордєєва і В.М. Зуммера, а також цілої плеяди їх учнів – М.І. Вязьмітіної, знаного археолога і мистецтвознавця скіфо-сарматської доби; К.Я. Берладіної, що вивчала пам'ятки давньовірменського золотого гаптування та грузинського образотворчого шиття; Т.О. Івановської – дослідниці доісторичного мистецтва бронзових виробів Кавказу; О.О. Нікольської, яка студіювала пам'ятки давньгрузинського мистецтва, як частини пов'язаного з Візантією мистецтва християнського Сходу тощо. Ними були проведені археологічні розкопки в Криму, Азербайджані, республіках Середньої Азії, зібрано цінні колекції ужиткового мистецтва для музеїв Харкова і Києва. Накопичені матеріали створювали підґрунтя для певних узагальнень. У центрі уваги опинилася спадщина тюркських народів як носій давніх традицій кочовиків. Поглиблене вивчення художніх пам'яток ісламських народів підводило до питання про спільне коріння мистецтва мусульманського і християнського Сходу. Візантологічні впливи в українській архітектурі досліджував І. Моргілевський. Археолог і мистецтвознавець М.О. Макаренко, який багато років очолював Київський музей мистецтв ВУАН (нині Музей західного і східного мистецтва ім. Б. і В. Ханенків), склав "Провідник" фондами, де описав і деякі предмети східного походження¹⁶. З 1927 р. постійним учасником

¹⁶ Кочубей Ю.М., Циганкова Е.Г. Орієнтальне мистецтвознавство в Україні в 20-30 рр. ХХ ст. В.М. Зуммер (1885–1970). – К., 2005. – С. 9–37.

Одеської філії ВУНАС був С.В. Дониц, спостерігач астрономічної обсерваторії, єгиптолог-аматор, автор оригінальних робіт з єгиптології, творчий доробок якого до сьогодні не вивчено належним чином¹⁷.

Згадка про сходознавців ВУНАС буде неповною, якщо не торкнутися ще однієї важливої ділянки її роботи. Йдеться про курси східних мов.

З моменту створення ВУНАС курси східних мов були започатковані в Харкові за ініціативою та під керівництвом П.Г. Ріттера та А.П. Ковалівського. Існували три відділи: турецький, перський і японський, незабаром їх було перетворено на Український технікум сходознавства. Викладач курсів Ф.Д. Пущенко підготував для слухачів посібник “Теоретично-практичний курс японської мови”. Аналогічні курси організовані були і при Київській філії, вони виникли раніше Харківських і мали спочатку назву “Семинар східних мов”. Першим їх головою і викладачем перської мови був П.Н. Лозієв, а постійними викладачами і ентузіастами співробітниками кафедри Кримського. Для потреб курсів Т.Г. Кезма підготував підручник “Элементарные основы грамматики арабского языка в популярном изложении”, Т.І. Грунін – “Турецька мова”. На жаль, матеріальна скрута не дозволила розгорнутися курсам, і вони поступово занепали.

Вищим керівним органом ВУНАС був з'їзд, їх відбулося два: у 1927 і 1929 рр. Другий з'їзд, що проходив наприкінці 1929 р. справив на сучасників неабияке враження, оскільки виявив і згуртував серйозні наукові сили, однак той же самий з'їзд прийняв рішення розпустити ВУНАС і перетворити її на осередок войовничих сходознавців-марксистів як це перед тим сталося в Росії з Всесоюзною науковою асоціацією сходознавців. Зроблено було це згідно з “програмною” статтею завідувача національним сектором ЦК ВКП(б) С. Діманштейна¹⁸. Асоціація сходознавців-марксистів була створена у лютому 1931 р., але незабаром виявилася її повна нежиттєздатність і вона зникла, не залишивши по собі жодного сліду в науковому житті країни.

Ліквідація ВНАС не була такою болючою для Росії, оскільки там існували міцні наукові центри в Москві і Ленінграді з багатою традицією, з потужними колективами вчених. В Україні таких осередків не було. Однак за роки існування ВУНАС її науковці досліджували проблеми економіки Туреччини та Персії, історії, політики, торговельних зв'язків країн Сходу з Україною, працювали в архівах, зібрали значну бібліотеку, видавали журнал “Східний світ”, яким зацікавилися вітчизняні й зарубіжні сходознавці, створили власне наукове середовище. Цей потенціал не можна було втрачати – треба було знайти для нього відповідну організаційну форму. Проблему вирішили шляхом заснування нової установи – Українського науково-дослідного інституту сходознавства (УНДІС). Передбачалося, що необхідні ресурси для нього – кадрові, наукові, матеріальні успадкуватимуться від ВУНАС. Організатором інституту був знов-таки О.М. Гладстерн, директором призначили заступника наркома освіти О.А. Полоцького, а співробітниками стали майже всі названі вище активні співробітники ВУНАС. Згід-

¹⁷ Урсу Д.П. З історії сходознавства на Півдні України // Східний світ. – 1994. – № 1–2. – С. 148–149.

¹⁸ Діманштейн С. Поворотный пункт в области советского востоковедения (К Всесоюзному съезду востоковедов) // Новый Восток. – 1930. – № 28. – С. VIII–XXIV.

но з концепцією найважливішими завданнями Інституту вважалися підготовка кадрів для науково-дослідної, педагогічної роботи, обслуговування політичних органів та участь у розробці завдань зовнішньоторговельної палати.

Не треба, однак, забувати, що на дворі були 30-ті рр. XX ст. з їх політичним тиском і масовими репресіями. Отож Інститут залишали науковці, поступово зникали теми присвячені мистецтву, лінгвістиці, історії тощо, дедалі меншого значення надавалося вивченню східних мов, зате набували розмаху пошуки ідеологічних ворогів серед високих посадовців, вузівської інтелігенції тощо. З вересня 1932 р. Інститут було передано у відомство Всеукраїнській асоціації Марксо-ленінських інституцій (ВУАМЛІН), безпосередньо підпорядкованій ЦК КП(б)У. Новим директором призначили Л.І. Величка. Тепер до УНДІС'у набирали співробітників і аспірантів з осіб, які мали партійний стаж не менше 4–5 років. Ставало очевидним, що сходознавчі студії в Україні не мають перспективи. У грудні 1933 р. Український науково-дослідний інститут сходознавства було злито з Аграрно-економічним інститутом на правах сектора на чолі з Величком, але і сектор невдовзі розчинився в новій установі. Сходознавство як науковий напрям перестало існувати в Україні на довгий час.

Виникає питання, чому незважаючи на плідний розвиток сходознавства і безумовні перспективи досліджень, орієнталістичні праці в Україні були припинені, а спеціалісти послідовно знищувались? По-перше, орієнталістика є певним інструментом зовнішньополітичної діяльності держави. Україна на той час була лише провінцією імперії і власної політики не проводила, отже і не потребувала відповідного інструментарію. По-друге, сходознавча діяльність передбачає наявність міжнародних зв'язків і особистих контактів науковців. В умовах тоталітарної держави з її шпигуноманією і жорсткою ідеологічною регламентацією це вже в основі вважалося злочинною діяльністю. І нарешті, існував ще один важливий аспект: будь-які поглиблені українознавчі студії потребували вивчення проблем Сходу – історичних, філологічних, фольклорних, етнографічних тощо, а це вже надто близько торкалося загрозливих питань націоналізму, боротьби з якими відводилось значне місце на пленумах ЦК КП(б)У¹⁹.

У повоєнні роки партійне керівництво України це питання замовчувало. Науки про Схід не вважалися актуальними і не розвивалися. Лише окремі науковці, для яких Схід був справою їхнього життя, продовжували сходознавчі студії. Серед них в першу чергу слід назвати А.П. Ковалівського, який після звільнення з таборів повернувся до Харкова і працював в університеті. В Київському університеті навчав арабській мові невелику групу студентів без будь-якої підтримки з боку влади Т.Г. Кезма. Арабіст В.М. Бейліс, відомий поза Україною, але невідомий і не потрібний на батьківщині, працював тоді директором середньої школи в м. Чорнобилі. Не маючи жодних повноважень або реальних можливостей відновити сходознавчий напрям, вони зверталися до керівництва Академії з пропозиціями впорядкувати орієнтальні фонди Центральної наукової бібліотеки, відкрити відповідний кабінет або створити будь-який осередок сходознавчої науки. Ситуація дещо змінилася після реабілітації у 1957 р. А.Ю. Кримського, особа і доля якого викликала жвавий інтерес в найширших

¹⁹ ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, спр. 6221; ДАХО, ф. Р-1356, оп. 1, спр. 1214 і ін.

колах громадськості: з'явилися численні публікації в пресі, йшла підготовка видання п'ятитомника "Вибраних творів", готувалося урочисте святкування його сторіччя.

Нарешті у 1964 р. постановою Президії АН УРСР було створено відділ історії зарубіжних країн в Інституті історії, але не забезпечений ні фаховими кадрами, ні джерельною базою, він невдовзі був розформований. Наступна спроба мала місце в 1970 р., коли у тому ж Інституті історії було засновано відділ історії країн зарубіжного Сходу, який у 1978 р. переведено до новоствореного Інституту соціальних і економічних проблем зарубіжних країн (нині Інститут світової економіки і міжнародних відносин). Відділ проблем країн, що розвиваються цього Інституту очолив відомий тюрколог І.Ф. Черніков. Звідси бере початок нова генерація сходознавців, які діють і сьогодні: це В.К. Гура, М.Д. Несук, В.І. Нагайчук, Н.М. Ксьондзик та ін. Фаховий профіль Інституту і його ідеологічні настанови диктували проблематику і характер досліджень, але це були все ж таки перші кроки до відродження. Кінець 80-х, що минув під горбачовськими гаслами перебудови та демократизації суспільства, приніс багато нового в інтелектуальне життя країни: відкривалися архіви, публікувалися невідомі доти документи, ставилися під сумнів ідеологічні догми, до того ж проходила хвиля реабілітацій. Україна поступово звільнялася від ідеологічного тиску і виборювала незалежність. Вона потребувала створення власної джерельної бази, фахівців, які володіли б східними мовами.

Спроби запровадити вивчення мов зробив Я.Є. Полотнюк у Львівському університеті ще в 1967 р., але не отримав підтримки з боку керівництва. Повторив спробу у 1980 р. У Київському університеті запроваджено викладання мов арабської, перської, згодом японської. Поступово практика вивчення східних мов розповсюджувалася і в інших університетах і учбових закладах країни у 70-х рр. В ті ж роки у Інституті мовознавства для складання етимологічного словника стала нагальною потреба у фахівцях. Першими тут почали роботу тюрколог О.М. Гаркавець, арабіст В.С. Рибалкін, китайіст В.В. Седнев. Велике значення мала і поява громадських організацій, таких, як Українське відділення Всесоюзної асоціації Китаєзнавців. На чолі Львівського відділення Археологічної комісії, яка планувала видавати книжкову серію "Східні джерела з історії України" став відомий вчений Я.Р. Дашкевич. Наприкінці 80-х була відновлена Українська асоціація сходознавства та африканістики (УАСА), яку очолив Ю.М. Кочубей.

III

У 1990 р. відбулася знакова подія – з метою налагодження співпраці з українськими академічними інститутами Україну відвідав директор Українського наукового інституту Гарвардського університету, відомий у світі орієталіст О.Й. Прицак. Він взяв участь у першому конгресі Міжнародної асоціації україністів і виголосив доповідь "Що таке історія України", зосередивши увагу на питанні якнайтіснішого зв'язку україністики зі сходознавством. Тим самим в українському сходознавстві з'явився лідер – учений зі світовим науковим авторитетом і досвідом організаторської роботи, який міг створити і очолити новий

науковий напрям. За його ініціативою та за сприяння АН України у 1991 р. відбулася велика міжнародна конференція “Україна і Османська імперія XV–XVIII ст.: проблеми джерелознавства та історіографії”, в якій взяли участь вчені з Австрії, Великої Британії, Грузії, Казахстану, Канади, Нідерландів, Німеччини, Польщі, Росії, США, Туреччини, Угорщини, Франції. Під час проведення конференції Президія АН України постановою від 22 жовтня 1991 р. ухвалила: “Беручи до уваги необхідність відродження й розвитку національної школи сходознавства як важливого наукового компоненту інтелектуального потенціалу України з метою організації широких наукових досліджень з історії Сходу в республіці [...] Академія наук України постановляє створити в м. Києві Інститут сходознавства ім. А.Ю. Кримського”. О.Й. Пріцак окреслив коло проблем, які мають бути в компетенції цієї установи “Адже як можна займатися східними дисциплінами, якщо не брати до уваги, наприклад, релігію, економічні проблеми сучасності й минулого, суспільствознавство... треба брати до уваги культурні чинники – географію, діяльність і побут людей, історичну пам’ять, літературну творчість, специфічне для кожної науки джерелознавство. Тільки у комплексному вивченні цих напрямків можливе повноцінне сходознавче дослідження”²⁰.

Створення Інституту стало поштовхом для появи численних осередків вивчення Сходу по всій Україні, а також пожвавлення інтересу до візантійських студій. Нині історія і мови вивчаються у багатьох університетах та інших вищих навчальних закладах, де створено відповідні кафедри і центри. А з ними в орієнтальний напрям прийшла нова генерація фахівців, яка щороку поширюється і зростає. Ще з самого заснування Інституту академік О.Й. Пріцак вважав, що майбутнє сходознавчої науки у вихованні молодих кваліфікованих спеціалістів. Нині Інститут сходознавства ім. А.Ю. Кримського під керівництвом директора професора Лесі Василівни Матвеевої посідає провідне місце в роботі сходознавчої тематики в Україні. В існуючих відділах – Джерелознавства та історіографії, Класичного Сходу, Далекого Сходу, Сучасного Сходу, Євразійського степу працює багато талановитих спеціалістів. Молоді науковці творять у незалежній демократичній державі і роблять свій внесок у її розбудову.

Основними напрямками сучасної української орієнталістики є історія і політологія, проблеми глобалізації тощо, а також філологія, лінгвістика, культурні зв’язки, етнографія східних народів, а також і тих, що мешкають на теренах України. Велике значення приділяється дослідженням з історії науки.

Після проголошення незалежності Україна стала суб’єктом міжнародного життя, долучилась до глобальних світових процесів. Поступово все частіше вимальовується південно-східний вектор зовнішньої політики України, і цей напрям набуває ваги як одна з фундаментальних парадигм зовнішніх орієнтацій України. Ці обставини диктують напрями наукових досліджень.

Сучасна орієнталістика принципово відрізняється від сходознавства минулих періодів змістом, формою, призначенням. Теза, що українознавство неможливе без сходознавства лишається безперечно найважливішою, однак вона не охоплює повністю складності і не відповідає викликам державної політики

²⁰ Інтерв’ю з Омеляном Пріцаком // Східний світ. Етнопон. – 1999. – № 1–2. – С. 31.

сьогодення. Географічна близькість, залежність від зовнішніх джерел постачання енергоносіїв, велика транзитна цінність, потреба в залученні іноземних інвестицій, наявність значної мусульманської громади, а також суттєвий потенціал України як впливової регіональної держави об'єктивно робить Схід зоною інтересів України, тобто сучасне сходознавство виконує важливу функцію в процесі державотворення і державної політики.

Важливою ланкою стає вивчення торговельно-економічних відносин, зокрема, проблема енергоносіїв і диверсифікація їх постачання. Важливим викликом сьогодення є протистояння міжнародному тероризму, у тому числі ідеології радикального ісламізму. Складність політичних процесів на Сході, залучення до них великої кількості держав потребують вироблення науково обгрунтованої концепції, яка дала б можливість використати свої переваги для реалізації власних стратегічних інтересів.

Розвиток сходознавчих студій в Україні має сприяти кращому розумінню проблем Сходу, виробленню оптимальних підходів в міжнародній політиці. Сходознавчій науці слід піднятися до рівня державного розуміння завдань, що стоять перед нею. Нова генерація робить перші кроки на шляху до виконання державницької функції, вона досить молода й динамічно розвивається, й тільки почала створювати свій інформаційний простір, досліджуючи питання економіки, політології, філософії, історії, мовознавства, етнології, релігієзнавства тощо. Певне уявлення про стан і діапазон зацікавлень українських сходознавців нової генерації надає біобібліографічний словник, запропонований читачеві.

*Е.Г. Циганкова,
Ю.М. Кочубей,
О.Д. Василюк*

А

АГАБЕК-ЗАДЕ (Агабеков) Мо-хаммед Садик-бей Ісмаїл оглу (15.03.1865, м. Гьойчай (Азербайджан) – 09.10.1944, м. Львів) – сходознавець, генерал-майор.

Закінчив Бакинське реальне училище (1883); Санкт-Петербурзькі 2^с Константинівське піхотне училище (1884) та Михайлівське артилерійське училище (1885). Потім служив на Кавказі. 1894–97 навчався на офіцерських курсах східних мов при Азійському департаменті МЗС. Служив в Туркменії, де опанував туркменську мову, зокрема ахалтекінський діалект.

У 1913 вийшов у відставку в чині генерал-майора, але після початку I світової війни (1914) – у діючій армії в Ірані. 1919 уряд ДРА пропонує йому посаду заступника міністра внутрішніх справ. Згодом з родиною емігрує до Стамбула, потім до Парижа, де два роки викладав в ун-ті перську та турецьку мови.

На початку лютого 1927 на запрошення Зигмунта Смогожевського переїздить до Львова. Працював на філос. ф-ті Львівського ун-ту, а дещо пізніше і в Львівській вищій торговій школі, викладаючи турецьку, перську та арабську мови. Вчений долучився до колективу львівських сходознавців, які склали ядро тієї сходознавчої школи, що пізніше одержала назву львівсько-петербурзької і яку започаткували З. Смогожевський, В. Котвич та М. Агабек-заде.

В ун-ті викладав цілу низку сходознавчих дисциплін: турецьку мову (сучасну та староосманську), перську мову (сучасну та класичну), арабську мову (сучасну літературну та класичну), ісламознавство, мусуль-

манську палеографію, каліграфію та епіграфіку.

У Львові залишив своїх учнів, таких як Мар'ян Левицький, Омелян Пріцак, Тадеуш Левицький, Франтішек Махальський.

Твори: Учебник туркменского наречия с приложением сборника пословиц и поговорок туркмен Закаспийской области. – Ашхабад, 1904. – 129 с.; Elementarna gramatyka języka arabskiego. – Lwów, 1934. – 120 s. [на базі другого видання “Новой грамматики арабської мови” Опюста Пер'є, Париж, 1928]. У 1931 склав польською мовою підручник турецької мови, а у 1932 – підручник перської мови.

Літ.: Абдуллабекова Г. Садык-бей Агабек-заде – генерал-востоковед // Доклады АН Азербайджана. – 1989. – Т. 45. – № 5. – С. 60–62; Полотнюк Я.С. Могаммед Садик-бей Агабек-заде (Агабеков) (До 140-річчя з дня народження) // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. – 2005. – № 36. – С. 300–302; Він же. Мугаммед Садик-бей Агабек-заде. До 140-річчя від дня народження // СС. – 2005. – № 4. – С. 97–98; Русские военные востоковеды до 1917 года. – М., 2005. – С. 10.

Ю. Кочубей, Ф. Туранли

АЗІЗОВ Якуб Азізович (1898, Ас. Ташли-Даїр, нині Янгарне Красногвард. р-ну АР Крим – 17.04.1938, м. Сімферополь) – кримськотатарський вчений-мовознавець, педагог.

Закінчив Комуністичний ун-т трударів Сходу в Москві (1926). Після повернення до Криму працював директором Татарського пед. технікуму (до 1929), пізніше – інспектором Наркомату освіти автономної республіки,

одночасно редагував ж. “Русская пролетарская культура”. Брав участь у заходах щодо переведення кримсько-татарської мови на латинську абетку, виступав на 1-й (1927) і 2-й (1929) Всекрим. орфографічних конференціях. Зробив доповідь про арабські та перські запозичення в кримськотатарській мові. З 1932 – доц. Пед. ін-ту, зав. каф. діалектичного матеріалізму Сільськогосподарського ін-ту. З 1933 водночас науковий працівник Іспарта при Кримському обкомі партії. Друкував статті в ж. “Илери” (“Вперед”, 1929 і 1930), в яких піддавав критиці творчість видатного ученого, поета і громадського діяча Б. Чобан-заде. 1934 виїхав до Казані, де був секретарем комітету Яналіфа по створенню нового алфавіту, пізніше заст. директора НДІ мови та літератури. Заарештований в червні 1937, етапований до Сімферополя. Звинувачений як “активний учасник антирадянської пантюркістської націоналістичної організації”, засуджений до страти і розстріляний, реабілітований 13.10.1959 у зв’язку з відсутністю складу злочину.

Літ.: ДКТК. – С. 20–21; ЕСУ. – Т. 1. – С. 217; Урсу Д.П. Бекир Чобан-заде: життя, судьба, епоха. – Сімферополь, 2004. – С. 225–226.

Архіви: Архів ГУ СБУ в АРК, спр. 010901; Архів Военной коллегии Верховного Суда РФ, оп. 67, д. 1085; ДААРК, ф. П-150, оп. 1, спр. 112 (автобіографія).

Д. Урсу

АЙБАБІН Олександр Ілліч (30.12.1948, м. Калінінград) – візантолог, археолог, дослідник історії Криму.

Закінчив іст. ф–т Ленінградського ун–ту (1972), у 1972–76 навчався в

заочній аспірантурі при Держ. Ермітажі. К.і.н. (1988), дис. на тему: “Хронология могильников позднекримского и раннесредневекового времени”. В 1972–75 зав. від. Феодосійського краєзнавчого музею, 1975–89 – м. н. с. від. археології Криму Ін-ту археології АН УРСР, у 1989 організував і очолив лабораторію для досліджень етнічної історії Криму. З 1992 – керівник Кримського відділення Ін-ту сходознавства ім. А.Ю. Кримського НАН України. Д.і.н. (1998), дис. на тему: “Этническая история ранневизантийского Крыма”. З 1990 працює також в Таврійському ун–ті: доц., з 2001 – проф. каф. іст. стародавнього світу та середніх віків. З 1972 очолює археологічні експедиції: розкопки могильника у с. Лучисте (Алушта), фортеці Ески-Кермен (Бахчисарайський р-н), середньовічні рівні м. Боспора (Керч). У 1990 започаткував щорічник “Материалы по археологии, истории и этнографии Таврии” (гол. ред.), з 2001 – гол. ред. наукового щорічника “Боспорские исследования”.

Член нац. комітету візантологів України, асоційований член Центру з вивчення історії і цивілізації Візантії (Париж, CNRS), дійсний член Німецького археологічного ін-ту (Берлін, DAI). Лауреат премії НАН України ім. А.Ю. Кримського (2002).

Досліджує історію і археологію середньовічного Криму, з 1994 по 1997 організував у Криму міжнародні конференції візантологів. Результати своїх досліджень доповідав на міжнар. конференціях в Австрії, Бельгії, Болгарії, Великобританії, Угорщині, Німеччині, Греції, Данії, Ізраїлі, Іспанії, Італії, Польщі, Росії, США, Туреччині, Франції. Учасник міжнародних конгресів візантологів: XVIII

у Москві (1991), XX у Парижі (2001), XXI у Лондоні (2006). Брав участь в організації Міжнародних археологічних виставок у Мілані (1994), Ріміні (1995), Канах (1997), Хейдельберзі (1999), Венеції і Бонні (2008). У 1994–96 керував з укр. боку спільним франко-українським проектом “Варвари на кордонах імперії”, у 2006–08 – німецько-українською програмою “Тоти у Криму”.

Має 136 публікацій, з них 30 англ., нім., франц. та італ. мовами.

Твори: Скалистинский могильник. – К., 1993. – 202 с.; Этническая история ранневизантийского Крыма. – Симферополь, 1999. – 350 с.; Cities and Steppe of the Crimea in the Thirteenth and Fourteenth Centuries According to the Archaeological Data // Der Codex Cumanicus in der Forschungsgeschichte. II Codice Cumanico e il suo mondo. – Roma, 2006. – P. 297–334; The Bertier-Delagarde Collection of Crimean Jewellery in the British Museum and related Material. – London, 2008. – 169 p. (співавт. J. András); Могильник у села Лучистое. – Симферополь-Керчь, 2008. – Т. 1. – 334 с. (співав. Е. Хайрединова).

Літ.: Мезенцева Г. Дослідники археології України. – Чернігів, 1997. – С. 181; Прохоров Д.А., Завадская И.А., Хайрединова Э.А. Трудолюбие и целеустремленность. Александру Ильичу Айбабину 60 лет! // СС. – 2008. – № 4. – С. 147–150.

АЙВАЗОВ Асан Сабрі (06.05.1878, м. Алупка – 17.04.1938, м. Сімферополь) – тюрколог, педагог, громадський діяч.

Закінчив Стамбульський пед. ін-т (1896), вчився в ун-ті Аль-Азгар (Каїр, 1908). Під час перебування в Туреччині співпрацював з г. “Терджиман” (“Перекладач”), яку видавав кримськотатарський просвітител

І. Гаспринський. Після повернення до Криму учителював спочатку в Алупці, від 1913 – в Бахчисараї, деякий час викладав в Лазаревському ін-ті східних мов у Москві. Автор художніх творів “Хаят акъвали” (“Життя народу”, Баку, 1907), “Неден бу ала къалдыкъ” (“Чому ми дійшли до такого життя”), п’єси “Тайфун” (переклад з угорської та переробка), публіцистичних творів “Усул-и-тедрис” (“Методи навчання”), “Эсарет къурбанлары” (“Жертви рабства”), та ін. (надруковані в Бахчисараї, різні роки). Активний діяч угруповання “младотатари” (засадні положення близькі до есерів). Сформулював ідею гармонійного поєднання передової європейської науки і технології з національною самобутньою культурою, вказував на японців як на взірць для наслідування. У 1906–08 разом з Р. Медієвим видавав в Карасубазарі газету “Ветан хадімі” (“Слуга Вітчизни”), від 1914 – видавець і редактор газети “Терджиман”. Зазнав переслідувань від царату. 1917–18 редактор газети “Міллет” (“Нація”), двічі обирався головою крим. татар. меджлісу, був дипломатичним представником крайового уряду в Стамбулі. У листопаді–грудні 1917 виступав за створення в Росії “однорідного соціалістичного уряду” без більшовиків, наполягав на союзі і співпраці з Українською Центральною радою. Один з організаторів і керівників народної партії Міллі Фирка. Після встановлення в Криму радянської влади працював у відділі перекладів ЦВК. Від 1922 на посаді ст. асистента у Кримському ун-ті (пізніше – пед. ін-ті), де викладав арабську і турецьку мови. 1922 в складі делегації діячів культури виїжджав до Туреччини для організації допомоги голодуючим у Криму. Учасник I Всесоюзного тюркологічного з’їзду

в Баку (1926), виступав з доповідями на 1-й (1927) і 2-й (1929) Всекрим. орфографічних конференціях, прихильник переведення кримськотатарської мови на латинську абетку, очолював республіканську раду Т-ва нового тюркського алфавіту. В 1926–28 друкував мовознавчі доробки в газеті “Ени дунья” (“Новий світ”), журналах “Илери” (“Вперед”) і “Окьув ишлери” (“Проблеми освіти”). Звільнений з роботи в педінституті в 1934. Заарештований 1937, а через рік засуджений і страчений.

Наукова спадщина стосується історії культури, мови та етнопедагогіки кримських татар.

Твори: *Ени ёл: Латин элефбесине даир (Новий шлях: Про латинський алфавіт)*. – Акъмесджит, 1927; *Октябрь ыкьылябы ве татар муневверлери (Жовтнева революція і татарська інтелігенція) // Илери*. – 1927. – № 10; *Къырает китабы (Книга для читання)*. – Акъмесджит, 1928; *Меюс шаирлеримиз (Наші розчаровані поети) // Окьув ишлери*. – 1928. – № 4–5; *Sarqda medeni inqilab (Жовтнева культурна революція) // Известия Крымского педагогического института*. – 1928. – № 2. – С. 87–89; *Неден бу ала къалдыкъ (Чому ми дійшли до такого життя)*. Пьеса. – Сф., 1997.

Літ.: *Фалев П.А. Из идеологии крымскотатарской интеллигенции // Известия Таврической ученой архивной комиссии*. – 1918. – № 54. – С. 282–287; *Kirimer S. Vazi hatıralar*. – Istanbul, 1993. – S. 224–244; *Урсу Д.П. З історії сходознавства в Криму // СС*. – 1996. – № 2. – С. 106–122; *Урсу Д.П. Очерки истории культуры крымскотатарского народа*. – Сф., 1999. – С. 56–62; *Kirimli H. National Movements and National Identity among the Crimean Tatars*. – Leiden, 1996; *idem. Hasan Sabri Ayyazov'nin Turkiye'deki*

elcilikleri // Репрессированное поколение крымскотатарских общественно-политических деятелей, подвижников науки и культуры: Материалы Международной научной конференции. – Сф., 2001. – С. 122–130; *Люди и судьбы*. – СПб., 2003. – С. 18–19; *Kirimli H. The Famine of 1921–1922 in the Crimea and the Volga Basin and the Relief from Turkey // Middle Eastern Studies*. – 2003. – Vol. 39, № 1. – P. 37–88; *ДКТК*. – С. 21–24; *ЕСУ*. – Т. 1. – С. 230; *Последняя рукопись Сабри Айвазова. Дело партии “Милли Фирка” / Из серии “Рассекреченная память”*. Крымский выпуск. Т. 1 / сост. А.В. Валякин, Р.И. Хаяли. – Симферополь, 2009.

Архіви: ДААРК, ф. Р–663, оп. 1, спр. 302 (особова справа); Архів ГУ СБУ в АРК, спр. 19393.

Д. Урсу

АКЧОКРАКЛИ Осман (03.01.1879, м. Бахчисарай – 17.04.1938, м. Сімферополь) – тюрколог, історик і етнограф, кримськотатарський письменник.

Походив з селянської родини, успадкував від батька, який славився красивим арабським письмом, його талант, викладав каліграфію на ф–ті східних мов Петербурзького ун-ту (серед його учнів – майбутній академік Г.Ю. Крачковський), оздобив візерунками й цитатами з Корану мечеті Петербурга та Бахчисарая. Рік навчався в Туреччині (1895); певний час відвідував ун-т Аль-Азгар в Каїрі (1908). Надзвичайно освічений, був останнім кримським енциклопедистом. Перебуваючи в Петербурзі 1899–1901, видав переклад байок І. Крилова кримськотатарською мовою. Опублікував поему О. Пушкіна “Бахчисарайський фонтан” паралельно російською і кримськотатарською мовами (спро-

шеною арабською графікою, яку запропонував І. Гаспринський), перекладав комедію М. Гоголя “Женитьба”. 1901–05 служив в армії, 1908–10 редагував в Оренбурзі ж. “Шура” (“Громада”). Як особистість і учений сформувався під впливом І. Гаспринського у час співпраці з г. “Терджи-ман” (“Перекладач”) (1906, 1910–16). Після повернення до Криму викладав в медресе Зінджирли (Бахчисарай). Під час революції 1917–18 обирався членом Курултаю. Навесні 1921 з його ініціативи та за безпосередньої участі відкрито музей І. Гаспринського. Наступного року з ініціативи проф. Б. Чобан-заде його запрошено на викладацьку роботу до східного ф-ту Кримського ун-ту, який 1925 був перетворений на пед. ін-т. Від 1923 – член Таврійського т-ва історії, археології та етнографії, від 1925 в складі його керівництва.

В середині 1920-х – провідний фахівець в галузі кримської археології, історії, епіграфістики й етнографії, один із засновників нового напрямку в тюркології – крим. татарознавства. Наприкінці 1924 – початку 1925 г. “Ени дунья” (“Новий світ”) друкує 23 його нариси про міста й села Криму, їхні історичні й культурні пам’ятки, звичаї мешканців. 1925 брав участь в археолого-етнограф. науковій експедиції степовим Кримом і відкрив цінну історико-літературну пам’ятку – поему Джан Мухамеда “Сефер-наме”, про яку зробив доповідь на засіданні Таврійського т-ва історії, археології та етнографії і на 2-му Всеукраїнському з’їзді сходознавців у Харкові (1929). Учасник I Всесоюз. тюркологічного з’їзду (1926, Баку).

Був у дружніх стосунках з акад. А. Кримським, який помістив його розвідку про кримськотатарських по-

етів в збірці “Студії з Криму” (1930). Досліджував кримськотатарські родові знаки, які відомі як тамги, зібрав близько 400 тамг, систематизував їх та описав; досконале знання арабської і турецької мов давало змогу успішно вивчати численні епіграфічні пам’ятки кримського середньовіччя. Як фольклорист, вивчав давні тюркські епоси “Чора-Батир”, “Къопланди-Батир”, “Легендарний Едіге”. Разом із композитором А. Рефатовим підготував лібрето опери “Чора-Батир” – першої нац. кримськотатарської опери. 1927 написав п’єсу “Бахчисарайський фонтан сліз”. Деякі його наукові та літературні твори передруковані в науковій періодиці Криму в 1990-і роки.

На початку 1930-х зазнав цькування в партійній пресі за “націоналізм”, був звільнений з роботи (1934). Переїхав жити до сестри в Баку. 07.04.1937 був заарештований, відвезений до Сімферополя. 17.04.1938 засуджений до страти і розстріляний. Відомостей про реабілітацію немає.

Твори: Татарские тамги в Крыму // Известия Крымского пед. ин-та. – 1927. – Кн. 1. – С. 32–47; Старо-крымские и тузские надписи XIII–XV вв. // Известия Таврийского общества истории, археологии и этнографии. – 1927. – Т. 1. – С. 5–17; Новое из истории Чуфуткале // Там само. – 1928. – Т. 2. – С. 158–172; Про перший проект споруди Волго-Донського каналу у XVI ст. // СС. – 1928. – № 2. – С. 188–192; Короткий огляд науково-дослідчої роботи в Криму протягом 1927–1928 рр. // Там само. – С. 297–298; Науково-дослідча робота по історії матеріальної культури у Криму за 1928 р. // Там само. – 1929. – № 1/2. – С. 360–362; Татарська поема Джан-Мухамедова про похід Іслям-Гірея II (III) спільно з Богданом Хмельницьким на Польщу 1648–49 рр. // СС. – 1930. – № 3. – С. 163–170 (передру-

ковано: СС. – 1993. – № 1. – С. 134–139); *Татарские документы XV–XIX вв., хранящиеся в Центральном архиве Крымской АССР // Бюллетень Центрального архивного управления Крым. АССР. – 1931. – № 3. – С. 13–19; Крымско-татарские и турецкие исторические документы, вновь поступившие в Крымский Центрархив // Там само. – 1932. – № 2. – С. 12–16; О чем думает татарка: Стихотворение / Перевод А. Крымского // Голос Крыма. – 1996. – 22 ноября.*

Лит.: Miller M. Archaeology in the USSR. – N.Y., 1956. – P. 54; Lazzarini E. Gadidism at the Turn of the XX Century // Cahiers du monde russe et sovietique. – 1975. – № 2. – P. 262; Урсу Д.П. Осман Акчокраклы // Голос Крыма. – 1996. – 15 марта; Його ж. 3 історії сходознавства в Криму // СС. – 1996. – № 2. – С. 108–122; Стороженко І. Тугай-бей – побратим Богдана // Козацтво. – 1993. – № 1. – С. 3–18; Урсу Д.П. Очерки истории культуры крымскотатарского народа (1921–1941). – Сф., 1999. – С. 48–55; Люди и судьбы. – СПб., 2003. – С. 20–22; ДКТК. – С. 27–31; ЕСУ. – Т. 1. – С. 341–342. Otar I. Akcokrakli'nin (Kırimtatar tamgaları isimli) kitabı vesilesi ile notlar // Emel. – 1983. – № 135. – S. 161–170.

Архіви: ГАРФ, ф. 1565, оп. 3, д. 192 (автобіографія); ДААРК, ф. Р-20, оп. 3, спр. 102; ф. П-1, оп. 1, спр. 1185; Архів ГУ СБУ в АРК, спр. 19393.

Д. Урсу

АЛІЄВА Заміна Керім кизи (09.07.1963, м. Нахічевань (Азербайджан)) – філолог, тюрколог, літературознавець.

Закінчила Бакінський пед. ін-т (1987). Працювала в загальноосвітніх школах Нахічевані (1987–90), закінчила аспірантуру каф. тюркології Ін-ту філології Київського ун-ту (2006). Працює там само. К. філол. н. (2006),

доц. каф. тюркології Ін-ту філології Київського ун-ту. Досліджує словесність народів Закавказзя, наук. студії українських орієнталістів, проблеми порівняльного літературознавства.

Брала участь у багатьох міжнародних лінгвістичних і філол. наукових форумах м. Києва, Севастополя, перших наукових читаннях пам'яті Омеяна Пріцака (Київ, 2008).

Має 13 наукових праць.

Твори: Словесність кавказьких народів у наукових дослідженнях українських орієнталістів: кінець XIX – поч. XX ст. – К., 2007. – 162 с.; Історія турецької літератури (турецька література XIII – XVI ст.). – К., 2009. – 144 с.; У звичаї – безсмертя азербайджанського народу // Вісник Київського нац. ун-ту ім. Т. Шевченка. Східні мови та літератури. – № 12. – 2007. – С. 53–57; Колиска усної народної творчості народів Кавказу // Актуальні проблеми слов'янської філології. Випуск XX. – Донецьк, 2009. – С. 223–228.

Лит.: Грицик Л.В. Міжлітературні процеси як проблема імагології // СС. – 2008. – № 2. – С. 159–162.

І. Дрига

АНАТОЛІЙ (світське ім'я Гри-Асюк Андрій Григорович) (20.08.1880, м. Ковель Волинської губ. – 10.01. чи 02. (за ін. відомостями – 23.01.) 1938) – митрополит Одеський і Херсонський, сходознавець, священномученик. Фахівець із давнього християнського Сходу.

З родини міщан. Закінчив Кременецьке дух. уч-ще, Волинську дух. семінарію (1900), КДА (1904) зі ступенем канд. богослов'я. Прийняв чернечий постриг 1903 від митрополита Флавіана. Залишений як професорський стипендіат (1904) для підготовки до отримання вакантної каф. загальної церковної історії. У 1905–06

професорський стипендіат при Російському археологічному ін-ті у Константинополі. В.о. доц. (1905) КДА. Магістр богослов'я за дослідження про сирійське чернецтво й доц. (1911) та екстраорд. проф. (1912) КДА. Архімандрит (1911). Інспектор і штатний екстраорд. проф. каф. історії давньої церкви МДА (1912). Єпископ Чистопільський, другий вікарій Казанської єпархії (1913). Ректор Казанської ДА (1913–22), читав лекції з історії давньої Церкви. Після закриття академії призначений на єпископа Самарського та Ставропольського (1923 архієпископ). Ув'язнений 1924, засланий на Соловки (1924–27). 29 липня 1927 підписав декларацію митрополита Сергія і став постійним членом Св. Синоду. Архієпископ (1928–32) і митрополит (1932) Одеський і Херсонський. Тимчасово управляв Харківською єпархією (1934–35). Володів класичними й кількома східними мовами.

Ув'язнений 9 серпня 1936. Помер у лікарні Ухто-Печорського концтабору.

Твори: Слово, сказанное вместо запричастного стиха в день годовичного поминовения основателей и благотворителей Киевской Духовной Академии и всех в ней учивших и учившихся // Труды КДА. – 1905. – Февраль. – С. 169–178; Письма с Востока // Там само. – 1906. – Февраль. – С. 317–327; Исторический очерк сирийского монашества до половины VI в. // Там само. – 1910. – Март; 1911. – Май (окремо: К., 1911); Проф. А.С. Лебедев // Там само. – С. 441–451; Памяти проф. В.В. Болотова // Там само. – Апрель. – С. 557–576; Проф. К.Д. Попов // Там само. – 1911. – Июль–август. – С. 541–551; Дельфийская надпись и ее значение для хронологии Ап. Павла // Там само. – 1913. – Январь. – С. 49–58; Знаменитый документ // Православный собеседник. –

1913. – Сентябрь; Речь, сказанная при погребении проф. Терновского. – К., 1916.

Лит.: Польский М., прот. Новые мученики Российские. – Том I. – Jordanville – N.Y., 1949. – С. 153–156, 180; Том II. – Jordanville – N.Y., 1957. – С. 90, 98, 265–266, 327; Manuil (Lemeševskij), metropolit. Die Russischen Orthodoxen Bischöfe von 1893 bis 1965. Bio-Bibliographie. Teil I. – Erlangen, 1979. – S. 222–226; Резникова И. Православие на Соловках. – СПб., 1994. – С. III; Мазырин А., иерей. Высшие иерархи о преемстве власти в Русской православной церкви в 1920-х – 1930-х годах. – М., 2006. – С. 261.

С. Білокінь

АНТОНІН (світське ім'я Капустін Андрій Іванович) (12.08.1817, с. Батурино Шадринського пов. Пермської губ. – 24.03.1894, Єрусалим) – архімандрит, візантолог, письменник.

Народився в родині священика. Початкову освіту отримав у Долматовському дух. уч-щі (1826–31). Навчався в Пермській (1831–36) та Катеринославській (1836–39) дух. семінаріях. Закінчив КДА (1843), з грудня того ж року викладав там само німецьку, потім грецьку мови. Магістр (1844), ще за рік – бакалавр. 7 листопада 1845 пострижений у ченці. Протягом наступних двох тижнів рукопокладений в ієродиякони та ієромонахи. Продовжував викладати, з 1846 – на каф. морального богослов'я, а з 1847 – біблейської герменевтики та порівняльного богослов'я. Водночас, між 1845–50 займався виправленням рос. перекладу бесід Іоанна Златоустого на Євангеліє від Іоанна. З 1850 – настоятель церкви при рос. посольстві в Афінах. Був ініціатором відновлення давньої афінської церкви св. Никодима XI ст. і керував археоло-

гічними розкопками, які передували відбудові храму. 1853 возведений у сан архимандрита. В Афінах самостійно вивчав церковну палеографію та археологію, займався дослідженням давніх християнських написів (у 1874 ним було опубліковано понад 200 з них, що датувалися VI–XII ст.). В цей же час здійснив кілька мандрівок країнами Середземномор'я, з метою ознайомлення з давніми пам'ятками Рима (1852), Єрусалима (1857), Єгипту (1857) та Афона (1859). Результати цих подорожей описав в серії нарисів та окремих праць. На Афоні досліджував давні християнські рукописи та склав описи кількох монастирських книгозховищ.

3 квітня 1860 переведений настоятелем посольської церкви в Константинополі, де продовжив наукові дослідження: в 1862 ним був складений каталог 624 рукописів бібліотеки єрусалимського Святогробського подвір'я в Константинополі. В 1863 досліджував Синайський кодекс Біблії та підтвердив його оригінальність. 1865 здійснив подорож балканськими провінціями Османської імперії – Румелією (Македонією, Фесалією, Епіром). Зібраний ним багатий історичний та археологічний матеріал був опублікований у працях “Поездка в Румелію” (1879) та “Из Румелии” (1886).

У 1865 призначений керуючим справами Російської духовної місії в Єрусалимі. За майже 30 років керівництва місією, зумів підняти авторитет, створити серйозну матеріальну базу та суттєво розширити територію, що їй належала, придбати 13 ділянок, безпосередньо пов'язаних з біблійною історією (Мамврійський дуб, Горня, Срихон, Тіверіад, Віфлеєм та ін.), загальна площа яких (за заповітом передана у власність Св. Синода)

становила 425 тис. м². На придбаних землях зводилися храми, монастирі, паломницькі центри, школи для арабів-християн. Будівництву передували археологічні розкопки, під час яких було зроблено низку цікавих знахідок. Найбільшого розголосу набули археологічні розкопки на ділянці біля єрусалимського храму Вознесіння Господнього, що належала Імператорському Палестинському православному товариству. Тут в 1883 були знайдені давні міські стіни, “Судні врата”, а також залишки базиліки, збудованої в IV ст. імператором Костянтином Великим.

При місії був створений музей, значна частина археологічних та нумізматичних колекцій якого надійшла до Церковно-археологічного музею при КДА.

Водночас продовжував палеографічні дослідження: в 1867 вивчав рукописи Патріаршої бібліотеки в Єрусалимі та грузинські рукописи Крестного монастиря, в 1868 – працював над каталогом рукописів та стародруків з лаври св. Сави Освященного, брав участь у підготовці до видання “Актів русского на святом Афоне монастыря святого великомученика и целителя Пантелеймона”, які вийшли в Києві 1873. У 1870 очолив групу фахівців, які склали опис бл. 2000 рукописів грецькою, слов'янською та арабською мовами з бібліотеки синайського монастиря в м. Катерини. Йому належать також переклади з коментарями книги німецького єгиптолога Ф.Й. Лаута “Фараон, Моисей и Исход” та фрагментів з праці Іосифа Флавія. Обидві роботи були надруковані в “Трудах КДА”.

Почесний член духовних академій Київської (1870), Петербурзької (1873) та Московської (1888), а також

почесний член Церковно-археологічного товариства при КДА (1873) та інших наукових товариств, зокрема Афіньського археологічного (1854), Одеського історії і старожитностей (1856), Імператорського Російського археологічного (1857), Московського любителів духовної просвіти (1869), Імператорського Православного Палестинського (1882) тощо.

Твори: Христианские древности Греции // ЖМНП. – 1854. – Ч. 81. – Отд. 2. – С. 31-68, 142-230; Заметки поклонника Святой Горы. – К., 1864; Пять дней на Св. земле и в Иерусалиме, в 1857 г. – М., 1866; 26-е января в лавре св. Саввы // Труды КДА. – 1868. – № 4. – С. 42-83; Св. Николай, епископ Пинарский и архимандрит Сионский // Там само. – 1869. – № 6. – С. 445-497; От Босфора до Яффы. – К., 1869; Из записок Синайского богомольца. – К., 1873; О древних христианских надписях в Афинах. – СПб., 1874; Поездка в Румелию. – СПб., 1879; Раскопки на русском месте близ храма Воскресения в Иерусалиме // ППС. – 1884. – № 7; Из Румелии. – СПб., 1886; Пять дней на Святой Земле и в Иерусалиме. – М.: Индрик, 2007. – 254 с.

Літ.: Терновский С.А. О последних днях жизни, кончина и погребение настоятеля Русской Духовной миссии в Палестине архимандрита Антонина. – К., 1894; Пономарев С. Памяти о архимандрита Антонина. 1: Хронологический список сочинений и переводов его. 2: Статьи о нем // Труды КДА. – 1894. – № 12. – С. 636-652; Дмитриевский А.А. Начальник Русской духовной миссии в Иерусалиме архимандрит Антонин (Капустин) как деятель на пользу православия на Востоке и в частности в Палестине // Там само. – 1904. – № 10. – С. 319-380; Киприан (Керн), архим. Отец Антонин Капустин, архимандрит и начальник Русской духовной миссии в Иерусалиме

(1817–1894 гг.). – Белград, 1934; М., 2005 – 231 с.; Герд Л.А. Архимандрит Антонин Капустин и его научная деятельность: (По материалам петербургских архивов) // Рукописное наследие русских византистов в архивах Санкт-Петербурга. – СПб., 1999. – С. 8-35; Лисовой Н.Н. Архимандрит Антонин (Капустин) – исследователь синайских рукописей: по страницам дневника // Церковь в истории России. – М., 2000. – Сб. 4. – С. 197-207; Цертицкая О.Л. Архимандрит Антонин Капустин и русские святые на Святой Земле. // Санкт-Петербургские епархиальные ведомости. – 2000. – № 21-22. Фонкич Б.Л., Э.П.Г. Антонин (Капустин) // Православная энциклопедия. – М., 2001. – Т. 2. – С. 684-686.

Архіви: ЦДІАК України, ф. 1396, оп. 1, спр. 3, арк. 13-18; спр. 10, арк. 18.

К. Крайній

АНТОНОВИЧ Марко Дмитрович (07.07.1916, м. Київ – 28.01.2005, м. Монреаль (Канада)) – єгиптолог, античник.

Походив з ушавленої родини Антоновичів. Дід – Володимир Боніфатійович Антонович – проф. Київського ун-ту, засновник київської школи істориків. Батько – Дмитро Володимирович Антонович – відомий історик і суспільно-політичний діяч, дипломат УНР. Мати – Катерина Михайлівна Антонович (дівоче прізвище Серебрякова) – відомий художник-графік та мистецтвознавець. У 1923 разом з родиною емігрував до Праги, де навчався в німецькій гімназії та народній школі.

У 1936–39 студіював єгиптологію в ун-ті Карла IV (Прага), учень засновника чеської єгиптології проф. Франтішка Лекси. Одночасно навчався в УВУ у Празі, де займався стародавньою історією України. У 1942 – за-

хистив докт. дис. на тему: «“Філіппійські історії” Трога-Юстина й Скитія» і отримав ступінь д-ра філос. УВУ. У 1943 був заарештований за активну участь в ОУН, перебував деякий час у в'язниці, в тому числі протягом 1944–45 у концтаборі Терезієнштат. 1945–49 – навчався на каф. єгиптології в Мюнхенському ун-ті у проф., д-ра А. Шарффа. Засновник і перший голова академічного т-ва “Зарево”, один із засновників та редакторів ж. “Бюлетень Зарева” (пізніше “Розбудова держави”). В Мюнхенському ун-ті особливу увагу приділяв єгипетській археології, в тому числі цікавився ідеологічною функцією гробниць та розкопками австрійської експедиції в Гізі під керівництвом Г. Юнкера. Пізніше займався дослідженням літератури Стародавнього Єгипту. Він вперше здійснив переклади на українську мову серії давньоєгипетських літературних творів, що вийшли у супроводі його коментарів в ж. “Сучасність” у 1966. Готував для публікації переклад та коментарі до тексту шедевра давньоєгипетської літератури – розповіді Синугета, а також низки інших автобіографічних творів та офіційних царських документів періоду Середнього Царства, та інших текстів, переважно літературного характеру, що належали до різних епох історії Єгипту (проект залишився незакінченим).

У 1950 разом з родиною переїхав до Канади. Активний діяч та організатор української історичної науки в екзилі, дійсний член УВАН в США (1972), в 1992–97 очолював цю організацію; дійсний член Українського історичного т-ва, довгий час працював співредактором ж. “Український історик”. Досліджував також літератури Стародавнього Єгипту, історію античності, історію України.

Лауреат премії ім. М. Максимовича Київського ун-ту (1992).

Автор 32 публікацій.

Твори: Листи до мерців. Напис з гробниці Уні. Спір душі з тілом. З антології єгипетської літератури // Сучасність. – 1966. – № 12 (76). – С. 44–59; Про двох братів. З антології єгипетської літератури // Там само. – № 9 (69). – С. 47–57; Про приреченого принца. З антології єгипетської літератури // Там само. – № 8 (68). – С. 59–65.

Літ.: З династії славетних Антоновичів: Інтерв'ю М. Антоновича для “Старожитностей” // Старожитності. – 1993. – № 19–24. – С. 24–27; ЕСУ. – Том. 1. А. – К., 2001. – С. 583; Романова О.О. Історія розвитку єгиптологічних досліджень в Україні // СС. – 2003. – № 4. – С. 82–87; Енциклопедія історії України. – Т. 1: А–Б. – К., 2003. – С. 107.

О. Романова

А РАДЖИОНІ Маргарита Анатоліївна (24.09.1969, м. Маріуполь Донецької обл.) – історик, етнограф Криму XVIII–XXI ст.

Закінчила іст. ф-т Сімферопольського ун-ту (1991), аспірантуру там само (1995). З 1995 працює у Кримському відділенні Ін-ту сходознавства ім. А.Ю. Кримського НАН України: мол. наук. сп. (1995–98), ст. наук. сп. (1998–2003) відділу етнокультурних досліджень, з 2003 – зав. відділом етноконфесійних досліджень. К. і. н. (1995). Ст. наук. сп. (2006).

Досліджує сучасну етнічну та конфесійну ситуацію на півострові Крим, середньовічне християнське (грецьке) населення Криму, грецьке населення Донецької обл., історичний досвід міжнаціональних та міжконфесійних відносин та сучасний рівень толерантності Криму, культуру етнічного добросусідства в Україні. Є редакто-

ром багатьох науково-методичних видань.

Учасник міжнародних симпозіумів, конгресів, конференцій з елліністики в Одесі (1996); у Греції – Верія (1997), Афіни (2000), Ресімно (2003); у США – Нью-Йорк (2005), Колумбус (2005) та ін.

Автор більше ніж 70 праць.

Твори: Греки Крима и Приазовья: история изучения и историография этнической истории и культуры (80-е гг. XVIII в. – 90-е гг. XX в.). – Симферополь, 1999. – 132 с.; К вопросу об этнолингвистической ситуации в Горном Криму в 16–18 вв. (по материалам исследованной говором приазовских греков) // Записки історико-філологічного товариства Андрія Білецького. – К., 1998. – Вип. 2. – С. 70–86; Возвращение в Крым старожильчеського християнського населення после емиграции 1778 г. (етніческие группы греков и армян) // МАИЭТ. – Симферополь, 2001. – Вип. 8. – С. 485–502; Греки Криму: історія і сучасне становище (етнокультурна ситуація та проблеми етнополітичного розвитку). – Симферополь, 2005. – 92 с.; Греки-дворяне Таврической губернии в конце 18–19 вв. (по документам Госархива в АРК) // МАИЭТ. – Симферополь, 2006. – Вип. 12. – Ч. 2. – С. 641–660; Греки Крима: к истории формирования общины в период позднего средневековья – нового времени // Там само. – 2007. – Вип. 13. – С. 641–679.

АРНАУТ Федора Іванівна (06.09.1970, с. Дмитрівка Болградського р-ну Одеської обл.) – філолог, фольклорист-тюрколог.

Закінчила ф-т сходознавства Азербайджанського ун-ту (1993), магістратуру каф. тюркських мов та літератур ун-ту Газі (Анкара, Туреччина, 1997), аспірантуру Ін-ту літератури ім. Ніза-

мі АН Азербайджану (2000), Кагульський ун-т суспільних наук (2004). З 1996 викладач Комратського держ. ун-ту, з 2000 – Східного Середземноморського ун-ту (Північний Кіпр), з 2003 – доц., зав. каф. східної філол. Київського Міжнародного ун-ту, 2005 – доц., 2007 – докторант каф. тюркології Ін-ту філології КНУ. Д-р філос. (2007), к. філол. н. (2007), доц. (2007).

З 2008 – Президент Всеукраїнської громадської організації “Союз гагаузів України”. Поетеса, автор 2 книг віршів, 3 книг перекладів.

Досліджує тюркський, зокрема, гагаузький фольклор, тюркські мови, літератури, культури. Є редактором більш ніж десяти науково-методичних видань.

Учасник міжнародних тюркологічних симпозіумів, зокрема гагаузнавчих конгресів, конференцій: *İzник* (1995), *Gazimağusa* (1999), *Kırıkkale – İstanbul* (1996), *Simferopol* (2004), *Lefkoşa-KKTC* (2005) та ін.

Має понад 50 праць. Веде українську рубрику турецькомовної вебсторінки www.acikgazete.com

Твори: Basarabya'da Tatar-Nogay Yer Adları (Татаро-ногайські топоніми Бессарабії) // Originea Tatarilor. – Kriterion Yaınevi, Bükreş, 1997, 359–363; Праці з кіпрської тюркської культури. Том III: вірування, народна медицина, прокльони. Північний Кіпр, 2002; Kıbrıs Türk Kültürü Çalışmaları III. İnançlar, Halk Hekimliği, Kötü Sözler (Yayımlı Kurulu: Fedora Arnaut, Ramazan Korkmaz, Rıdvan Öztürk, Sabahattin Çağın). – Doğu Akdeniz Üniversitesi Yayınları, Gazimağusa – KKTC, 2002; Том II: ремесла/звичаї. Kıbrıs Türk Kültürü Çalışmaları II. Meslekler / Törenler (Yayımlı hazırlayanlar: Adnan Akgün-Fedora Arnaut). – Doğu Akdeniz

Üniversitesi Yayınları, Gazimağusa – KKTС, 2003.

Художні твори: Gagauz'um Bıcaktır Yerim (Şiirler). (Я – татаузка, місце моє – Буджак (vıruı) // Осак yayınları, 1994; За Одну Ніч. Поема. За мотивами роману Ісмаїла Бозкурта “За одну ніч” (переклад з гагаузької Сергія Грабаря). – К., 2005.

І. Дрига

АЧКІНАЗІ Борис (Веніамін) Моїсейович (10.06.1927, м. Сімферополь – 08.11.1992, м. Сімферополь) – просвітник, суспільний діяч, фахівець з історії та етнокультури кримчаків.

Закінчив Сімферопольський ун-т (1976), працював чоботарем, вихователем Сімферопольської дитячої спецшколи. Голова Кримського Республіканського культурно-просвітницького т-ва кримчаків “Кърымчахлар” (1989–92), член Ради держ. музею етнографії народів СРСР (1962–92), член Ради національних громад України (1991–92).

Має біля 35 наукових публікацій.

Твори: Крымчаки // Крым многонациональный. Вопросы, ответы. – Вып. 1. – Симферополь, 1988. – С. 33–39; О крымчаках // Крымская АССР (1921–1945). Вопросы, ответы. – Вып. 3. – Симферополь, 1990. – С. 198–205; Дар подвижничества. Евсей Исаакович Пейсах (1903–1977) // Их именами названы. – Симферополь, 1991. – С. 30–34.

Літ.: Ачкинази И. Организатор общества “Кърымчахлар” // Кърымчахлар. Культурное наследие крымчаков. – Симферополь, 2005. – № 1.

І. Дрига

АЧКІНАЗІ Ігор Веніамінович (25.06.1954, м. Сімферополь – 10.03.2006, м. Сімферополь) – історик, етнолог-кримознавець.

Закінчив Сімферопольський ун-т (1981), аспірантуру там само. К.і.н. (2000). Працював вченим секретарем Кримського відділення Ін-ту сходознавства ім. А.Ю. Кримського НАН України (1989–2005). Лауреат премії ім. Є. Пейсаха Кримського фонду культури (2004). Досліджував історію та етнокультуру народів Криму.

Брав участь у наук. конференціях з проблем історії Криму, іудаїки (Москва, 2000, 2003), релігієзнавства (Сімферополь, 1991); (Севастополь, 2002); (Керч, 2003).

Має понад 85 наукових публікацій.

Твори: Крымчацька мова. Історіографія та джерела. До постановки проблеми // СС. – 1995. – № 1; К вопросу об этногенезе крымчаков в советской историографии // МАИЭТ. – Вып. 1. – Симферополь, 1990; Крымчаки. Историографический обзор по публикациям XIX – начала XX века // Там само. – Вып. 2; К проблеме сохранения культурного наследия крымчаков // Там само. – Вып. 10. – 2003. – С. 623–636; Крымчаки. Краткий очерк этнической истории // Кърымчахлар. Культурное наследие крымчаков. – Сф., 2005. – № 1. – С. 7–19.

Літ.: Памяти И.В. Ачкинази // Историческое наследие Крыма. – Симферополь, 2006. – № 12–13. – С. 216; Кърымчахлар. Культурное наследие крымчаков. – Симферополь, 2007. – № 2–3.

І. Дрига

Б

БАЗІЛІ Костянтин Михайлович (03.02.1809, м. Стамбул (Туреччина) – 10.02.1884, м. Одеса) – мандрівник, дипломат, історик Близького Сходу.

Дитинство провів у Ніжині, Одесі. Навчався в Ніжинській гімназії вищих наук князя Безбородька (1822–27), де потоваришував з М. Гоголем, Н. Кукольником, М. Прокоповичем. 1827 переведений до одеського Рішельєвського ліцею, який закінчив 1830. Після завершення навчання відвідав Туреччину, згодом Грецію. З 1833 на дипломатичній службі у МЗС. Наступного року виходить друком його книга “Архипелаг и Греция”, яка викликала схвальні відгуки в російському суспільстві. 1835 публікує книгу нарисів про Стамбул, а 1836 іншу: “Босфор и новые очерки Константинополя”. Був відомий як знавець політичного життя й побуту різних етносів Османської імперії. В ці роки друкував статті та нариси в ж.: “Библиотека для чтения”, “Сын отечества”, “Журнал Министерства народного просвещения”. Чимало статей опубліковані в “Энциклопедическом лексиконе” Плюшара (т. 2–11, СПб., 1835–38) і в “Военном энциклопедическом лексиконе” (т. 1–2, СПб., 1852).

1838 призначений консулом (з 1844 – генеральним консулом) Росії в Сирії та Палестині із місцеперебуванням в Бейруті, багато зробив для посилення впливу Росії та Московського патріархату серед православних християн цього регіону. Тісно співпрацював з єпископом Порфірієм (Успенським), керівником російської духовної місії. Багато часу віддавав науковим дослідженням, збирав матеріал

для монографічної праці про Сирію та Палестину під османським правлінням. Книгу було завершено 1847, але опубліковано пізніше в Одесі (1862).

З 1860 мешкав в Одесі, вів активну громадську діяльність. Виступав із публіцистичними брошурами і статтями, зокрема, із захистом позицій російської дипломатії під час війн – Кримської та російсько-турецької 1877–78. Маючи великі земельні наділи в Херсонській і Таврійській губ., обирався віце-президентом Т-ва сільського господарства Півд. Росії, членом правління Херсонського земельного банку, гласним (депутатом) Одеської міської думи. Певний час він був також головою з’їзду мирових суддів Одеського повіту.

Твори: Архипелаг и Греция. – СПб., 1834; Стамбульские оригиналы // Библиотека для чтения. – 1835. – Т. 10. – Отд. 1; Очерки Константинополя: В 2 ч. – СПб., 1835; Босфор // Сын отечества. – 1836. – Т. 175; Константинопольские библиотеки // ЖМНП. – 1836. – Ч. 9. – Отд. 4; Ч. 10. – Отд. 4; Босфор и новые очерки Константинополя: В 2 ч. – СПб., 1836; Письмо в Париж о нынешнем состоянии Турции и о политическом кризисе на Востоке. – СПб., 1854; Сирия и Палестина под турецким правительством в историческом и политическом отношениях. – Од., 1862 (перевидання: М., 1962); По поводу приобретения Англией острова Кипр // Одес. вестник. – 1878. – №№ 152, 153; L'Empire Ottoman 1839–1877; L'Angleterre et la Russie dans la question d'Orient. – Paris, 1877; Questions du jour (janv. – février 1878). – Odessa, 1878; Беседа о конституции и о применении представительных начал в государственном управлении. – Од., 1881.

Лит.: Базили К.М. (некролог) // ЗООИД. – 1888. – № 14. – С. 786–788; Успенский Порфирий. Книга бытия моего. – СПб., 1896. – Т. 3. – С. 409–615; Смилянская И.М. К.М. Базили – российский дипломат и историк Сирии // Очерки по истории русского востоковедения. Сб. 4. – М., 1959. – С. 52–78; Данциг Б.М. Ближний Восток в русской науке и литературе. – М., 1973. – С. 176–182; Библиограф. словарь отечественных тюркологов: Дооктябр. период. 2-е изд. – М., 1989. – С. 34; Урсу Д.П. З історії сходознавства на Півдні України // СС. – 1994. – № 1–2. – С. 137–138; Самойленко Г.В. Ніжинська філологічна школа (1820–1990) // Укр. біографістика. Зб. наук. праць. – К., 1996. – Вип. 1. – С. 148–151. Непомнящий А.А. Подвижники кримведения. – Симферополь, 2005. – Т.1. – 324 с., ил. [Библиография кримведения. Вып. 7].

Д. Урсу

БАЛИЧ Усеїн Велі (1884, с. Корбек, нині с. Ізобільне Алуштин. міськради АР Крим – після 1939, с. Чиназ Ташкент. області (Узбекистан)) – педагог, культуролог громадський діяч.

У 1897–1902 навчався у Сімферопольській татар. учит. семінарії, потім учителював. Від 1905 брав участь у революційному русі в лавах младотатар. угруповання, заарештований 1907 і висланий за межі Криму. Три місяці навчався в Стамбулі, після повернення працював в міській управі Бахчисарая. У 1917 переїхав до Ялти, де був обраний членом земської управи і зав. від. нар. освіти. У 1918–19 – інструктор фінансової комісії в Національній Директорії (уряді Курултаю). Співпрацював з більшовиками, після захоплення Криму денікінськими військами вів під-

пільну роботу. Після встановлення радянської влади працював в органах народної освіти: 1921 – член Кримревкому і зав. Кримнаросвіти, 1922–23 – у Москві, представник Кримської АРСР у Наркомнаці РРФСР. З 1923 заступник голови ЦВК Кримської АРСР. Брав активну участь в татаризації освіти, культури, суспільного життя. 1924–28 – нарком освіти Криму. Боровся за навчання рідною мовою, за відновлення місцевого ун-ту. Був прибічником голови ЦВК Велі Ібраїмова, після арешту і страти останнього звільнений з посади, виключений з партії. 1929 засуджений на три роки, 1930 на новому процесі засуджений на 10 років. Покарання відбував на Соловках. За неперевіреними даними, звільнений 1939. Проживав в Узбекистані.

Твори: 1905 йылы инкылябы ве оджалар (Революція 1905 року і вчительство) // Окъув ишлери (Проблеми освіти). – 1925. – № 2. – С. 1–7; Состояние народного просвещения в Крыму // Педагогическая жизнь Крыма. – 1925. – № 6. – С. 3–16; Къырымтатар милий медениетининъ тарихий мукъаддераты (Історична доля кримськотатарської національної культури). – Багъчасарай, 1926: Октябрь инкылябы ве халкъ марифи (Жовтнева революція і народна освіта) // Илери (Вперед). – 1927. – № 10. – С. 72–78.

Лит.: Урсу Д.П. Трагедия крымской науки и культуры // Кримські татари: історія і сучасність: Матеріали Міжн. наук. конф. – К., 1995. – С. 180–184; Його ж. На культурном фронті в епоху терору: судъба кримских национал-коммунистов // Къасевет (Тривога). – 2000. – № 27; ЕСУ. – Т. 1. – С. 165; ДКТК. – С. 48–49; Kırımlı H. Kırım tatarlarında milli kimlik ve milli hareketler. – Ankara, 1996. – S. 89, 98, 113, 117, 120.

Архіви: РГАСПИ, ф. 17, оп. 21, д. 2459, 2460, 2462; оп. 100, д. 5485 (автобіографія); оп. 113, д. 644; ДААРК, . П-1, оп. 1, спр. 320, 462, 616; ф. Р-20, оп. 3, спр. 27; ф. Р-663, оп. 1, спр. 1921; ф. Р-1188, оп. 3, спр. 164.

Д. Урсу

БАРАННИКОВ Олексій Петрович (09.03.1890, м. Золотоноша Полтавської губ., нині Черкаської обл. – 04.09.1952, м. Ленінград) – ін-долог, циганознавець.

Початкову і середню освіту отримав в Золотоноші та Черкасах. В 1913 вступив та в 1917 з успіхом закінчив іст.-філол. ф-т Київського ун-ту, де за аспірантську роботу “Іменне відмінювання в слов’янських, балтійських та германських мовах” отримав золоту медаль. 1916 прикріплений аспірантом до Петроградського ун-ту, де під керівництвом академіків Ф.І. Щербатського та С.Ф. Ольденбурга займався санскритом та пракритами.

У 1917–19 – доц. порівняльного мовознавства Самарського ун-ту, з 1919 – проф. по каф. санскриту та порівняльного мовознавства, обраний за всеросійським конкурсом проф. порівняльного мовознавства і санскриту; 1921–28 – вчений хранитель Російського музею, 1919–38 проф. і зав. каф. індійських мов Ленінградського ін-ту живих східних мов, 1932–52 – зав. каф. індійської філол. Ленінградського ун-ту (у 1936–39 на тій же посаді в Московському ін-ті сходознавства). Д-р лінгвістичних наук (1935). З 1925 – член Кабінету нацменів при Етнографічній комісії ВУАН, в складі якої був циганській відділ. Ця комісія видала його працю “Українські цигани” (1931). Зібрані вченим у 1920-х рр. етнографічні матеріали стосуються українських циган в укра-

їномовних районах Білгородської та Воронежської губ., а також Приазов’ї та Причорномор’ї. Фундатор радянської школи індології; дослідник урду, хінді, хіндустані та історії новоіндійських мов. Акад. АН СРСР (1939).

Автор понад 250 праць з індійської філології та історії новоіндійської літератури, перекладів епічних пам’яток індійського середньовіччя, зокрема одного з найбільш вдалих перекладів “Рамаяни” Тульсі Даса на європейські мови.

Твори: *Про діалект циган Артемівської округи // Наук. зб. Ленінградського т-ва дослідників української історії, письменства та мови. – К., 1928. – С. 53–61; Об изучении цыган СССР // Известия АН СССР. – VII серия. – Отделение гуманитарных наук. – Л., 1929. – № 5 – С. 368–398; № 6 – С. 457–478; Цыгане в СССР. Краткий историко-этнографический очерк. – М., 1931. – 88 с.; Українські цигани // Національні меншини Радянської України. – К., 1931. – Кн. 2; Українські та південно-російські циганські діалекти. – Л., 1933; Modern Literary Hindi // The Bulletin of the School of Oriental Studies (University of London). – 1936. – Vol. VIII, Parts 2 and 3. – P. 273–390; Сложновербальные глаголы в хиндустани и их смысловые эквиваленты в русском языке // Язык и литература. Т. 2. – Вып. 1. – Л., 1927. – С. 63–110; Образность в индийской литературе // Изв. АН СССР. Отд-ие л-ры и языка. Т. VI (1947). – Вып. 4. – С. 285–299; Тульси Дас. Рамаяна или Рамачаритаманаса, Море подвигов Рамы / пер. с инд. (хинди), комментарий и вступительная статья ак. А.П. Баранникова. – М.–Л., 1948.*

Літ.: *Алексей Петрович Баранников // Вестник АН СССР. – 1939. – № 2–3. – С. 188, портр.; Академик А.П. Баранников (Некролог) // Там само. – 1952. – № 12. – С. 79; Бескровный В.М., Кальянов В.И.*

Памяти академика А.П. Баранникова // *Известия АН СССР. Отд-е литературы и языка.* – Т. 12. – 1953. – Вып. 1. – С. 76–83; Баранников А.П. // *Азиатский музей – Ленинградское отд. Ин-та востоковедения АН СССР.* – М., 1972; Чельшев Е.П. *Душа его навсегда останется в Индии: 100 лет со дня рождения академика А.П. Баранникова* // *Вестник АН СССР.* – 1990. – № 9. – С. 91–96; Скрипник Г. *Народознавчий доробок академічних наукових установ 20-х років ХХ ст.* // *Матеріали до української етнології. Зб. наук. праць.* – Вып. 2 (5). – К., 2002. – С. 262–271; Зіневич Н. *Циганознавчі студії академіка О.П. Баранникова* // *Міжнародний науковий конгрес “Українська історична наука на порозі ХХІ століття”.* – Чернівці, 2001. – Т. 3. – С. 351–352. *Її ж. Циганознавча тематика в Україні: традиції, проблеми й перспективи дослідження* // *Рома в Україні. Історичний та етнокультурний розвиток циган (рома) України (ХVI–ХХ ст.).* – Севастополь, 2006. – С. 84–90; *Її ж. Листи Олексія Баранникова до Агатагела Кримського* // *КС.* – 2010. – №5. – С. 160–166.

Архіви: Архив востоковедов Санкт-Петербургского отделения Ин-та востоковедения РАН, ф. 3, оп. 1 (особовий архів).

Н. Зіневич

БАРВИНОК Володимир Іванович (22.07.1879, містечко Охрамісвичі, нині с. Охрамісвичі Корюківського р-ну Чернігівської обл. – ?) – церковний історик, бібліограф, публіцист, державний діяч.

Навчався у духовному уч-щі, семінарії та КДА (1901–05). Кандидат богослов'я (1905), магістр богослов'я (1911). Магістерська дис., що присвячена творчості вченого і церковного діяча ХІІІ ст. Никифора Влемміда, отримала позитивні відгуки Ф. Успен-

ського і І. Соколова, була відмічена премією М. Ахматова. Після переїзду до Петербурга студював історію в Археологічному ін-ті (1908) та на іст.-філол. ф-ті Петербурзького ун-ту (1908–11). 1905–17 – службовець центрального апарату Святішого Синоду, з 1912 одночасно викладав історію в реальному уч-щі Гельда. Повернувшись на поч. 1918 до Києва, віце-директор Департаменту інослав'я та іновір'я. З 1919 штатний співробітник з окремих наукових доручень І-го відділу ВУАН. 1923 нештатний постійний співробітник академічної б-ки у Свято-Михайлівському монастирі. Працював у Всеукраїнському археологічному комітеті (ВУАК): 1924–33 – секретар Софійської комісії та мистецького відділу. З 1926 член Візантологічної комісії ВУАН, розробляв проблеми історії Нікейської імперії, а також розробляв періодизацію історіографії візантинознавства. За результатами досліджень виголосив доповіді “Академік Н.П. Кондаков та його праці з обсягу візантології” та “Роль балканських слов'ян в історії Візантії”. Подальша доля невідома.

Твори: Никифор Влеммид и его сочинения. – К., 1911. – XXXIII+366+II+6 с.; *Об обязанностях государей по воззрению Никифора Влеммида.* – К., 1911. – 80 с.; *Время происхождения праздничных величаний и избранных псалмов в чине всеобщего бдения* // *Труды КДА.* – 1910. – № 12. – С. 584–611; *Роля балканських слов'ян в історії Візантії за ІV хрестового походу* // *Зб. істор.-філол. відділу ВУАН.* – К., 1927. – № 51. – С. 1175–1187.

Лит.: Jugie M. Bulletin de littérature byzantine: Nicéphore Blemmydès et ses écrits // *Echos d'Orient.* – 1914. – № 17. – P. –156; *Кудрявцев П.П. Критика и библиография: В. Барвинок. Никифор Влеммид и его сочинения. Киев, 1911* //

ЖМНП. – 1912. – № 10. – Отд. 2. – С. 326–359; Соколов И.И. Никифор Влеммид, византийский ученый и церковный деятель XIII века. По поводу исследования В.И. Барвинка. – СПб., 1912; Успенский Ф.И. Отзыв о сочинении В.И. Барвинка “Никифор Влеммид и его сочинения” (Киев, 1911). – Петроград, 1916; Митряев А.И. Дослідження в наукових установах УРСР 20-х років середньовічної історії зарубіжних слов’ян і Візантії // Вісник Харківського ун-ту. – 1975. – № 118: Історія. – Вип. 9. – С. 32–44; Циганкова Е.Г. Візантологічна Комісія ВУАН // СС. – 1996. – № 2. – С. 123–133; Чердениченко А.М. Становлення візантологічних студій в Україні (1926–1930 рр.) // Мовні і концептуальні картини світу. – 2002. – № 6. – Кн. 2 – С. 277–283; Файда О.В. 3 минулого церковно-історичної науки в Україні: Володимир Барвінок // Апологет. Богословський зб. Львівської духовної академії і семінарії УПЦ КП. – Львів, 2003. – № 1. – С. 99–104; Юркова О.В. Барвінок Володимир Іванович // Українські історики ХХ століття: Біобібліографічний довідник / Сер. “Українські історики”. – К., 2004. – Вип. 2. – Ч. 2. – С. 28–29.

О. Файда

БАРЕНДТ Іоганн Готфрід (Іван Богданович) (помер 05.12.1805, м. Харків) – філолог-гебраїст.

Закінчив Геттінгенський ун-т. Є першим викладачем східних мов в ун-тах України та Російської імперії. У 1804–05 викладав класичні мови на підготовчому відділенні Харківського ун-ту. 12 жовтня 1803 призначений ад’юнктом філол. в Харківський Імператорський ун-т на каф. східних мов. З 1804 – ад’юнкт-професор тієї ж каф. З моменту офіційного відкриття Харківського ун-ту з січня до грудня 1805 викладав на словесному ф-ті “начала еврейської мови” (староєврейська

граматика і основи перекладу), “філологію східних мов”, “пояснення псалмів” (переклад псалмів з оригіналу та їх граматичний розбір), латинську і грецьку мови.

Літ.: Историко-филологический факультет Харьковского университета за первые сто лет его существования (1805–1905). – Харьков, 1908. – С. 20, 218; Ковалівський А. Вивчення Сходу в Харківському університеті у XVIII–XX віках // Антологія літератур Сходу. – Харків, 1961. – С. 24–25; Чувпило Л.А. Иоганн Готфрид Барендт и начало университетского востоковедения в Российской империи // Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії. Зб. наук. праць. – Харків, 2000. – С. 271–277; Чувпило Л.А. Зарождение востоковедения в Харьковском университете (1805–1828) // Хазарский альманах. – Т. 3. – Киев–Харьков, 2004. – С. 186–203.

О. Чувпило, Л. Чувпило

БАТИРМУРЗАЄВ Абдул-Гаміт (1903, Дагестан (Росія) – ?) – тюрколог-мовознавець, педагог.

За походженням кумик. Закінчив Кримський пед. ін-т (1931), аспірантуру. Від 1934 там само – доц. каф. мовознавства й кримськотатарської мови, водночас з 1935 – директор Крим. НДІ мови і літератури. Виступив із доповіддю “Шляхи подальшого розвитку кримськотатарської літературної мови” на 3-й мовній конференції (1934). Цього ж року затверджений одним із редакторів “Тлумачного словника кримськотатарської літературної мови” (не опублікований).

Хоча підтримав гоніння партократії на А.С. Айвазова, О. Акчокракли та інших діячів культури, однак, за його сприяння 1936 було надруковано 9 словників і 2 збірки кримськотатар-

ського фольклору. У 1938 брав активну участь у запровадженні нової кириличної абетки кримськотатарської мови. Під час 2-ї світової війни, коли Кримський пед. ін-т було евакуйовано до Махачкалі, був залучений до адміністративної роботи у складі Раднаркому Дагестан. АРСР. Подальша доля невідома.

Твори: Грамматика: Там олмагъан орта ве орта мектеплео ичюн дерслик. Къысым 1. Морфология (Грамматика: Підручник для неповн. і сер. шкіл. Ч. 1. Морфология). – Акъмесджит, 1938.

Літ.: ЕСУ. – Т. 2. – С. 303; ДКТК. – С. 50; Змерзлий Б.В. Политические репрессии среди крымскотатарских преподавателей Крымского педагогического института // Культура народов Причерноморья. – 2004. – Т. 49. – Ч. 2. – С. 20–23.

Архіви: РГАСПИ, ф. 17, оп. 21, д. 2479; ДААРК, ф. П-1, оп. 1, спр. 1364, 1679, 1814; ф. Р-663, оп. 8, спр. 663.

Д. Урсу

БЕЙЛИС Вольф Менделевич (24.03.1923, м. Васильків Київської обл. – 15.02.2001, м. Луганськ) – арабіст.

Закінчив іст. ф-т Київського ун-ту (1950), аспірантуру при Ін-ті історії АН СРСР (1959). К.і.н. (1963), дис. на тему “Твори ал-Масуді як джерело з історії Східної Європи X ст.”, д.і.н. (1975), дис. на тему “Твори Масуда ібн Намдара як джерело з історії Аррана та Ширвана початку XII століття і пам’ятки середньовічної арабської літератури”, проф. (1978). У 1950–64 – учитель, згодом зав. навчальної частини, а потім – директор Чорнобильської сер. школи. З 1964 – працював у Луганському пед. ін-ті: ст. викладач, доц., проф. каф. загальної історії (з 1985 – каф. всесвітньої історії), у 1977–89 – зав. каф. Член ре-

дакційної колегії ж. “Східний світ”. Досліджував арабські першоджерела історії народів СРСР.

Ветеран Великої Вітчизняної війни, учасник бойових дій. Нагороджений нагрудним знаком “Відмінник освіти України” (1998), орденом “Богдана Хмельницького” (1999).

Опублікував понад 100 наукових праць.

Твори: Мас’уд ибн Намдар. Сборник рассказов, писем и стихов / Факсимиле текста. Предисл. и указатели В.М. Бейлиса. – М., 1970; Сведения о Черном море в сочинениях арабских географов IX–X вв. // Ближний и Средний Восток. Сб. статей. – М, 1962. – С. 21–28; Арабский поэт ал-Газзии Ширваниах Фарибурз I // Известия АН Азерб. ССР. – Серия литературы, языка и искусства. – 1979. – № 4 (співаєт. Буниатов З.М.); О двух персонажах биографии Абу-л-Хасана Али ал-Байхаки в “Словаре литераторов” Йакута // Источниковедение и текстология средневекового Ближнего и Среднего Востока. – М., 1984; Политические мотивы в творчестве арабского поэта ал-Газзии (441/1049–50–524/1129–30) // Письменные памятники Востока. Ежегодник, 1976–77. – М., 1984; Ал-Идриси (XII в.) о восточном Причерноморье и юго-восточной окраине русских земель // Древнейшие г-ва на территории СССР. – М., 1984. – С. 208–228; Країна ал-Куманія у географічному творі ал-Ідрісі та Половецька земля Іпатіївського літопису // Мappa Mundi. Зб. наук. праць на пошану Ярослава Дашкевича з нагоди його 70-річчя. – Львів–Київ–Нью-Йорк, 1996. – С. 84–103.

Літ.: Список основных научных трудов доктора исторических наук, профессора Вольфа Менделевича Бейлиса (к 60-летию со дня рождения) // Народы Азии и Африки. – 1984. – № 5. – С. 201; Милибанд С.Д. Биобиблиографический

словарь советских востоковедов. – М., 1995. – Т. 1. – С. 141–142; Бейліс Вольф Менделевич // *УІЖ*. – 2001. – № 3. – С. 158–159; Бур'ян М.С., Грицьких І.В., Ласкавий Д.В. *Історичне сходознавство на кафедрі всесвітньої історії та міжнародних відносин Луганського національного педагогічного університету імені Тараса Шевченка // Проблеми балканістики, сходознавства та міжнародних відносин*. – К., 2007. – С. 317–323; *ЕСУ*. – Т. 3. – К., 2004. – С. 641; *Українські історики ХХ століття. Бібліографічний довідник*. – Сер. “Українські історики”. – Вип. 2. – Ч. 1. – Київ–Львів, 2003. – С. 19–20; Бур'ян М.С. *Изучение истории стран Востока на историческом факультете Луганского национального педагогического университета // Восток*. – 2002. – № 2. – С. 168–172; Бур'ян М.С., Грицьких І.В., Савенков В.В., Саидов З.А. *Владимир Михайлович Бейліс и развитие востоковедения в Украине // Проблемы историографии, источниковедения и истории Востока. Сборник научных статей памяти В.М. Бейліса / Ред. М.С. Бур'ян и др.* – Луганск, 2008. – С. 10–19; Бур'ян М.С. *Слово об Учителе // Там само*. – С. 6–9; *Кочубей Ю.М. Видатний арабіст України В.М. Бейліс // Там само*. – С. 20–23; *Климов А.О. Вольф Бейліс: учений-арабіст зі світовим ім'ям, класик української арабістики // Історія Луганського державного педагогічного університету ім. Тараса Шевченка в особах його професорів*. – Луганськ, 2001. – С. 13–19.

М. Бур'ян

БЕКІРОВ Мустафа Бекірович (1900, м. Бахчисарай – ймовірно 1975, м. Ростов-на-Дону) – тюрколог-мовознавець, педагог.

Закінчив учит. семінарію в Сімферополі. Під час навчання працював у друкарні І. Гаспринського, де випус-

калася газета “Терджиман” (“Перекладач”). Пізніше учителював. Від 1923 – член компартії, інструктор райкому. 1931–34 – директор Кримського НДІ краєзнавства. Один із найкращих знавців кримськотатарської мови, брав участь у переведенні її на латинську абетку. Тільки йому доручали перекладати твори Маркса, Леніна, Сталіна, важливі партійні документи. З 1934 – директор Кримського пед. ін-ту, викладав історію партії. За час його керівництва відкрито історичний і географічний ф-ти.

14 червня 1937 заарештований, звинувачений у проведенні контрреволюційної пропаганди і шкідництві на “мовному фронті”. У в'язниці був підданий тортурам, на суді винним себе не визнав. Засуджений до 12 років позбавлення волі. У концтаборі й на засланні провів 18 років. Реабілітований 22 грудня 1956. Подальша доля невідома.

Літ.: Урсу Д.П. “Дело” Мустафы Бекірова // Голос Крима. – 1996. – 12, 19 юля; *Його ж. Ректор Бекіров // Світлиця*. – 2000. – 4 лютого; *Його ж. Професори Таврійського університету: Біограф. нариси*. – Сімферополь, 2005. – С. 100–103; *ЕСУ*. – Т. 2. – С. 435.

Архіви: Архив Военной коллегии Верховного Суда РФ, оп. 55, д. 23680; Архив ГУ СБУ в АРК, спр. 09667; ДААРК, ф. П-1, оп. 1, спр. 1303; РГАСПИ, ф. 17, оп. 21, д. 2479.

Д. Урсу

БЕКІРОВА Левіза Ісмаїлівна (29.02.1979, м. Бекабад Ташкентської обл. (Узбекистан)) – філолог, фахівець в галузі кримськотатарського мовознавства.

Закінчила філол. ф-т Таврійського ун-ту (2001). Працює там само: ст. ви-

кладач каф. кримськотатарського мовознавства. К. філол. н. (2006).

Брала участь у II Міжнародному симпозіумі “Філологія, історія і культура кримських татар: традиції і сучасність”.

Має понад 10 публікацій.

Твори: Образование и семантика прошедшего категорического и прошедшего неочевидного времени глагола в крымскотатарском языке // Культура народов Причерноморья. – 2004. – № 48. – Т. 1. – С. 108–111; Прошедшее время на –гъан в современном крымскотатарском языке // Там само. – 2005. – № 63. – С. 127–129; Прошедшее время на –аджакъ эди в современном крымскотатарском языке // Там само. – № 68. – С. 55–56; Земаневий кьырымтатар тилинде кечкен заман фишлерининъ; икяе фишльнинъ муреккеп кечкен заманы ве чокътан кечкен заман фишльнинъ вастасыз шекиллери // Уч. зап. Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. – 2005. – Т. 18 (57). – № 3. – С. 72–75; Теоретические вопросы исследования прошедшего времени глагола изъявительного наклоения в современном крымскотатарском языке // Там само. – 2007. – Т. 20 (59). – № 5. – С. 88–97.

І. Друга

БЕРЛАДИНА Оксана (Ксенія) Бякимівна (01.01.1894, м. Ялта – 04.06.1960, м. Орджонікідзе, нині Владикавказ) – етнограф, мистецтвознавець.

Навчалась на іст.-філол. ф-ті Харківських вищих жіночих курсів (1912–18). 1920–22 – наук. сп. Музею українського мистецтва. У 1922 – аспірант секції мистецтвознавства в Харківському ІНО. Не раз виїжджала на Кавказ у складі експедицій. З 1927 працювала в Харківському художньо-історичному музеї, виклада-

ла історію мистецтва в навч. закладах Харкова. На I з’їзді українських сходознавців виступила з доповіддю “Пам’ятка грузинського образотворчого гаптування XVII в.”. 1934 – репресована: заслана на три роки до м. Уральська. Після звільнення працювала в Саратові, Курську, Півн. Осетії. 1945–60 – в Північно-Осетинському краєзнавчому музеї, викладала в пед. ін-ті та пед. уч-щі. Канд. мистецтвознавства (1959), дис. на тему “Орнамент народной вышивки Северной Осетии”.

Твори: Пам’ятка грузинського образотворчого гаптування XVII віку // СС. – 1928. – № 2. – С. 205–221; Памятник грузинской изобразительной вышивки Кутаисского музея // СС. – 1929. – № 1. – С. 15–37; Передмова до альбому “Осетинский народный орнамент”/ Собр. А. Хохов. – Дзауджикау, 1948; Народная вышивка Северной Осетии // Известия Северо-Осетинского НИИ. – Археология. Этнография. – Т. XXII. – Вып. IV. – Орджоникидзе, 1960. – С. 122–155.

Літ.: Шудря Є. Подвижници народного мистецтва. – Зошит 1. – Праці Наукового т-ва ім. М. Трохименка. – 2003. – Вып. IX. – С. 40–42; Побожій С.І. Діячі музейної справи на Слобожанщині: Оксана Берладіна (1894–1960) // Культурна спадщина Слобожанщини. – Харків, 2003. – С. 70–76; Кара-Васильєва Т. Літургійне шитво України XVII–XVIII ст. – Львів, 1996. – С. 14–15; Цуцьев А.А. Ксенія Акимовна Берладина и ее исследование орнамента осетинской народной вышивки. – Владикавказ: Северо-Осетинский ин-т гуманитарных и социальных исследований им. В.И. Абаева, 2002. – II с.; Кочубей Ю.М., Циганкова Е.Г. Орієнтальне мистецтвознавство в Україні в 20-30-х рр. XX ст. В.М. Зуммер. – К., 2005. – С. 19–20.

Ю. Кочубей

БЕЛІКОВ Олександр Володимирівич (01.01.1965, смт Славян-ка Хасанського р-ну Приморського краю (РФ)) – циганознавець.

Закінчив іст. ф-т Донецького ун-ту (1991). У 1995–2004 працював ст. викладачем там само. 1991–95 – спеціаліст відділу у справах релігій Донецької обл. держ. адміністрації. К.і.н. (2004). З 2004 – доц. каф. гуманітарних та суспільних дисциплін Донецького держ. ін-ту штучного інтелекту. Серед напрямів досліджень вченого історико-етнографічні, історичні, релігієзнавчі, циганознавчі студії.

Учасник міжнародних наукових конференцій з релігієзнавства, археології та етнології у Львові (1998, 1999, 2001–2003); Донецьку (2004–05).

Твори: Цигани України. Історія та постановка проблеми // Сходознавство. – 1999. – № 7–8. – С. 191–198; Цигани України під час II світової війни // Наука. Релігія. Суспільство. – 2002. – № 4. – С. 54–63; До проблеми взаємовідносин українських циган і козацтва у XVI–XIX ст. // Там само. – 2002. – № 3. – С. 64–72; Вивчення циган України у дореволюційній та радянській вітчизняній історіографії // Там само. – 2003. – № 3. – С. 71–78; Цигани України наприкінці XX ст.: проблеми та шляхи їх вирішення // Там само. – 2003. – № 4. – С. 118–128; Державна політика стосовно циганського населення на українських землях // Этнические сообщества Украины: история, современность, будущее. – Донецьк, 2006. – С. 159–226.

Н. Зіневич

БЕЛІКОВА Наталя Юр'івна (29.09.1969, м. Донецьк) – циганознавець, релігієзнавець.

Закінчила іст. ф-т Донецького ун-ту (1991), аспірантуру там само (2001). К.і.н. (2001), доц. (2006). У 1991–97 – ст. викладач коледжів історії і релігі-

єзнавства Донецького Відкритого ун-ту. З 2001 працює ст. викладачем, згодом – доц. каф. гуманітарних та суспільних дисциплін Донецького ін-ту штучного інтелекту. З 2003 – асистент, з 2005 – доц. каф. історії слов'ян Донецького ун-ту. Досліджує історико-етнографічні, історичні, релігієзнавчі, проблеми циганознавства.

Учасник міжнародних наук. конференцій з культурології: Донецьк (2004).

Твори: Циганознавчі дослідження: до проблеми сімейного побуту українських циган-сервів (у співавт. з Беліковим О.В.) // Археологія та етнологія Східної Європи: Матеріали і дослідження. – Донецьк, 2004. – Т. 4. – С. 129–133; Уявлення циган про здоров'я людини та їх зв'язок з релігійним світоглядом (у співавт. з Беліковим О.В.) // Медицина в художніх образах. – Донецьк, 2004. – Вип. 3. – С. 364–368; Уявлення циган про смерть та їх зв'язок з релігійним світоглядом (у співавт. з Беліковим О.В.) // Там само. – Донецьк, 2007. – Вип. 6. – С. 36–48.

Н. Зіневич

БЕЛЯКЕВИЧ Іван Іванович (03.06.1905, м. Херсон – 09.07.1984, м. Львів) – сходознавець, історик.

Закінчив екон. ф-т Одеського ін-ту нар. госп. (1927). У 1920–21 і 1923–30 на комсомольській роботі в Одеськ. порту, 1921–23 – сп. особливого відділу ВНК–ГПУ м. Одеси, 1930–35 – працював в Одеськ. ін-ті інженерів водн. транспорту, 1935–41 – в Одеськ. пед. ін-ті, 1941–42 – зав. каф. історії в Семіпалатинському пед. ін-ті (Казахстан), 1942–44 – зав. каф. заг. історії Іркутського ун-ту, 1944 – декан ф-ту міжнар. відносин Київ. ун-ту, з 1944 працював у Львівському ун-ті: ректор (1944–48), декан іст. ф-ту (1950–52),

зав. каф. історії нового часу (1948–61), доц. (1961–78). Досліджував історію Азії та Африки, участь поляків у подіях 1914–17 в Росії.

Нагороджений орденом Трудового Червоного Прапора (1948), медалями “За перемогу над Німеччиною” (1946), “За доблесну працю у Великій Вітчизняній війні” (1946), “За бойові заслуги” (1967), “50 років Збройним Силам СРСР” (1969), Ленінською медаллю “За доблесну працю” (1970), Золотою почесною відзнакою Товариства польсько-радянської дружби (1973).

Автор близько 70 наук. робіт.

Твори: *Економічний стан сучасного Іраку // СС. – 1929. – № 3; Турція и попытки Германии избавиться от русского фронта в период первой мировой войны // Труды Восточно-Сибирского государственного университета. – Иркутск, 1944. – Т. 2; Польські інтернаціоналісти в боротьбі проти корніловського заколоту // УІЖ. – 1968. – № 5; Антивоєнні виступи в І-й польській стрілецькій дивізії на Південно-Західному фронті влітку 1917 р. // Українське слов'янознавство. – Львів, 1970. – Вип. 1.*

Літ.: Дашкевич Я. Боротьба з Грушевським та його школою у Львів. ун-ті за радянських часів // Михайло Грушевський і укр. іст. наука. – Львів, 1999; Козицький А. Дослідження історії країн Азії та Африки у Львівському ун-ті (др. пол. 40-х – 60-і рр. ХХ ст.) // Вісн. Львівськ. ун-ту. – 2002. – Вип. 37. – Ч. 1.

А. Козицький

Київський художній ін-т (1949). З 1959 викладав у Київ. худ. ін-ті, проф. (1969). Д-р мистецтвознавства (1971). Досліджував історію і теорію мистецтва, значну увагу приділяв вивченню образотворчого мистецтва Китаю та Японії. Велике значення мала його праця про укр. народну картину “Козак Мамай”. Лауреат Державної премії УРСР ім. Т.Г. Шевченка (1990). Заслужений діяч мистецтв УРСР (1991).

Твори: *Китайское искусство. Очерки. – К., 1957. – 157 с.; “Козак Мамай” – українська народна картина. – Львів, 1960. – 32 с.; Украинские народные картины “Казак-мамай”. – Ленинград, 1975 (музейне видання); Шедевр китайского искусства // Вітчизна. – 1954. – № 3. – С. 167–169 (про кит. худ. Хуан Цюаня); Найстаріший художник Китайської Народної Республіки // Мистецтво. – 1955. – № 1. – С. 41–42 (про Ці Байші); Великий син Японії: к 450-летию со дня смерти художника Сессю // Советская Украина. – 1956. – № 10. – С. 141–144; Видатний японський графік // Мистецтво. – 1958. – № 5. – С. 44–45 (про У.У. Хіросіге).*

Літ.: Митці України. Енциклопедичний довідник. – К., 1992; Побожій С.І. Історик мистецтва Платон Білецький // Міжвідомчий зб. наук. праць Ін-ту МФЕ ім. М. Рильського. – К., 1993. – С. 164–169; П.О. Білецький. Бібліографічний покажчик // Там само. – С. 177–180; Платон Олександрович Білецький. 1922–1998 (некролог) // Народна творчість та етнографія. – 1998. – №4. – С. 118.

Ю. Кочубей

БІЛЕЦЬКИЙ Платон Олександрович (11.11.1922, м. Харків – 05.05.1998, м. Київ) – мистецтвознавець.

Закінчив Харківське художнє учще (1939), 1943–44 – навчався у Московському художньому ін-ті. Закінчив

БІЛЯЄВА Світлана Олександрівна (28.03.1946, м. Дзауджикау Північно-Осетинської АРСР, нині Владикавказ) – тюрколог, археолог.

Закінчила Воронізький ун-т (1969). К.і.н. (1978), ст. наук. сп. (1999). З

1969 працює в Ін-ті археології НАНУ: 1969–81 – мол. наук. сп.; 1981–87 – учений секретар Ін-ту; 1987–96 – в.о. зав. сектором джерелознавства; з 1996 – ст. наук. сп. Фахівець у галузі історичної археології XII–XVIII ст., досліджує пам'ятки османської культури на теренах України.

Брала участь у міжнародних тюркологічних конгресах: в Анкарі (Туреччина, 1997, 1999, 2002, 2004, 2005); Києві (2002, 2003); VIII Сходознавчих читаннях А. Кримського (Київ, 2004); XXXVII Всесвітньому конгресі сходознавців (ICANAS) у Москві (2004); BORYSTHENIKA–2004 у Берліні (2004); Курултай з проблематики турецького світу в Ізмірі (Туреччина, 2006); *The frontiers of the Ottoman World: fortifications, trade, pilgrimage and slavery* в Лондоні (2007) та ін.

Має 134 публікації.

Твори: Османський будівельний період у Північному Причорномор'ї // СС. – 2003. – № 1. – С. 18–25; Турецкая крепость “Озю” // От Стамбула до Москвы. – М., 2003. – С. 161–170; Украина и Османская империя: некоторые особенности контактов и интеграции культур Turcica et Ottomanica. – М., 2006. – С. 141–149; Historical-archaeological investigations in Aqkerman fortress, Ukraine // Anatolian Archaeology. – 2006. – Vol. 12. – С. 9–12. (співавт. С. Finkel, V. Ostapchuk, J. Mathieu).

БОБРОВСЬКИЙ Михайло Кирилович (08.11.1784, с. Вілька-Ваганівка Підляшського воєводства, нині Республіка Польща – 21.11.1848, с. Шершів, Берестейщина) – славіст, арабіст, богослов.

Навчався в колегії отців піарів у Дорогочині та закінчив гімназію в Білостоку (1806). Потім в Головній семінарії та Віленському ун-ті. Одер-

жав три наукових ступені: магістра філософії, вільних наук і теології, після чого ще вивчав римське і цивільне право та гебрійську мову. 1817–22 – навчався у Відні та Парижі, зокрема арабістику студіював у Сільвестра де Сасі. Після повернення до Вільно викладав в ун-ті богослів'я біблійну археологію і арабську мову. Д-р теології, проф. Займався вивченням пам'яток слов'янської мови – Супрасльським рукописом (XI ст.) та Київським Псалтирем (1397), готував дидактичні матеріали з арабської мови (загинули під час пожежі), досліджував арабську літературу. В останні роки життя був парафіяльним священиком в с. Шершові біля Бреста.

Твори: Исторический взгляд на книжный язык арабов и на литературу сего народа // Вестник Европы. – 1825. – № 7. – С. 206–207.

Літ: Крачковский И.Ю. Очерки по истории русской арабистики. – М.–Л.: АН СССР, 1950. – С. 87–88. Polski słownik biograficzny. – T. II. – Kraków: PAU, 1936. – S. 160–161; Szkice z dziejów polskiej orientalistyki. – Warszawa: PWN, 1957, 1966.

Ю. Кочубей

БОГОМОЛОВ Олександр Вікторович (28.08.1963, м. Волгоград) – сходознавець-філолог, арабіст.

Закінчив східний ф-т Ленінградського ун-ту (1986). У 1988–91 навчався в аспірантурі Ін-ту сходознавства РАН (Москва). К. філол. н. (1992), ст.н.сп. (2006). З 1992 працює в Ін-ті сходознавства ім. А.Ю. Кримського НАН України: 1993–94 – учений секретар, з 2000 – зав. від. Сучасного Сходу.

Коло наукових інтересів: лінгвістика, арабська діалектологія, аналіз політичного дискурсу, політологія,

культурна антропологія, історія народів Близького Сходу та мусульманських громад України.

Учасник 1-го Всесвітнього конгресу близькосхідних студій (1st World Congress for Middle Eastern Studies) у Майнці (ФРН, 2002); XXXVII Всесвітнього конгресу сходознавців (ICANAS) у Москві (2004); прочитав в Інституті Кеннана, Центр Вудро Вілсона, Вашингтон (округ Колумбія) публічну лекцію “Іслам, православ’я та держава в Криму” (2007).

Твори: Ісламська ідентичність в Україні (співавт. С. Данилов, І. Семиволос, Г. Яворська). – Київ, 2005. – 130 с.; Структура основних типів простого и сложного предложения в мальтийском языке // Сходознавство. – 2005. – № 29–30. – С. 3–16; Islamic Knowledge in Ukraine // ISIM [International Institute for the Study of Islam in the modern world, Netherlands] Newsletter. 14 June 2004. – P. 20–21; Is there political Islam in Ukraine (співавт. S. Danylov) // The Review of International Affairs. – Vol. 2. – № 4. – 2003. Center for Euroasian Strategic Studies – ASAM, Ankara, Turkey. FrankCass Publishers, London, UK. – P. 89–106; Firm in the face of the enemy: semantic analysis of the concept of SUMUD in modern Arabic // Folia Orientalia. Vol. 38. – 2002 (PL ISSN 0015-5675). – P. 41–63; Islamic education in Ukraine 1920–2003 // Islamic Education in the Soviet Union and Its Successor States / Ed.: Raoul Motika, Stefan Reichmuth, Michael Kemper. Routledge (співавт. Данилов С.І., Бубенок О.Б., Радівілов Д.А.). (Series: Central Asian Studies). – 2008.

БОДАНІНСЬКИЙ Усеїн Абдурейс-Фійович (01.12.1877, с. Бодани Таврійської губ., нині с. Петрове АР Крим – 17.04.1938, м. Сімферополь) – тюрколог, історик, археолог, етнограф; діяч кримськотатарської

культури: живописець, музеєзнавець. Член-кор. Всесоюзної академії художніх наук.

Народився в родині учителя, одного з перших кримськотатарських просвітителів. Освіту здобув в Сімферополь. татар. учит. семінарії (1895). За рахунок громадських коштів був направлений до Москви, де закінчив Строгановське вище художньо-технічне уч-ще (1905, майстерня К. Коровіна) зі званням художника ужиткового мистецтва. В 1905–07 викладав малювання в комерційному уч-щі в Сімферополі. Невдовзі повернувся до Москви, де викладав в Строгановському уч-щі, на Всерос. конкурсі (1909) одержав 1-у премію за ескіз меблів, одночасно удосконалював свою майстерність за кордоном: 1907–09 працював в Стамбулі, Парижі, Мюнхені і Дрездені, в 1912 вивчав монументальний живопис доби Відродження в Римі, Флоренції та Венеції. З 1911 працював у Петербурзі з академіком архітектури І. Фомінін як художник-декоратор. Від 1917 – керівник Бахчисарайського палацу-музею кримськотатарської культури, з 1921 – зав. Бахчисарайським відділом Крим. комітету у справах музеїв та охорони пам’яток мистецтва й культури (Крим Охріс). Завдяки його зусиллям Бахчисарайський музей став найбільшим в Криму осередком культурно-просвітницької роботи.

У 1924–29 – організатор, керівник і учасник багатьох археологічних та етнографічних експедицій в Ескі-Юрт, Старий Крим, Чуфут-Кале, Кирк-Азізлер. Зокрема, 1925 очолив етнографічний загін комплексної наукової експедиції в степову частину Криму, внаслідок якої зібрано до 150 етногр., 50 епіграф. пам’яток у вигляді рукописів і старовинних книг, серед яких

була поема Джан-Мохамеда про похід Тугай-бея на допомогу Б. Хмельницькому. Було також записано 300 уривків татарської народної літератури і 200 татарських народних пісень.

Автор біля 20 публікацій з історії, археології, етнографії крим. татар, краєзнавства та охорони пам'яток. Підсумковим став його оглядовий твір про археологічне та етнографічне вивчення татар в Криму (1930). У 1925–27 як художник-консультант брав участь в підготовці перших ігрових і документальних фільмів про життя крим. татар: “Алім”, “Ешиль-Ада” (“Зелений острів”), виконав також ескізи костюмів до балету Б. Асаф’єва “Бахчисарайський фонтан” (1927).

1934 звільнений з посади зав. музею. Переїхав до Москви, де 1935–37 виконував декоративні і оздоблювальні роботи на будовах. У серпні 1937 заарештований в Тбілісі за звинуваченням в участі у контрреволюційній націоналістичній організації. 1938 разом з великою групою кримськотатарської інтелігенції засуджений до страти і розстріляний. Відомостей про реабілітацію немає.

Твори: *Бахчисарайские памятники // Записки Крымского общества естествоиспытателей и любителей природы.* – 1917. – № 6. – С. 125–129; *Памятники крымскотатарской старины: Эски-Юрт // Новый Восток.* – 1925. – № 8–9. – С. 291–311; *Бахчисарайский ханский дворец. Краткий очерк.* – Сф., 1925; *Татарские “Дурбе” – мавзолеи в Крыму // Изв. Тавр. общества истории, археологии и этнографии.* – 1927. – № 1. – С. 195–201; *Чуфут-Кале: по материалам раскопок 1928–1929 // Там само.* – 1929. – № 3. – С. 170–183; *Къырымда татар дюрбелери (Мавзолеї крим. татар).* – *Акъмесджит, 1930; Археологическое и этнографическое изучение татар в Крыму (окрем. відби-*

ток). – Сф., 1930.

Літ.: *Козлов В.Ф. Директор музея // Йылдыз (Зірка).* – 1987. – № 4. – С. 112–125; *Урсу Д.П. 3 історії сходознавства в Криму // СС.* – 1996. – № 2. – С. 113–115; *Його ж. Шаркъшынаслык ве Къырым шаркъшынаслары (Сходознавство і сходознавці Криму) // Йылдыз (Зірка).* – 1998. – № 2. – С. 111–130; *Його ж. Очерки истории культуры крымскотатарского народа (1921–1941).* – Сф., 1999. – С. 63–73; *Мусаева У.К. Подвижники Крымской этнографии. 1921–1941: Историограф. очерки.* – Сф., 2004. – С. 27–50; *Люди и судьбы.* – С. 69–70; *Урсу Д.П. Боданинский Усеїн Абдурафійович // ЕСУ.* – Т. 3. – С. 159; *Мусаева У.К. Народный учитель: Документальный очерк деятельности выдающегося крымскотатарского просветителя Усеина Боданинского.* – Симферополь, 2007.

Архіви: *Архів ГУ СБУ в АРК, спр. 19442; РГАЛИ, ф. 675, оп. 2, д. 82 (анкета); ф. 941, оп. 10, д. 63 (автобіографія); ГАРФ, ф. А-2307, оп. 13, д. 33 (звіти музею).*

Д. Урсу

БОЄВ Юрій Олексійович (29.04.1928, м. Дербент (Дагестан) – 14.07.2002, м. Київ) – дослідник проблем сходознавства та міжнародних відносин.

Закінчив ф-т міжнародних відносин Київського ун-ту (1949). Вступив до аспірантури Київського пед. ін-ту. У 1954 перейшов до аспірантури Ін-ту історії АН УРСР. К.і.н., дис. на тему: “Імперіалістична політика Франції на Балканах напередодні і в період балканських війн 1912–1913 років”. Протягом 1956–67 ст. наук. сп. відділу нової і новітньої історії Ін-ту історії АН УРСР. У 1982–89 – зав. каф. всесвітньої історії Київ. пед. ін-ту, 1989–93 – проф. каф. історії країн Азії, Аф-

рики і Латинської Америки Київського ун-ту. Д.і.н. (1967), дис. на тему: “Експансія Франції на Близькому Сході (1889–1914 рр.)”. Досліджував проблеми нової та новітньої історії країн Близького Сходу, Балканських країн, Туреччини, внутрішню та зовнішню політику Франції. Був головою асоціації педвузів СНД з проблем всесвітньої історії.

Опублікував понад 120 праць, в т.ч. 8 монографій, 12 брошур, низку статей в УРЕ.

Твори: Політика Франції на Балканах напередодні першої світової війни. – К., 1958; Близький Схід в зовнішній політиці Франції 1898–1914 рр. – К., 1964; Критика буржуазних концепцій політики держав на Близькому Сході. – К., 1979; Молодотурецька революція та політика держав // УІЖ. – 1958. – 5; 12.

Літ.: Историки-слависты СССР: Библиографический словарь. – М., 1981. – С. 50; Вчені Ін-ту історії України. Біобіографічний довідник. Сер.: Українські історики. – Вип. 1. – К., 1998. – С. 19–20.

Ю. Курносів

БОЛДИРСВ Ростислав Васильович (22.07.1935, смт. Біличі Київської обл.) – лінгвіст, сходознавець.

Закінчив Київський ун-т (1958). У 1964–91 – мол., ст. наук. сп. відділу загального і слов’янського мовознавства Ін-ту мовознавства ім. О.О. Потебні АН УРСР, брав участь в складанні інструкції іст.-етимол. словників тюркізмів слов’янських мов разом з М.О. Баскаковим, І.Г. Добродомовим та А.Є. Супруном і у редагуванні зб. з нагоди 100-річного ювілею А.Ю. Кримського. К. філол. н. (1964), д. філол. н. (1986), проф. (1992). 1987–88 – проф. філол. ф-ту Київ. пед. ін-ту. У 1987–92 проф. філол. ф-ту Ки-

ївського ун-ту, 1992–2004 зав. каф. фонетики і граматики слов’янських мов Київ. лінг. ун-ту, у 2004–05 проф.-консультант каф. загального та українського мовознавства там само, з жовтня 2005 проф.-консультант каф. германської філол. Україн. гум. ін-ту.

Дослідник в галузі історії і типології слов’янських мов, індоєвропейської етимології, германської і романської історичної лексикології, класичної філології, давньоіранської філології, хеттології та орієнталістики. Академік Академії наук Вищої школи України (1994); Академії вищої освіти України (2007). Лауреат нагороди Ярослава Мудрого АН Вищої школи України (2005, 2007).

Брав участь у наук. сесії Академії наук присвяченій 100 річчю А.Ю. Кримського (Київ, 1971); Міжн. конференції UNESCO “Лінгвапакс-VIII” (Київ, 2000); V, VI, VII Міжн. конференціях “Методологічні проблеми сучасного перекладу” (Суми, 2003, 2005, Харків, 2007); Проблеми зіставної семантики (Київ, 2001, 2003, 2005).

Має понад 1000 наук. праць.

Твори: Деякі тюркські елементи укр. словника // Беларуская лексикологія і етымалогія. – Мінськ [АН БРСР], 1968. – С. 15–18; Некоторые вопросы историко-этимол. изучения тюркских лексич. элементов укр. яз. // Тюркизмы в восточно-славянских языках. – М., 1974. – С. 44–61; Лексика тюркського походження у координатах індоєвропейського лінгвоетногенезу // Наук. вісник каф. ЮНЕСКО Київського держ. лінгвістичного ун-ту. – Вип. I. – К., 2000. – С. 227–237; Лексична палеославія у координатах індоєвропейської та неіндоєвропейської етимології // Там само. – Вип. IV. – К., 2001. – С. 61–71; Малі тюркські мови в Україні: соціолінгвістичний

аспект (гагаузька, караїмська, урумська та ін. мови) // Там само. – Вип. V. – К., 2001. – С. 11–23; Лексичні орієнталізми слов'янських мов і етимологія // Наук. записки АН ВШ України. – К., 2001. – Вип. III; Міграційна номенклатура і міжмовні контакти у координатах індоєвропейської етимології (італіко-германіка та орієнто-палеославія) // Вісник Сумського центру. Сер. Філол. науки. – № 11. – Т. 2. – 2006. – С. 20–26.

Літ.: Розвиток мовознавства УРСР (1967–1977). – К., 1980. – С. 79–80; Лаптева О.А. Изучение русской разговорной речи в отечественном языкознании последних лет // Вопросы языкознания. – 1967. – № 1; Протченко И.Ф. Лексика и словообразование русского языка. – М., 1985. – С. 79–80; Академіки Академії наук Вищої школи України: Довідник [творчі біографії]. – К., 1997. – С. 39; Академіки академії наук Вищої школи України. – К., 2001. – С. 50; Бабов К.Г. Съпоставително езикознание. – София, 1989; Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Шляхами успіху, II т. (творчі біографії випускників університету). – К., 2006. – С. 172; Вчені Академії наук Вищої школи України. 1992–2005. – Харків, 2005. – С. 38; Ін-т мовознавства ім. О.О. Потебні НАН України. 1930–2005. Матеріали до історії. – К., 2005. – С. 92, 415–416; Академія Вищої школи України. 1992–2007. – К., 2007. – С. 37; Науковці України. Еліта держави. – К., 2010. – С. 6.

БОЛТРИК Юрій Вікторович (04.09.1949, м. Луганськ) – скіфолог.

Закінчив іст. ф-т Київського ун-ту (1973). З 1973 працює в Ін-ті археології НАН України, нині ст. наук. сп. відділу археології доби раннього заліза. К.і.н. (2002). Має багатий польовий (39 сезонів) досвід. З 1977 до

2004 керував багатьма археологічними експедиціями, зокрема Запорізькою, Приазовською, Трахтемирівською, Побузькою, Сугоклеїською; в 1999–2006 – заступник начальника Міжнародної українсько-турецької південної середньовічної експедиції. Фахівець з вивчення курганів скіфської аристократії та дослідник середньовічної фортеці Аккерман (м. Білгород-Дністровський).

Брав участь у роботі низки міжнародних наукових форумів з археології: у Болгарії (Казанлик, 1993); Румунії (м. Тульча, Браїла, Сібіу, Калараш, Слободзея, 1995, 1997, 2000, 2003, 2005); Німеччині (Берлін, 2004); Грузії (Тбілісі-Вані-Батумі, 2005); США (Пенсильванія, 2006); VI International congress on Turkish culture у Туреччині (Анкара, 2005); X Сходознавчих читаннях А. Кримського (Київ, 2006).

Має понад 120 наукових праць.

Твори: Сухопутные коммуникации Скифии // Советская археология. – 1990. – № 4. – С. 30–44; Про місце жіночих поховань в найбільших курганах Скіфії // Археологія. – 1997. – № 1. – С. 28–37; Напад скіфів на Трахтемирівське городище. – К., 2004. – 150 с. (співавт. О. Фіалко); Социальная структура Скифии IV в. до Р.Х., отраженная в погребальных памятниках // Kimmertowe, scytowie, sarmaci. Pamięci prof. T. Sulimirskego. – Krakow, 2004. – S. 85–91; Роль коня в погребальной традиции скифов // Актуальные проблемы археологии, истории и культуры. Сб. науч. трудов. – Т. 2. – Новосибирск, 2005. – С. 13–36 (співавт. О. Фіалко); Хазарский курган на правом берегу р. Молочной // Днепро-Донское междуречье в эпоху раннего средневековья. – Воронеж, 2005 (співавт. А. Комар).

БОНДАРЕНКО Іван Петрович (06.10.1955, м. Короп Чернігівської обл.) – японіст, лінгвіст, літературознавець, перекладач.

Закінчив філол. ф-т Ленінградського ун-ту (1978), стажувався в Ін-ті російської мови ім. Пушкіна (Москва, 1983), ун-ті–Ш м. Гренобля (Франція, 1986). У 1978–82 викладав у Московському пед. ін-ті іноземних мов (був у закордонному відрядженні в Алжирі в Анабінському ун-ті). З 1982 працював в Одеському ун-ті: у 1982–90 – викладач каф. російської мови для іноземців, 1984–87 – аспірант ОДУ. К. філол. н. (1987). У 1990–96 перебував у Японії, де закінчив Ін-т японської мови у 1994, а згодом працював доцентом ф-ту міжнар. культури ун-ту Тенрі (префектура Нара). У 1996–99 – докторант Одеського ун-ту. Д. філол. н. (1999), проф. (2004). У 1999–2000 – проф. каф. мовної підготовки іноземних студентів ОДУ, у 2000–03 – проф.-консультант ф-ту міжнар. культури ун-ту Тенрі (Японія). З 2003 працює в Ін-ті філології Київського ун-ту: у 2003–04 – проф. каф. тюркології, з 2004 – зав. каф. китайської, корейської та японської філол., заступник директора Ін-ту. Водночас ст. наук. сп. Ін-ту сходознавства ім. А.Ю. Кримського НАН України.

Основні напрямки наукової діяльності: компаративна лінгвістика, історична лексикографія, слов'янсько-японські мовні та літературні взаємозв'язки, японська класична поезія, теорія та практика художнього перекладу зі східних мов, методика викладання іноземних мов.

Член редколегії фахових ж.: “Східний світ”, “Сходознавство” (Ін-т сходознавства ім. А.Ю. Кримського НАН України); “Вісник КНУ”. Сер.: “Східні мови та літератури” (Ін-т філол. Київського ун-ту).

Лауреат премії ім. М. Лукаша (2004).

Автор понад 160 опублікованих праць, серед яких: монографії, словники, підручники, переклади, наукові статті.

Твори: Русский язык японских мореплавателей (XVIII ст.). – Нара, Японія: Тенрі-дай-гаку, 1996. – 230 с.; Русско-японские языковые взаимосвязи XVIII века (Историко-лингвистическое исследование). – Одесса, 2000. – 400 с.; Антологія японської поезії. Хайку. XVII–XX ст. / Пер. з яп., передм. та ком. – К., 2002. – 365 с.; Антологія японської класичної поезії. Танка. Ренга. VIII–XVI ст. / Пер. з яп., передм. та ком. – К., 2004. – 910 с.; Збірка старих і нових японських пісень (Кокін-вака-сю) / Пер. з яп., передм. та ком. – К., 2004. – 1280 с.; Рьокан або японський Скворода // СС. – 2007. – № 3. – С. 47–58; Японістика в Україні: історія та сучасність // Вісник КНУ ім. Тараса Шевченка: Східні мови та літератури. – № 12. – 2007. – С. 4–14. (співавт. Добко Т., Кайсаров К.); Розкоші і злидні японської поезії: японська класична поезія в контексті світової та української літератури. – К., 2010. – 566 с.

Лит.: Avakian G. “Бондаренко И. Русский язык японских мореплавателей XVIII в.” (рец.) // Acta slavica Iaponica. – Т. XIV. – Sapporo (Japan): The Slavic Research Center (Hokkaido University). – P. 221–223; Резаненко В. “Українсько-японський словник” (рец.) // Мовознавство. – № 6. – 1997. – С. 68–69; Бондар О. “Бондаренко І., Хіно Т. Українсько-японський словник. Японсько-український словник. Навчальний словник японських ієрогліфів” (рец.) // Там само. – 1999. – № 4–5. – С. 73–74; Bondar O. “Бондаренко И. Русско-японские языковые взаимосвязи XVIII в. (Историко-лингвистическое исследование)” (рец.) // Acta humanistica et scientifica universitatis Sangio Kyotiensis culture studies. – 2002. – Сер. 1. – С. 174–

178; Шупта Д. Японська ластівка // *Науковий світ*. – № 8. – 1999. – С. 51; Шупта Д. Японці вчать українську мову // *Дивослово. Українська мова й література в навчальних закладах*. – № 8 (510). – 1999. – С. 63–64; Шупта Д. Перша японська ластівка // *Всесвіт*. – № 3–4. – 2003. – С. 139–140; Шупта Д. Розквітли півники: чотири століття хайку (рец.) // *Там само*. – № 1–2. – 2004. – С. 39–43; Шекера Я. Японська поезія // *Слово і час*. – № 6 (510). – 2003. – С. 83–84.

БУБЕНОК Олег Борисович (20.08.1962, м. Луганськ) – кавказознавець, фахівець з етнічної та політичної історії Євразійського степу, сходознавець.

Закінчив іст. ф-т Харківського ун-ту (1985). У 1985–88 – викладав історію у середній школі с. Червоний Оскіл Ізюмського р-ну Харківської обл. У 1988–91 – ст. наук. сп. Харківського історичного музею. В 1991–94 навчався в заочній аспірантурі Ін-ту етнології та антропології ім. М.М. Миклухо-Маклая РАН. К.і.н. (1995), дис. на тему: “Яси південноруських степів (палеоетнографічне дослідження)”. З 1991 працює в Ін-ті сходознавства ім. А.Ю. Кримського НАН України: від стажиста-дослідника до заступника директора Ін-ту, з 2005 пр. наук. сп. від. історіографії та джерелознавства, з 2011 зав. від. Євразійського степу. 2002 проходив стажування у Центрально-Європейському ун-ті (Будапешт, Угорщина) та 2003 в Єрусалимському єврейському ун-ті (Ізраїль). Д.і.н. (2006), дис. на тему: “Алани-аси у складі середньовічних етнополітичних об’єднань Євразійського степу”. Викладає спецкурси та курси зі сходознавчої проблематики у Київському нац. лінгвістичному ун-ті, Київському ун-ті, Міжнародному Соломоновому ун-ті, Київському ун-ті “Східний

світ”, національному ун-ті “Києво-Могилянська академія”, тощо. Входить до складу ред. колегій періодичних видань Ін-ту сходознавства ім. А.Ю. Кримського – “Східний світ”, “Сходознавство”, “Хозарський альманах”.

Лауреат премії ім. А. Кримського НАНУ (2000).

Постійний учасник щорічних читань пам’яті В.Т. Пашуто (Москва), сходознавчих читань А. Кримського (Київ), “Боспорських читань” (Керч), а також ICANAS-2004 (Москва, Росія); ICANAS-2007 (Анкара, Туреччина), тощо.

Автор понад 100 публікацій у наукових виданнях України, Росії, Болгарії, Ірану, Швеції, Туреччини, Туркменістану та інших країн.

Твори: Яси и бродники в степях Восточной Европы (VI – начало XIII вв.). – К., 1997. – 224 с.; *Аланы-асы в Золотой Орде (XIII–XV вв.)*. – К., 2004. – 324 с.; *З аланської топонімії Східної Європи // СС*. – 1996. – № 2. – С. 85–105; *The Caucasian Alans in Eastern Europe (in Persian) // Central Asia and the Caucasus review*. – Tehran, 1997. – Vol. 5. – No. 16. – P. 199–204; *Болгары и их соседи в степях Подонья и Северного Приазовья во времена экспансии хазар // Палеобалканистика и староболгаристика. Материали от вторите международни четения “Професор Иван Гъльбов”*. Велико Търново, 14–17 ноември, 1996 г. – Велико Търново, 2001. – С. 263–288; *Аланы-ясы в Саркеле – Белой Веже // МАИЭТ*. – Симферополь, 2001. – Вып. VIII. – С. 334–361; *Етнічний склад осілого населення причорноморських степів наприкінці X – початку XIII ст. // Україна в Центрально-Східній Європі*. – К., 2002. – Вип. 2. – С. 14–37; *The Karachais and Balkars: ethnoses or sub-ethnoses? // Central Asia and the Caucasus*. – Lulea (Sweden), 2002. – No. 1 (13). – P. 161–168; *Анти: слов’яни чи іранці? // СС*. – 2005. – № 2. – С. 9–33.

БУЗЕСКУЛ Владислав Петрович (24.02.1858, с. Поповка Харківської губ. – 01.06.1931, м. Харків) – фахівець зі всесвітньої історії, сходознавець. Академік Російської (1922) й Української (1925) академії наук.

Закінчив Другу Харківську класичну гімназію (1876), іст.-філол. ф-т Харківського ун-ту (1880). Захистив магістерську (1889) та докторську (1895) дисертації, член-кор. Імператорської АН (1910). Працював викладачем всесвітньої історії (історія Греції, середньовіччя, Давній Схід) (з 1880) у приватних жіночих гімназіях; у Харківському ун-ті: приват-доцент (з 1885), ординарний проф. (з 1890); декан іст.-філол. ф-ту (з 1901). Після революції продовжував викладати в Харківському ІНО.

Дійсний статський радник; нагороджений орденами св. Анни 2-го ст., св. Станіслава 1-го та 2-го ст., св. Володимира 4-го ст.

Твори: *Всемирная история Ранке* // ЖМНП. – 1885. – Август; *Михаил Назарович Петров* // ЖМНП. – 1887. – №3; *В.К. Надлер* // ЖМНП. – 1894. – Май; *Генрих Зибель как историк-политик* // Записки Харьковского университета. – 1896. – Кн. 4. – С. 201-235; *Введение в историю Греции.* – Х., 1903; *Харьковский Грановский (проф. М.М. Лунин): К столетию Харьковского университета* // ЖМНП. – 1905. – Ч. 357. – Февраль. – С. 321-374; *Введение в историю Греции.* – Х., 1903 (перевид. СПб., 2005); *Исторические этюды.* – Х., 1911; *Древнейшие в мире библиотеки и архивы* // Наука на Украине. – 1922. – №4; *Открытия XIX и начала XX века в области истории древнего мира.* – Ч. 1. Восток. – П., 1923; *Из истории критического метода. Ранке и Штенцель* // Известия АН СССР. – 1926. – №12; *Проф. В.Ф. Левитский “Очерки истории хозяйственного быта народов Древнего Востока. Вавилония, Египет” (рец.)* // Новый Восток. – 1915. – Кн. 15; *Открытия*

и научные достижения за последние годы в области изучения древнего Востока // СС. – 1927. – №1; *Всеобщая история и ее предшественники в России в XIX и начале XX века.* – Ч. 1. – Л., 1929; Ч. 2. – Л., 1931 (перевид. К., 2004).

Літ.: *Нетушил И. Отчет о диспуте В.П. Бузескула* // Записки Харьковского университета. – 1895. – Кн. 3; *Сборник статей в честь профессора В.П. Бузескула.* – Х., 1914; *Гольдин С. Проф. В.П. Бузескул как историк античного мира.* – Х., 1914; *Жебелев С.А. Из университетских воспоминаний* // Анналы. – 1922. – №2; *Записка об ученых трудах В.П. Бузескула* // Известия РАН. Сер. 6. – 1922. – Т. 16. – С. 111-121; *Пакуль Н.М. Бузескул как историк* // Научові записки. Праця науково-дослідчої кафедри історії європейської культури. Присвячується почесному голові кафедри академіку В.П. Бузескулу з нагоди 70-річчя його народження. – Вип. III. – Держвидав України, 1929; *Фролов Э.Д. Русская наука об античности. Историографические очерки.* – СПб., 1999; *Матвеева Л.В. Фукидид и новейшая историческая наука XIX века (О Бузескуле)* // Сходознавство. – 1999. – №7-8; *Харийс Туманс. Рождение Афины. Афинский путь к демократии: от Гомера до Перикла (VIII–V вв. д.н.э.).* – СПб., 2002; *Фролов Э.Д. Научное творчество профессора В.П. Бузескула как живое олицетворение исторического синтеза* // Бузескул В.П. Введение в историю Греции. – СПб., 2005; *Матвеева Л.В. Владислав Бузескул – историк своего времени.* – К., 2008. – 713 с.

Л. Матвеева

БУЛГАР Степан Степанович (10.06.1953, с. Виноградівка (Курчі) Болградського р-ну Одеської обл.) – історик, етнограф гагаузів, письменник.

Закінчив Кишинівський ун-т (1982). Працює зав. відділом історії та етнографії Науково-методично-

го центру управління освіти Гагаузії, Республіка Молдова. Голова Союзу письменників Гагаузії. З 1996 – головний редактор журналу “Sabaа Yıldızı” (гагаузькою мовою) з дитячим додатком “Güneşçik”. Досліджує етнічну та конфесійну історію гагаузів України, Молдови, Болгарії, Греції, Бразилії, середньовічну та модерну гагаузьку літературу, караманлійську писемність. Художні твори увійшли до підручників з гагаузької літератури.

Учасник міжнародних симпозіумів, конгресів, конференцій: Первий Всемирный конгресс гагаузов (Chişinău, 2006); XIV. Uluslararası KIBATEK Edebiyat Şöleni (Türk Dünyasında Gagavuz Kültürü Sempozyumu) (Chişinău, 2007), Gagavuz Türkçesi Araştırmaları Bilgi Şöleni (Türk Dil Kurumu, Ankara, 2007) та ін.

Має понад 60 друкованих праць.

Твори: Жанназары. Очерки. – Кишинёв, 1988; Сталин и гагаузы (очерки). – Кишинёв, 1991; Михаил Чакир – духовный лидер гагаузского народа // Православное образование в Гагаузии. – Чадыр-Лунга, 1997; Stepan Kurudimov // Sabaа Yıldızı. – Комрат, 1996. – № 1; Zaporozhje gagauzları // Там само. – 2001. – № 16; Гагаузьские судьбы. Очерки. – Chişinău, 2003; Dmitriev Nikolay Konstantinoviç // Там само. – 2004. – № 29; Kurçu küüyün istoriyası (Vinogradovka küüyü, Bolgrad rayonu, Odesa oblasti, Ukraina) // Там само. – 2005. – № 33; История и культура гагаузов / Подг. к изданию, науч. редакция С. Булгара. – Chişinău, 2006; История города Комрата. – Chişinău, 2007.

Художні твори: Каурма. Повесть. – Кишинёв, 1989; Жанавар йортулары. – Рассказы. – Кишинёв, 1990; Дев адамын оолу. Литературные сказки. – Кишинёв, 1990; Padişahın oolu. Пьеса. – Комрат, 1999.

І. Друга

БУРЬЯН Михайло Степанович (05.03.1956, м. Луганськ) – сходовознавець.

Закінчив іст. ф-т Луганського пед. ін-ту (1982), учень В.М. Бейліса. Аспірантуру там само (1985). К.і.н. (1990), дис. на тему: “Колоніальна політика Великобританії в Єгипті в 1918–1924 рр.”. Д.і.н. (1996), дис. на тему: “Криза колоніальної політики Великобританії в Єгипті і Судані в першій третині ХХ сторіччя”. У 1982 учитель середньої школи с. Городище Біловодського р-ну Луганської обл., з 1982 – працює в Луганському пед. ун-ті: асистент, ст. викладач, доц., проф. каф. всесвітньої історії, з 1997 – учений секретар, доцент (1998), у 1998–2001 – декан іст. ф-ту, професор (2001), у 2001–05 – зав. каф. всесвітньої історії та міжнародних відносин, у 2006 – пр. наук. сп. Ін-ту світової економіки та міжнародних відносин РАН (м. Москва). З 2001 – директор Науково-дослідного центру ім. В.М. Бейліса “Схід-Захід: теорія та історія міжцивілізаційних взаємостосунків”. Досліджує історію зовнішньої політики та міжнародних відносин на Сході. Автор серії статей в “Українській дипломатичній енциклопедії” та “Енциклопедії історії України” з історії міжнародних відносин та зовнішньої політики.

Іноземний член Російської академії природничих наук, акад. Української академії іст. наук (2000), акад. Міжнародної слов’янської академії (1999).

Головний редактор “Вісника ЛНПУ ім. Тараса Шевченка. Історичні науки”, член редколегій Міжвідомчого зб. наук. робіт “Міжнародні зв’язки України, наукові пошуки і знахідки”, “Наукового вісника Дипломатичної академії України”, ж. “Освіта на Луганщині” і ж. “Освіта Донбасу”, член авторського колективу “Української дипломатичної енциклопедії” та

п'ятитомного видання НАН України "Енциклопедія історії України".

Заслужений діяч науки і техніки України (2003).

Учасник міжн. наук. конгресу ICANAS-37 (Москва, 2004).

Має понад 80 наук. праць.

Твори: К вопросу об оценке англо-египетского договора 1936 г. в британской историографии (1918–1983) // Развивающиеся страны. Политика и идеология. – М., 1985. – С. 46–61; Египет во внешней и колониальной политике Великобритании. – Луганск, 1994. – 168 с.; Кризис британской политики в Египте и Судане, 1924–1929 гг. // Восток. – М., 1995. – № 5. – С. 37–48; Миссия лорда Милнера в Египет в 1919–1920 гг. // Вісник Луганського держ. пед. ун-ту ім. Тараса Шевченка. – Ч. 1. – 2002. – № 2. – С. 22–30, Ч. 2. – 2003. – № 6. – С. 40–46; Єгипетська проблема і боротьба у правлячих колах Великобританії після Першої світової війни // Там само. – Вип. 12. – 2003. – С. 167–185; Історичне сходознавство на кафедрі всесвітньої історії та міжнародних відносин Луганського національного педагогічного університету імені Тараса Шевченка // Проблеми балканістики, сходознавства та міжнародних відносин: Зб. наук. праць пам'яті доктора історичних наук, проф. Пархомчука Станіслава Максимовича / Відп. ред. В.А. Смолій. – К., 2007. – С. 317–323 (у співавт. з І.В. Грицьких та Д.В. Ласкавим); Слово об учителе // Проблеми историографии, источниковедения и истории Востока. Сборник научных статей памяти В.М. Бейлиса / Ред. М.С. Бурьян и др. – Луганск, 2008. – С. 6–9.

Літ.: Милибанд С.Д. Библиографический словарь отечественных востоковедов. Изд. 2. – М., 1995. – С. 207; Мелуа А.И. Российская академия естественных наук. Энциклопедия. – Т. 1. – М.–СПб., 2000. – С. 163; Кто есть кто в Украине. – К., 2004. – С. 105; ЕСУ. – Т. 3. – К., 2004. – С. 641.

БУШАКОВ Валерій Анатолійович (до 23 квітня 1955 – **Різе Валерій Костянтинович**) (12.12.1942, м. Хабаровськ) – тюрколог.

Закінчив англійський ф-т Вінницького пед. ін-ту (1972); к. філол. н. (1992), д. філол. н. (2005). 1993–2006 – ст. наук. сп. Ін-ту сходознавства ім. А.Ю. Кримського НАН України. З 2007 проф., нині завідувач кафедри грецької філології Маріупольського гум. ун-ту. Досліджує питання топоніміки, етимології, етніміки.

Брав участь у Міжнародних наук. конференціях з питань тюркології: Сімферополь (1991, 1992, 2001), Київ (1991), Казань (1992), Харків (1995, 2005), I–XI Сходознавчих читаннях А. Кримського (Звенигородка–Київ, 1997–2007), Міжнародному конгресі тюркологів: Уфа (1997), Маріуполь (2007).

Має понад 130 опублікованих праць.

Твори: К этимологии турецкого слова челеби // Советская тюркология. – 1990. – № 6. – С. 49–51; Про фульський народ і його священний дуб у Житії Костянтина Філософа та локалізацію міста Фулли і Фульської єпархії // Україна в минулому. – Київ–Львів, 1994. – Вип. 5. – С. 9–31; Що означає кримський хоронім Чонгар? // Марра тинді: Зб. наук. праць на пошану Ярослава Дашкевича з нагоди його 70-річчя. – Львів–Київ–Нью-Йорк, 1996. – С. 287–297; До питання про походження слова козак // СС. – 1997. – № 1–2. – С. 21–26; Прикметник харалужный в "Слові о полку Ігоревім" та "Задонщині" (До питання щодо автентичності "Слова о полку Ігоревім") // СС. – 2001. – № 2. – С. 154–157; Лексичний склад історичної топонімії Криму. – К., 2003. – 228 с.; Проблема татика перебування індоаріїв у Північному Причорномор'ї (за топонімічними даними) // Науковий вісник Чернівецького університету: Вип. 354–355. Слов'янська філологія. – Чернівці, 2007. – С. 16–22.

В

ВАРБАНЕЦЬ Павло Анатолійович (05.01.1979, м. Прип'ять Київської обл.) – тюрколог, політолог.

Закінчив іст. ф-т Київського ун-ту (2001). У 2002–05 – аспірант Ін-ту світової економіки і міжнародних відносин НАН України. К. політ. н. (2005). З 2005 – наук. сп. відділу Азії та Африки там само.

Брав участь у V Сходознавчих читаннях А. Кримського (2001); а також тюркологічних міжнародних конференціях: Київ (2002); Москва (2002, 2003).

Має 20 публікацій.

Твори: Досвід секуляризації традиційних суспільств мусульманського Сходу // Дослідження світової політики: зб. наук. праць / ІСЕМВ НАН України. – Вип. 26. – К., 2004. – С. 84–118; Соціальні засади політичних процесів у ісламському суспільстві // Там само. – Вип. 33. – К., 2005. – С. 81–95; Особливості глобалізації в Туреччині // Там само. – Вип. 34. – К., 2006. – С. 71–86; К вопросу о зарождении и эволюции идеологии кемализма в Турции // Турция в XX веке: сб. ст. Ин-т востоковедения РАН. – М., 2004. – С. 164–175; Regional Centers of Power and Their Eurasian Politics (Rivalry in the Islamic East – The Turkish Vector) // Central Asia and The Caucasus. No 1. (49). – 2008. – P. 43–50.

ВАРНЕКЕ Борис Васильович (03.06.1874, м. Москва – 31.07.1944, м. Київ) – філолог-антикознавець, папіролог, дослідник історії античного та російського театру.

Закінчив іст.-філол. ф-т Санкт-Петербурзького ун-ту (1898). 1901–04 – приват-доц. там само, магістр

класичної філол., у 1904–10 – екстраординарний проф. Казанського ун-ту, д-р класичної філол. (1905). З 1911 – ординарний проф. каф. класичної філол. Новоросійського ун-ту. У радянські часи викладав у вищих навчальних закладах, створених на базі Новоросійського ун-ту. З 1926 активно співпрацював з Одеською філією ВУНАС, публікувався у ж. “Східний світ”, брав активну участь у II сходознавчому з’їзді (Харків, 1929). В роки окупації (1941–44) викладав у новоствореному Одеському румунському ун-ті і номінально співпрацював з Антикомуністичним ін-том. Після звільнення Одеси радянськими військами звинувачений у державній зраді (т. зв. одеська професорська справа) й етапований до Києва, де помер у в’язничній лікарні. Посмертно реабілітований у 1955, на підставі недоведеності висунутого звинувачення.

Твори: Новые комедии Менандра // Уч. зап. Казанского ун-та. – 1908. – Кн. 1. – С. 1–104; Античный театр. – Одесса, 1919. – 14 с.; Из истории византийской драмы. – 1926. – 49 (51) с.; Antiskenos des ephesischen Theaters // Philologus. – Bd. 81. – 1926. – S. 127–128; Підсумки вивчення східного театру в СРСР після 1917 року // СС. – 1929. – № 3 (9). – С. 203–209; История античного театра. – М.–Л., 1940. – 311 с.

Літ.: Алексеев М. П. Проф. Б.В. Варнеке (К 35-летию его литературной и научной деятельности) // Силуэты. – Одесса, 1924. – № 5 (43). – С. 6–7; Библиографический список научных трудов проф. Б.В. Варнеке, 1889–1924. – Одесса, 1925; Тункина И.В. Борис Васильевич Варнеке: страницы биографии // Античный мир: проблемы истории и культуры:

Сб. статей. – СПб., 1998. – С. 441–452; Фролов Э.Д. Русская наука об античности. Историкографические очерки. – СПб., 1999. – С. 293–295.

А. Зелінський

ВАРНЕКЕ Олександр Борисович (1904–1938) – тюрколог, україніст.

Син Б.В. Варнеке. Закінчив Одеський ін-т народної освіти. Належав до історичної школи проф. М.Є. Слабченка. Дійсний член іст.-етнограф. відділу Одеської філії ВУНАС. Брав участь у II сходознавчому з'їзді (Харків, 1929).

На початку 30-х років репресований. Місце й обставини смерті – невідомі.

Твори: До соціально-економічної історії таврійських ногайців // СС. – 1929. – № 3 (9). – С. 137–146; Клясова боротьба серед ногайців на початку XIX ст. // СС. – 1930. – № 3 (12). – С. 157–162 (передруковано у ж. СС. – 1994. – № 1–2. – С. 161–164).

Літ.: Люди и судьбы. – СПб., 2003. – С. 90; СС. – 1994. – № 1–2. – С. 161–164.

А. Зелінський

ВАСИЛЮК Оксана Дмитрівна (24.12.1967, м. Київ) – джерелознавець, археограф, сходознавець.

Закінчила іст. ф-т Київського ун-ту (1991). У 1993–96 аспірант Ін-ту української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАН України. К.і.н. (2000), ст. н. с. (2005). З 2002 – н. с., з 2004 – ст. н. с. Ін-ту сходознавства ім. А.Ю. Кримського НАН України. З 2003 – вчений секретар спеціалізованої вченої ради по захисту дисертацій.

Брала участь у міжн. конференціях, зокрема VIII–XII Сходознавчих читаннях А. Кримського.

Твори: Агатангел Кримський та «Энциклопедический словарь» Брокгауза-Єфрона // Сходознавство. – 2003. – №21–22. – С. 37–44; 3 біографії Агатангела Кримського. Початок творчої співпраці з часописом “Зоря” // СС. – 2004. – №4. – С. 21–34; Агатангел Кримський про поему Івана Франка “Абу-Касимові капці” // Там само. – 2006. – № 2. – С. 39–42; Дотики Агатангела Кримського та Івана Франка в царині орієнталістики // Сходознавство. – 2006. – №33–34. – С. 14–23; Листування Івана Франка й Агатангела Кримського стосовно перекладу Клоустона // СС. – 2007. – № 2. – С. 67–74; Студії Агатангела Кримського в Бейруті (1896–1898) // Сходознавство. – 2007. – № 37. – С. 51–59.

Літ.: Близняк М. Передмова // Антонович Володимир. Лекції з джерелознавства. – Острог–Нью-Йорк, 2003. – С. 300–301; Бубенок О.Б. Історичні дослідження в Інституті сходознавства ім. А. Кримського НАН України // СС. – 2008. – № 3. – С. 60.

ВЕЛИЧКО Валентин Вікторович (22.01.1952, с. Блошенці Білоцерківського р-ну Київської обл.) – китаєзнавець, економіст, перекладач-референт китайської та англійської мов.

Закінчив Московський Військовий ін-т іноземних мов (1977). К.е.н. (1987), доц. (1988). У 1984–92 працював у Київському вищому загальновійськовому командному уч-щі: ст. викладач каф. східних іноземних мов. З 1992 в Ін-ті сходознавства ім. А.Ю. Кримського НАНУ: вчений секретар, зав. від. Далекого Сходу (1992–93), ст. н. сп. (1993–95). З 1993 працює у МЗС України: радник Посольства України у Китаї (1993–98), радник, начальник відділу країн АТР (1998–2002), тимчасовий повірений-

радник-посланник Посольства України у Малайзії (2002–04), доц. Дипломатичної академії України при МЗС України (1998–99, 2006–08). Гостьовий проф. Північно-Східного пед. ун-ту, м. Чанчунь (з 2006), гостьовий проф. ун-ту Бейхуа, м. Цзілінь (2006–09), керівник Культ.-інф. центру Посольства України в Китаї (з 2008).

Брав участь у Міжнародному конгресі синологічних досліджень (м. Пекін, 1998); III Світовому форумі з досліджень Китаю (Шанхай, 2008), Сходознавчих читаннях А. Кримського; Міжнародних наукових конференціях у Києві з китаєзнавства (2001, 2006, 2008); Москві (2008, 2009), Чернівцях (2008); Першій українсько-китайській конференції “Зони високих технологій (технопарки): концепція, практика, перспективи” (м. Пекін, 2006).

Має 41 опубліковану працю.

Твори: Политика «третьей линии» и ее влияние на социально-экономическое развитие КНР / Отв. ред. А.П. Морозов. – М.: Институт Дальнего Востока (ИБ). – 1988. – 134 с.; Територіальна організація інноваційної діяльності у країнах з перехідною економікою: досвід Китаю // Економічний часопис–XXI. – 2001. – № 4. – С. 25–37; Регіональне управління у давньокитайській державі: від родового до адміністративного принципу // СС. – 2007. – № 2. – С. 38–45; Регіональна економіка у перехідний період (на прикладі Китаю). Монографія. – К., 2008. – 218 с.; Формування регіональної структури господарства у середньовічному Китаї // Вісник Львівського університету. Вип. 45. – Львів, 2008. – С. 190–197; Регіоназнавство Китаю: економіка і управління. Монографія. – К., 2010. – 408 с.

Літ.: Кіктенко В.О. Нарис з історії українського китаєзнавства. XVIII – перша половина XX ст.: дослідження, матеріали, документи. – К., 2002. – С. 155–157, 161, 194.

ВЕЛИЧКО (Гельберштат) Лев Ісаєвич (07.11.1879, м. Москва – 17.09.1937) – сходознавець, спеціаліст з міжнародних відносин на Близькому та Середньому Сході.

Мав незакінчену вищу освіту, член КП(б)У з 1920, багато років перебував на дипломатичній роботі: генеральний секретар НКЗС УСРР (1922–23), радник радянського повпредства у Туреччині (1924–26), працівник диплом. представництва у Берліні (1923). З 1926 працював у РАТАУ і в Ін-ті нар-госп. Займався журналістикою. Водночас активний діяч у ВУНАС – член Правління і голова Політично-економічного відділу. З 1930 – дійсний член, заст. директора і декан турецького ф-ту УНДІС’у. У 1933, коли УНДІС був підпорядкований ВУАМЛПН, а незабаром перетворений на відділ у складі Аграрно-економічного ін-ту, працював на посаді проф. в Ун-ті радянського будівництва. Після закриття ВУАМЛПН’у – голова Укр. т-ва культурних зв’язків з закордоном. 23.07.1937 – заарештований як агент іноземної розвідки, 17 вересня того ж року розстріляний. Реабілітований 13 жовтня 1959.

Твори: Реакция и оппозиция в Турции (по данным политических процессов) // СС. – 1927. – № 1. – С. 26–31; Рухові сили турецької економіки // Там само. – 1928. – № 2. – С. 142–143; Турецько-персько-афганська троїста угода // Там само. – № 3/4. – С. 10–27; П’ятиріччя Турецької республіки // Там само. – № 6. – С. 21–40; Афганістан в боротьбі за незалежність. – Харьков, 1929.

Літ.: Научные работники СССР без Москвы и Ленинграда. – Л., 1928. – С. 60; Фалькович И.М. К истории советского востоковедения на Украине // Народы Азии и Африки. – 1966. – № 4. – С. 270–278; Черніков І.Ф. Всеукраїнська наукова асоціація сходознавства // УІЖ. – 1991. – № 2. – С. 31–38; Люди и судьбы. – С. 96;

Циганкова Е. *Сходознавчі установи в Україні. Радянський період.* – К., 2007. – С. 228–229.

Архіви: ЦДАГО України, ф. 263, оп. 1, спр. 50481, кор. 1016, т. 1–2.

Е. Циганкова

ВЕНІАМІН (світське ім'я **Пущек-Григорович Василь Григорович**) (1706, м-ко Лохвиця Лубенського полку, нині Полтавської обл. – 21.06.1783, Седміозерна Богородицько-Вознесенська пустинь Казанської єпархії, нині РФ) – дослідник мов народів Поволжя. Митрополит Казанський і Свіязький (з 1775).

Освіту одержав у КМА. З 1733 працював в Казанській семінарії вчителем, з 1733 – проф., префект і ректор (1744). З 1748 єпископ, керував різними єпархіями. Не поривав зв'язків з Києво-Могилянською академією. Створив першу граматику чуваської мови, яку за рішенням Санкт-Петербурзької АН було опубліковано 1769 без позначення імені автора. Йому приписують створення перших граматик марійської (1775) та удмуртської мов (1775).

Твори: *Сочинения, принадлежащие к грамматике чувашского языка.* – СПб., 1769. – 68 с.

Літ.: *Библиографический словарь отечественных тюркологов. Докладный период / Под ред. и с введ. А.Н. Кононова.* – М., 1974. – С. 240–241; *Киево-Могилянська академія в іменах. XVII–XVIII ст. Енциклопедичне видання.* – К., 2001; *Егоров В.Г. Первая печатная грамматика чувашского языка 1769 г. (К 180-летию со дня выхода в свет) // Тюркологический сб. – 1951. – С. 85–92; Терентьев В.Т. Еще раз о первой грамматике чувашского языка // Вопросы языкознания. – 1959. – № 3. – С. 139–140.*

Ю. Кочубей

ВЕРБОВСЬКИЙ Вадим Володимирович (03.03.1980, с. Переможне Лутугінського р-ну Луганської обл.) – кавказознавець, історик-міжнародник.

Закінчив Луганський пед. ун-т (2002), аспірантуру при каф. всесвітньої історії та міжнародних відносин там само (2005). К.і.н. (2006), з 2002 працює там само на каф. всесвітньої історії та міжнародних відносин. Досліджує історію міжнародних відносин на Півд. Кавказі та формування британської політики щодо “вірменської проблеми” в ХІХ – першій чверті ХХ ст.

Брав участь у “Каразінських читаннях”, Харків (2006); VII, VIII Сходознавчих читаннях А. Кримського (2003, 2004); а також у етнополітичних Міжнародних конференціях у Києві (2003), Луганську (2001), тощо.

Твори: *Західна Вірменія в зовнішній політиці Великої Британії.* – Луганськ, 2006. – 204 с.; *Британсько-вірменські організації, 1878–1923 // Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки.* – Вип. 14. – К., 2005. – С. 199–209; *Место Западной Армении в британской политике на Среднем Востоке (1876–1918) // Вісник ЛНПУ ім. Тараса Шевченка.* – Луганськ, 2004. – № 8 (76). – С. 31–40; *Еволюція британської політики в Західній Вірменії, 1878–1923 рр. // Там само.* – № 14 (94). – Луганськ, 2005. – С. 13–21; *Западная Армения, армянский вопрос и эволюция британской политики Уайтхолла от Дизраэли до Асквита (1875–1914 гг.) // Историчні записки: Зб. наук. праць.* – Луганськ, 2004. – № 3–4. – С. 35–46.

ВЕРКАЛЕЦЬ Михайло Миколайович (02.01.1936, с. Залуччя Снятинського р-ну Івано-Франківської обл. – 17.12.2009, м. Київ) – філолог-сходознавець.

Закінчив Івано-Франківський пед. ін-т (1959); ф-т журналістики Київсько-

го ун-ту (1968). К. філол. н. (1979), дис. на тему: “А.Е. Крымский – историк и критик украинской литературы”. Д. філол. н. (1997), проф. (2002). У 1983–86 працював зав. каф. української мови у Ніжинському пед. ін-ті. Доц., проф. каф. історії літератури і журналістики Київського ун-ту (1989–2008).

Має 760 публікацій, з них сходознавчих – 180.

Твори: *Іван Франко і світова культура.* – Львів, 1989; *Проблема духовності тюркських народів в дослідженнях А.Е. Крымського.* – К., 1995. – 146 с.; *Давня персо-таджицька словесність у дослідженнях А.Ю. Крымського.* – К., 2003. – 130 с.; *Краса у розумі. Арабські казки у записках Агатангела Крымського / Пер., ком. та вступна стаття.* – К., 1992. – 205 с.; *Давня турецька література в дослідженнях А. Крымського // Україна–Туреччина: Минувле, сучасне та майбутнє.* – К., 2004. – С. 343–358; *Азербайджанська словесність у дослідженнях А. Крымського // Україна–Азербайджан: минуле, сучасне, майбутнє.* – К., 2004. – С. 59–80.

Літ.: Сингайський Я. Колір мигдалю // Освіта. – 1995. – 19 серпня; *Снятинщина: люди, події, факти.* – Снятин, 2003.

ВЕРТИСНКО Ганна Володимирівна (05.01.1981, м. Чернігів) – іраніст, скіфолог.

Закінчила Чернігівський пед. ун-т (2003) і НаУКМА (2006). К.і.н. (2010). Працює в Ін-ті сходознавства ім. А.Ю. Крымського НАН України: в 2006–09 – аспірант, з 2010 – м.н.с.

Брала участь в XI–XIV Сходознавчих читаннях А. Крымського (Київ, 2007–2010); наукових читаннях пам’яті О. Прицака (Київ, 2008–2009); міжнародних наукових конференціях з історії стародавнього світу у Каїрі – Асуані – Луксорі (2008); Києві (2009); Москві (2009); Санкт-Петербурзі

(2009); Керчі (2010); Барнаулі (2010); Орлеані (2010).

Має понад 20 наук. публікацій.

Твори: *Принципи та моделі реконструювання поховально-поминальної обрядовості іраномовних народів Євразійського Степу // Сходознавство.* – 2007. – № 39–40. – С. 3–23; *Лодка в погребальному обряді епохи палеометалла на території України // Археологические записки.* – Ростов-на-Дону, 2007. – Вып. 5. – С. 7–16; *К інтерпретації семантики золотой пластини из Сахновки // Боспорский феномен. Искусство на периферии античного мира. Материалы международной научной конференции.* – СПб., 2009. – С. 515–522; *Евразийские кочевники в египетской коропластике: к проблеме межкультурных контактов // СС.* – 2010. – № 1. – С. 5–15.

ВЕТРОВ Борис Васильович (25.03.1932, м. Харків – 05.07.1973, м. Москва) – синолог, історик.

Закінчив іст. ф-т Харківського ун-ту (1955). У 1955–69 викладав історію КПРС у Харківському автодорожньому ін-ті. К.і.н. (1964), доц. (1968). У 1969–71 працював у Харківському ун-ті: доц. каф. нової та новітньої історії та каф. історії середніх віків; з 1971 – наук. сп. відділу загальних проблем сучасного розвитку країн Азії та Північної Африки Ін-ту сходознавства АН СРСР (м. Москва).

Брав участь у 9-ти наукових конференціях з проблем синології: Москва (1972, 1973) та ін.

Має 24 публікації.

Твори: “Рух 4 травня” 1919 р. в Шанхайі // *Учені записки Харківського держ. ун-ту ім. О.М. Горького.* – Т. 117. – 1961. – С. 24–54; *Развитие революционного мировоззрения Сунь Ят-сена в 1917–1922 гг. // Там само.* – Т. 143. – 1962. – С. 57–64; *Традиционные структуры и средние слои*

в странах Востока // Средние (городские) слои в развивающихся странах Азии и Африки. – Ч. 2. – М., 1972. – С. 35-43; К вопросу о характере аграрных отношений в Китае (проблема традиции и современности) // Деревня современного Востока: основные пути эволюции. – М., 1973. – С. 49–55.

Лит.: Борис Васильевич Ветров (1932–1973) // Народы Азии и Африки. – 1973. – № 6. – С. 236–237; Чувпило А.А. Азия и Африка: Изучение новой и новейшей истории зарубежных стран в Харьковском университете (1805–1990 гг.) // Вестник Харьковського ун-та. – № 357. – Вып. 24. – Харьков, 1991. – С. 100 (в соавт. с В.Д. Козлитин, С.П. Кунденко, В.Ф. Пахомов, С.Ю. Страшнюк); Чувпило А.А., Чувпило Л.А. Развитие ориенталистики в Харьковском университете (1917–2004 гг.) // Південний архів: Зб. наук. праць. Історичні науки. – Вып. 15. – Херсон, 2004. – № 3. – С. 19–22.

О. Чувпило, Л. Чувпило

ВОЙТОВИЧ Леонтій Вікторович (16.05.1951, м. Єманжелінськ Челябінської обл. (РФ)) – історик-медієвіст.

Закінчив Львівський політехнічний ін-т за спеціальністю інженер-механік-дослідник (1972). К.і.н. (1994), ст. н. сп. (2005), доц. (2006). Від 1995 – ст. наук. сп. відділу історії середніх віків Ін-ту українознавства, 2002–06 – проф. каф. давньої історії України та архівознавства, з 2006 – зав. каф. історії середніх віків та візантології Львівського ун-ту. Д.і.н. (2001), проф. (2007). Проводить дослідження в галузі генеалогії правлячих династій Європи і політичної історії Центрально-Східної Європи в середньовіччі.

Лауреат премії ім. М.С. Грушевського Президії НАН України (2002).

Брав участь у: III, IV Міжнародних конгресах україністів у Харкові (1996,

1999), а також у Міжнародних конференціях з історії середньовічної України: Львів (2001, 2003, 2006, 2007), Володимир-Волинський (2005), Київ (2006), Івано-Франківськ – Галич (2006, 2007), учасник Перших і Других “Ольжиних читань” (Пліснеськ, 2005, 2007), Третіх міжнародних Дриновських читань (Харків, 2007).

Автор понад 250 праць, з яких близько 50 з візантології та сходознавства.

Твори: Нащадки Чингіз-хана: Вступ до генеалогії Чингізидів-Джучидів. – Львів, 2004. – 249 с.; Княжа доба на Русі: Портрети еліти. – Біла Церква, 2006. – 784 с.; Карпатські хорвати в етнополітичному розвитку Центрально-Східної Європи раннього середньовіччя // Україна в Центрально-Східній Європі (з найдавніших часів до XVIII ст.). – Вып. 4. – К., 2004. – С. 105–132; Стени України у другій половині XIII – середині XV ст. // Історія українського козацтва. Нариси у двох томах. – Т. 1. – К., 2006. – С. 37–57; Восточное Прикарпатье во второй половине I тыс. н.э. Начальные этапы формирования государственности // *Rossica Antiqua*. – 2006. – Исследования и материалы / Отв. ред. А.Ю. Дворниченко, А.В. Майоров. – СПб., 2006. – С. 6–39.

Лит.: Ісаєвич Я.Д. Войтович Леонтій Вікторович // ЕСУ. – Т. 5. – К., 2006. – С. 47; Українська історіографія на зламі XX і XXI століть: здобутки і проблеми / ред. Л. Зашкільняк. – Львів, 2004. – С. 255; Львівецьчина і львів'яни. Енциклопедично-біографічний довідник / ред. С. Давимюка. – Львів, 2004. – С. 62; Пришляк Я. Видатні особистості Миколаївщини. – Миколаїв; Монреаль; Львів, 1998. – С. 80–81; Литвин М., Пікулик Н. Праці українських істориків в інтернеті // Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАНУ в 2005 р. Інформаційний бюлетень. – Львів, 2006. – С. 147–151.

ВОЛКОВИНСЬКИЙ Василь Іванович (28.03.1922, с. Рижки Тарашанського р-ну Київської обл. – 24.08.2007, м. Київ) – синолог.

У 1941–45 – учасник Великої Вітчизняної війни. Закінчив ф-т міжнародних відносин Київського ун-ту (1950). Працював там само. К.і.н. (1962), доц. (1964). У січні–вересні 1972 і серпні–березні 1984 зав. каф. історії та права країн Азії, Африки і Латинської Америки. Викладав низку спецкурсів, зокрема “Проблеми історичного розвитку країн, що визволяються”. Засл. працівник нар. освіти України.

Має понад 50 опублікованих праць.

Твори: *Крах колоніальної системи.* – К., 1958. – 60 с.; *Китайська Народна Республіка – велика держава світу.* – К., 1959. – 48 с.; *Встановлення дипломатичних відносин СРСР з Китаєм (1917–1924).* – К., 1960. – 115 с.; *3 історії радянсько-китайських відносин 1927–1929 рр.* – К., 1960; *Розпад колоніальної системи імперіалізму.* – К., 1959. – 224 с.; *Сучасна Індонезія.* – К., 1960. – 88 с.; *Великий Жовтень і міжнародний робітничий та національно-визвольний рух (1917–1967 рр.).* – Львів, 1967.

Літ.: *Інститут міжнародних відносин Київського національного ун-ту ім. Тараса Шевченка.* – К., 2006. – С. 262, 276.

Архіви: *Київського ун-ту, ф. 1246, оп. 4-Л, спр. 36/93.*

Л. Леценко, І. Черніков

ВОЛОВИЧ Олексій Олексійович (25.07.1947, м. Кіровоград) – історик, військовий перекладач арабської та англійської мов.

Закінчив ф-т східних мов Московського Військового ін-ту іноземних мов (1974), іст. ф-т Іванівського ун-ту (1984). Полковник (1993). К. і. н. (1990).

У 1970–72 – на стажуванні у Єгипті; 1974–77 – у службовому відрядженні в Іраку, з того ж року – ст. перекладач в/ч у м. Іваново (1977–79 та 1983–86). 1979–1983 – службове відрядження до Лівії. 1986–92 – ст. перекладач бюро перекладів, нач. каф. військ. і військ.-політ. перекладу Одеського вищого військ. об’єд. уч-ща; 1993–95 – нач. каф. іноземних мов Одеського ін-ту сухопутних військ, 1995–96 – військ. спостерігач у складі сил ООН по підтримці миру у Боснії і Герцеговині (UNPROFOR); 1996–97 – зав. від. Близького і Середнього Сходу Упр. АТР, БСС та Африки, зав. від. АТР, БСС та Африки Консульського упр. МЗС України; 1997 – заст. нач. відділу працевлаштування і розробки інвестиційних проектів Упр. зовнішньоекон. діяльності Одеськ міськ. ради; 1997–99 – викладач араб. мови, доц. каф. міжнародних відносин відділення міжнародних відносин Ін-ту соціальних наук Одеського ун-ту; 1999–2003 – перший секретар з політичних питань Посольства України у Лівані; з 2003 – директор Одеської філії Нац. ін-ту стратегічних досліджень.

Брав участь у III Сходознавчих читаннях А. Кримського (1999), а також у міжнародних конференціях і круглих столах з питань геополітики в країнах Близького Сходу: Київ (1998, 2004, 2006, 2007), Москва (2004), Одеса (2004–2007), Львів (2007).

Твори: *Держава Кувейт: нарис політичної історії // Близькосхідний кур’єр.* – 1998. – № 2. – С. 19–25; *Між Сходом і Заходом: Туреччина на європейсько-азійському роздоріжжі // Політика і час.* – 1998. – № 8. – С. 22–26; *Новые отношения Турции с арабами: останется ли место для Израиля? // Турция в новых геополитических условиях.* – М., 2004. – С. 50–76; *Ливан и Сирия после Харири: испытание на прочность // Ближний Восток и совре-*

менность. – Вып. 25. – М., 2005. – С. 273–308; *Ислам у сучасній світовій політиці. Замітки на полях монографії Соломії Зінько* // СС. – 2007. – № 2. – С. 75–88.

Літ.: Мацюк М. Полковник, дипломат, вчений // *Чорноморські новини*. – 26 липня 2007 р. (з нагоди 60-річчя).

ВЯЗЬМІТИНА Марія Іванівна (22.04.1896, с. Круподеринці Бердичівського пов. на Житомирщині – 03.04.1994, м. Київ) – археолог, мистецтвознавець, сходознавець, фахівець з мистецтва країн ісламського Сходу.

Її батько служив у канцелярії графа М.П. Ігнат'єва – відомого дипломата, мати була гувернанткою в родині графа. Після закінчення Фундуклеївської жіночої гімназії навчалась на Київських вищих жіночих курсах, які закінчила у 1922 зі ступенем к. філол. н., у 1923–24 – на мистецтвознавчому відділенні Археологічного ін-ту, після закриття якого продовжувала освіту в семінарі Д.М. Щербаківського. У 1927–29 – аспірантка на каф. О.П. Новицького при Музеї мистецтва ВУАН у Києві та при відділі Близького сходу Харківської філії наук.-досл. каф. мистецтва. Учениця В.М. Зуммера, разом з ним брала участь в експедиціях республіками радянського Сходу, під час яких нею зібрано цінні колекції предметів декоративно-ужиткового мистецтва народів ісламського Сходу. У 1930 створила і очолила відділ мистецтва Сходу при Музеї мистецтва ВУАН. Паралельно організувала виставки, читала курс лекцій з історії мистецтв Близького Сходу на музейному відділі Київського художнього ін-ту. Брала участь у I та II Сходознавчих з'їздах.

Після ліквідації сходознавчих установ у 1934 працювала в б-ці Ін-ту геології та мінералогії ВУАН (1934–35),

коректором на книжковій фабриці (1935), завідувала б-кою Київського будинку архітекторів (1936–41). В роки окупації сприяла збереженню фондів зачинених бібліотек. У 1944–48 брала участь в організації фундаментальної наукової б-ки Академії архітектури. Систематично працювала у Південно-Туркменській комплексній археологічній експедиції (Термез, 1937–40, 1946–49). К.і.н. (1947). У 1948–70 працювала в Ін-ті археології АН УРСР, де досліджувала пам'ятки мистецтва скіфо-сарматської доби на території України.

Твори: *Исламські збірки Харківського державного художньо-історичного музею* // *Мистецтвознавство. Зб. Харківської секції науково-дослідної каф. мистецтвознавства*. – Х., 1928. – № 1. – С. 129–145; *Мистецтво країн ісламу. Каталог*. Склала М. Вязьмитіна. – К., 1930. – 121 с.; *Золота балка. Поселення сарматського часу на Нижньому Дніпрі*. – К., 1962. – 248 с.; *Золотобалковський могильник*. – К., 1972. – 190 с.; *Сарматское время. Городища Нижнего Днепра* // *Археология Украинской ССР*. – К., 1986. – Т. 2. – Ч. 1. – С. 184–240.

Літ.: *Пам'яті Марії Вязьмитіної* // *Археологія*. – 1995. – №1. – С. 153; Корпусова В.М. *З історії київської інтелігенції ХХ ст. (до сторіччя народження М.І. Вязьмитіної)* // *Музейні читання. Матеріали наукової конференції Музею історичних коштовностей України – філіалу Національного музею історії України. 17–18 грудня 1996 року*. – К., 1998. – С. 8–11; Корпусова В. *Ратієці Марії Вязьмитіної – українського badacza Sarmatów i Scytów* // *Archeologia Polski Srodkowowschodniej*. – Т. III. – 1998. – С. 310–312; Кочубей Ю.М., Циганкова Е.Г. *Орієнтальне мистецтвознавство в Україні в 20–30-х рр. ХХ ст.* В.М. Зуммер. – К., 2005. – С. 47–49; Циганкова Е.Г. *Сходознавчі установи в Україні*. – К., 2007. – С. 153–154.

Е. Циганкова

Г

ГАВРОНСЬКИЙ (Gawroński) Анджей (20.06.1885, м. Женева (Швейцарія) – 11.01.1927, м. Юзефув Варшавського воєводства (Польща)) – учений-поліглот, орієнталіст, перекладач. Акад. Польської АН (1926).

Син письменника та історика Ф. Равіти-Гавронського. Вчився у гімназіях Перемишля (1896–98), Львова (1898–1903), 1903–05 – у Львівському, а 1905–07 Лейпцізькому ун-тах. Отримавши 1909 стипендію Ягеллон. ун-ту, продовжив навчання у Лейпцігу, де підготував габіліт. роб. Габілітувався у Кракові в 1912. З 1913 – доц., 1916 – надзвичайний проф. Ягеллон. ун-ту. Протягом 1917–27 проф. Львів. ун-ту, очолював каф. порівняльного мовознавства та індоєвропеїстики. Завдяки його старанням в ун-ті відкрито три сходознавчі каф. (санскритології, арабістики та монголістики). Брав активну участь у створенні Т-ва любителів польськ. мови (1920) та Польського мовознавчого т-ва (1925). Останні роки життя важко хворів на туберкульоз легень, у зв'язку з чим часто змушений був переривати роботу в ун-ті й виїжджати на лікування. Володів 57 мовами, разом із Т. Ковальським вважається засновником сучасного польськ. сходознавства. Його учнями були відомі вчені Є. Курилович та Е. Слушкєвіч. Досліджував індійську літературу II–V ст., теоретичну лінгвістику та філософію мови, займався перекладами із санскриту, а також з англійської, перської та угорської мов.

Твори: *Cleanings from Aśvaghōṣas Buddhacarita* // *Rocznik Orientalistyczny*. – Lwów, 1919. – Т. I.; *The digvijaya of Raghu and some connected problems* // *Ibid.* –

Lwów, 1919. – Т. I.; *Bindusara Māuraya* // *Ibid.* – Lwów, 1919. – Т. II.

Лім.: Stasiak S. *Andrzej Gawroński jako indjanista* // *Rocznik Orientalistyczny*. – Lwów, 1926. – Т. IV; *Shuszkiewicz E. Wspomnienie o Andrzeju Gawrońskim* // *Ibid.* – Lwów, 1937. – Т. XII.

А. Козицький

ГАЛАНТ Ілля (Еліягу) Володимирович (25.02.1867, м. Ніжин – ймовірно 1939/1941) – гебраїст, історик.

До революції служив секретарем цукрозаводчика Бродського. Член Ніжинського іст.-філол. т-ва. Негативно поставився до монографії Я. Шульгина про Коліївщину. Штатний редактор відділу Комісії для складання біогр. словника ВУАН (засн. 26 лист. 1918). Керівничий і секретар Єврейської іст.-археогр. комісії (1924–28). Досліджував історію ритуальних звинувачень і погромів євреїв на півдні Росії. На його праці відгукувались Л. Толстой та І. Каманін. Звільнений з ВУАН (1933). Подальша доля невідома.

Твори: *К истории уманской резни 1768 г.* // *КС.* – 1895. – Ноябрь. – С. 209–229 и отдельно; *К истории поселения евреев в Польше и Руси вообще и в Подолии в частности.* – СПб., 1897; *К истории благотворительных еврейских учреждений на юге России.* – СПб., 1903; *Жертвы ритуального обвинения в Заславле в 1747 г. (по актам Киев. Центр. архива).* – К., 1909 (Изд. 2. – К., 1912); *Черты еврейской оседлости.* – К., 1910 (Изд. 2. – М., 1915); *Два ритуальных процесса: по актам Киев. Центр. архива.* – К., 1921 (Изд. 2. – К., 1924); *Виселення жидів із Київів 1835-го* // *Зб. праць жидівської історично-археографічної комісії.* – Кн. 1. –

К., 1928. – С. 149–197; *Из прошлого: Дрентельн и погромы 1881 г.* // *Еврейский вестник: науч.-лит. сб.* – Л., 1928.

Лит.: *Наука и научные работники СССР*. – Ч. VI. – С. 74; Полонська-Василенко Н. *Історична наука в Україні за советської доби та доля істориків* // *Зб. на пошану українських учених, знищених большевицькою Москвою.* – Париж–Чикаго, 1962. – С. 64, 75 (ЗНТШ. – Т. 173); Боровой С. *Воспоминания.* – М.–Іерусалим, 1993. – С. 184–187; Єфремов С. *Щоденники.* – К., 1997. – С. 460, 496–497; *Історія НАНУ, 1924–1928.* – С. 608; Циганкова Е. *Перша сходознавча комісія ВУАН* // *КС.* – 1999. – *Вересень–жовтень.* – № 5 (329). – С. 32, 41; *Її ж. Сходознавчі установи в Україні.* – К., 2007. – С. 66–83.

С. Білокінь

ГАЛЕНКО Олександр Іванович (21.06.1960, м. Дніпродзержинськ) – історик, тюрколог.

Закінчив іст. ф-т Київського ун-ту (1982). К.і.н. (1987). У 1982–91 працював в Ін-ті історії АН УРСР, 1991–99 – в Ін-ті сходознавства ім. А.Ю. Кримського НАНУ; у 1995 – зав. відділом, 1996–99 – заст. директора, згодом в.о. директора; з 2006 – зав. Тюркологічного центру, з 2010 – зав. Сект. досл. цивілізацій Причорномор'я Ін-ту історії України НАНУ. Доц. каф. історії НаУКМА.

Брав участь в Міжнародних конференціях: Київ, 1991, 1997; Кембрідж, 1992, 1995, 1996; Філадельфія, 2007; Лос-Анджелес, 2002; Кембрідж (МА), 2002; Дубровнік, 2001; Афіни, 2001; Мюнхен, 1998.

Має 150 наук. праць.

Твори: Золота Орда у битві на Синіх Водах // *Синьоводська проблема у новітніх дослідженнях.* – К., 2005. – С. 129–159; *Політичний аспект етнонаціонального розвитку Криму: національний комунізм* // *Крим в етнополітичному вимірі.* – К.,

2005. – С. 170–213; *Дипломатія Кримського Ханату (середина XV с. – 1783)* // *Нариси з історії дипломатії України.* – К., 2001. – С. 208–263; *Про діловодні переклади з османсько-турецької мови документів Архіву Коша Нової Запорозької Січі та проблеми їхнього археографічного опрацювання* // *Архів Коша Нової Січі Війська Запорозького: Корпус документів, 1734–1775.* – Т. 2. – К., 2000. – С. 23–31; *Toward the character of the policy of the Ottoman Empire in the Northern Black Sea region after the Treaty of Belgrade (1739)* // *The Ottoman Empire in the XVIII century.* – Roma, 1999. – P. 117–128; *Wine Production, marketing and consumption in the Ottoman Crimea, 1520–1542* // *Journal of Economic and Social History of the Orient.* – Vol. 47 (2004). – No 4. – P. 507–547; *Козацькі чорноморські походи у морській історії Кятіба Челебі: “Дар великих мужів у воюванні морів”* // *Marra Mundi: Зб. на пошану Ярослава Дашкевича з нагоди його 70-ліття: Львів–Київ–Нью-Йорк, 1996.* – С. 340–426 (співавт. В. Остапчук); *Економічна історія України.* – К., 2011. – Т. 1. – С. 236–288, 456–481.

ГАЛЯТОВСЬКИЙ – див. Йоаннікій

ГАНУСЕЦЬ Олександр Іванович (16.05.1923, с. Ворзель Київської обл. – 04.04.1985, м. Київ) – тюрколог.

Закінчив Моск. Військовий ін-т іноземних мов (1949), за фахом інструктор-референт з турецької мови. З 1958 працював у Секторі держави і права АН УРСР, к.і.н. (1962), ст. наук. сп. (1966). З 1968 – ст. викладач каф. історії міжнародних відносин і зовнішньої політики Київського ун-ту, з 1970 – доц., в 1972–83 – заст. декана ф-ту міжнародних відносин і міжнародного права.

Автор багатьох статей з проблем міжнародної політики країн Сходу, був упорядником та автором коментарів до IV т. п'ятитомника творів А. Кримського, перекладав на укр. мову твори турецьких письменників Фахрі Ердинча, Азіза Несіна.

Твори: Державний устрій Туреччини в період республіки. – К., 1961. – 96 с.; Близький і Середній Схід сьогодні. – К., 1964. – 48 с.; Сусідам треба дружити (про деякі факти з історії радянсько-турецьких відносин). – К., 1966. – 48 с.; Шляхом добросусідства і дружби (Ленінські принципи зовнішньої політики та становлення і розвиток відносин між СРСР і суміжними країнами Сходу). – К., 1969. – 47 с.; Рух неприєднання – впливова міжнародна сила. – К., 1978. – 26 с.

Літ.: Інститут міжнародних відносин Київського нац. ун-ту ім. Тараса Шевченка. – К., 2006. – С. 263, 277.

Архіви: Київського ун-ту, ф. 1246, оп. 4–Л., спр. 20/85.

І. Черніков

ГАРКАВЕЦЬ Олександр Миколайович (19.10.1947, смт Світлий Луч Старобешівського р-ну Донецької обл.) – сходознавець-тюрколог, кипчакознавець та урумист.

Закінчив філол. ф-т Харківського ун-ту (1970). 1972–75 – аспірант Ін-ту сходознавства АН СРСР та Ін-ту мовознавства АН УРСР. К. філол. н. (1975). В 1975–88 – працював в Ін-ті мовознавства АН УРСР і одночасно викладав у Київ. ун-ті (1978–81, 1984–85). Д. філол. н. (1987), дис. на тему: “О структурном развитии тюркских языков в иноязычном окружении (на материалах урумского и армяно-кипчакского языков)”. У 1988–89 підготував 4 навчальні посібники з кримськотатарської мови, та, разом з Ш.А. Асановим та С.М. Усеїновим,

кримськотатарсько-російський словник. З 1988 живе і працює в Казахстані: 1988–92 зав. відділом російської мови і соціолінгвістики (взаємодія мов) Ін-ту мовознавства АН Каз. РСР, бере активну участь у громадському житті української діаспори, депутат Верховної Ради 13 скликання Республіки Казахстан (1994–95). З 2000 – директор Центру євразійських досліджень “Дешт-і Кипчак”, в якому веде активну дослідницьку роботу в галузі кипчакознавства та урумістики. З 2001 – гол. наук. сп. Ін-ту історії та етнології НАН РК та Міжнародного Центру кипчакознавства при Казах. держ. юридичній академії (з 2003 – Міжнародний ін-т кипчакознавства Казахського гуманітарно-юридичного ун-ту).

Підготував і видав збірки джерел “История Казахстана в произведениях античных авторов”, “Великая Степь в произведениях античных и византийских авторов”. Разом з Е. Хуршудяном у 2001 видав історичну пам’ятку “Armenian-Qypchaq Psalter written by Deacon Lussig from Lviv” Армяно-кыпчакская Псалтырь. Написана діаконом Лусигом из Львова, 1575–1580 гг., у 2003 уклав (разом з Г. Сапаргалєвим) “Торе битиги: Армяно-кыпчакский судебник”, обидві видані в Алмати, та ін.

Відмінник освіти УРСР (1988), заслужений журналіст України (1997), нагороджений медаллю А.С. Макаренка (1989), лауреат Президентської премії миру і духовної злагоди (1997, РК), вищої незалежної премії “Тарлан” (2003) в номінації “Освіта”.

Твори: Конвергенция армяно-кыпчакского языка к славянским в XVI–XVII вв. – К., 1979. – 100 с.; Кыпчакские языки: куманский и армяно-кыпчакский. – Алма-Ата, 1987. – 223 с.; Тюркские языки

на Україні. – К., 1988. – 176 с.; *Вірмено-кипчацькі рукописи в Україні, Вірменії, Росії: Каталог.* – К., 1993. – 328 с.; *Уруми Надазов'я. Історія, мова, казки, пісні, загадки, прислів'я, приказки, писемні пам'ятки.* – Алмати, 1999. – 624 с.; *Урумський словник.* – Алмати, 2000. – 2632 с.; *Кыпчакское письменное наследие. Том I. Каталог и тексты памятников армянским письмом.* – Алматы, 2002. – 840 с.; *Т. II. Памятники духовной культуры караимов, куманов-половцев и армяно-кыпчаков.* – Алматы, 2007. – 912 с.

Літ.: Александр Николаевич Гаркавец // Научный бюллетень. – Симферополь, 2003. – № 5. – С. 16–17.

Ю. Кочубей

ГЛАДСТЕРН Олександр Миколайович (07.04.1887, м. Варшава – 11.12.1937) – сходознавець, спеціаліст з міжнародного права народів Сходу.

Вчився в Політехнічній школі у Фрибурзі (1904–09), у Лилльському ун-ті, закінчив Харківський ун-т (1916). Після захисту магістерської дис. з 1921 працював у Іркутському ун-ті на каф. міжнародного права, з 1924 – проф. У тому ж році переїхав до Харкова на посаду проф. Харківського ін-та народного господарства по каф. міжнародного права і декана відділу зовнішніх зносин. За пропозицією керівництва Східної торгової палати СРСР очолив ВУНАС, був її фактичним керівником (1926–29). У 1928–29 – голова делегації укр. науковців ВУНАС до Туреччини, з 1930 керував організацією і роботою новоствореного УНДІСу, був призначений заст. директора і на цій посаді працював до 1932, коли внаслідок ідеологічного тиску змушений був переїхати до Москви на посаду проф. у Всесоюзній академії зовнішньої торгівлі. Зааре-

штований у березні 1937 НКВС УРСР, звинувачений у приналежності до контрреволюційної української організації і розстріляний. Реабілітований в 1956.

Твори: 1917 рік у Монголії // СС. – 1927. – № 1. – С. 91–119; Організація сходузнавчої освіти на Україні // Там само. – С. 54–55; Взаємовідносини Китаю з чужоземними державами в європейсько-американській науці міжнародного права // Там само. – С. 140–141; Європа і боротьба Туреччини за незалежність // Там само. – № 4. – С. 3–65; Афганська проблема з погляду міжнародного (1839–1929) // Там само. – 1929. – № 1/2. – С. 35–83; Проблема Хінської східної залізниці // Там само. – 1930. – № 12. – С. 1–38; Международное признание де-юре и де-факто. Популярный очерк. – Иркутск, 1924.

Літ.: Фалькович И.М. К истории советского востоковедения на Украине // Народы Азии и Африки. – 1966. – № 4. – С. 270–278; Черніков І.Ф. Всеукраїнська наукова асоціація сходознавства // УДЖ. – 1991. – № 2. – С. 31–38; Люди и судьбы. – 2003. – С. 119; Циганкова Е. Сходознавчі установи в Україні. – К., 2007. – С. 144–145.

Архіви: ЦДАГО України, ф. 263, спр. 37943, кор. 392; ЦДАВО України, ф. 166, оп. 12, спр. 1582.

Е. Циганкова

ГОМАН Юрій Олексійович (30.08.1974, м. Київ) – тюрколог.

Закінчив іст. ф-т Київського ун-ту (1997). Працює там само: доц. каф. історії стародавнього світу та середніх віків, у 1999–2001 та з 2003 – заступник декана. К.і.н. (2003), доц. (2006).

Твори: Ногайці в південноукраїнських степах (друга полов. XIII – перша половина XVII ст.) // Вісник Київського ун-ту ім. Тараса Шевченка. Історія. – К., 1998. – Вип. 38. – С. 34–37; Проблема ногайців у

науковій літературі (історико-філологічний аспект) // Там само. Східні мови і літератури. – К., 1999. – Вип. 2. – С. 70–74; Етнічні процеси в степах Північного Причорномор'я в IX–XIII ст. // Етнічна історія народів Європи: Зб. наук. праць. – К., 1999. – С. 12–15; До питання про історико-географічне поняття “Даит-і-Кипчак” // Вісник Київського національного ун-ту ім. Тараса Шевченка. Історія. – К., 2000. – Вип. 47. – С. 19–21; Етнічна приналежність кочового населення південноукраїнських степів у XIV–XVI ст. // Історичний журнал – К., 2004. – № 4. – С. 21–26; Монгольське завоювання східноєвропейських степів у першій половині XIII ст. // Університет. – К., 2004. – № 2. – С. 45–56.

ГОРБАНЬ Микола Васильович (08.12.1899, с. Миколаївка Костянтиноградського пов. Полтавської губ. – 19.04.1973, м. Ташкент) – дослідник проблем історичного краєзнавства, громад. діяч.

Походив з сім'ї земських учителів. Закінчив гімназію у Кобеляках (1917). Вступив на іст.-філол. ф-т Київського ун-ту. 1919 переїхав до Харкова, а звідти – в Костянтиноград, де працював у Від. народної освіти місцевого ревкому вчителем, ревізором культосвітньої секції робітничо-селянської інспекції. З 1920 – студент іст.-філол. ф-ту Харківського ун-ту, а після його закінчення – аспірант. Навчання в аспірантурі поєднував з працею у різних установах культури.

У 1924–28 – наук. сп., з 1928 – зав. сектором в Ін-ті історії укр. культури. З середини 20-х – активний діяч різних іст. комісій ВУАН. З 1929 – д. чл. та вчений секретар Археографічної комісії. 06.04.1931 заарештований у справі т. зв. УНЦ і висланий до Алма-Ати, а потім (1934) – до Тобольська. Після звільнення із заслання працював в ар-

хівних установах та вищих навчальних закладах Омська й Ташкента. І навіть після повної реабілітації 1960 йому не судилося повернутися до України.

Наукова спадщина налічує близько 300 праць, з яких лише 40 видано в Україні.

Твори: Гайдамаччина: Наук.-попул. нарис. – Х., 1923; Гайдамаччина 1750 р. // Наук. зб. наук.-дослідн. каф. історії України. – Х., 1926. – Т. 2–3. – С. 97–115; Архів Коша Запорізької Січі як джерело до історії татарсько-турецько-українських взаємин // СС. – 1930 – № 6 (15). – С. 232–236; Архивные богатства Казахстана: Путеводитель. – Алма-Ата, 1932; Тобольский архив. – Тобольск, 1937; Омский областной государственный архив: Путеводитель. – Омск, 1950; Харківський “Пасквіль” 1800 р. // Прапор. – 1957. – № 12; Обзор фонда сибирского генерал-губернатора. – Омск, 1959.

Літ.: Лобурець В.С. Покликання – краєзнавець (М.В. Горбань) // Репресоване краєзнавство. – К., 1992. – С. 225–228; Рошевська Л.П. Микола Горбань – історик-краєзнавець // IV Респ. наук. конф. з іст. краєзнавства: Тези доп. і повідомл. – К., 1989. – С. 81; Сенченко І.Ю. Було колись (спогади) // Україна. – 1989. – № 14. – С. 19; Стрельський Г., Трубайчук А. Михайло Грушевський, його сподвижники й опоненти. – К., 1996. – С. 77–78; Швидько Г. Горбань Микола Васильович // Українські архівісти: Біобібліогр. довідн. – Вип. I. – К., 1999. – С. 96–98; Люди и судьбы. – 2003. – С. 122.

Г. Стрельський

ГОРДЕЄВ Дмитро Петрович (26.10.1889, м. Харків – 17.08.1968, м. Тбілісі) – сходознавець, історик мистецтв, візантолог, кавказознавець.

Народився в родині проф. Харківського ветеринарного ін-ту. В 1905–15 навчався у художніх студіях Харкова,

у 1914 закінчив Харк. художнє уч-ще. Водночас навчався на іст.-філол. ф-ті Харк. ун-ту, закінчив у 1913. Залишений для підготовки до проф. звання, ученй Ф.І. Шміта. Паралельно працював зберігачем фондів універс. музею мистецтв і старожитностей. Пов'язаний з літературними і мистецькими колами Тифлісу, опрацьовував питання грузинського середньовічного мистецтва. Восени 1917 за рекомендацією М.Я. Марра обраний ад'юнктом Кавказького наук.-досл. іст.-археол. ін-ту РАН у Тифлісі (КІАІ). З 1918 – наук. сп. держ. Музею мистецтв Грузії, з 1922 – дійсний член. Працював також у Центральному архіві ГрРСР і в Тифліському народному ун-ті. Не залишаючи працю у КІАІ, у 1926 переїхав до Харкова на посаду керівника Харк. секції н/д каф. мистецтвознавства і проф. Художнього ін-ту. Був членом ВУАК, ВУНАС, багатьох наукових товариств. У 1927–29 редагував “Бюллетень” і “Известия” КІАІ. З 1930 працював у Харкові у НДІ матеріальної культури. Заарештований у 1932 або у 1933 по справі Російської нац. партії, до 1935 відбував покарання у БАМ таборі. В 1936–37 працював у середній школі м. Кутаїсі, пізніше переїхав до Тбілісі, ст. наук. сп. Держ. музею мистецтва ГрРСР.

Має понад 30 наук. публікацій.

Твори: Миниатюри грузинских лицевых рукописей Сионского Древлехранилища в Тифлисе // APS. – 1918. – № 2–3. – С. 81–103; Грузинское искусство. Древний период // БСЭ. – Т. XIX. – М., 1930; Ростиси в Чуле, Сапаре и Зарзме // Изв. КИАИ. – Т. I. – 1923. – С. 1–95; К вопросу о разгруппировании эмалей Хахульского складня // Мистецтвознавство. – Зб. I. – X., 1928. – С. 147–165; Мг'вимская резная дверь // Бюл. Муз. Грузии. – 1927. – № III. – С. 14–258.

Літ.: Афанасьев В.А. Ф.И. Шмит. – К., 1992. – С. 145; Люди и судьбы. –

2003. – С. 123–124; Кочубей Ю.М., Циганкова Е.Г. Ориентальное мистецтвознавство в Україні в 20–30-х рр. XX ст.; В.М. Зуммер. – К., 2005. – С. 49–50.

Архіви: ЦДАМЛМ України, ф. 208, оп. 1, спр. 158; IP НБУВ, ф. 291, спр. 309.

Е. Циганкова

ГОРОДНЯ **Наталія Данилівна** (28.01.1967, с. Єграднівка Олександрійського р-ну Кіровоградської обл.) – сходознавець.

Закінчила Київський ун-т (1991). К.і.н. (1996), доц. (2007). У 1996–2001 працювала у НБУВ, з 2001 – у Київському ун-ті: асистент (2001–05); доц. (2005–07); водночас ст. наук. сп. Ін-ту світової економіки і міжнародних відносин. Досліджує проблеми світової політики та економіки.

Учасник міжнародних конференцій з проблем сучасності на Близькому Сході у Києві (2005, 2006).

Має 31 опубліковану працю.

Твори: Особливості економічної модернізації Китаю та Індії в умовах глобалізації // Дослідження світової політики. – К., 2005. – Вип. 33. – С. 161–183; Специфіка суспільно-економічної моделі Японії та її еволюції в умовах глобалізації // Там само. – К., 2005. – Вип. 34. – С. 198–219; Ислам в країнах Близького Сходу і Південно-Східної Азії: Спільне і відмінне // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – К., 2006. – Вип. 63. – Ч. 1.

ГРИГОР'ЄВ **Василь Васильович** (15.03.1816, м. Санкт-Петербург – 19.12.1881, м. Санкт-Петербург) – історик, тюрколог.

Закінчив іст.-філол. ф-т Санкт-Петербурзького ун-ту, продовжив освіту в навчальному відділенні східних мов при МЗС. 1836 викладав перську мову у Санкт-Петербурзькому ун-ті. Водночас співпрацював в

«Энциклопедическом лексиконе» А.А. Плюшара, для якого написав численні статті з історії, географії, літератури мусульманського сходу. У 1838 перейшов до Ін-ту східних мов Рішельєвського ліцею в Одесі, на посаду проф. каф. східних мов. 1839 відряджений до Туреччини для практичного вивчення мови, а також для придбання східних рукописів, що торкаються історії Криму. У 1842 в Московському ун-ті захистив магістерську дисертацію «О достоверности ярлыков, данных ханами Золотой Орды русскому духовенству». 1843 був з інспекційною поїздкою в Криму, де проводив атестацію класів татарської мови в училищах Таврійської губ. З 1839 – дійсний член Одеського т-ва історії та старожитностей.

Після переїзду до Санкт-Петербурга, працював у МВС чиновником для особливих доручень при Департаменті духовних справ та іноземних ісповіданій (1845–51), також виконував обов'язки помічника редактора «Журнала Министерства внутренних дел». У 1851–63 – чиновник для особливих доручень при Оренбурзькому та Самарському генерал-губернаторі. Засновник і перший зав. каф. історії Сходу на ф-ті східних мов Санкт-Петербурзького ун-ту (1863). За численні студії в галузі сходознавства йому було присуджено ступінь д-ра східної словесності. Один з організаторів й керівників Третього Міжнародного з'їзду орієнталістів (серпень 1876) в Санкт-Петербурзі.

Член Московського Археологічного, Паризького Азіатського т-в (1866), Т-ва німецьких орієнталістів у Лейпцигу (1867), Паризького ін-ту живих східних мов (1872), Англійського Королівського азіатського т-ва (1875).

Твори: Монеты Джучидов, генуэзцев

и Гиреев, битыя на Таврическом полуострове и принадлежащие Обществу // ЗООИД. – Одесса, 1844. – Т. 1. – С. 301–314, 654.; Ярлыки Тохтамыша и Сеадет-Герая // Там само. – Одесса, 1844. – Т. 1, отд. 2. – С. 337–346.; Цари Воспора Киммерийского, преимущественно по современным им памятникам и монетам // ЖМВД. – СПб., 1851. – № 10. – С. 110–146; № 11. – С. 267–296; № 12. – С. 413–483; То же. – СПб., 1851. – 136 с.; Россия и Азия: Сборник исследований и статей по истории, этнографии и географии, написанных в разное время В.В. Григорьевым, ориенталистом. – СПб., 1876. – II, 572 с.

Літ.: Веселовский Н.И. Василий Васильевич Григорьев по его письмам и трудам, 1816–1881. – СПб., 1887. – 416 с.; Непомнящий А.А. Из истории крымоведческой ориенталистики: В.В. Григорьев // Историческое наследие Крыма. – Симферополь, 2005. – № 11. – С. 173–179; Його ж. К вопросу о роли российской тюркологической школы в изучение Крыма в XIX веке: И.Н. Березин, В.В. Григорьев // Культура народов Причерноморья. – Симферополь, 1998. – № 4. – С. 102–108; Його ж. К вопросу об исследовании Крыма российскими востоковедами // Востоковедный сборник / Таврический экологический ин-т. – Симферополь, 1999. – Вып. 3. – С. 39–52; Його ж. Початок вивчення писемних джерел з історії Кримського ханату // Нові дослідження пам'яток Козацької доби в Україні. – Київ, 2006. – Вип. 15. – С. 297–303.

Архіви: ИИМК РАН, ф. 18; РГАЛИ, ф. 118.

А. Непомнящий

ГРИГОРОВИЧ Віктор Іванович (30.04.1815, м. Балта Подільської губ., нині Одеської обл. – 19.12.1876, м. Єлисаветград, нині м. Кіровоград) – слов'янознавець, візантолог. Член-кор. Імпер. АН (1851).

Середню освіту здобув в пансіоні уніатів-базиліан у м. Умані. Закінчив філос. ф-т Харківського ун-ту (1833). Продовжив навчання в Дерптському ун-ті (1834–38). Захистив магістр. дис. “Опыт изложения литературы словен в ее главнейших эпохах” (1842). 1838–48 і в 1849–63 в Казанському ун-ті викладав історію та літературу слов’янських народів: ад’юнкт на кафедрі грецької словесності (з 1839); секретар І від-ня філософ. ф-ту (з 1840); екстраорд. проф. (з 1847), д-р слов’яно-руської філології (1863), ординар. проф. (1849–64). Одночасно читав слов’янознавство у Казанській ДА (1854–56). 1848 пропрацював в Московському ун-ті. У 1864 переїхав до Херсона, 1865 – до Одеси. З того ж року працював у Новоросійському ун-ті: ордин. проф. на каф. слов’янознавства, декан іст.-філол. ф-ту. 1876 вийшов у відставку та переїхав до Єлисаветграда.

Вперше писав про вплив Візантії на слов’янські народи в XI–XIV ст. Проводив велику роботу з вивчення Півдня Росії, слов’янської взаємності. У 1844–47 здійснив подорож балканськими країнами, Туреччиною з метою пізнання цих земель, збирання рукописів, книг, знайомства з бібліотеками Афону, Салонік, болгарських, македонських монастирів. Володів всіма слов’янськими нарідччями та латиною, старогрецькою та новогрецькою, французькою, німецькою, польською, італійською, англійською мовами.

Дійсний статський радник (1859). Нагороджений орденами св. Анни 2-го та 1-го ст., св. Станіслава 2-го та 1-го ст., св. Володимира 3-го ст.

Твори: Опыт изложения литературы словен в ее главнейших эпохах // Ученые записки Казанского ун-та. – 1843. – Кн.

3. – С. 105–216, Кн. 4. – С. 3–58; Очерк путешествия по Европейской Турции. – М., 1877. – 181 с.; О Сербии в ее отношении к соседним державам, преимущественно в XIV–XV столетиях. – Казань, 1859; Собрание сочинений В.И. Григоровича (1864–1876) // Летопись Историко-филологического общества при Императорском Новороссийском университете. – Одесса, 1916. – Т. 25. – С. 1–450.

Літ.: Успенский Ф.И. Воспоминания о В.И. Григоровиче // Летопись Историко-филологического общества при Императорском Новороссийском университете. – Одесса, 1890. – Т. 1. – С. 15–49; Кирпичников А.И. В.И. Григорович и его значение в истории русской науки // Исторический вестник. – СПб., 1892. – № 12. – С. 764–775; Колянковский А. Виктор Иванович Григорович // Русская старина. – СПб., 1892. – Т. 73. – С. 131–149; Кочубинский А.А. Виктор Иванович Григорович в истории славяноведения // Записки Императорского Новороссийского университета. – Одесса, 1893. – Т. 59. – С. 24–50; Александров А. Памяти Виктора Ивановича Григоровича // Русский филологический вестник. – Варшава, 1902. – № 1–2. – С. 210–242; Попруженко М.Г. Виктор Иванович Григорович в Одессе // Летопись Историко-филологического общества при Императорском Новороссийском университете. – Одесса, 1916. – Т. 25. – С. 1–XXIII; Бернштейн С.Б. Памяти В.И. Григоровича // Известия Академии наук СССР. Серия литературы и языка. – Москва, 1976. – Т. 35. – Вып. 6. – С. 533–538; Сергеев А.В. Исторические взгляды В.И. Григоровича. – Казань, 1978. – 134 с.; Матвеева Л.В. Виктор Иванович Григорович – первый украинский славяновед-византолог (1815–1876). – К., 2010. – 190 с.

Л. Матвеева

ГРИГОРОВИЧ-БАРСЬКИЙ Василь Григорович (01.01.1701, м-ко Літки Київського полку, нині село Броварського р-ну Київської обл. – 07.10.1747, м. Київ) – мандрівник, дослідник Сходу, письменник.

Одержав домашню початкову освіту, з 1715 до 1723 – вчився у КМА. 1723 мандрував країнами Європи, Азії і Африки. Під час подорожі удосконалював грецьку мову, вивчав арабську та італійську мови і сам викладав латинь і грецьку мову у місцевих навчальних закладах. У 1747 повернувся до Києва, де мав стати викладачем грецької мови, але через 35 днів після повернення помер. Залишив після себе “записки”, які вперше були видані В. Рубаном 1778 у Санкт-Петербурзі. Твір користувався великою популярністю і неодноразово перевидавався. Повне видання з урахуванням всіх списків і з 137 малюнками Григоровича-Барського надруковано М.П. Барсуковим. Цінність праці В. Григоровича-Барського в багатстві історичної, етнографічної, географічної та ін. інформації про тоді маловідомі країни. Його записи зроблені безпосередньо у тих місцях, які він сам відвідав, це були спостереження не простого прочанина, а освіченої людини, яка до того ж мала талант рисувальника.

Твори: Пешеходца Василя Григоровича Барского Плаки Албова, уроженца киевского, монаха антиохийского, путешествия, предпринятое в 1723 и оконченное в 1747 году к святым местам в Европе, Азии, Африке находящимся, им самим писанное. – СПб., 1778; Странствования Василя Григоровича-Барского по святым местам Востока с 1723 по 1747 г.: В 4-х ч. – СПб., 1885–1887; Мандри по Святих місцях Сходу з 1723 по 1747 рік / Пер. П. Білоуса. – К., 2000.

Літ.: Барсуков Н.П. Жизнь и труды В.Г. Барского. – СПб., 1885; Білоус П.В. Творчість В. Григоровича-Барського. – К., 1985; Родаченко І.Ю. Мандрівки Василя Барського. – К., 1967; Києво-Могилянська академія в іменах. XVII–XVIII ст. Енциклопедичне видання. – К., 2001.

Ю. Кочубей

ГРИСЮК Андрій Григорович – див. АНАТОЛІЙ

ГРИЦИК Людмила Василівна (09.05.1946, м. Андрушівка Житомирської обл.) – кавказознавець, літературознавець, перекладач.

Закінчила Київський (1970) і Тбіліський ун-ти (1970). Д. філол. н. (1992), проф. (1995). В 1991–93 працювала у Київському ун-ті зав. каф. сходознавства (філол. ф-т), з 1995 – проф., з 2004 – зав. каф. теорії і компаративістики Ін-ту філології Київського ун-ту.

Лауреат премії НАНУ ім. А. Кримського (1996), премії М. Джавахішвілі (Тбіліський ун-т, 1998). Нагороджена Орденом Честі (від президента Грузії, 2006), почесною грамотою Верховної ради Грузинської РСР (1976).

Брала участь у міжнародних кавказознавчих конгресах, що відбувалися в Тбілісі (1987, 2007) та ін.

Має понад 200 публікацій укр., рос., груз., нім. мовами.

Твори: Орієнталістика А. Кримського в українському літературному процесі початку ХХ ст. – 1994. – 136 с.; Матеріали до вивчення літератур зарубіжного Сходу: хрестоматія у 2 кн. – К., 2001. – Кн. 1. – 676 с.; 2003. – Кн. 2. – 138 с.; Зарубіжна література. Матеріали до вивчення літератур Сходу. Навчальний посібник. – К., 2006. – 690 с.; Проблема “кавказького мосту” в українській компаративістиці ХІХ – початку ХХ ст. //

Georgika, Zeitschrift für Kultur, Sprache und Geschichte Georgiens und Kaukasiens. – 1999. – Heft 22. – S. 100–112; *Ще одне повернення до проблеми “кавказького мосту”... // Еко сахієрі.* – 1999. – № 1 (груз.м.).

Лит.: Кухар Р. Введення до вивчення літератур східних народів // *Верховина. Літературна мозаїка.* – Вікторія, США. – 2004. – № 28; Астаф'єв О., Тарасюк Г. *Світ високої радості // Літературна Україна.* – 2006. – 30 березня; *ЕСУ.* – К., 2006. – Т. 6. – С. 488.

ГРИЦЬКИХ Ігор Володимирович (12.08.1978, м. Луганськ) – сходовознавець, історик і політолог.

Закінчив іст. ф-т Луганського пед. ун-ту (2000), аспірантуру там само (2003). К.і.н. (2004). З 2002 – працює там само: асистент, ст. викладач. доц. каф. всесвітньої історії та міжнародних відносин (2005), секретар, мол., ст., пр. наук. сп. Науково-дослідного центру ім. В.М. Бейліса “Схід-Захід: теорія та історія міжцивілізаційних взаємостосунків”. Досліджує проблеми виникнення і розвитку демократії, у тому числі в країнах Сходу, історії зовнішньої та колоніальної політики Великих держав на Сході.

Учасник Всесвітнього конгресу ICANAS-37 (Москва, 2004).

Твори: *Економічна експансія і демократизація британського суспільства (друга половина XIX – початок XX століття) // Міжвідомчий зб. наук. праць “Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки”.* – К., 2004. – С. 145–174 (співавт. М.С. Бур'ян); “Умопостигаемое поле исторического исследования” и предпосылки возникновения демократии // *Історичні записки: Зб. наук. праць.* – Вип. 9. – Луганськ, 2005. – С. 71–78; *Історичне сходовознавство на кафедрі всесвітньої історії та міжнародних відносин Луганського національного педаго-*

гічного університету імені Тараса Шевченка // Проблеми балканістики, сходовознавства та міжнародних відносин: Зб. наук. праць пам'яті доктора історичних наук, професора Пархомчука Станіслава Максимовича / Відп. ред. В.А. Смолій. – К., 2007. – С. 317–323 (співавт. М.С. Бур'ян, Д.В. Ласкавий).

ГРІДНЄВА (дівоче прізвище Гольєва) Юлія Геннадіївна (05.03.1974, м. Харків) – мистецтвознавець, візантолог.

Закінчила театральню-декораційну від. Харківського худ. уч-ща (1994), Харківський художньо-промисловий ін-т (1999). Магістр мистецтвознавства (2002). Закінчила аспірантуру Харківської державної академії дизайну та мистецтв (2002–05). Канд. мистецтвознавства (2008), дис. на тему: “Древнерусское церковное шитье: эволюция византийской иконографической традиции”.

Учасниця міжнародних читань Софійських у Києві (2002–2005), Могилянських у Києві (2002–2006), а також багатьох міжнародних наукових конференцій з історії давньоруського та візантійського церковного мистецтва: у Сергієвому Посаді (2002), Москві (2003), Херсоні (2004), Санкт-Петербурзі (2006, 2007), міжнародних виставок.

Має понад 20 опублікованих наукових праць.

Твори: *Особенности иконографии “Положение во гроб” в церковном шитье // Вісн. Харк. держ. акад. дизайну і мистецтв.* – 2001. – № 5. – С. 125–130; *Византийские иконографические традиции плащаницы и воздухов: воспринятое и утерянное // Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії.* – Харків, 2004. – Вип. 7. – С. 8–12; *Иконографические образы византийского шитья –*

попытка изобразить неизобразимое // Південний архів. Філологічні науки. – Херсон, 2003. – Вип. 22. – С. 48–52; Археологічні тканини Софії Київської у світлі візантійської традиції // Вісн. Харк. держ. акад. дизайну і мистецтв. – 2006. – № 8. – С. 26–48; Эволюция византийской традиции в изображении Богоматери Знамения на позднесредневековых покровцах (из музеев России) // Там само. – 2006. – № 10. – С. 25–39.

Літ.: Хлуденцов А. Сами небесные силы бесплотные создали эту красоту // Православная Москва. – 2003. – Июнь. – № 11 (293). – С. 8 (фото Ходакова В.); Традиции древнерусского шитья и современное образование // Убрус. – 2007. – № 7. – С. 86–92.

А. Домановський

ГРОССУ Микола Степанович (12.09.1867, Бесарабська губ. – рік і місце смерті невідомі) – візантолог, церковний історик, патролог, гомілет, церковний діяч.

Народився у родині псаломщика. Навчався у Кишинівській духовній семінарії, 1889–93 – у КДА, яку закінчив зі ступенем канд. богослов'я і був залишений професорським стипендіатом. 1894 призначений у Воронізьку духовну семінарію на посаду викладача церковної та біблійної історії. На початку 1895 переведений викладачем Святого Письма до КДА. Тут певний час виконував обов'язки інспектора, згодом працював бібліотекарем, водночас висвячений на священника при церкві Київського релігійно-просвітницького товариства. 1904 був цензором ж. “Руководство для сельских пастырей”. 1906 – обраний в.о. доц. на каф. гомілетики та історії проповідництва КДА, читав лекції з гомілетики. За монографію, присвячену Феодору Студиту, отримав ступінь магістра

богослов'я й затверджений у званні доц. (1908). Влітку 1909 подорожував на Близький Схід. 1910 переведений на каф. “історії греко-східної церкви з часу відпадиння від неї західної церкви до теперішнього часу”, екстраорд. проф. 1912–13 паралельно викладав на каф. історії давньої церкви. Близько 1913 висувався на каф. богослов'я в ун-ті св. Володимира. Тоді ж возведений в сан протоієрея. В 1914–17 – редактор щомісячника “Труды КДА”. Наукові роботи відзначалися премією митрополита Московського Макарія.

Учасник Київського єпархіального з'їзду (1917), на якому обраний до складу ревізійної комісії при єпархіальній Раді як представник від священників. 1918 один з представників Академії на першій сесії Всеукраїнського Православного Церковного Собору. Увійшов до складу створеної у травні 1918 спеціальної комісії для з'ясування понять про церковну автокефалію та автономію і їхнє застосування в Україні. 1918 брав участь у роботі Київського єпархіального елекційного Собору та Всеукраїнського церковного Собору. Обраний до Вищої Церковної Ради. Висловлювався за автономію (а не автокефалію) Української Церкви, а також за збереження церковнослов'янської мови богослужінь. Є підстави припускати, що у 1928 протоієрей був ще живий.

Досліджував минуле Візантії крізь призму історико-богословських наук, публікувався переважно на сторінках “Трудов КДА”.

Твори: Преподобный Феодор Студит. – К., 1907. – 312+XXII с.; Творения преподобного отца нашего и исповедника Феодора Студита в русском переводе. – СПб., 1908. – Т. 2. – С. 94–199; Церковно-религиозная деятельность византийского императора Алексея I

Комнина (1081–1118) // Труды КДА. – 1912. – № 7–8. – С. 501–543; Отношения византийских императоров Иоанна II (1118–1143) и Мануила I (1143–1180) Комнинов к вопросу об унии с западом // Там само. – 1912. – № 12. – С. 621–649; О надгробных церковных словах // Там само. – 1913. – № 6. – С. 325–347; К истории византийских богомилов 12 века // Там само. – 1913. – № 12. – С. 589–612; Дело Халкидонского митрополита Льва // 1917. – № 3–8. – С. 232–248.

Лит.: Bonwetsch N. Рец. на кн.: Grossu Nikolaj, Derehrwürdige Theodor von Studion, seine Zeit, Leben und Werke. Kiev, 1907 // Byzantinische Zeitschrift. – 1909. – S. 204–207; Ульяновський В. Церква в Українській Державі 1917–1920 рр. (доба Гетьманату Павла Скоропадського). – К, 1997; Файда О.В. Протоієрей Микола Гроссу – професор Київської Духовної Академії // Православний вісник [УПЦ КП]. – К., 2002. – № 11–12. – С. 32–38; Файда О.В. Микола Гроссу та його візантиністичні студії // Наук. зошити іст. ф-ту Львівського нац. ун-ту ім. Івана Франка. Зб. наук. праць. – Львів, 2003. – № 5–6. – С. 95–105.

О. Файда

ГРУНІН Тимофій Іванович (02.02.1898, м. Мокшан Пензенської губ. – 19.08.1970, м. Москва) – філолог, тюрколог.

Закінчив близькосхідний ф-т Московського ін-ту сходознавства (1927). Стажувався у В.О. Гордлевського. Того ж року переїхав до Києва. Викладав турецьку мову на курсах сходознавства ВУНАС, був вченим секретарем Київської філії (1927–29). Водночас – член Тюркологічної комісії на каф. А. Кримського (1928–34). За дорученням останнього розпочав опрацювання вірмено-половецьких актів XVI ст. з архіву вірменської

громади Кам'янця-Подільського. Рукописна україномовна книга, що складалася майже з 300 документів, складених кипчацькою мовою, але записаних вірменським письмом, була завершена 1935 і схвалена О.М. Самойловичем і Б.М. Ляпуновим, однак лишилася невиданою. 1934 перейшов до Ін-ту мовознавства ВУАН, а також впорядковував літературу мовами народів СРСР у відділі Orientalia ВБУ. Протягом 1934–36 підготував праці: “Тюркские элементы в топонимике Украины”; “Половецкий язык и его место среди тюркских языков”; “Этапы развития турецкого литературного языка”, але вони втрачені. У 1936–38 – ст. наук. сп. Туркменського комітету нового алфавіту (Ашхабад), ст. наук. сп. НДІ мови та літератури Туркменської РСР (1938), в 1938–1967 ст. наук. сп. Ін-ту мови та писемності народів СРСР, а також викладач турецької мови Військової академії ім. Фрунзе, Московського ін-ту сходознавства та ін.

К. філол. н. (1944), дис. на тему: “Половецкие документы Киевского Центрального архива древних актов”. Доц. (1951). Протягом 50-х видав декілька учбових посібників з турецької мови. Нагороджений орденом “Знак Пошани” (1967). Учасник Першого тюркологічного з’їзду (Баку, 1926).

Твори: Турецька мова. Елементарна граматика та новий алфавет / АН СРСР. Тюркологічна комісія під керівництвом А. Кримського. – Харків–Київ, 1930. – 128 с.; Язык туркменского поэта-классика Махтумкули. – Ашхабад, 1938; Половецкий язык по документам Каменец-Подольской армянской колонии XVI в. // Акад. В.А. Гордлевскому. К 75-летию. – М., 1953; Документы на половецком языке XVI в. (Судебные акты Камен-

нец-Подольської армянської общини) / Транскр., пер., пред., введ., грам. ком. и глос. Т.И. Грунина, под ред. Э.В. Севортына. – М., 1967. – 430 с. (Памятники письменности Востока. III).

Літ.: Тимофей Иванович Грунин // Советская тюркология. – М., 1970. – № 5. – С. 140–141, з портр.; Миллибанд С.Д. Биобиблиографический словарь отечественных востоковедов. – Т. 1. – М., 1995. – С. 340–341; Дашкевич Я.Р. Вірмено-половецькі джерела з історії України // Наук.-інформ. бюлетень архівного управління УРСР. – 1965. – № 2. – С. 66–73; Циганкова Е.Г. Сходознавчі установи в Україні. – К., 2007. – С. 37–39.

І. Дрига

ГУРА Віктор Костянтинович (20.05.1950, м. Київ) – африканіст.

Закінчив іст. ф-т Київського ун-ту (1972). К.і.н. (1977), ст. н. сп. (1986), д.і.н. (1992), проф. (2001). Працював в Ін-ті історії АН УРСР: стажист-дослідник, мол. наук. сп. (1972–78); в Ін-ті соціальн. і економ. проблем зарубіжних країн АН УРСР (з 1992 – ІС-ЕМВ НАНУ): мол., ст., провід. н. сп., вчений секретар, зав. від. Азії і Африки (1978 – дотепер).

Учасник Міжнародних сходознавчих конференцій у Києві (2005).

Опубліковано понад 40 наук. праць.

Твори: Особенности социально-экономического развития Туниса и Марокко. – К., 1982; Проблемы и пути развития освободившихся стран Африки (співавт. М.Д. Несук). – К., 1981; Африка: проблеми економічного розвитку (співавт. В.В. Кузубов, В.А. Чумак). – К., 1994.

ГУРНИЦЬКИЙ Казимир Іванович (13.10.1924, с. Шаровечка,

нині Хмельницького р-ну Хмельницької обл.) – дослідник історичної спадщини А.Ю. Кримського, історик, сходознавець.

Закінчив іст. ф-т Ужгородського ун-ту (1959). К.і.н. (1970), дис. на тему: “Історичні погляди А.Ю. Кримського”. Доц. (1973).

У 1941–45 – учасник Великої Вітчизняної війни. У 1945–48 – на військовій службі. З 1959 працював в Ужгородському ун-ті: помічник проrektора по заочному навчанню (1960–62), викладач (1962–63), ст. викладач (1963–71), доц. каф. загальної історії (1971–88) та каф. нової і новітньої історії (1988–93).

Нагороджений медалями: “За бойові заслуги”, “За оборону Сталінграда”, “За взяття Будапешта”, “За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941–1945 рр.”.

Є автором поетичних збірок: “Право на вічний неспокій” (Ужгород, 1963), “Ікарові очі” (Ужгород, 1967), “Земля в польоті” (Ужгород, 1981), “На стикові тисячоріч” (Ужгород, 1997), “Трете цвітіння” (Ужгород, 2005).

Твори: Кримський як історик. – К., 1971; Агафангел Ефимович Кримський. – М., 1980; А.Ю. Кримський – історик // УІЖ. – 1969. – № 12. – С. 108–111; Про початок громадської діяльності А.Ю. Кримського // Там само. – 1971. – № 1. – С. 110–115; А.Ю. Кримський в радянській історіографії // Історіографічні дослідження в Українській РСР. – К., 1971. – Вип. 4. – С. 48–63; Українсько-турецькі наукові й культурні взаємини в 1920-х роках: здобутки і втрачені можливості // Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки. – К., 1991. – Вип. 1. – С. 83–90; Ще одна спроба створити в Україні сходознавчий навчальний заклад // До питання становлення сходознавства в

Україні // *Науковий вісник Ужгородського ун-ту. Сер.: Історія.* – Ужгород, 1995. – Вип. 1. – С. 76–83.

Літ.: Хланта І.В. *Казимир Гурницький // Літературне Закарпаття у ХХ столітті: Біобібліографічний покажчик.* – Ужгород, 1995. – С. 194–195; Мандрик І., Олашин М. *Історик і поет: До 75-річчя від дня народження Казіміра Гурницького // Новини Закарпаття.* – Ужгород, 1999. – 14 жовт. – С. 6; Густі В. *Казимир Іванович Гурницький: 80-річчя з дня народження поета (1924) // Календар краєзнавчих пам'ятних дат на 2004 рік.* – Ужгород, 2003. – С. 201–203; Олашин М. *Його покликання – історія і поезія: до 80-річчя Казіміра Гурницького // Старий Замок-Паланок. Мукачєво Закарпатської обл.* – 2004. – 22–28 жовт. – С. 14.

М. Олашин

ГУЦАЛО Сергій Євгенович (15.04.1963, м. Київ) – арабіст.

Закінчив сходознавче відділення ф-ту міжнародних відносин Московського ін-ту міжнародних відносин МЗС СРСР (1986). К. і. н. (1991), ст. н. сп. (2005). 1991–93 – н. сп., з 1999 – ст. н. сп. Ін-ту світової економіки і міжн. відносин НАН України, 1993–99 – другий, перший секретар Посольства України в АРЕ, радник МЗС України. Одержав третю премію ІСЕМВ НАН України (2006).

Брав участь у міжнародних конференціях з проблем місця України в системі міжнародних відносин в умовах глобалізації у Києві (2005, 2006).

Має понад 50 наук. праць.

Твори: *Ліга арабських держав і повстання палестинців на окупованих Ізраїлем територіях // УІЖ.* – 1990. – № 6. – С. 88–97; *Проблема Мосула в контексті становлення незалежної Турецької Республіки // Турція в ХХ столітті (к офіційному візиту В.В. Путіна в Турцію).* – М., 2004. – С. 87–107; *Інтеграційні процеси у регіоні Північної Африки: витоки, етапи, особливості сучасного етапу // Дослідження світової політики: Зб. наук. праць ІСЕМВ НАНУ.* – 2005. – Вип. 30. – С. 3–23; *Інтеграційні процеси в Арабському світі: від витоків до перспектив подальшого розвитку // Там само.* – Вип. 33. – С. 44–68; *Армійська верхівка в процесі розвитку суспільства в арабських країнах // Там само.* – Вип. 45. – С. 3–26; *Проблеми соціально-економічного розвитку Єгипту в сучасних історичних умовах // Актуальні проблеми міжнародних відносин.* – К., 2007. – Вип. 62. – Ч. 2. – С. 46–56; *Україна і Ліга Арабських Держав: історія взаємин, сучасний стан відносин, перспективи взаємовигідного співробітництва // Проблеми балканістики, сходознавства та міжнародних відносин.* – К., 2007. – С. 102–106.

Д

ДАШКЕВИЧ Ярослав Романович (13.12.1926, м. Львів – 25.02.2010, м. Львів) – історик, сходознавець.

Син генерал-лейтенанта армії УНР Романа Д. (1892–1975) і хорунжої Українських січових стрільців Олени Степанів (1892–1963). Закінчив філол. ф-т Львівського ун-ту (1949). К.і.н. (1963), д.і.н. (1994), проф. (1996). Репресований (1949–56), перебував у Песчлагу в Спаську, реабілітований (1995). Після повернення працював бібліографом відділу історії України Ін-ту сусп. наук (1957–66), пров. наук. сп. там само (1990–92), ст. наук. сп., в.о. зав. від. етнографії Держ. музею етнографії та худ. промислу АН УРСР (1969–72), нач. відділу допоміжних іст. дисциплін ЦДІАЛ УРСР (1973, 1974–80), пров. наук. сп. Ін-ту сходознавства ім. А.Ю. Кримського НАН України (1992–2010), з 1992 – заст. дир. Ін-ту укр. археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАН України і керівник його Львівського відділення, зав. каф. сходознавства філол. ф-ту Львівського ун-ту (1998), проф. каф. давньої історії України та спец. іст. дисциплін там само (1996), проф. каф. українознавства Укр. держ. ун-ту м. Москви (2003).

Досліджував українсько-вірменські, вірменсько-шведські, українсько-кримсько-татарські, українсько-турецькі, українсько-єврейські, українсько-арабські, українсько-сирійські, українсько-іранські (перські), українсько-азербайджанські відносини, проблему Великого Кордону, вірменістику, тюркологію, юдаїку та інші ділянки сходознавства. Учасник понад

40 сходознавчих конференцій: в Україні, Росії, Литві, Латвії, Вірменії, Грузії, Узбекистані, Молдові, Туреччині, Ізраїлі, США, Німеччині, Австрії, Італії, Данії. Член Міжнародної асоціації істориків паперу (ФРН, Швейцарії, 1974), Геогр. т-ва СРСР (Московське відділення, 1986), Рос. палестинського т-ва (Ленінградське відділення, 1986), УІТ (США, 1991), Наук. т-ва ім. Шевченка, член президії, керівник його Сходознавчої комісії (1992), УВАН (США, 1994). Заслужений діяч науки і техніки України (2001). Лауреат премій: ім. М. Костомарова Республіканської асоціації українців (1991), Фондації О. та А. Антоновичів, США (1995), ім. А. Кримського НАН України (2006). Нагороджений орденом св. Саака і св. Месропа (Вірменія, 1998) за постійне сприяння у налагодженні дружніх стосунків між укр. та вірм. народами.

Має понад 1000 опублікованих праць.

Твори: Армянские колонии на Украине в источниках и литературе XV–XIX веков: Историогр. очерк. – Ереван, 1962. – 175 с.; Украинско-армянские связи в XVII веке: Сб. док. – К., 1969. – 165 с.; Каменные бабы причерноморских степей: Коллекция из Аскания-Нова. – Вроцлав–Варшава–Краков, 1982. – 299 с. (співавт. Е. Триярський); Вірменія і Україна. – Львів–Нью-Йорк, 2001. – XIX, 760. – 74 с.; Україна на стародавніх картах. Кінець XV – перша пол. XVII ст. – К., 2004; Вид. 2 – К., 2006 (співавт. М. Вавричин, У. Кришталович); Постаті: Нариси про діячів історії, політики, культури. – Львів, 2006; Вид. 2, випр. і доп. – Львів, 2007. – 703 с.

Літ.: Кривенко М. Ярослав Дашкевич:

Біобібліогр. покажчик. – Львів, 2006. – 265 с.: іл.; *Marra mundi: Зб. наук. праць на пошану Я. Дашкевича з нагоди його 70-річчя.* – Львів, 1996. – 911 с.; *Національні інтереси: Зб. наук. праць. Чис. 6: На пошану проф. Я. Дашкевича до 75-річчя з дня народження.* – Львів, 2002. – 206 с.; *Історична топографія і соціотопографія України: Зб. наук. праць: Присвячується 80-річчю від дня народження Я.Р. Дашкевича.* – Львів, 2006. – 511 с.

С. Білокінь

ДЕРМЕНДЖІ Омер (01.03.1972, м. Ізмір (Туреччина)) – філолог-тюрколог, літературознавець, перекладач.

Закінчив ун-т ім. 19 травня м. Самсун (Туреччина, 1996), підготовче відділення Київського ун-ту (1997), магістратуру від. сходознавства там само (2001). Асистент каф. сходознавства Львівського ун-ту (1997–2001), викладав турецьку мову на каф. військового перекладу Військового ін-ту Нац. ун-ту “Львівська політехніка”. З 2002 працює на каф. тюркології Ін-ту філології Київського ун-ту, доц. там само. К. філол. н. (2005). Досліджує питання теорії та практики перекладу, тюркської літературної компаративістики. Нагороджений почесною грамотою Мін-ва культури і туризму України (2006).

Брав участь у наукових конференціях з проблем тюркської філології: у Києві (2001, 2002, 2006); у Сімферополі (2004, 2008), у Анкарі (2009). Учасник X Міжнародного симпозіуму Міжнар. союзу вивчення тюркських літератур Кіпру, Балкан та Туреччини КИБАТЕК у Києві (2005).

Є автором більше 20 наукових статей, підручників, літературно-поетичних перекладів, першого українсько-турецького, турецько-українського словника.

Твори: Специфіка національного усвідомлення Роксолани у творах українських письменників // Вісник КНУ: Східні мови та літератури. – Вип. 6. – 2001. – С. 52–57; *Тема Роксолани в австралійській літературі // Мовні та концептуальні картини світу.* – 2002. – № 7. – С. 137–143; *До питання транслітерації власних назв та імен у практиці турецько-українського перекладу // Вісник КНУ: Східні мови та літератури.* – Вип. 15. – 2009. – С. 9–12; *Ономастика півдня України у світлі теорії семантики кольорів назв // Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні.* – Вип. 18. – 2009.

Літ.: Халимоненко Г.І. // Вісник КНУ. Східні мови та літератури. – Вип. 15. – 2009.

І. Дрига

ДЖЕМАЛЄДІНОВ Абдуль-Керім (1893, м. Карасубазар Таврійської губ., нині м. Білогірськ АР Крим – 17.04.1938, м. Сімферополь) – мовознавець, педагог.

Народився в родині мусульманського священослужителя. Після закінчення новометодної школи-рушдіє на благодійні кошти мусульманської громади був відправлений для продовження навчання до Туреччини (1909). Навчався в Галатасарайському ліцеї. Після повернення до Криму учителював (1914). Був в Сімферополі дир. школи I ступ. (1922–27), дир. дослідно-показової школи II ступ. (1927–32). Згодом переведений до Кримського пед. ін-ту, заступник дир. з навчальної роботи. З 1927 брав активну участь в діяльності з перекладу кримськотатарської мови на латинську абетку, виступив з доповіддю на I Всекримській орфографічній конференції (1927). Член редколегії ж. “Козьайдин” (“Добра звістка”) (1928–30), автор, редактор і перекладач підручників з мови

і літератури для національних шкіл, зокрема, переробив і доповнив посібник кримськотатарської мови для російських шкіл. У 1934–36 – редактор Кримського держ. вид-ва. Заарештований 28.04.1937; звинувачений в участі в “контрреволюційній націоналістичній організації”. 17.04.1938 виїзна сесія Військової колегії Верховного Суду РФ засудила його до страти. Того ж дня розстріляно. Реабілітовано 22.03.1958.

Твори: Эдебий тилитизнинъ иыкишафыны лугъат, фонетика ве морфология джезтинден кыскъаджа козьден кечирюв (Короткий огляд лексикографічних, фонетичних і морфологічних проблем літературної мови) // Еньи дунья. – 1934. – 26, 27 серпня.

Літ.: ДКТК. – С. 89–90; Урсу Д.П. Бекир Чобан-заде: жизнь, судьба, эпоха. – Сф., 2004. – С. 20–22, 30, 76, 123, 129, 188–189, 193, 219.

Архіви: Архив Военной коллегии Верховного Суда РФ, оп. 66, д. 353; Архив ГУ СБУ в АРК, спр. 010084; ДААРК, ф. П-1, оп. 1, спр. 1185, 1364; ф. 663, оп. 1, спр. 820, 1435.

Д. Урсу

ДІЛЛОН (Деллен) Еміл Джордж (Емілій Михайлович) (1854, м. Дублін (Ірландія) – 1931, Ірландія) – філолог-сходознавець, іраніст, вірменіст, санскритолог.

У 1874–77 – навчався в німецьких ун-тах, 1878 – в Католицькому Левенському ун-ті (Бельгія), у 1878–80 – Петербурзькому ун-ті на санскритоперському відділенні ф-ту східних мов. У 1878 – д-р філос. (Левенського ун-ту); 1883 – магістр санскритської словесності; 1884 – д-р східних мов та порівняльного мовознавства. З 1883 працював у Харківському ун-ті: 1883–84 – штатний доц. каф. порівняльного мовознавства та санскри-

ту, 1884–87 – в.о. екстраординарного проф. У 1884–87 – інспектор наук. класів, викладач італійської мови у Музичному уч-щі при Харківському відділенні Імператорського музичного товариства; 1889–1920 – позаштатний кореспондент різних британських часописів у Росії та Європі.

Мав 12 праць зі сходознавчої тематики.

Твори: Дуализм в Авесте. Разбор дисциплинарных предписаний. – СПб., 1881. – 246 с.; Армянские этюды: В 2-х частях. Часть 1: Отношение армянского языка к иранской группе языков. – Харьков, 1884. – 119 с., Часть 2: Египте. Война армян с персами. Перевод и примечания. – Харьков, 1884. – 199 с.; Avesta. Das heilige Buch des Zoroastrismus. – München, 1885. – 126 s.; The Home and Age of Avesta. – L., 1887. – 145 p.; Alphabete de la langue bactrienne // Museon. – 1880. – V. 1. – P. 98–123; Une Histoire des Sasanides // Revue Quelques Historiques. – 1880. – V. 55. – P. 245–265.

Літ.: Историко-филологический факультет Харьковского университета за первые сто лет его существования (1805–1905). – Харьков, 1908. – С. 225–227; Бузескул В.П. История Харьковского университета при действии Устава 1884 года. – Харьков, 1905. – С. 37–40; Багалій Д.І. Автобіографія // Ювілейний зб. на пошану акад. Д.І. Багалія. – Харків, 1927. – С. 51–57; Ковалівський А. Вивчення Сходу в Харківському університеті у XVIII–XX віках // Антологія літератур Сходу. – Харків, 1961. – С. 76–77; Тимофеев В.В. Э.Дж. Диллон: Несколько штрихов к портрету // Вестник Харьковского ун-та. – 1993. – № 374: История. – Вып. 27. – С. 83–90; История отечественного востоковедения с середины XIX века до 1917 года. – М., 1997. – С. 79–80.

О. Чувпило, Л. Чувпило

ДМИТРІЄВСЬКИЙ Олексій
Опанасович (11.03.1856, станиця
Дурновська Астраханської губ. –
08.08.1929, м. Ленінград) – літургіст,
візантолог і церковно-політичний
діяч.

Засновник вітчизняної школи істор. літургіки. Член-кор. СПб. АН (1903), дійсний член (1923).

Закінчив Астраханське духовне училище та семінарію. В 1878–82 навчався в Казанській ДА, закінчив її зі ступенем канд. богослов'я за твір “Богослужение в Русской Церкви в XVI в.”. В 1882 – приват-доц. каф. церковної археології і літургіки, магістр (1884). З 1884 – проф. каф. літургіки і церковної археології в КДА.

Влітку 1886 здійснив першу подорож на Схід, до Палестини, з метою дослідження богослужбових рукописів. Перебуваючи на Афоні, описав 38 типіконів та понад 100 інших богослужбових рукописів. В червні 1887 був відряджений для наук. роботи за кордон. Опрацьовував рукописи на Святогробському подвір'ї Константинополя, на Афоні, на о. Халки, в Єрусалимі, Каїрі, Афінах, на Синаї. Займався дослідженням й описанням ікон. Під час наступних відряджень на Схід в 1889, 1891, 1893 та 1898 поповнював та перевіряв літургійні матеріали. В 1903 і 1910 на Афоні знайшов велику кількість слов'янських та грецьких рукописів XII–XV ст.

Під час подорожей написав цикл нарисів, присвячених здійсненню богослужіння на православному Сході, більшість з яких мають наук. цінність і були видані ним в 1907–15. Крім того, йому належить низка праць, присвячених сучасним для нього церковно-політичним питанням православного Сходу. 1895 вийшла друком частина праці “Описание литургических руко-

писей, хранящихся в б-ках Православного Востока”, за яку, 1896 отримав вчений ступень д-ра церковної історії та звання ординарного проф. Другий том з'явився в 1901, третій – в 1917, а підготовлені до друку 4-й та 5-й томи так і не побачили світ.

В 1884–98 – дійсний член Церковно-археологічного т-ва при КДА. Був постійним кореспондентом ж. “Руководство для сельских пасторов”, в 1904 видав статті окремою зб. “Ставленник”, за яку отримав Макаріївську премію.

З 1905 – секретар Палестинського т-ва. Брав участь у роботі Комісії з опрацювання слов'янського тексту богослужбових книг. Був обраний Почесним членом всіх чотирьох Духовних академій (Казанської – 1912, Київської, Московської та Петербурзької – 1914), а також низки вітчизняних та іноземних наук. т-в, в т. ч. Візантійського т-ва в Афінах, Російського археологічного т-ва, Церковного історико-археологічного т-ва Казанської єпархії та ін.

На початку 1919 переїхав до Астрахані, де ініціював створення краєзнавчого археологічного музею. Водночас очолював каф. грецької мови в Астраханському ун-ті, а в кінці 1919 – обраний на посаду проректора. Був заарештований і звинувачений в прихованій агітації проти компанії по вилученню церковних цінностей, засуджений на рік умовно, звільнений у жовтні 1922. Після закриття ун-ту у тому ж році повернувся до Петрограда, працював у Російсько-візантійській комісії при Академії наук. Був обраний членом Слов'янської комісії АН, з 1923 читав лекції по літургії на Петроградських богословських курсах.

Твори: Путешествие по Востоку и его научные результаты. – К., 1890. – 194 с.;

Описание литургических рукописей, хранящихся в библиотеках православного Востока. – Т. 1. – Ч. 1: Типика: Памятники патриарших уставов и ктиторские монастырские Типиконы. – К., 1895. – XX, CVXLVII, 912, XXV с.; Т. 2: Евхологи. – К., 1901. – XII, 1058, XXVII, 32 с.; Т. 3. – Ч. 2: Типика. – Пг., 1917. – VIII, 768, IV с.; Начальник Русской духовной миссии в Иерусалиме архимандрит Антонин (Капустин) как деятель на пользу православия на Востоке и в частности в Палестине (по поводу десятилетия со дня его кончины) // Труды КДА. – 1904. – Ноябрь. – С. 319–380; Епископ Порфирий Успенский как инициатор и организатор первой русской духовной миссии в Иерусалиме. – СПб., 1906. – 124 с.; Древнейшие патриаршие типиконы: Святогробский Иерусалимский и Великой Константинопольской Церкви. – К., 1907. – 352, 15 с.; Императорское Православное Палестинское общество и его деятельность за истекающую четверть века (1882–1907): Ист. записка. – СПб., 1907. – VIII, 332 с.

Літ.: Летницький Н.И. Новый член-корреспондент Императорской Академии наук, ординарный профессор Киевской Духовной Академии Алексей Афанасьевич Дмитриевский. – Астрахань, 1904. – 10 с.; *Biographische gegevens en zijn liturgische leer vooral over het liturgisch typikon* // *Het Christelijk Oosten*. – 1955. – Т. 7. – Р. 29–37, 212–225; 1956. – Т. 8. – Р. 163–176; *Die Bibliographie des russischen Liturgisten A.A. Dmitrievsky* // *Orientalia Christiana Periodica*. – 1960. – Vol. 26. – Р. 108–140; Сове Б.И. Русский Гоар и его школа // *Богословские труды*. – М., 1969. – № 4. – С. 39–84; Успенский Н.Д. Из личных воспоминаний об А.А. Дмитриевском // *Там само*. – С. 85–90; Уржумцев П.В. Школа “русского Гоара” в Ленинградской Духовной академии // *Там само*. – С. 91–94; Махно Л., свящ. Список трудов проф. А.А. Дмитриевского в по-

рядке их публикации [библ. 219+44] // *Там само*. – С. 95–107; Арранц М. А.А. Дмитриевский: из рукописного наследия // *Архивы русских византистов в С.-Петербурге*. – СПб., 1995. – С. 120–133; Лобовникова К.И. А.А. Дмитриевский и вел. кнг. Елизавета Федоровна: Несколько штрихов к биографии ученого // *Мир русской византистики: Материалы архивов Санкт-Петербурга* / Ред.: И.П. Медведев. – СПб., 2004. – С. 241–255; Дмитриевский Алексей Афанасьевич // *Русские писатели-богословы. Исследователи богослужения и церковного искусства. Библиографический указатель*. – М., 2004. – С. 30–46; Герд Л.А., Акишин С.Ю. Дмитриевский Алексей Афанасьевич // *Православная энциклопедия*. – Т. XV. – М., 2007. – С. 429–438; Люди и судьбы. – СПб., 2003. – С. 148–149.

Архіви: РНБ ОР, ф. 253, 933 ед. хр.; ІР НБУВ, ф. 225, спр. 571; ЦДІАК України, ф. 1396, оп. 1, спр. 68.

К. Крайній

ДОКОНТ Ніна Григорівна (01.05.1922, с. Манівці Подільської обл., нині Хмельницької обл. – 03.03.1991, м. Одеса) – історик, єгиптолог.

Закінчила іст. ф-т Одеського ун-ту (1947). Працювала в Одеському Археологічному музеї НАН України. З 1965 – ст. наук. сп. та завідувач Єгипетського залу, з 1970 – зав. відділом “Золотої скарбниці”.

Брала участь у Всесоюзній сесії з вивчення Стародавнього Сходу (Ленінград, 1962); у Третій всесоюзній конференції з історії, культури та філософії Стародавнього Сходу (Москва, 1966).

Автор 11 публікацій.

Твори: Кабінет “Стародавній Єгипет” (IV–I тис. до н.е.) // *Одеський державний археологічний музей. Путівник*. –

Одеса, 1959. – С. 35–39; Стародавньоєгипетська глиняна жіноча статуетка з колекції ОДАМ // Матеріали з археології Північного Причорномор'я. – Вип. 11. – Одеса, 1959. – С. 161–163; Памятники ювелирного искусства в “Золотой кладовой” Одесского археологического музея // Там само. – Вып. 8. – Одесса, 1976. – С. 232–237; Древнеегипетские памятники в Одесском государственном археологическом музее // ВДИ. – М., 1965. – № 2. – С. 206–212; Памятник Древнего Египта // Одесский археологический музей. Путеводитель. – Одесса, 1970. – С. 56–63; Памятник Древнего Египта. “Золотая кладовая” // Там само. – Одесса, 1975. – С. 21–28; Кочевническое погребение XI в. у с. Мирное // Археологическое исследование Северо-Западного Причерноморья. Сб. науч. трудов. – К., 1978. – С. 193–196; Памятник Древнего Египта // Одесский археологический музей АН УССР. – К., 1983. – С. 93–104, 181–183; Каталог памятников Древнего Египта Одесского Археологического Музея. – Одесса, 1983 (рукопис) (співав. О.Д. Бересів).

Н. Доконт, Н. Секерська

ДОМАНОВСЬКИЙ Андрій Миколайович (04.05.1980, с. Липці Харківського р-ну Харківської обл.) – історик, візантолог.

Закінчив іст. ф-т Харківського ун-ту (2002). К.і.н. (2007). Доц. Харківського нац. ун-ту (2006), Харківського нац. автомобільно-дорожнього ун-ту (2007). Голова Ради мол. науковців Харківського ун-ту (2004).

Учасник Боспорських читань в Керчі (2005, 2006), Іосафівських та Кондаковських читань в Белгороді (2005, 2007), Сходознавчих читань А.Кримського (2005), Дринівських читань у Харкові (2006), а також багатьох міжнародних конференцій з культурології: у Москві (2001, 2004, 2005),

Харкові (2001, 2002, 2005, 2006), Кривому Розі (2002), Одесі (2002), Севастополі (2004), Херсоні (2004), Донецьку (2004), Мінську (2005).

Автор понад 60 опублікованих наук. праць з проблем візантинознавства.

Твори: *Налоговые преобразования Анастасия I (491-518) в контексте государственного регулирования торговли продовольственными товарами // Дриновський збірник. – Харків–Софія, 2009. – Т. 3. – С. 327-338; Барвисті брязкальця української візантиністики: «варварські» наслідування в очікуванні на варварів? // Схід / Захід: Історико-культурологічний збірник. – Харків, 2008. – С. 335-371 (співавтор: Сорочан С. Б.); Візантологія церковна, візантологія світська: (не)усвідомлена необхідність кроку назустріч // Древности 2006-2008. – Харьков, 2008. – С. 263-280. (співавтор: Файда О. В.); О сфере компетенции коммерциариев VII-IX вв.: политико-географическая и хронологическая специфика // Мир Византии (материалы международного научного семинара) / Под ред. Н.Н. Болгова. – Белгород, 2007. – С.71-78; О возможности существования русско-византийских договоров в IX в. (отдельные замечания к трактовке проблемы) // Дриновський збірник. – Т. 1. – Харків–Софія, 2007. – С. 46-59. (соавтор: Домановская М. Е.); Налоговая реформа 767 г. Константина V Копронима (741–775) в контексте государственного регулирования продовольственного снабжения столицы // Из истории и культуры средних веков и раннего нового времени. – СПб., 2007. – С. 26–40; О службе комитов (архонтов) проливов и авидиков Византии V–IX ст. (в контексте государственного контроля и регулирования торговли) // LAUREA. К 80-летию профессора Владимира Ивановича Кадеева. – Харьков, 2007. – С. 147–157; О “торгово-ремесленном департаменте”*

секрета єпарха города Константинополя в середине VII–IX вв. // *Власть, общество и церковь в Византии: Сб. науч. ст. – Армавир, 2007. – С. 60–73; О функциях византийских коммерциариев VII–IX вв. по надзору за торговлей // Вісник Чернігівського держ. пед. ун-ту. – 2006. – Вип. 34. – Сер.: Істор. науки. – № 4. – С. 26–30; До локалізації місця збору мита з давньоруських купців (за даними Ібн Хордадбеха та Ібн ал-Факіха) // *Український іст. зб. '2004. – Київ, 2005. – Вип. 8. – С. 9–17; Окремі елементи зовнішньоторговельної політики візантійського уряду та рання історія Давньоруської держави // Археологія. – 2005. – № 2. – С. 34–46.**

Літ.: Галактионова І.В., Красных В.В., Шимчук Э.Г. *К итогам II Международного конгресса исследователей русского языка (пленарные заседания, лингвистические секции) // Вестник Московского ун-та. – Сер. 9: Филология. – 2004. – № 4. – С. 179; Куделко С.М., Журавльов Д.В. Про наукову роботу історичного факультету в 2004 р. // Вісник Харківського нац. ун-ту імені В.Н. Каразіна. – Харків, 2005. – № 701: Історія. – Вип. 37. – С. 325; Історичний факультет: Хроніка подій 2004 р. // Там само. – С. 328; HURI Book Donation Project // HURI News. – Autumn 2007. – P. 10 (photo); Болгов Н.Н., Иваницкая Я.Ю. *Новые диссертации по истории Византии // Мир Византии: М-лы Междунар. науч. семинара. – Белгород, 2007. – С. 251–252; Обдарована молодь України: оцінка сучасного стану та поширення перспективного досвіду роботи з обдарованою молоддю у регіонах України. – К., 2008. – С. 131–132; Кафедра історії древнього мира и середніх веков Харківського національного університета. 30 лет / Авторы-составители В. И. Кадеев, С. Б. Сорочан. – Харьков, 2008. – С. 79, 93, 119, 133; Діяльність Східного інституту ім. Ковальських // Бюлетень КГУСу. – 2008. – С. 10–11 (с. 10 – фото).**

ДОНИЧ Сергій Володимирович (13.03.1900, станція Дзетам Єлизаветпольської губ., нині Та-вузького р-ну Республіки Азербайджан – 26.12.1958, м. Одеса) – єгиптолог.

Батько походив з давнього молдавського роду, мати – українка з Подольської губ. У 1921–23 – навчався на фіз.-мат. ф-ті Кам'янець-Подільського ун-ту. Закінчив іст.-філол. ф-т Одеського ун-ту (1943). В 1929 пройшов стажування в Ермітажі під керівництвом В.В. Струве, який високо оцінив наук. працю з вокалізації (відновлення голосних) в єгипетській писемності. Г.Ю. Крачковський писав, що це – рідкісний і неповторимий талант, який заслуговує на всіляку підтримку. Працював обчислювачем Одеської обсерваторії, за сумісництвом зав. відділом Стародавнього Сходу в Одеському археологічному музеї (1927–41), викладав стародавню історію в Одеському ун-ті (1937–38). Поліглот, самотужки вивчив до 200 іноземних мов, серед яких китайська, арабська, іврит, турецька, банту. Брав активну участь в роботі Одеської філії ВУНАС. Виявив і описав у формі каталогу найбільше в Україні зібрання єгипетських старожитностей (644 одиниці). В одеських б-ках описав також книги східними мовами, включаючи китайську і камбоджійську. В 1938 на запрошення Київського іст. музею виявив і склав каталог наявних єгипетських експонатів.

В кінці 1945 заарештований, але через рік звільнений за амністією, зазнавав утисків і переслідувань. Незважаючи на це, продовжував дослідження з давньоєгипетської мови. В 1948–50 працював у відділі рідкісних книг і рукописів Одеської наук. б-ки ім. Горького, склав опис і виявив зміст

біля ста рукописів на десяти східних мовах, до яких додав розлогі філол. та іст. коментарі. Наукові розвідки друкував у виданнях Ленінградського ун-ту, Академії наук СРСР, Одеського археологічного музею (1941).

Наук. спадщина, окрім 7 опублікованих статей, залишилася здебільшого в рукописах, що зберігаються в архівах Одеси та Києва (ІР НБУВ).

Твори: The Sarcophagus of Ptahthru № 3 of the History and Archaeology Museum of Odessa // Доклади Академії наук. Сер. В. – 1929. – № 8. – С. 149–151; Три єгипетські конуси Одеського державного історико-археологічного музею // Вісник Одеської комісії краєзнавства. Секція археологічна. – 1930. – № 4–5. – С. 59–60; Funeral cones of the Odessa archaeological museum // Сб. египтологического кружка при Ленинградском гос. ун-те. – 1930. – № 5. – С. 28–29; О звуковом потенциале двух египетских графем // Сов. востоковедение. – 1958. – № 6. – С. 85–88.

Літ.: Постовская Н.М. Изучение древней истории Ближнего Востока в Советском Союзе. – М., 1961; Латышева Л.П. К истории египетской коллекции Одесского музея // Краткие сообщения о полевых исследованиях Одесского государственного музея 1961 года. – Одесса, 1963. – С. 123–129; Урсу Д.П. З історії сходознавства на Півдні України // СС. – 1994. – № 1–2. – С. 148–149; Романова О.О. Історія розвитку єгиптологічних досліджень в Україні // Там само. – 2003. – № 4. – С. 82–87; Доконт Н.Г. Древнеегипетские памятники в Одесском государственном археологическом музее // ВДИ. – 1965. – № 2. – С. 209; Смирнов В.А. О “немарксистской” египтологии // Реквием XX века. Часть 2. – Одесса, 2003. – С. 124–146; Романова О.О. Проблема авторства рукопису V.1123 Інституту рукописів Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського і наукова спадщина Сергія Володимирови-

ча Доніча // СС. – 2004. – № 2. – С. 12–23.

Архіви: ІР НБУВ, ф. V, спр. 1123; ДАОО, ф. Р-39, оп. 1, спр. 87; Архів ОДАМ (особова справа); Архів ОДНБ, спр. 77; Архів УСБУ в Одес. обл., ф. П, спр. 28030. Д. Урсу, О. Романова

ДОРН Йоганнес Альбрехт Бернгард (Борис Андрійович) (11.05.1805, с. Шейерфельд Саксон-Кобурзького князівства, нині ФРН – 1881, м. Санкт-Петербург) – філолог, мовознавець, сходознавець.

У 1822 закінчив Кобурзьку гімназію, у 1823 – вступив на богословський ф-т ун-ту Галле, у тому ж році перевівся до Лейпцізького ун-ту вивчати східні мови, який закінчив у 1824, д-р теології та філос. Лейпцізького ун-ту (1825). У 1825–28 працював там само – приват-доц. східних мов; з 1827 – проф. східних мов. У 1829–35 – ординарний проф. каф. східних мов Харківського ун-ту, викладав арабську мову та літературу, перську мову та літературу, санскрит, давньоєврейську, турецьку, ефіопську мови (першим в Україні та Росії). Викладав також перську мову факультативно викладачам ун-ту. У 1829–31 – завідував нумізматичним кабінетом Харківського ун-ту. В 1835 переїхав до Петербурга. У 1835–43 – проф. історії та географії давньої та нової Азії у Навчальному відділенні східних мов Азійського департаменту МЗС Росії. 1842–63 – викладач східної нумізматички при цьому ж відділенні. У 1839–42 – ад’юнкт зі східних мов Імп. Російської АН, 1842–52 – екстраординарний проф. зі східних мов, східної історії та старожитностей; 1852–81 – ординарний проф. зі східних мов; 1842–81 – дир. Азійського музею АН; 1844–69 – ст. бібліотекар Імп. публічної б-ки;

1836–42 – викладач санскриту Петербурзького ун-ту, 1855–57 – викладач афганської мови там само. Фахівець в галузі іраністики, афганістики, арабістики, санскритології, ефіопські філології, порівняльного мовознавства східної нумізматики, епіграфіки та геральдики, історії сходознавства. Член-кор. Російського археологічного т-ва (1860); почесний член Імп. публічної б-ки (1873), кавалер ордену Лева та Сонця шаха Персії (1857); премія від імператора Миколи I за переклад англійською мовою “Історії афганців” Ніаметулли (1838); нагорода від імператора Миколи I за складання афганської хрестоматії (1848); премія від імператора Миколи I за складання каталогу рукописів Імп. публічної б-ки (1852); премія від імператора Олександра II за наукові дослідження за кордоном (1859).

Брав участь у Міжнародному з’їзді орієталістів у Дармштадті (Німеччина, 1845).

Автор понад 120 наук. праць.

Твори: *History of Afghans of Neamet Ulah, translated from Persian and commented by B.A. Dorn, professor of Oriental Literature in the Imperial Russian University of Kharkoff. Part 1.* – London, 1829; *De affinitate linguae slavicae et sanscritae.* – Kharkovitas, 1833; *Proben aus dem Diwan des afghanischen Poeten Abdurahman* // *Bulletin des Sciences Academie Imperiale des Sanct-Petersburg.* – 1835. – V. 1. – P. 118–136; *Über die Verwandtschaft des persischen, germanischen und griechische-lateinischen Sprachstammes.* – Hamburg, 1827; *Grammatische Bemerkungen über das Puschtu, oder die Sprache der Afghanen.* – St.-Pbg., 1840; *A Chrestomathy of the Pushtu of Afghan Language.* – St.-Pbg., 1847; *Das Asiatische Museum der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften zu St. Petersburg.* – St.-Pbg., 1846.

Лім.: Dugat G. Histoire des orientalistes de l'Europe du XII-e au XIX siecle. T. 1. – Paris, 1868. – P. 72–99; Дорн Б.А. (Некролог) // *Отчет Имп. Академии наук по физико-математическому и историко-филологическому отделениям за 1881 год.* – СПб., 1882. – С. 2–3; Григорьев В.В. Дорн Б.А. (Некролог) // *Новое время.* – 1881. – № 1924. – С. 3; Багалеи Д.И. *Опыт истории Харьковского университета. Т. 2, 1815–1835.* – Харьков, 1904. – С. 108–109, 202, 439–440, 608–609; Крачковский И.Ю. *Очерки по истории русской арабистики.* – М.–Л., 1950. – С. 75–76, 123–125; Ромодин В.А. *Из истории изучения афганцев и Афганистана в России* // *Очерки по истории русского востоковедения. Сб. 1.* – М., 1953. – С. 148–184; Ковалівський А. *Вивчення Сходу в Харківському університеті у XVIII–XX віках* // *Антологія літератур Сходу.* – Харків, 1961. – С. 29–30; Ливишиц В.А., Оранский И.М. *Изучение афганского языка (паисто) в отечественной науке* // *Очерки по истории изучения иранских языков.* – М., 1962. – С. 148–184; *Азиатский музей. Ленинградское отделение Института востоковедения АН СССР.* – М., 1972. – С. 305–307, 437–439, 480; Куликова А.М. Б.А. Дорн и университетское востоковедение в России // *Народы Азии и Африки.* – 1975. – № 2. – С. 220–229; Чувпило Л.А. *Востоковедческая деятельность Б.А. Дорна в Харьковском университете* // *Хазарский альманах.* – Киев-Харьков, 2005. – Т. 4. – С. 21–34.

О. Чувпило, Л. Чувпило

ДРИГА Ірина Миколаївна (09.07.1975, м. Молодогвардійськ Луганської обл.) – тюрколог, філолог.

Закінчила філол. ф-т Київського ун-ту (1997). К. філол. н. (2001). З 1997 працює в Ін-ті сходознавства ім. А.Ю. Кримського НАН України: ст.

наук. сп. (2008). 2004–06 – зав. каф. східних мов Київського ун-ту “Східний світ”. З 2006 – доц. каф. тюркології Ін-ту філології Київського ун-ту. Досліджує проблеми тюркобалканської діалектології, тюркського синтаксису, історії тюркських мов, історичної тюркської граматики.

Асоціативний член Турецького Лінгвістичного Т-ва. Учасниця Постійної Алтаїстичної Конференції (ПІАК, 2007), а також міжнародних тюркологічних конференцій в Сеулі (2006), Анкарі (2008), Конгресу сходознавців ICANAS–38 в Анкарі (2007).

Автор близько 60 праць.

Твори: Румелійські діалекти турецької мови (19–20 ст.). – Київ–Београд, 2009. – 256 с.; Теоретична фонетика турецької мови. – К., 2008; До історії питомої лексики “малих” тюркських мов України (караїська, кримчацька, урумська) // Круглий стіл: Тюркомовні народи України (мови та культури татар, гагаузів, урумів, караїмів і кримчаків). – К., 2005. – С. 17–28; Ukrayna'daki Karamanlıca yadigarları: Türk dili tarihine ve araştırma perspektiflerine dair // ICANAS-38. – 2007; Türkçenin Tarihinde Anadolu, Selanik Ve Ukrayna Kırım – Azak Karamanlıcası // BALTAM dergisi. IV International Turkology Symposium in South-East Europe. – Zagreb, 2007. – S. 314–322; Two controversial questions of history of “small” Turkic languages in Ukraine: Urum, Karay, Qrymchak in comparison with Gagauz (два дискусійні питання з історії “малих тюркських мов України: урумської, караїмської, кримчацької у порівнянні із гагаузською”, англійською мовою) // Altai Nakro No. 18. – Сеул, 2008. – P. 224–230; Pontika: Тюркологічні студії. – К., 2010. – 532 с.

ДУБРОВСЬКИЙ Василь Васильович (19.05.1897, передмістя

Чернігова Лісковиці – 23.04.1966, м. Річмонд (Вірджинія, США)) – історик-архівіст, музеєзнавець, тюрколог.

Закінчив Чернігівську духовну семінарію, Ніжинський іст.-філол. ін-т (1919). Викладав у Чернігівському ІНО, працював архівістом. З 1925 – у Харкові, навчався в аспірантурі і згодом захистив дис. при Харківській науково-дослідчій каф. української культури під кер. акад. Д.І. Багалія. Член ВУНАС. Секретар Українського т-ва дослідників Криму і Кавказу, Кавказької комісії, секретар Українсько-турецької комісії з вивчення історії турецько-українських зносин. Учасник I і II з'їздів українських сходознавців (1927, 1929). Брав участь у роботі академічної Комісії для дослідів з історії Близького Сходу. Був також автором політичних праць: його виступ про взаємини України і Криму на II з'їзді українських сходознавців, був не тільки історичною розвідкою, а й політично спрямованим трактатом і тому не був опублікований разом з іншими виступами в пресі того часу. Головну увагу приділяв іст. дослідженням, які, в основному, публікувалися у ж. “Східний світ”. Серед них ґрунтовні дослідження взаємин України з країнами Близького Сходу. До 1933 працював у різних установах і закладах Харкова, в тому числі в УНДІС, де керував семінаром по турецькій палеографії. В 1934 засуджений на 5 років таборів “за український націоналізм”. Під час окупації повернувся до Харкова, був обраний головою “Просвіти”. 1943 емігрував на Захід. Спочатку жив у Німеччині, співробітничав у турецькомовному часописі “Дергі” (Мюнхен), а з 1956 – у США. Після війни опублікував дослідження в ж. “Український

історик”, “Чорноморський збірник”. В турецькому часописі з’явилося вісім статей, присвячених українському сходознавству та тюркським народам СРСР (Азербайджану, Якутії, Криму, Туркестану). Частина його праць не була надрукована (“Посольство гетьмана Ів. Мазепи до Туреччини та Криму 1699/1700 р.”, “Про деякі татарсько-українські терміни й про гіпотези М. Слабченка”). Загинув під час арешту рукопис посібника “Короткий курс турецької палеографії”. Виступав він також як перекладач з турецької мови та літературознавець. Йому належать переклади творів Омара Сейфеддіна, Рефіка Халіда і Якуба Кадрі Караосманоглу, а також нотатки та передмови до перекладених ним книг. Він сприяв появі укр. мовою нарисів нім. тюрколога Г. Грісбаха-Тугана “Новітнє турецьке красне письменство”. (Корнберг, 1948). Непримиримими до радянського режиму були і його статті в “Дергі”.

Твори: Україна й Близький Схід в історичних взаєминах. // СС. – 1928. – № 2. – С. 147–156; Про вивчення взаємин України та Туреччини у другій половині XVII ст. // Там само. – № 5. – С. 172–182; Омар Сейф Еддін. Життєпис та характеристика творчості // Там само. – 1929. – № 1–2 (7–8). – С. 317–320; Туреччина між молотом і ковалом. – Майнц Кастель, 1947. – 23 с. (вид. Українського Морського інституту, ч. 61); Сучасний Азербайджан з советського погляду // Український історик. – 1963. – Ч. 1. – С. 5–7; 1964. – Ч. 2–3. – С. 26–32; Богдан Хмельницький і Туреччина (автореферат) // Чорноморський зб. – Кн. 10. – Майнц Кастель, 1947; Україна й Крим в історичних взаєминах (Історико-бібліографічна розвідка). – Женева, 1946. – 44 с. (вид. Українського Морського інституту, ч. 52); Şimşir Sebahattin. Du-

brovski ve Türkoloji üzerine makaleleri. – Almatı, 2006.

Літ.: Матяш І. Василь Дубровський – науковець і організатор // Особа в українській архівістиці. Біографічні нариси. – К., 2001. – С. 121–140; Матяш І. Василь Дубровський // Історіографічні дослідження в історії України. – К., 2003. – Вип. 12. – С. 384–405; Кочубей Ю. В.В. Дубровський (1897–1966) і його внесок в українське сходознавство // СС. – 2005. – № 3. – С. 24–32; Некролог // Український історик. – 1966. – рік III. – Ч. 1–2 (9–10). – С. 92–97.

Ю. Кочубей

ДУН Олександр Зиновійович (30.11.1929, м. Харків – 13.08.2001, м. Худжанд (Таджикистан)) – літературознавець.

Закінчив Харківський технікум політосвіти (1946), Харківський ун-т (1951), з 1951 по 1962 працював учителем російської та української мови та літератури. Без відриву від виробництва закінчив аспірантуру при каф. російської літератури Львівського ун-ту. К. філол. н. (1961). З 1962 працював у Ленінабадському пед. ін-ті (нині Худжандський ун-т): викладач, доц., проф., зав. каф. Досліджував українсько-таджицькі літературні зв’язки, рецепцію таджицької літератури в Україні, питання перекладу. Пропагував українську науку і літературу в Таджикистані. Після оголошення незалежності України брав активну участь в громадському житті Таджикистану, був головою Т-ва ім. Лесі Українки. Засл. діяч науки Республіки Таджикистан, член Співки журналістів Таджикистану.

Твори: Из истории литературных связей таджикского и украинского народов. – Душанбе, 1972; Абу Али Ибн Сино на Украине // Абу Али Ибн Сино и

его епоха. – Душанбе, 1980; Рубаи Омара Хайама на Україні // Ленинадская правда. – 11.11.2000.

Літ.: А.З. Дун (Некролог) // Нурма'рифат (Худжанд). – 30.08.2001; Кушко Ю. Українознавець з Худжанта // Голос України. – 10.08.1993; Діба А. Олек-

сандрові Дуну // Літературна Україна. – 16.12.1999; Кочубей Ю. Дослідник Заходу і Сходу: О.З. Дун (1929–2001) // СС. – 2005. – № 2. – С. 5–8; Шоколо О.А. Дун Олександр Зиновійович // УЛЕ. – Т. 2. – К., 1990. – С. 126.

Ю. Кочубей

Е

ЕМІРОВА Аділе Мемедівна (10.11.1933, м. Ялта) – філолог, фахівець в галузі кримськотатарського мовознавства, письменниця, перекладач.

В дитинстві (1944) депортована разом з родиною до Узбекистану. Закінчила Самаркандський ун-т (1957), аспірантуру там само (1968). До 1990 працювала там само. К. філол. н. (1969). Д. філол. наук (1990). Після повернення до Криму у 1991 працює в Таврійському ун-ті: до 2002 – проф. каф. російської мови, потім каф. міжмовних комунікацій і журналістики. Розробляє актуальні для багатонаціонального Криму і України проблеми соціолінгвістики, зокрема досліджує питання мовної ситуації і мовної політики, мовні права і обов'язки населення.

Учасниця 55 міжнародних наукових конференцій: в Німеччині (1993), Австрії (1995), Японії (1997), Франції (2004), Болгарії (2007), а також численних конгресів в Україні, Росії тощо.

Член Національної спілки письменників України: є автором оповідань, віршів, художніх перекладів, зокрема, перекладала з турецької відомого письменника кримськотатарського зарубіжжя Дженгіза Дагджи. Заслужений діяч науки і техніки України (1999). Заслужений працівник освіти і науки АРК (2004).

Має більш як 200 наукових праць.

Твори: Словарь-справочник лингвистических терминов. – Симферополь, 1995. – 96 с.; Крым – любовь и боль моя (Проблемы возрождения крымскотатарской культуры). – Симферополь, 2000. – 160 с.; Бекир Чабанзаде. Къырымтатар ильмий сарфы (Крымскотатарская научная грамматика). Транслитерация с арабского письма на кириллицу, перевод с османского на крымскотатарский. Общая редакция, предисловие и комментарии (в соавт.). – Симферополь, 2003. – 240 с.; Русско-крымскотатарский словарь сочетаний, эквивалентных слову (соавт. Усеинов С.М.). – Симферополь, 2003. – 232 с.; Русско-крымскотатарский учебный фразеологический словарь. – Симферополь, 2004. – 176 с.

Лит.: Lebedinskaya V.A. // Slavia. Ročník 59. – 1990. – Číslo 4. – S. 430–432; Халимоненко Г.І. Нова праця в галузі лінгвокраїнознавства. Рец. на: Эмирова А.М. Крым – любовь и боль моя (Проблемы возрождения крымскотатарской культуры). – Симферополь, 2000. – 160 с. // Вісник КНУ. Східні мови та літератури. – Вип. 5. – К., 2001. – С. 77; Емірова Аділе Мемедівна // Жінки України. Біографічний енциклопедичний словник. – К., 2001. – С. 138–139; Эмирова А.М. // Крымская академия наук: 15 лет. – Симферополь, 2008. – С. 189–190.

І. Дрига

Є

**ЄПІФАНОВИЧ Сергій Леонти-
йович (15.11.1886, м. Новочер-
касськ – 15.09.1918, м. Київ) – патро-
лог-візантолог.**

Батько був викладачем Донської духовної семінарії. Навчався там само. У 1906 вступив до КДА, яку закінчив зі ступенем канд. богослов'я (1910), залишений професорським стипендіатом з історії давньої церкви. З 1911 – в.о. доц. Академії на першій кафедрі патрології, 1918 – доц., невдовзі обраний екстраординарним проф. Ступінь магістра богослов'я отримав за захищену 1917 дис. “Преподобный Максим Исповедник и византийское богословие”. Нагороджений орденом Станіслава III ст.

Чільне місце у доробку з візантології займає розпочате (але через ранню смерть так і не завершене) масштабне дослідження діяльності та богословсько-літературної спадщини Максима Сповідника. Автор розглянув ключові аспекти його богословського вчення – аскетичу, богопізнання, онтологію, антропологію, наголошуючи на творчому характері його системи і її місця у візантійському богослов'ї. Підготував вибірку джерел, які були певним чином пов'язані з особою святого (вчений декларував роботу як доповнення до матеріалів зібраних у *Patrologia graeca* абата Ж.-П. Міня). Це була частина реалізації

спільного з проф. МДА М.Д. Муретовим задуму видати російською мовою повне зібрання творів Максима Сповідника. Залишив рукописний курс лекцій з патрології (1915), які були видані у машинописному варіанті (*Патрология / Под ред. Н.И. Муравьева – Загорск, 1952*). Йому належить також низка рецензій-оглядів наукової літератури візантинознавчого та сходознавчого спрямування у “Трудах КДА”, преміальний огляд праці М. Оксіюка, огляд першої з циклу сотеріологічних праць проф. КДА М. Скабаллановича, замітка про книгу П. Мініна про давньохристиянський містицизм тощо.

Твори: Преподобный Максим Исповедник и византийское богословие. – К., 1915. – 138 с. (перевид. під ред. В.П. Лега. – М., 1996. – 220 с.); Личность Максима Исповедника, его жизненный и литературный стиль // Синопис. Богослѣв'я, філософія, культурологія. Квартальник. – К., 2001. – Число 4–5. – С. 33–51; Материалы к изучению жизни и творений преп. Максима Исповедника. – К., 1917. – 24, 222 с.; Псевдо-Евлогий // Труды КДА. – 1917. – Т. 1. – С. 132–143.

Лит.: Сидоров А.И. С.Л. Епифанович и его книга о преп. Максиме Исповеднике // Преподобный Максим Исповедник и византийское богословие / Науч. ред. В.П. Лега. – М., 1996. – С. 5–9.

О. Файда

Ж

ЖДАН Михайло Петрович (13.07.1906, с. Коровиця Голодівська Любачівського пов. Галичини – 25.07.1975, Клівленд (США)) – історик, тюрколог, педагог.

Народився в укр.-польс. родині економа з фільварку. Закінчив укр. гімназію в Перемишлі (1924) і Львівський ун-т (1931). Викладав у польській приватній гімназії в Любачеві (1933–39). У еміграції з 1944. Дир. укр. таборової гімназії у Траунштайні й Ділленгені (Зах. Німеччина, 1945–49). З 1950 у США. У 50-і дир. курсів українознавства в Клівленді. Співроб. часопису “Укр. історик” (1963–75). Досліджував історію відносин давньоруських земель з Золотою Ордою, минуле України у литовську добу, укр. історіографію та біографістику. Д. чл. НТШ, УВАН та УІТ.

Твори: *Stosunki litewsko-tatarskie za czasów Witolda, w. ks. Litwy // Ateneum*

Wileńskie. – 1931. – Т. 7. – № 3–4; Перший напад татар на Україну (події і проблеми) // Визв. шлях. – Лондон, 1961. – № 7–9; Україна і Золота Орда: Укр.-татарська проблематика 13–15 ст. у світлі нової історіографії // Укр. історик. – 1964. – № 4; Золота Орда // Визв. шлях. – Лондон, 1966. – № 3–4; До питання про залежність Галицько-Волинської Русі від Золотої Орди. – Мюнхен–Нью-Йорк, 1968; Микола Чубатий // Укр. історик. – 1969. – № 4; Україна під пануванням Золотої Орди // Там само. – 1970. – № 1/2, 4; 1971. – № 1/2, 3/4; Ісаїв П.М. // Там само. – 1974. – № 1/3; Княжа доба в інтерпретації радянських істориків // Там само. – 1977. – № 1/2.

Літ.: Винар Л. Михайло Ждан (1906–1975) // Укр. історик. – 1975. – № 3/4. – С. 96–99; Вчені Ін-ту історії України. Біобібліографічний довідник. Сер. Українські історики. – Вип. 1. – К., 1998. – С. 163.

О. Ясь

3

ЗААТОВ Ісмет Аблятифович (05.08.1954, м. Чирчик Ташкентської обл. УзРСР) – тюрколог, сходознавець, мистецтвознавець, культуролог.

Закінчив іст. ф-т Ташкентського пед. ін-ту (1980). Канд. мистецтвознавства (2001), д-р філос. в арткритиці [еквівалент ступеню канд. мистецтвознавства в дипломах нового зразка 2001, м. Ташкент].

В 1988–89 працював у Кримському обласному краєзнавчому музеї, в 1989–91 – наук. сп. наук.-дослідної лабораторії етнічної історії Криму Сімферопольського ун-ту. З 1992 по 1998 в Туреччині, Татарстані, Башкортостані, Саха-Якутії, Хакасії, Казахстані, Узбекистані, Киргизтані, Туркменістані, Азербайджані, Румунії, Болгарії, Македонії й на Кіпрі – вдосконалював знання тюркських мов. В 1998–2000 – зав. музею кримськотатарського мистецтва у м. Сімферополь. Засновник і директор Республіканського кримськотатарського музею мистецтв м. Сімферополь (2000–02). Працює в Мін-ві культури і мистецтв АРК – з 2002 заст. міністра, а також в Кримському інженерно-пед. ун-ті – ст. викладач каф. історії, і ст. наук. сп. наук.-досл. центру кримськотатарської мови і літератури КІПУ. В 2003 проходив стажування в Мін-ві культури і культів Румунії (Департамент нацменьшин) і в Ін-ті тюркології вільного ун-ту м. Берліна (Німеччина).

Є офіційним представником в Україні наук.-літ. дайджестів “KUMBET” (м. Токат), “SURMELIM” (м. Анкара), “TURNALAR” (м. Фамагуста), Балканського центру тюркологічних досліджень (м. Призрен).

Є лауреатом Міжнародних премій: “За внесок у розвиток тюркської культури і мистецтва” Міжнародного фонду Хусейна Гази (м. Анкара, 2006); “За служіння тюркському світу” Міжнародного центру наук Азербайджанської Республіки (м. Баку, 2005); «Асоціації Міністерств культури тюркських держав та автономій “Тюрксой”» з нагоди 15-річчя Тюрксой (м. Анкара, 2008).

Брав участь у багатьох міжнародних конференціях та конгресах з проблем тюркології в: Уфі (1989); Сімферополі (2002); Бухаресті (2004); Лефкосії (Нікосії) (2005); Адані-Антакії – Алеппо (2006); Баку (2006); Анталії (2008); Москві (2008); Ашхабаді (2009); Кокчетаві (2009); Кракові (2009); Фамагусті (2000); Анкарі (2001, 2006); Діарбакирі (2002); Адані (2004); Вані (2005); Бітлісі, Татвані, (2006); Берліні (2004); Скоп’є (2003).

Має біля 60 друкованих праць.

Твори: *Кримськотатарське образотворче і декоративно-прикладне мистецтво ХХ ст. (генезис, еволюція, сучасний стан).* – Сімферополь, 2002. – 280 с. (кримськотат. і укр. мовами); *Къырымтатар миллий театри: Тарих саифелери.* – Сімферополь, 2003. – 264 с. (співаєт. Керимова С., Заатов І., Велієв А.); *Qırımtatar manzaralı – ameliy ve tasviriy sanatı.* – Simferopol–Akmescit, 2003. – 331 s.; *Кримськотатарські художники: кінець ХІХ – початок ХХІ століття: Живопис, графіка, скульптура* – Сімферополь, 2008. – 216 с. (також кримськотат., рос., англ. мовами); *Kırımtatar türklerinde manzara uygulama ve plastik sanatları.* – Ankara, 2008. – 247 s.; *Крымскотатарские цыгане “чингенелер” глазами путешественников XVI-XIX вв. в*

контексте еволюції кримскотатарської народної музики // Наукові записки. Збірник праць молодих вчених та аспірантів. – К., 2008. – Т.15. – С. 171-188.

Літ.: Нагаєв С. Тасвирий санаты тарихине бир назар // Ыълдыз. – 2003. – № 6. – С. 132–146; Нагаєв С. Девир аралыкъларында: Терен тамырлар (тасвирий санатымыз тарихининъ саифелери): Эдебий-тенкъидий макъалелер, эсерлер, субетлер. – Акъмесджит, 2008. – С. 275–287.

Е. Кангієва

ЗАВГОРОДНІЙ Юрій Юрійович (26.04.1968, м. Запоріжжя) – історик, філософ, сходознавець.

Закінчив іст. ф-т Запорізького ун-ту (1992), гуманітарний ф-т Києво-Могилянської академії (1998), аспірантуру там само (2000), к. філос. н. (2002). З 1999 працює там само, викладач каф. філос. та релігієзнавства, з 2005 наук. сп. сектору східної філософії відділу історії зарубіжної філософії Ін-ту філософії НАНУ, з 2008 – докторант там само. Досліджує історію індійської філософії, індології в Україні, рецепцію індійської філософії, буддизму, контакти України з народами Центральної Азії. Лауреат премії Миколи Кравця (НаУКМА) (1995).

Учасник: I–IV Цирендоржєвських читань у Києві (2000, 2003, 2006, 2008); I–IV Торчинівських читань у Санкт-Петербурзі (2004–2007); V, VIII, IX Читань А.Кримського в Києві (2001, 2004, 2005); а також конференцій індологів у Москві (2006); Гельсінкі (Фінляндія, 2003); релігієзнавців у Кракові (Польща, 1995).

Має понад 100 опублікованих праць.

Твори: *Eastern Neo-Religions in the Ukraine on the Eve of the Third Millennium // The Future of Religion. East the West / Ed.:*

Irena Borowik, Przemyslaw Jablonski. – Krakow, 1995. – P. 110–116; Давньоіндійські твори в українських перекладах: 1870–1920-ті роки // СС. – 2003. – № 4. – С. 54–62; Ігумен Данило – давньоруський взірець паломницького досвіду // Киричок О. Давньоруські любомудри. – К., 2004. – С. 110–160. (співав. Горський В., Вдовина О.); Вивчення індійської філософії в Україні (1840–1980 роки): до постановки питання // Філософська думка. – К., 2006. – № 1. – С. 56–70.; “Вайшешика-сутри” Канади (I. 1–48): переклад й історико-філософський коментар // Там само. – № 6. – С. 90–124 (співавт. Луценко Д.).

ЗАХАРЧЕНКО Алла Миколаївна (30.10.1977, м. Одеса) – політолог-міжнародник, фахівець з проблем сучасного Близького Сходу.

Закінчила від-ня міжн. відносин Ін-ту соціальних наук Одеського ун-ту (1999). К. політ. н. (2006). З 2004 – ст. викладач каф. міжнародних відносин Одеського ун-ту, з 2003 – ст. наук. сп. Одеської філії НІСД, водночас ст. наук. сп. Центру міжнародних досліджень Одеського ун-ту (1999–2004).

Брала участь у 14-му Всесвітньому конгресі з юдаїки (Єрусалим, 2006); 11-у Міжнародному симпозиумі “Розширення глобальної безпеки: виклики для стабільного розвитку” (Вашингтон, 2000); Сходознавчих читаннях А. Кримського (1999, 2002, 2005); а також у Міжн. наук. конференціях з юдаїки у Москві (2001, 2002, 2003, 2006 та 2007); у Києві (2003); Одесі (2005).

Має 32 опубліковані роботи.

Твори: *Політика Росії щодо арабо-ізраїльського мирного врегулювання: особливості сучасного етапу // Науковий вісник Одеського держ. екон. ун-ту. Науки: економіка, політологія, історія. – 2007. – № 6 (43). – С. 112–120; Особливості ізраїльсько-сирійського та ізраїль-*

сько-ліванського треків близькосхідного мирного врегулювання та посередницька діяльність США (2000–2005 рр.) // Там само. – 2006. – № 1 (21). – С. 151–159; Порівняльний аналіз стратегій адміністрації Дж. Буша-старшого і Б. Клінтона щодо врегулювання арабсько-ізраїльського конфлікту // Дослідження світової політики: Зб. наук. пр. – К., 2004. – Вып. 27. – С. 65–72; Проблема урегулювання арабо-ізраїльського конфлікту і адміністрація Б. Клінтона (вторая половина 1990-х гг.) // Тирош: Сб. трудов по судайке. – М., 2003. – Вып. 6. – С. 89–99; Україна та близькосхідний мирний процес у 1990-ті роки: цілі та можливості // Вісник Одеського національного ун-ту. – 2003. – Том 8. – Вып. 9. – С. 734–739; США и ЕС в ближневосточном мирном процессе в 1990-е гг.: партнерство или соперничество? Взгляд американских политологов // Востоковедный сборник: Сб. статей. – М., 2002. – Вып. 4. – С. 24–32; Арабсько-ізраїльський конфлікт: проблеми врегулювання на сучасному етапі: зб. статей. – Одеса: Фенікс, 2009. – 240 с.

ЗДАНЕВИЧ Борис Іванович (22.07.1886, с. Киданівка Канівського пов., нині Шевченківського р-ну Київської обл. – 03.12.1966, м. Київ) – лінгвіст, знавець східних мов.

Народився в родині священика. Після закінчення І Київської гімназії (1904) вступив на фіз.-мат. відділ ун-ту св. Володимира, але вже наступного року перейшов до Лазаревського ін-ту східних мов, де був учнем А.Ю. Кримського. Закінчив спеціальні класи по відділенню “мусульманський Схід” за фахом “сходознавець-близькосхідник” (1910). У 1911 працював помічником секретаря київської контори державного банку, з 1913 – викладач російської мови у російсько-киргизькій

чоловічій гімназії у м. Вірному (нині Алмати), водночас був одним із організаторів і першим завідуючим пед. відділом Семиреченської обласної б-ки (Казахстанська республіканська б-ка). У 1920 переїхав до Москви, деякий час працював у Центральній наук. б-ці, але того ж року оселився в Києві і влаштувався на роботу до ВБУ, де разом з В.Ф. Іваницьким впорядковував відділ “orientalia”, у 1926 – зав. відділу. З 1924 брав участь у роботі відділу стародруків, а з 1937 очолив цей відділ. У колі його інтересів – вивчення західноєвропейських стародруків, зокрема інкунабулознавство. Підготував “Каталог інкунабулів Бібліотеки АН УРСР” (більш ніж 30 др. арк. опису 525 інкунабулів). Знайдене ним та досліджене невідоме видання Йоганна Гутенберга “Provinciale Romanum” визнане фахівцями одним з найважливіших відкриттів ХХ століття в історії книжкового друку. Протягом 1920 – поч. 1930 брав участь у роботі каф. Кримського, був членом академічної Комісії Близького Сходу, вченим секретарем Київської філії ВУНАС, секретарем Семітологічної комісії, Комісії для вивчення українсько-турецьких історичних взаємин, опрацював тему “історія книги на Сході”. У 1941 брав участь в евакуації книжкових фондів б-ки АН УРСР до Уфи. З 1942 – в.о. директора б-ки, водночас ст. наук. сп. Ін-ту мови та літератури, де стає незамінним учасником складання словників і продовжує досліджувати взаємовпливи східних та української мов. Більшість робіт опублікувати не вдалося.

Твори: Попередній список слів тюркського походження, а також слів інших коренів, що відбивають тюркські риси, що увійшли до складу української лексики. Рукопис 1946 р., має 99 арк.; Про взаємини східних слов'ян з тюркськими народами

за домонгольських часів (До питання про тюркські елементи в східнослов'янських, зокрема в українській мові). Рукопис, має 115 арк.

Літ.: Булахов М.Г. Восточнославянские языковеды. Биобиблиограф. сл. – Т. II. – Минск, 1977. – С. 214–215; Левченко. Борис Иванович Зданевич // Мовознавство. – 1967. – № 2. – С. 96; Циганкова Е. Б.І. Зданевич – орієнталіст // СС. – 2005. – № 3. – С. 57–65.

Е. Циганкова

ЗЕЛНСЬКИЙ Андрій Леонідович (14.05.1973, м. Київ) – історик, античник.

Закінчив іст. ф-т Київського ун-ту (2000), аспірантуру там само (2003). К.і.н. (2004). Ст. наук. сп. (2009). Працює в Ін-ті сходознавства ім. А.Ю. Кримського НАН України: мол. наук. сп. (2003), наук. сп. (2004), ст. наук. сп. (2008). З 2005 – в.о. доц. каф. гуманітарних дисциплін Київського ун-ту “Східний світ”. Дослідник історії елліністичного періоду, зокрема держави Птоломеїв.

Твори: Птолемей Сотер і рада царських “друзів”: до питання про взаємовідносини // Сходознавство. – 2004. – № 25–26. – С. 31–43; Інтерпретація одного з аспектів релігійної політики Птоломеїв // СС. – 2004. – № 1. – С. 73–79; Стосунки між єгиптянами та еллінізованими іммігрантами у світлі грекомовних папірологічних джерел (до питання про так звану “колоніальну” ситуацію у птоломеївському Єгипті) // Там само. – 2004. – № 3. – С. 30–36; Епіграми Посидіппа у контексті птоломеївської пропаганди // Там само. – 2005. – № 4. – С. 20–29; До дискусії стосовно Береніки Посидіппа (Р. Міл. Vogl. 309 АВ 78–82) // Там само. – 2006. – № 2. – С. 43–49; Александрійські фараони та їхні піддані. Зміцнення влади перших Птоломеїв. – К., 2010. – 664 с.

ЗЕРНІН Олександр Петрович (1821, Петербурзька губ. – 1866, м. Харків) – історик, візантолог.

Закінчив С.-Петербурзький Головний пед. ін-т (1844). Магістр російської історії (1846), д-р російської історії (1849). Працював на іст.-філол. ф-ті Харківського ун-ту (1847–63): екстраординарний (1851), ординарний (1854) проф., декан іст.-філол. ф-ту (1859–62).

Твори: Об отношении константинопольского патриарха к русской иерархии. – СПб., 1846; Император Василий I Македонянин // Современник. – 1854. – Т. 47. – № 9; Жизнь и литературные труды императора Константина Багрянородного (Из читанного в специальном курсе истории в Харьковском ун-те в 1858 г.). – Харьков, 1858; Очерк жизни константинопольского патриарха Фотия. – М., 1858.

Літ.: Бузескул В.П. Всеобщая история и её представители в России в XIX – начале XX вв. – Л., 1929. – Ч. 1; Историко-филологический факультет Харьковского университета за первые сто лет его существования (1805–1905). – Х., 1908; Курбатов Г.Л. История Византии (Историография). – Л., 1975; Митряев А.И., Голубкин Ю.А., Лиман С.И. Медиевистика в Харьковском университете // Вестник Харьковского университета. – 1991. – № 357; Лиман С., Сорочан С. Византия і Русь у працях істориків українських земель Російської імперії в 1804–1874 рр. // Слов'янські обрії. – К., 2006. – Вып. 1. – С. 474–478; Лиман С.И. Идеи в датах: Запад или Восток? Средневековье в оценках медиевистов Украины (1804–первая половина 1880-х гг.). – Х., 2009. – С. 454–459; Лиман С.И., Сорочан С.Б. Византия в трудах историков украинских земель Российской империи в 1804–1874 гг. // Stratum-plus. – СПб.–Кишенёв–Бухарест–Одесса, 2003–2004. – Вып. 5;

Лиман С.И., Сорочан С.Б. Харьковский период научно-педагогической деятельности Александра Петровича Зернина (1821–1866) // *Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна: Зб. наук. праць.* – № 762. – Сер. Історія. – Вип. 39. – Х., 2007. – С. 239–251; Лиман С.И., Сорочан С.Б. Византийская империя в трудах историков Харьковско-го университета (1804–1885 гг.) // *СС.* – 2006. – № 1. – С. 91–106, 220–221; Лиман С.И., Сорочан С.Б. История изучения Византии в южных губерниях Российской империи (1804–1874 гг.) // *Вестник Православного Свято-Тихоновского Гуманитарного Университета.* – М., 2007. – Сер. II: История. История Русской Православной Церкви. – Вып. 4 (21).

С. Сорочан, С. Лиман

ЗІНЕВИЧ Наталія Олексіївна (04.06.1976, м. Ірпінь Київської обл.) – циганознавець.

Закінчила іст. ф-т Київського пед. ін-ту (1998), у 1994–95 працювала там само. З 1998 працює у відділі пам'яток духовної культури Ін-ту української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАН України. К.і.н. (2005), ст.н.с. (2011). Працює над етнологічними, історико-етнографічними, історіографічними, джерелознавчими проблемами циган/ромів України та Східної Європи. В 2008 проходила наукове стажування в Болгарії (циганознавчий центр “Студії Романі” при БАН).

Брала участь в 40 наукових конференціях, зокрема в IV міжнародному конгресі українців в Одесі (1999); а також Міжнародних конгресах та конференціях українських істориків: у Чернівцях (2000); Луцьку (2006); Львові (2001); Києві (2006); X сходознавчих читаннях А. Кримського (2006); Одесі (2007). Ініціатор та від-

повідальний секретар Міжнародної циганознавчої науково-практичної конференції “Роми України: із минулого в майбутнє” (Київ, 2008).

Автор понад 40 публікацій та авторського розділу монографії.

Твори: Традиційне житло циган України // Пам'ять століть. – № 3 – 2000. – С. 93–102; *Цигани в Україні: формування етносу і сучасний стан // УІЖ.* – № 1. – 2001. – С. 40–52; *Цигани в Україні: формування і сучасний стан // Етнонаціональні процеси в Україні: історія та сучасність / О.Б. Берештейн, Н.О. Зіневич, В.Т. Зінч та ін.; За ред. В.І. Наулка.* – К., 2001. – С. 404–424; *Український вимір існування циганської етнічної спільноти // Університет.* – № 1. – 2006. – С. 66–71; *Проблеми дослідження геноциду ромів (циган) на українських землях у роки Другої світової війни // Наукові записки. Зб. праць молодих вчених та аспірантів.* – К., 2008. – Т.16. – С. 415–439; *Пізньосередньовічні джерела з історії циган на східних теренах Речі Посполитої (в працях дослідників XIX ст.) // Старий Луцьк: науково-інформаційний збірник.* – Луцьк, 2010. – Вип. VI. – С. 111–121.

ЗІНЬКО Соломія Юріївна (26.09.1983, м. Тернопіль) – фахівець з міжнародних відносин на Близькому Сході.

Закінчила ф-т міжнародних відносин Львівського ун-ту (2005), аспірантуру на каф. країнознавства і міжнародного туризму там само (2008). З 2007 – наук. сп. Одеської філії НІСД; аспірант ф-ту міжнародних відносин Львівського ун-ту. Досліджує проблеми зовнішньої політики України на Близькому Сході.

Брала участь у міжнародних конференціях з проблем ісламу та геополітики у: Варшаві (2004, 2006); Ки-

єві (2006, 2007, 2008); Одесі (2006); Вроцлаві (2006).

Твори: Іслам у сучасній світовій політиці. Монографія. – Львів, 2005. – 275 с.; Іслам у світових геополітичних і геоеконімічних процесах // Людина і політика. – 2004. – № 1. – С. 91–100; Цивілізаційний діалог vs конфлікт // Там само. – 2004. – № 3. – С. 41–51; Іслам і націоналізм: співпраця і суперництво ідеологій // Науковий вісник Львівського ун-ту: Сер. міжнародні відносини. – Вип. 15. – Львів, 2005. – С. 6–14, (співавт. Трохимчук С.); Особливості теоретично-методологічних підходів до дослідження інформаційного простору мусульманських країн Близького Сходу // Наук. вісник Львівського ун-ту: Сер. міжнародні відносини. – Вип. 20. – Львів, 2007. – С. 218–226; Інформаційно-пропагандистські операції у збройному конфлікті у Південному Лівані у 2006 році // Наук. зб. НІСД “Стратегічні пріоритети”. – № 1 (6) 2008. – С. 199–208; Проблеми інтеграції мусульманських спільнот в Європі: досвід для України // Там само. – № 4 (9) 2008. – С. 229–240; Країни Близького Сходу в сучасних інформаційних відносинах. – Львів, 2009; Країни Близького Сходу в сучасних інформаційних відносинах: ЛНУ ім. І. Франка. – Львів, 2009. – 364 с.

Літ.: Волович О.О. Замітки на полях монографії Соломії Зінько “Іслам у сучасній світовій політиці” // СС. – 2007. – № 2. – С. 75–88.

ЗУММЕР Всеволод Михайлович (14.09.1885, м. Тальне Уманського пов., нині Черкаської обл. – 16.12.1970, м. Остер Чернігівської обл.) – фахівець у галузі мистецтва Сходу.

Походив з родини поштово-телеграфного чиновника. Після закінчення І Київської гімназії захопився театром, у 1903–10 навчався у дра-

матичній школі Ленковських у Києві і служив на російській сцені. У 1910 вступив на іст.-філол. ф-т ун-ту св. Володимира на спеціальність історія мистецтв, де його вчителями були О.П. Новицький і О.М. Гіляров. Після закінчення ун-ту (1916) був залишений для підготовки до професорського звання. Водночас у 1915–17 навчався у Московському археологічному ін-ті, а також читав лекції з історії мистецтв у Московському міському ун-ті Шановського і виконував за матеріалами Румянцевського музею працю про зв’язок біблійних ескізів Олександра Іванова з книгою філософа і теолога Д.Ф. Штрауса “Жизнь Иисуса в критической обработке”, результатом якої стала монографія “Система библейских композиций Александра Иванова”. Після повернення до Києва викладав на вечірніх вищих жіночих курсах, в Українському народному ун-ті (1919–21), був доц. Київського Археологічного ін-ту (1918–23). У 1923 переїхав до Баку, читав лекції з мистецтвознавства у Азербайджанському ун-ті, там захистив докт. дис. на матеріалі творчості Олександра Іванова; д-р історії і теорії мистецтв (1924), проф. Заснував і очолив каф. історії мистецтв, де започаткував новий напрям у мистецтвознавстві – мистецтво ісламу, побудований на вивченні пам’яток художньої творчості народів Кавказу, Криму, середньоазійських народів, проводив археологічні розкопки, важливу роль відводив ужитковому мистецтву. У центрі його уваги було мистецтво тюркських народів як носіїв давніх традицій кочовиків.

У 1927 повернувся в Україну, не залишаючи праці в Баку, взяв участь в роботі історично-етнологічного відділу ВУНАС і започаткував організацію східних відділів у мистецтвознавчих

установах: науково-дослідній каф. мистецтвознавства, науково-дослідному Ін-ті історії матеріальної культури, музеї мистецтв ВУАН, художньо-історичному музеї, брав участь у I та II сходознавчих з'їздах (1927, 1929), у складі делегації українських вчених перебував у Туреччині (1929).

Наприкінці 1933 під час політичних репресій був заарештований, засуджений на 5 років виправно-трудових таборів, покарання відбував на будівництві Байкало-Амурської магістралі. У 1937 достроково звільнений і відправлений на заслання до м. Гянджа. 1938–40 позаштатно працював у Третьяковській галереї, куди був запрошений для розборки малюнків О. Іванова т. зв. “Ескізів стінного розпису”. У 1940 був призначений на роботу до Ташкенту, де став проф. Середньо-азійського ун-ту, Пед. ін-ту, працював в Ін-ті східних рукописів АН УзРСР. Крім педагогічної роботи проводив археологічні дослідження пам'яток архітектури і мистецтва Узбекистану, започаткував спеціальні курси східного мистецтва.

Після виходу постанов ЦК ВКП(б) з ідеологічних питань звинувачений у космополітизмі (1949), звільнений з усіх посад, довгий час не міг працювати. Отримав дозвіл повернутися в Україну і оселився у м. Остер. У 1950–57 викладав короткий курс історії мистецтв у Київському інженерно-будівельному ін-ті, у 1951–56 до виходу на пенсію – наук. сп. Остерського

красознавчого музею. У 1958 реабілітований. Член Спілки художників України. До кінця життя не залишав творчої роботи, публікував статті в місцевій пресі, опрацьовував художні пам'ятки Остерщини, тощо.

Твори: Искусство Азербайджана (типологический очерк) // Изв. Кавказского историко-археологического ин-та (Тифлис). – Т. III. – 1925. – С. 73–82; Тюрко-татарская секция конференции археологов в Керчи (5–10.IX.1926) // Изв. Азербайджанского гос. ун-та. – Общественные науки. – Баку, 1926 – Т. 6–7. – С. 247–262, окр. відб.: Баку, 1926; Художественные памятники Азербайджана // Изв. восточного ф-та Азербайджанского гос. ун-та. – I – Востоковедение. – Т. I. – Баку, 1926. – С. 3–20; Стили восточной миниатюры (Автореферат доклада, чит. в открытых заседаниях ВУНАВ 14/1 – в Киеве и 18/1 в Харькове) // Бюлл. ВУНАС. – Харків, 1927. – № 4–5. – С. 49–54; Турецкие музеи // Изв. Пед. ф-та Азерб. гос. ун-та. – Общественные науки. – Т. XVI. – Баку, 1929. – С. 255–267.

Літ.: Люди и судьбы. – СПб., 2003. – С. 175–176; Кочубей Ю.М., Циганкова Е.Г. Орієнтальне мистецтвознавство в Україні в 20–30 рр. XX ст. В.М. Зуммер (1885–1970). – К., 2005. – 314 с.; Циганкова Е. Сходознавчі установи в Україні. Радянський період. – К., 2007. – С. 152–153.

Архіви: ЦДАМЛМ України, ф. 581, оп. 2, спр. 140; ЦДАВО України, ф. 166, оп. 12, спр. 2837; ІР НБУВ, ф. 291.

Е. Циганкова

I

ІВАНИЦЬКИЙ Віктор Федорович (20.11.1881, с. Калужське Херсонської губ., нині Херсонської обл. – лютий 1955, м. Кам'янець-Подільський) – гебраїст, історик стародавнього Сходу.

Походив з родини священика. Закінчив Одеську духовну семінарію (1902) та КДА (1906), учень В.П. Рибинського, у 1906–07 – професорський стипендіат каф. давньої історії єврейського народу, з 1907 – в.о. доц. там само, з 1912 – доц., згодом екстраординарний проф., з 1918 – ординарний проф. Читав курси з історії давнього Сходу, давньої історії євреїв, історії та літератури Вавилоно-Ассирії, культури передньої Азії, історичної географії Ханаану, та ін., вів спеціальні семінари з давньоєврейської, арамейської і новоассирійської мов. У 1911–20 викладав на вищих жіночих курсах, 1918–20 – у Київському ун-ті, у 1920–25 – у Археологічному ін-ті; водночас працював у ВУАН: 1919–29 – в Гебраїчній (єврейській історично-археографічній комісії), 1922–24 – комісії по складанню енциклопедичного словника. З 1921 – працював у НБУ, у 1924–32 – заст. директора. У 1933 – звільнений під час “чисток”, переїхав до Йошкар-Оли, де працював у Республіканській б-ці зав. довідково-бібліографічним відділом. Після війни повернувся в Україну. Останні роки життя провів у Кам'янці-Подільському.

Досліджував головним чином історію александрійської єврейської діаспори. В фундаментальній монографії “Филон Александрийский” подав докладний систематичний аналіз всіх творів Філона і матеріали до біо-

графії славетного коментатора Святого письма. Ця робота справедливо названа свого роду енциклопедією, оскільки ні до, ні після у вітчизняній літературі не з'являлося такої широкої праці на цю тему. Знання багатьох нових і старих мов, зокрема, старої єврейської із декількома її діалектами, дозволяли автору досліджувати таке складне історично-культурне явище як іудейський еллінізм.

Твори: Филон Александрийский. Жизнь и обзор литературной деятельности. – К., 1911. – VIII+605 с. (магістерська дис.); К вопросу о рехавитах // Труды КДА. – 1915. – Май. – С. 39–69, окр. відб.: К., 1915. – 31 с.; О происхождении иудейского эллинизма Александрии // Там само. – 1917. – Т. 1. – Февраль. – С. 253–269; Иудейско-арамейские папирусы с о. Элефантины // Там само. – 1914. – Ноябрь–декабрь, окр. відб.: К., 1914. – 95 с.; Письмо Аристия к Филократу. Перевод и комментарии // Там само. – 1916. – Июль–декабрь; Жидівська мова у Г.С. Сковороди // Зб. праць Жидівської історично-археографічної комісії. – Кн. 1. – К., 1928. – С. 98–104.

Літ.: Александр Мень, прот. Библиологический словарь. – Т. 1. – 2002. – С. 148–149; Ковальчук Г.И. К 80-летию Отдела старопечатных и редких изданий НБУВ // Библиотеки национальных академий наук: проблемы функционирования, тенденции развития. – К., 2006. – Вып. 4. – С. 367–379; Мансурова Л.Р. Главный библиограф Национальной библиотеки им. С.Г. Чавайна Респ. Марий Эл в годы Великой Отечественной войны 1941–1945 // Библиотековедение. – 2006. – № 3. – С. 105; Циганкова Е.Г. Сходознавчі установи в Україні. Радянський період. – К., 2007. – С. 16–17, 71; Степченко О.П. Іваницький Віктор Федорович,

заступник директора ВБУ, завідуючий відділами бібліотекознавства, стародруків та орієнталії в 1920–1933 // *Українські вчені-фундатори спеціалізованих відділів Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського (1918–1934)*. – К., 2008. – С. 53–65; Цыганкова Э.Г., Василюк О.Д. *Виктор Федорович Иваницкий (1881–1955) – историк Древнего Востока, гебраист и библиограф* // *СС*. – 2010. – № 2. – С. 147–160.

Архіви: ЦДАВО України, ф. 166, оп. 12, спр. 3041.

Е. Цыганкова

ІЗРАЕЛЬСОН Яків Ізраїлевич (1856, м. Мітава, нині Єлгава (Латвія) – 1926 (за інш. дж. 1924), м. Ліспая (Латвія)) – вчений-орієнталіст (арабіст, гебраїст).

Середню освіту отримав у гімназії в м. Лібава (1875). Закінчив ф-т східних мов Петербурзького ун-ту зі ступенем канд. (1880), вивчав семітські мови, учень Авраама Гаркаві, магістр (1883). Багато років працював за кордоном, де співроб. з французькими, німецькими і івритськими наук. виданнями. Після повернення до Росії займався журналістикою, був перекладачем, автором низки статей з єврейської і мусульманської історії і літератури для “Енциклопедичного словника” Брокгауза-Єфрона, секретарем єврейської громади Санкт-Петербурга і помічником родини Полякова в Москві, а пізніше в Києві. Перебуваючи у Брюсселі, допомагав Д. Хвольсону в перекладі його праці з німецької на російську, у Франції – Й. Деренбургу в його дослідженні іудео-арабських матеріалів.

Під час процесу М. Бейліса переконав російських гебраїстів І. Троїцького і П. Коковцева бути експертами. Як знавець біблійно-талмудичної та

рабиністичної літератури, займався аналізом релігійної експертизи, написав ґрунтовну наук. працю – “Релігійна експертиза” (залишилася в рукописі).

Брав активну участь у виданні “Єврейської енциклопедії” російською мовою (1908–13); співроб. як арабіст також і в російсько-єврейських виданнях, зокрема ж. “Восход” (1903–04). Під його редакцією ж. видав російський переклад “Іудейської війни” Йосипа Флавія, де йому належить вступ і переклад частини твору Йосипа Флавія “Проти Апіона”.

У 1918 очолив підвідділ “Гебраїка-Юдаїка” у відділі “Орієнталія” у ВБУ. Один із засновників у 1919 Єврейської історично-археографічної комісії при ВУАН.

Частину своєї літературної спадщини він передав Єврейському Науковому Ін-ту ІВО (Ідише Вісеншафтліхе Організаціє). Книги із його власної б-ки в кінці 20-х було передано до Центральної єврейської б-ки ім. В. Вінчевського (після припинення існування якої у кінці 30-х рр. книги потрапили до фондів НБУВ).

Твори: Samuel ben Hofni. Samuelis ben Hofni, trium sectionum posteriorum libri Genesis, versio arabica cum commentario. Petropoli: A. Zinserling, 1886; Иосиф Флавий. О древности еврейского народа. Против Апиона / Пер. Я.И. Израэльсон. – С. I–XVI. (паг. 3-я). – С отод. тит. л. // Восход. – 1895. – Кн. 1, 2, 4, 6; окр. вид.: перев. съ греч. Я.И. Израэльсона и Г.Г. Генкеля. – СПб., 1898. – 134 с.; Perush al sefer Yermiya. – Kiyov, 1909. – 36 с.; Natan-Note Hanover, zayn lebn un literarishe tetikayt // Historishe shriftn, 1-er band. – Varshe, 1929. – Z. 1–26; Natan-Note Hanover, zayn lebn un literarishe tetikayt // Yaven metsula oder kozakn zump / fun hebreish in yidish durkh Zeev-Volf Latski-Bertoldi. – Vilne, 1930. – 120 с.; Natan-Note Hanover //

Shatzky Y. Gzerot TaKh. YIVO, Historische seksie. – Vilno, 1938. – P. 106–109.

Лім.: Izraelson Jacob Izrailevich // Encyclopedia Judaica. – 1971. – Vol. 9. – P. 1074; Российская Еврейская Энциклопедия. – М., 1994. – Т. 1. – Кол. 507; Кержнер А. Я. І. Израельсон та його розвідка біографії Натана Ганнове-ра // СС. – 2003. – № 3. – С. 26–32.

А. Кержнер

ІКОННИКОВ Володимир Степанович (21.12.1841, м. Київ – 26.11.1923, м. Київ) – дослідник російської історії та історіографії. Дійсний член РАН (1914), акад. УАН (1921).

Закінчив іст.-філол. ф-т Київського ун-ту св. Володимира (1865). Магістр (1867), д-р російської історії (1869), дис. на тему: “Опыт исследования о культурном значении Византии в русской истории”. У 1866–67 – приват-доц. Харківського ун-ту. З 1868 працював у Київському ун-ті: доц. (1868–70), екстраординарний (1870), ординарний (1871), а з 1892 – заслужений проф. каф. російської історії, у 1877–80 та 1883–87 – декан іст.-філол. ф-ту. У 1874–77 і 1893–95 – голова Історичного т-ва Несторалітописця. Протягом 1871–87 – член наглядової ради Київського учбового округу. З 1904 – голова Тимчасової комісії для розгляду давніх актів у Києві. Значний період своєї наукової діяльності присвятив вивченню історико-культурних зв’язків Візантійської імперії з Київською Руссю та Московією.

Твори: Максим Грек и его время. Историческое исследование / изд. 2, испр. и доп. – К., 1915. – 604+21 с.; Опыт исследования о культурном значении Византии в русской истории. – К., 1869. – 562 с.; Опыт русской историографии. – К., 1891–1892. – Т. 1. – Кн. 1–2. – 1060 с.; К., 1908. – Т. 2. – Кн. 1–2. – 1057 с.

Лім.: Войцехівська І.Н. Академік Володимир Іконников: життя та бібліографія. – К., 1998. – 132 с.; Войцехівська І.Н. Володимир Іконников. Джерелознавчі студії. – К., 1999. – 374 с.; Українські історики ХХ століття: Біобібліографічний довідник / Сер. “Українські історики”. – Вип. 2. – Ч. 2. – К., 2004. – С. 182–183.

Архіви: ЦДАК України, ф. 849, 103 од. зб.

Т. Щербань

ІСЛЯМОВ Асан Іслямович (1907, с. Дегерменкой Ялтин. пов. Таврійської губ., нині с. Запрудне Алуштинської міськради АР Крим – ?) – тюрколог-мовознавець, педагог.

Закінчив ф-т кримськотатарської мови і літератури Кримського пед. ін-ту (1932), 1935 – аспірантуру, у 1937 – захистив канд. дис. з тюркського мовознавства. Того ж року призначений деканом ф-ту. Водночас зав. сектором мовного будівництва Кримського НДІ мови і літератури. Вивчав проблеми сингармонізму, морфології, синтаксису кримськотатарської мови, автор кількох підручників для 6–7 класів середньої школи. З 1934 один з редакторів “Тлумачного словника кримськотатарської мови”. Брав участь в польових лінгвістичних дослідженнях (1935). З 1938 активний прибічник переводу рідної мови на кириличну абетку. Після депортації 1944, за деякими джерелами, мешкав в м. Семипалатинськ (Казахстан).

Твори: Мешгъуметлер топламы: Синтаксис ве пунктация, 6-нджи ве 7-нджи сыныфлар ичюн (Збірник вправ для 6 і 7 класів: Синтаксис і пунктуація). – Акъмесджит, 1938; Татар тилининъ грамматикасы: 2-нджи къысым. Синтаксис: 6-нджи ве 7-нджи сыныфлар ичюн (Грамматика татарської мови, частина 2: Синтаксис. Підручник для 6 і 7 класів). – Акъмесджит, 1940.

Лит.: Деятели крымскотатарской культуры (1921–1944 гг.): Биобиблиографический словарь. – Симферополь, 1999. – С. 104.

Архіви: ДААРК, ф. П-1, оп. 1, спр. 1814; РГАСПИ, ф. 17, оп. 21, д. 2489.

Д. Урсу

ІЩЕНКО Валентина Володимирівна (12.09.1978, м. Макіївка Донецької обл.) – історик, тюрколог.

Закінчила Луганський пед. ун-т (2000), працює там само. К.і.н. (2007), доцент каф. всесвітньої історії та міжнародних відносин.

Учасниця ІХ Сходознавчих читань А. Кримського (Київ, 2005).

Твори: Боротьба європейських держав за ринки Леванту у XVI столітті // Історичні записки: Зб. наук. праць. – Вип. 2. – Луганськ, 2004; Приєднання Англії до капітуляційного режиму в Османській імперії та створення Левантійської компанії // Там само. – Вип. 5. – Луганськ, 2005; Історіографія англо-турецьких відносин другої половини XVI – початку XVII століть // Там само. – Вип. 8. – Луганськ, 2005; Встановлення дипломатичних відносин між Англією та Османською імперією (остання чверть XVI століття) // Вісник Луганського пед. ун-ту імені Тараса Шевченка – № 14 (94). – Луганськ, 2005.

Й

ЙОАННИКІЙ (світське ім'я **Галятовський**) (бл. 1620, Волинь – 12.01.1688, м. Чернігів) – церковний діяч, вчений, письменник.

У 40-і рр. XVII ст. навчався в Києво-Могилянській академії, з 1655 викладав там само. У 1658–59 – ректор академії й ігумен Київського братського монастиря, а з 1669 – архімандрит Чернігівського Єлецького монастиря. Багато працював як теолог і письменник-полеміст, брав активну участь в антиісламській полеміці другої половини XVII ст., писав книжною українською та польською мовами. Відомі також збірка проповідей та посібник з гомілетики “Ключ розуменія” (1659). Трактат “Месія правдивий” (1659) спрямований проти іудаїзму, особливо, проти вчення Шабатая Цві. Османська експансія, що в Європі викликала антиісламську полеміку в середовищі християнських вчених, для України була прямою загрозою. Три трактати антиісламського спрямування, написані польською мовою, побудовані на неточностях і перекрученнях, запозичених із західноєвропейських джерел, і відзначаються патріотизмом і закликами поборювати турецьку агресію. У 1690 на його твори разом з творами інших українських вчених (П. Могили, І. Гізеля, С. Полоцького та ін.) було накладено анафему на Московському соборі.

Автор бл. 20 праць.

Твори: Łabędź z piorami swemi, z darami boskimi Chrystus prawowiernemu narodowi chrześcijańskiemu łabędziwym piorem swej mądrości boskiej wypisuje przyczyny dla których długo trwa na świecie secta mahometańska y dla których wiele narodow przyjeli zakon Mahometow... – Новгород-Сіверський, 1679; Alphabetum rozmaitym heretykom, niewiernym dla ich nauczenia y nawrocenia do wiary katolickiej od prawowiernych katolików napisane... – Чернігів, 1681; Alkoran Mahometow, nauką heretycką, y żydowską, y pohańską napelniony ... od koheletha Chrystusowego rozproszony y zgladzony. – Чернігів, 1683.

Літ.: Києво-Могилянська академія в іменах. XVII–XVIII ст. Енциклопедичне видання. – К., 2001; Українські письменники. Біобібліографічний словник. – Т. 1. – К., 1960; Чепига І.П. Йоаннікій Галятовський – проти турецько-татарської агресії // Радянське літературознавство. – 1963. – № 2. – С. 112–118; Шолом Ф.Я., Чепига І.П. Произведения Иоанникія Галятовского на польском языке // Труды Отдела древнерусской литературы. XXV. Памятники русской литературы X–XVII вв. – М.–Л., 1970. – С. 321–324; Сумцов Н.Ф. Иоанникій Галятовский. (К истории южнорусской литературы XVII века) // КС. – 1884. – Т. VIII (январь–апрель); Nosowski, Jerzy ks. Polska literatura polemiczno-antyislamiczna XVI, XVII i XVIII w. – Zeszyt 2. – Warszawa, 1974.

Ю. Кочубей

К

КАГАРОВ Євген Георгійович (Єгорович) (1882, м. Тифліс – квітень 1942, м. Єсентуки) – історик, філолог, релігієзнавець, культуролог, етнограф.

Закінчив іст.-філол. ф-т Новоросійського ун-ту. У 1911–12 – приват-доц. там само. Магістр (1913), д-р класичної філол. (1920) Протягом 1912–14 – приват-доц., а з 1914 – екстраординарний проф. каф. класичної філол. Харківського ун-ту. З 1925 – проф. каф. етнографії Ленінградського ун-ту. З 1926 працював наук. сп. музею при Ін-ті антропології, зав. Кабінетом по історії Європи та Кавказу, брав участь у роботі Держ. академії історії матеріальної культури. Основні роботи присвячені давньогрецькій релігії. Проте, серед його численних наук. інтересів важливе місце займало вивчення історії культури та релігії народів стародавнього Сходу. Низку наукових праць дослідник присвятив проблемам, пов'язаним з історією египтології, папірологією, візантологією, семітологією та етнографією східних народів СРСР.

Помер через місяць після евакуації з блокадного Ленінграда.

Твори: Религия Древнего Египта. – СПб., 1906; Адольф Эрман (По поводу шестидесятилетней годовщины со дня рождения). – Харьков, 1914; Прошлое и настоящее египтологии. – Сергиев Посад, 1914; Религия умирающего и воскресающего бога. – Ленинград, 1929. – 29 с.; Иностранная литература по этнографии Кавказа за последние 10 лет // Советская этнография. – 1936. – № 4/5. – С. 274–276; Новые материалы по истории классовой борьбы в древнем мире в III–II веке до н.э. // ИЖ. – 1940. – № 10. – С. 82–87.

Лит.: Кадеев В.И. Профессор Харьковского университета Е.Г. Кагаров // Проблемы истории и археологии Украины: Тез. Докл. – Харьков, 1997. – С. 41–42; Кадеев В.И. Евгений Георгиевич Кагаров – профессор Харьковского университета / Библиографический указатель. – Харьков, 1997. – 32 с.; Кадеев В.И. Профессор Харківського університету Євген Георгієвич Кагаров // Древности – 1997–1998. – Харьков, 1999. – С. 182–186; Фролов Э.Д. Русская наука об античности. Историкографические очерки. – СПб., 1999. – С. 298–299; Письма Е.Г. Кагарова к П.А. Флоренскому / Подгот. публ. П.В. Флоренского и С.Б. Шоломовой // Вопросы философии. – 2000. – № 12. – С. 136–161.

А. Зелінський

КАЛИНОВИЧ Михайло Якович (13.10.1888, с. Жахнівка Брацлавського пов. Подільської губ., нині Тиврівського р-ну Вінницької обл. – 16.01.1949, м. Київ) – вчений в галузі мовознавства, давньоіндійської філології, загального і українського літературознавства, акад. НАН України (1939).

Народився в родині священика. Закінчив іст.-філол. ф-т Ун-ту св. Володимира (1912) і був залишений проф. стипендіатом. Протягом 1913–14 стажувався у Лейпцизькому ун-ті, виїздив у наук. відрядження до Мілана, Парижа, Ріо-де-Жанейро, Монтевідео, Буенос-Айреса, Лондона, де збирав матеріал для магістерської дисертації.

Після повернення до Києва (1915), склав магістерські іспити і наступного року розпочав педагогічну діяльність в Ун-ті св. Володимира як приват-доц. каф. порівняльного мовознавства і санскриту.

У 1921–33 зав. каф. загального мовознавства Київ. ВІНО. З 1924 проф. Викладав вступ до загального мовознавства, порівняльну граматику індоєвропейських мов, санскрит, готську мову, історію давньоіндійської літератури. З середини 1920-х працював у системі ВУАН: член-співробітник філол. секції соціально-екоп. відділу Ін-ту української наукової мови, а також член академічних Комісій: для складання словника української живої мови, Правописно-термінологічної, Діалектологічної.

Протягом 1924–29 – працював штатним сп. Науково-дослідної каф. мовознавства, в 1930–49 – зав. відділом загального мовознавства Ін-ту мовознавства АН УРСР, у 1939–44 – директор, а також академік-керівник відділу суспільних наук АН УРСР. Під час Великої Вітчизняної війни разом з АН евакуювався спочатку до Уфи (1941–43), згодом до Москви (1943–44). В 1944 нагороджений орденом Трудового Червоного Прапора.

Автор понад 50 наукових праць.

Твори: Природа и быт в древнеиндийской драме. – Киев, 1916. – 48 с.; Бхавабхутти Шрикантха // Унив. изв. – К., 1918. – № 1–2. – С. 1–22; Концентри індійського світогляду // Література, I. – К., 1928. – С. 88–113; Вступ до мовознавства. – К., 1940. – 109 с.; Як виникла людська мова. – К., 1946. – 24 с.; Походження мови // Вісті АН УРСР. – К., 1946. – № 5–6. – С. 56–58.

Літ.: Булаховський Л.А. Михайло Якович Калинович (Некролог) // Мовознавство. – 1949. – Т. 8. – С. 100–102; Булаховський Л.А., Білодід І.К. Михайло Якович Калинович (Некролог) // Вісник АН УРСР. – К., 1949. – № 2. – С. 71–72; Ржевська В.Є. М.Я. Калинович // Українська мова в школі. – 1954. – № 1. – С. 25–29; Калинович Михайло Якович // Булахов М.Г. Восточнославянские языковеды. –

Минск, 1977. – С. 250–251; Мельничук О.С. Академік М.Я.Калинович // Мовознавство. – 1978. – № 6. – С. 85–87; Калинович Михаил Яковлевич // История Академии наук Украинской ССР. – К., 1979. – С. 698; Жлуктенко Ю.О., Мельничук О.С., Сунцова І.П. Академік М.Я. Калинович – учений, педагог, людина // Мовознавство. – 1988. – № 5. – С. 3–8; Жлуктенко Ю.О. Михайло Якович Калинович. – 1991. – 74 с.; Інститут мовознавства ім. О.О. Потебні НАН України: 1930–2005. – К., 2005. – С. 458–459.

*Архіви: ЦДАМЛМ України, ф. 54, оп. 1.
Т. Щербань*

КАНГІЄВА Едіс Меметівна (28.07.1981, м. Самарканд) – тюрколог, кримиознавець.

Закінчила Таврійський нац. ун-т (2004). Аспірантуру там само (2007), к.і.н. (2008). В 2003 працювала екскурсоводом в Бахчисарайському історико-культурному заповіднику; 2004–05 – вчитель історії у Кримській республіканській гімназії-інтернаті для обдарованих дітей; у 2006–07 – у Кримському інженерно-пед. ун-ті на кафедрі історії. Викладала курси етнології і фольклору народів України і Криму. З 2008 – в ІМФЕ ім. М.Т. Рильського НАН України.

Брала участь у семінарі “Малые народы и этнические группы: крымские татары” (Варшава, 2003); сесії “Татари у Польщі, Литві, Білорусі” (Польща, 2004).

Твори: Крымоведение на страницах тюркоязычных периодических изданий крымскотатарской диаспоры. – К.–Симферополь, 2007. – 424 с. (Библиография крымоведения; Вып. 10); Авторский коллектив журнала крымскотатарской общины в эмиграции «ЕтеІ»: Опыт пропедевтической характеристики // Литература та культура Полісся. – Ніжин,

2004. – Вип. 27: *Регіональна історія та культура в українському та східноєвропейському контексті.* – С. 220–226; *Журнал кримськотатарської громади в еміграції «Etel» як джерело до вивчення історії національно-визвольного руху кримських татар // Зб. пр. Науково-дослідного центру періодики / Львівська наук. б-ка ім. В. Стефаника НАН України.* – Львів, 2004. – Вип. 12. – С. 482–495; *Из истории периодической печати крымских татар // Проблемы интеграции науково-освітнього потенціалу в державотворчому процесі.* – Тернопіль, 2004. – Вип. 3. – С. 191–196; *Периодические издания крымскотатарской диаспоры как средство популяризации истории и культуры // Ученые записки Таврического нац. ун-та им. В.И. Вернадского. Сер.: История.* – 2005. – Т. 18 (57), № 1: Спецвыпуск: *Историческое краеведение Крыма на рубеже столетий: Вопросы истории крымоведения и охраны памятников: Сборник научных трудов в честь 150-летия со дня рождения Арсения Ивановича Маркевича.* – С. 73–80; *Журнал «Kitap» как явление общественно-политической и культурной жизни диаспоры крымских татар в Турции // Проблемы интеграции науково-освітнього потенціалу в державотворчому процесі.* – 2006. – Вип. 4. – С. 198–204; *Періодичні видання кримських татар у Європі та США // Проблемы истории Украины XIX – початку XX ст. / Ін-т історії України НАН України.* – К., 2006. – Вип. 12. – С. 268–279; *Періодичні видання кримськотатарської діаспори в Туреччині // Историчний журнал.* – 2007. – № 1. – С. 52–62.

Літ.: Сеитова Э. Эдие Кангиева пополнила ряды ученых историков // *Голос Крыма.* – 22.08.2008. – С. 2; *Кочубей Ю.М. Путівник для дослідження Криму / Рец. на: Кангиева Э. Крымоведение на страницах тюркоязычных периодических изданий крымскотатарской диаспоры.* К., 2007 // *СС.* – 2009. – № 2. – С. 175–177.

КАПРАНОВ Сергій Віталійович (31.01.1963, м. Дубоссари (Молдова)) – культуролог, релігієзнавець, японіст.

Закінчив НаУКМА, магістр культурології (1998). К. філос. н. (2002). Ст. н. сп. (2011). Працює в Ін-ті сходознавства ім. А.Ю. Кримського НАНУ, ст. наук. сп. За сумісництвом викладає у НаУКМА, Міжнародному Соломоновому ун-ті, ун-ті “Східний світ”. Лауреат премії Миколи Кравця (НаУКМА) (1995).

Брав участь у 35-му Міжнародному конгресі ICANAS в Будапешті (1997); VIII та X Міжнародних конференціях Європейської асоціації японознавців (EASJ) в Будапешті (1997) та Варшаві (2003); XIX світовому конгресі Міжнародної асоціації історії релігії (IAHR) у Токіо (2005); 6-му міжнародному симпозиумі Міжнародного наук. т-ва сінто (International Shinto Foundation) в Токіо (2000); I, II, IV Торчинівських читаннях у Санкт-Петербурзі (2004, 2005, 2007); а також інших наукових форумах у Шанхаї (2005); Бухаресті (2006) тощо.

Має більше 100 опублікованих праць.

Твори: “Ісе моногатарі” як пам’ятка японської релігійно-філософської культури доби Хейан. – К., 2004. – 168 с.; *Просторова структура картини світу класичної японської культури (на матеріалі “Ісе моногатарі”) // Сходознавство.* – 1999. – № 7–8. – С. 92–106; *Храм Сумійосі-тайся та японська культура // СС.* – 2001. – № 1. – С. 121–136; *“Ісе-моногатарі дзуйно” у світлі трансперсональної психології // Дослідження цивілізації Сходу та Заходу: історія, філософія, філологія. До ювілею Олени Огневої.* Зб. ст. – К., 2004. – С. 119–122; *Сакральні центри школи Ніцїрена в Японії (гора Мінобу та Ікегамі Хоммондзі) // Matice*

теріум. – Вип. 19. Культурологія. – К., 2005. – С. 33–40; Просторова структура святилища Сумійосі-тайся // Національний ун-т “Києво-Могилянська академія”. Наук. записки. – К., 2006. – Том 49. Теорія та історія культури. – С. 56–62.

КАПУСТІН Андрій Іванович – див. **АНТОНІН**

КЕЗМА Тауфік Гаврилович (Тауфік Джубраїль) (07.07.1882, м. Дамаск (Сирія) – 09.04.1958, м. Київ) – арабіст, іраніст, тюрколог, педагог, перекладач.

Навчався в семінарії Російського Палестинського т-ва (Назарет) (1892–96); у Київській духовній семінарії (1896–1902), закінчив КДА (1906), д-р богослов'я (1906). З 1907 працював в Ун-ті св. Володимира, з 1913 – викладав арабську і турецьку мови в Київському комерційному ін-ті, у 1914 відряджений до Персії для вдосконалення перської мови. 1918–25 викладав у Близькосхідному ін-ті (пізніше Ін-т зовнішніх зносин, з 1924 – Торговельно-промисловий технікум). З 1918 тісно співробітничав з А. Кримським у ВУАН: працівник з окремих доручень іст.-філол. каф., з 1920 – в Кабінеті арабо-іранської філол., з 1924 – штатний сп., у 1929–30 наук. сп. Тюркологічної комісії. Водночас з 1926 був членом Київської філії ВУНАС і викладачем арабської мови на курсах східних мов, для слухачів яких створив і видав літографічним способом підручник. У 1930 був звільнений з Академії як такий, що не пройшов “чистку” і до 1939 працював на різних роботах. Відновився в ун-ті і працював до 1952 з перервою на воєнні роки, вів факультативні заняття. З 1948 призначений проф., але затверджений не був. Займався також пере-

кладацькою діяльністю, опублікував переклади новел Махмуда Теймура “Що бачать очі” (К., 1957, у співавт.) та Михаїла Нуайме “Знатні” (1958), кілька новел М. Нуайме у перекладі рос. мовою включено до збірки “Ливанские рассказы” (М., 1959), низка перекладів залишилися в рукописах. Брав участь у I та II сесіях Асоціації арабістів СРСР. В арабських ж. опублікував статті про Г.Ю. Крачковського, А.Ю. Кримського, В.В. Бартольда, С.Ф. Ольденбурга.

Твори: Сборник турецких рассказов и пословиц со специальным к ним словарем. Пособие для чтения студентам Киевского Ближне-Восточного института. – К., 1918 (соавт. В.С. Щербина); Элементарные основы грамматики арабского языка в популярном изложении. – К., 1928; Посібник з турецької мови випустив літограф. способом (у співавт.) у 1918. Переклав Оповідання арабського історика Абу Шоджі Рудраверського XI ст. про те, як охрестилася Русь. – К., 1927 (спільно з А. Кримським).

Літ.: Ковалівський А.П. Тауфік Гаврилович Кезма // УДЖ. – 1958. – № 4. – С. 112–115; Кочубей Ю.М. Він прокладав мости дружби // Всесвіт. – 1982. – № 12. – С. 162–165; Рибалкін В.С. Кезма Тауфік Гаврилович // УЛЕ. – Т. 2. – К., 1990. – С. 443; Кочубей Ю.М., Матвєєва Л.В. Тауфік Гаврилович Кезма // Близькосхідний кур'єр. – 1998. – № 2. – С. 37–40; Люди и судьбы. – СПб., 2003. – С. 198–199.

Ю. Кочубей

КЕКЕЛІДЗЕ Корнелій Самсонович (02.04.1879, с. Тобанієрі, нині Ванського р-ну Грузії – 07.06.1962, м. Тбілісі), – літературознавець, історик, візантолог-археолог, акад. АН ГрузРСР (1941).

Походив з родини причетника Самсона Кекелідзе. Навчався у Кута-

їському чотирикласному духовному уч-щі (1886), закінчив Тифліську духовну семінарію (1900), КДА (1906), був залишений проф. стипендіатом як один з найкращих студентів. Кандидат (1906), магістр богослов'я (1908), д-р філол. н. *honoris causa* (1935).

Працював інспектором Тифліського жіночого єпархіального уч-ща (1906); ректором Тбіліської духовної семінарії (1916–18), проф. богослов'я й історії християнської церкви на Тифліських вищих жіночих курсах (1913–18). У 1920–30-х підтримував наук. контакти з сп. ВУАН. Обстоював ідею автокефалії груз. церкви. Один з засновників Кавказького ун-ту у Тифлісі (1918), у 1918–1962 – проф., зав. каф. давньогрузинської літератури, декан іст.-філол. (згодом пед.) ф-ту (1920–25), проректор з навчальної частини (1925–30), завідувач Музеєм старожитностей при ун-ті (згодом – Кабінет історії грузинської літератури ім. К. Кекелідзе), директор НДІ ім. Ш. Руставелі при ун-ті (1937), професор-декан Тбіліського пед. ін-ту (1932–33), член Грузинського т-ва історії й етнографії (член дирекції з 1909). Член Державної вченої ради (1933–35). Директор Ін-ту грузинської літератури ім. Ш. Руставелі АН ГрузРСР (1942–49). Відзначений Почесною грамотою ЦВК Грузії (1938), нагороджений орденами Леніна (1954), Трудового Червоного Прапора (двічі – 1945), медалями. Засл. діяч науки Грузинської РСР (1943). Член Спілки письменників Грузії (1942).

Знавець давньогрузинської церковної літератури та літургії, вивчав і публікував важкодоступні фонди давньогрузинських рукописів з науковими коментарями. Опублікував пам'ятки візантійської літератури, втрачені в оригіналі, але збережені у

грузинських перекладах. 1912 під час відвідування Гелатського монастиря зробив найважливіше відкриття в історії візантійської літератури: знайшов агіографічний збірник, переписаний у 1560-і при абхазькому католикоі Євдемоні I (Чхетідзе), який містив переклад груз. мовою житій святих, що належав перу Сімеона Метафраста та його послідовника Іоанна Ксифіліна. Таким чином, у груз. перекладі був знайдений повний корпус метафрастичних творів Іоанна, доти невідомий (праця “Візантійська метафрастика та грузинська література” 1947, груз. мовою, відзначена першою премією Тбіліського ун-ту). Зокрема К. були досліджені й оприлюднені цінні відомості груз. писемних джерел про св. Максима Сповідника.

Твори: Етюди з історії давньогрузинської літератури”. Т. 1–12. – Тб., 1945–74 (груз. мовою); Иерусалимский канонарь VII века: Грузинская версия. – Тифлис, 1912. – VII, 346 с. (праця відзначена Им. АН Ахматовською премією); Грузинская версия арабского Жития св. Иоанна Дамаскина // Христианский Восток. – 1915. – Т. 3. – Вып. 2. – С. 119–174; Памятники древнегрузинской агиографической литературы. – Тб., 1956. – 108 с.; История грузинской литературы. – Т. 1–2. – 1923–1924; 4 вид. – 1958–1960 (груз. мовою); Эпизод из начальной истории египетского монашества // Труды КДА. – 1911. – № 2. – С. 177–195; № 3. – С. 335–364; Сведения грузинских источников о преподобном Максиме Исповеднике // Там само. – 1912. – № 9. – С. 1–41; № 11. – С. 451–486.

Лит.: Дмитриевский А., Глаголев А., прот. / Рец. на рукописные работы К. Кекелидзе “Литургические грузинские памятники в отечественных книгохранилищах и их научное значение” // Труды КДА. – 1904. – № 10. – С. 306–317; Авалиани О.Л. К вопросу о значении грузиноведе-

ния и влияние Византии на Грузию [Рец.] // *Богословский вестник*. – 1910. – Т. 1. – № 1. – С. 166–175, № 2. – С. 334–345; Марр Н. Я. / Рец. на: Кекелидзе К. *Иерусалимский канонарь VII века: Грузинская версия*. Тифлис, 1912 // *Христианский Восток*. – 1912. – Т. 1. – С. 114–122; Дмитриевский А.А. *Древний Святогробский Иерусалимский устав и содержащаяся в нем служба праздника Рождества Христова в Вифлееме* [Рец.] // *Сообщения Императорского Православного Палестинского общества*. – 1913. – Т. XXIV. – С. 34–48; Латышев В.В. *Четырнадцать Иоанна Ксифилина* [Рец.] // *Известия Императорской Академии наук. Ист.-филол. отд.* – 1913. – Т. XIV. – С. 231–240; Peeters P. Cornelius Kekelidze. *Monumenta Hagiographica Georgica. Pars prima. Keimena. Tom 1, Janiarium, Februarium, Martium, Aprilem et Majum Mensem continens, sumptibus Rossicae Academiae Scientiarum. Tiflis, 1918, in-8, XLVIII.* – 351 p. (En Georgian) // *Analecta Bollandiana*. – 1925. – Т. XLIII. – P. 379–383; Корнелий Кекелидзе [Некролог] // *Лит. газета*. – 1962. – 14 июня; Garitte G. *Bibliographie de K. Kekelidze († 1962)* // *Le Muséon: Revue d'Études orientales (Tijdschrift voor orientalisme)*. – Paris, 1963. – Т. LXXI. – S. 443–480 (наведено прижиттєву бібліографію); Корнелий Кекелидзе (1879–1962): *Библиография* / Сост. С.И. Кубанейливили, Э.Г. Долидзе. – Тб., 1979. – 226 с.; Хинтибидзе Э.Г. *Вопросы византийско-грузинских литературных взаимоотношений в исследованиях К.С. Кекелидзе*. – Тб., 1979; *Рукописное наследство русских византистов в архивах Санкт-Петербурга* / Под ред. И.П. Медведева. – СПб., 1999. – С. 245–251.

А. Пучков, О. Файда, А. Чібалашвілі

КЕРІМОВ Ісмаїл Асанович (03.10.1955, с. Булунгур 1 Самаркандської обл. (Узбекистан)) – тюрколог.

Закінчив ф-т російської та кримськотатарської філології Ташкентського пед. ін-ту (1978). У 1978–93 працював там само – лаборант, аспірант, викладач, зав. каф. кримськотатарської мови та літератури. К. філол. н. (1989), д. філол. н. (1999, Казахстан; 2011, Україна). 1993–98 – доцент кафедри кримськотатарської літератури Сімферопольського ун-ту. 1994–98 – декан філол. ф-ту Кримського індустріально-педагогічного ін-ту. З 1994 – зав. каф. кримськотатарської та турецької літератури там само. З 2004 – директор НДЦ кримськотатарської мови, літератури, історії та художньої культури.

Член НСПУ. Заслужений діяч освіти АРК, лауреат премії імені Ісмаїла Гаспринського Республіканського фонду культури.

Автор 2 монографій та біля 300 наук. статей.

Твори: Теренлик (Творческий путь Умера Ипчи): Монография. – Ташкент, 1988. – 144 с.; XIX асырнынъ сонъу ве XX асырнынъ башында къырымтатар бедий сёзюннъ эврими. (Эволюция крымскотатарского художественного слова в конце XIX и начала XX века): Монография. – Симферополь, 1998. – 184 с.; Медений эснас: 1920–1938. (Поступь национальной культуры. По материалам газет «Енъи дюнья» и «Яш къувет») / Сбор и компоновка материала, транслитерация с арабицы и латиницы, глоссарии, комментарии, словарь трудных слов, словарь псевдонимов крымскотатарских писателей довоенного времени, вступительная статья. – Симферополь, 1997. – 496 с.; Гаспринскийнинъ «джанлы» тарихи. (По материалам газеты «Терджиман» 1883 – 1914) / Сбор и компоновка материала, транслитерация с арабицы, глоссарии, комментарии, архивные материалы, словарь трудных слов, вступительная статья. – Акъмесджит, 1999. – 408 с.

І. Дрига

КИСЕЛЬОВА Марія Олександрівна (1905, м. Москва – 11.09.1984, м. Львів) – фахівець з новітньої історії Китаю.

Закінчила Московський ін-т сходознавства (1936). К.і.н. (1949), дис. на тему: “Японська агресія в Китаї та героїчна оборона Шанхаю (січень–березень 1932 р.)”. У 1950–56 працювала у Львівському пед. ін-ті, у 1956–61 – доц. каф. нового часу Львівського ун-ту.

Автор 10 наук. праць.

Твори: Мао Цзедун. – М., 1949.

Літ.: Козицький А. Дослідження історії країн Азії та Африки у Львів. ун-ті (др. пол. 40-х – 60-і рр. ХХ ст.) // Вісн. Львів. ун-ту. Сер. історія. – 2002. – Вип. 37. – Ч. 1.

А. Козицький

КІКТЕНКО Віктор Олексійович (28.10.1971, м. Суми) – китаєзнавець.

Закінчив іст. ф-т Сумського пед. ін-ту (1995), аспірантуру Ін-ту сходознавства ім. А.Ю. Кримського НАН України (1998). Працює там само: з 2006 – зав. від. Далекого Сходу. К.і.н. (1999), ст. наук. сп. (2003). У 1998–99 викладав в Ін-ті “Схід–Захід” при Київському лінгвістичному ун-ті, у Міжнародному Соломоновому ун-ті, Ін-ті східної лінгвістики і права. У 2006–07 – асистент проф. Ін-ту Росії Нац. політ. ун-ту (Чженчжи дасюе, Тайвань).

Стипендіат НАН України для молодих вчених (1999).

Учасник II–XI Сходознавчих читань А. Кримського (1998–2007); I Торчинівських читань у С.-Петербурзі (2004); а також китаєзнавчих конференцій у Києві (2002, 2003), на Тайвані (2004, 2007); Парижі–Алмати (2007).

Автор більше 90 опубл. праць.

Твори: Визначення категорії первісної сутності Піднебесної // СС. – 1996. – № 2. – С. 45–58; Семантичне визначення суб'єкту висловлювання на підставі текстологічного аналізу “Дао де цзін” // Там само. – 2003. – № 2. – С. 22–30; Нарис з історії українського китаєзнавства. XVIII – перша половина ХХ ст.: дослідження, матеріали, документи. – К., 2002. – 194 с.; Научная биография Джозефа Нидэма: путь от биохимии к синологии // Восток–Запад. Историко-литературный альманах: 2003–2004. К 85-летию С.Л. Тихвинского / Под ред. акад. В.С. Мясникова. – М., 2005. – С. 289–298; Концепція історії науки Джозефа Нідема в працях китайських вчених та антинідемовський підхід Цянь Веньюаня // Китайська цивілізація: традиції та сучасність. Зб. статей. – К., 2007. – С. 26–42; Формирование компаративного метода и история науки традиционного Китая Джозефа Нидэма // Мировые цивилизации и Казахстан. – Алматы, 2007. – С. 287–296; Историко-философская концепция Джозефа Нидэма: китайская наука и цивилизация (философский анализ теоретических подходов) / Под общ. ред. акад. В.С. Мясникова. – М., 2009. – 528 с.

КІРІМОВ Таїр Нуридинович (03.06.1977, с. Бешкутан Булунгурского р-ну Самаркандської обл. (Узбекистан)).

Закінчив філол. ф-т Кримського інженерно-педагог. ін-ту (2001); аспірантуру там само (2006). К. філол. н. (2009). З 2001 – викладач каф. кримськотатарської та турецької літератури та гол. редактор «Научного бюллетеня» там само. З 2006 – співробітник НДЦ кримськотатарської та турецької літератури.

Член НСПУ (2003).

Твори: Творческое наследие Джемля Керменчикли. (Первая треть ХХ века):

Монографія. – Симферополь, 2007. – 164 с.; Керменчли Джемиль. Ма-бихиль-ифтихарым – кьырымлыктыр меним гьурурым / Терт. эт. Т.Н. Киримов. – Акъмесджит, 2005. – 135 с.; Исмаил Гаспринский. Арслан-кьыз. Кунь догъды: Миллий романлар. – Акъмесджит, 2004. – 188 с. (співавт. Ю.У. Кандимов).

І. Дрига

КІРНОСОВА Надія Анатолі-Ківна (05.11.1976, м. Дніпропетровськ) – філолог, викладач китайської мови.

Закінчила Дніпропетровський ун-т (1999), магістратуру НаУКМА (2001), аспірантуру там само. К. філол. н. (2006). Член Української асоціації сходознавців.

Твори: Романи “Мандрівка на Захід” У Чен-еня та “Шлях паломника” Джона Баньяна // Вісник Київського міжнародного ун-ту. Сер.: Літературознавчі студії. – Вип. 4. – К., 2002. – С. 260–268; Паломницька проза у контексті перегляду традицій // СС. – 2003. – № 1. – С. 133–141; Жанрові і стильові особливості паломницької прози в англійській та китайській літературах (порівняльна характеристика) // Наук. записки Києво-Могилянської академії. Гуманітарні науки. – Т. 22. – Ч. 1. – К., 2003. – С. 3–7; Йоу-цзі (“Мандрівні нотатки”) / Пер. з кит. Кірносова Н.А. // Вісник “ORIENTALIS” Київського міжнародного ун-ту. – Вип. 1. – К., 2004. – С. 500–506; До проблеми генези китайського роману (на прикладі роману У Чен-еня “Мандрівка на Захід”) // Вісник міжнародного ін-ту лінгвістики і права. Сер.: Літературознавчі студії. – К., 2001. – С. 28–33; Путешествие к истокам // Культурное пространство путешествий. Тезисы форума. 8–10 апреля 2003 г. – СПб., 2003. – С. 273–275; Практична граматики китайської мови. – К., 2007.

КЛАУЗНЕР Йосип Львович (Юксиф Гедалія) (1874, с. Олькеники Віленської губ., нині Литва – 1958, м. Єрусалим) – семітолог і гебраїст, літературний критик, суспільний діяч.

Народився в заможній єврейській родині, 1885 разом з батьками переїхав до Одеси, де здобув середню освіту. 1896–1902 навчався на філос. ф-ті Гейдельберзького ун-ту. Вивчав семітські мови (іврит, арабську, ефіопську, сирійську), а також ассирійський клинопис під керівництвом К. Бецоляда. Слухав лекції по філософії – Куно Фішера та Пауля Вензеля, по всесвітній історії – Еріха Маркса. Закінчив ун-т з відзнакою “summa cum laude” (1902). Його докт. дис. вийшла друком 1904 в Берліні, здобула схвальні відгуки Е. Шюрца і Ж. Галеві. Продовженням дис. є монографія “Історія єврейської месіанології” (Краків, 1909). З 1903 жив у Варшаві, де редагував наук.-літ. ж. на івриті “Хашилоах”. В ньому друкував наук. розвідки з епіграфіки, переклади давніх текстів з арабської та ефіопської мов, розшифровку надпису царя Ассирії Санхереба з розгорнутим історико-лінгвістичним коментарем. Викладав історію Стародавнього світу в різних середніх учбових закладах. У 1917 був запрошений до викладання спочатку на Одес. вищих жіночих курсах, згодом – до Новорос. ун-ту. У весняному семестрі 1918 читав історію Сходу. Окрім наук.-пед. роботи провадив велику громадську роботу в лавах сіоністського руху, був учасником всіх конгресів, починаючи з Базельського. В кінці 1919 емігрував до Палестини, де продовжив наук. дослідження в царині стародавньої культури Передньої Азії. Один із засновників Академії івритської мови (Va’ad ha-Lashon), в новоствореному

Єрусалимському ун-ті очолив каф. івритської літератури, з 1944 – каф. іст. Другого Храму, продовжив випуск ж. “Хашилоах” (1921–26), був гол. ред. “Encyclopaedia Hebraica” (1950–58).

Утвердився як один з провідних теоретиків історичного напрямку в світовій біблеїстиці, знавець життя Ісуса Христа. В сучасному Ізраїлі шанується як видатний учений світового рівня. 1947 обраний почесним членом Американської академії мистецтв і наук, 1958 нагороджений Національною премією Ізраїлю.

Бібліографія його публікацій сягає кілька сотень нім., рос. мовами, після еміграції – переважно на івриті (деякі твори перекл. англ.). 1946 опублікував автобіографію (розширене видання 1955).

Твори: Die messianischen Vorstellungen des Jüdischen Volkes in Zeitalter der Tannaiten. – Berlin, 1904; Еврейская история. – Т. 1–2. – Одесса, 1909; Происхождение и характер древнееврейской письменности. – Одесса, 1911; Ново-Еврейская литература (1785–1910). 2-е изд. – Одесса, 1912 (1-е вид. нім. мовою, Гейдельберг, 1899); Сущность еврейской этики: Лекция. – Одесса, 1916; Jesus of Nazareth. – Jerusalem, 1925; History of Modern Hebrew Literature. – Jerusalem, 1932; From Jesus to Paul. – Jerusalem, 1943; Когда нация борется за свою свободу. Сб. статей. – Иерусалим, 1978.

Лім.: Еврейская энциклопедия. – СПб., б.г. – Т. 9. – С. 542; Мифы народов мира: Энциклопедия. – М., 1987. – Т. 2. – С. 601; Урсу Д.П. З історії сходознавства на Півдні України // СС. – 1994. – № 1–2. – С. 140–141; Encyclopaedia Judaica. – Jerusalem, s.d. – Т. 10. – P. 1091–1095; Hausmann G. Universität und städtische Gesellschaft in Odessa. – Stuttgart, 1998. – S. 458–459; Урсу Д.П. Одесские годы Йо-

сифа Клаузнера // Дерибасовская–Ришельевская: Одесский альманах. – Одесса, 2009. – Вып. 36. – С. 34–58.

Архиви: ДАОО, ф. 45, оп. 19, спр. 111 (автобіографія); ф. 334, оп. 3, спр. 7658, 7678; оп. 5, спр. 17.

Д. Урсу

КЛЯВЕК (Klawek) Алекси (11.05.1890, с. Рогожно Велькопольське Познаньського воєводства (Польща) – 22.11.1969, м. Краків (Польща)) – теолог, бібліїст, семітолог.

Закінчив Мюнстерський ун-т (1909), де в тому ж році здобув ступінь д-ра теології. 1913 висвячений на священника, 1913–14 – вікарій с. Вонесце (Познаньщина), 1918 – вікарій с. Гранув та Ридзин (Познаньщина). У 1919–23 викладав св. письмо в архієпископальній духовній семінарії в Познані. Габіліт. роботу “Версифікація Луки II. 1–20” захистив у Львівському ун-ті (1921). З 1923 – доц., 1929–39 – проф., у 1925–27 – декан теолог. ф-ту там само. З 1932 член Орієнталістичної комісії Польської АН у Кракові. Під час Другої світової війни ув’язнений німцями у Познані. 1945–54 – зав. каф. біблійних студій Старого Заповіту, 1948–52 – декан теолог. ф-ту в Ягеллонському ун-ті у Кракові. Його учнем був Кароль Войтила (Іоанн Павло II).

Автор 320 наук., наук.-поп. та публ. праць.

Твори: Zarys dziejów teologii katolickiej w Polsce. – 1948; Onomastyka biblijna. – 1961.

Лім.: Zaborski A. Prof. Dr Aleksy Klawek (1890–1969) // Przegląd Orientalistyczny. – Warszawa, 1971. – № 2 (78); Kapera Z.J. Bibliografia prac Księdza Aleksiego Klawka (1890–1960), Profesora UJK i UJ // Ruch Biblijny i Liturgiczny. – 1970. – № 23.

А. Козицький

КНАУЕР Федір (Фрідріх) Іванович (03.08.1849, с. Сарата Аккерманського пов. Бессарабської губ., нині Одеської обл. – 1918) – ін-долог, вчений в галузі порівняльного мовознавства, санскритології, давньоіндійської літератури.

Після закінчення учительської семінарії (1867) працював помічником вчителя в с. Тарутині (нині Одеська обл.), впродовж 1867–68 був домашнім вчителем у родині пастора в Сараті, в 1868 вчителював у Бердянській лютеранській школі, наполегливо займався самоосвітою.

В 1872–77 навчався на богословському ф-ті Дерптського ун-ту. Не відчувачи покликання до пасторського служіння, перейшов на іст.-філол. ф-т, де під впливом лекцій Л. Мейера та акад. Л. Шредера зацікавився порівняльним мовознавством і санскритом. В 1880 закінчив ун-т зі ступенем канд. порівняльного мовознавства і німецької мови, того ж року отримав звання ст. викладача Закону Божого і нім. мови.

В 1880 перебував у наук. відрядженні у Німеччині, де слухав лекції Дельбрюка з порівняльного мовознавства, Сіверса – з порівняльної граматики германських мов, Каппеллера – із санскриту, Вільгельма – із зендської мови в Єнському ун-ті, у Тюбінгенському ун-ті відвідував лекції Р. Ротта. 1882 захистив магістерську дис. У 1884 розпочав пед. діяльність в Дерптському ун-ті, того ж року захистив докт. дис. В 1885–1914 працював на каф. порівняльного мовознавства і санскриту Ун-ту св. Володимира: приват-доц., екстраординарний проф. (1886).

Твори: Вступительная лекция по сравнительному языковедению // Унив. изв. – К., 1885. – № 3. – С. 57–66; О раскопке нескольких курганов в Южной Бессара-

бии. – К., 1889. – 18 с.; Учебник для изучения санскрита. Грамматика. Тексты. Словарь (в соавт. с В.Ф. Миллером). – СПб., 1891. – 289 с.; Руководство к изучению санскрита (Грамматика, тексты и словарь) (в соавт. с В.Ф. Миллером). – СПб., 1891. – 158 с.; Das Mānava-Grhya-Sūtra nebst Commentar in kuzzer Fassung. – St. Peterburg, 1897. – Pp. 218; XIII международный съезд ориенталистов // ЖМНП. – 1904. – Ч. CCCLVI. – № 11. – Отд. 4. – С. 2–18; Учебник санскритского языка. Грамматика. Хрестоматия. Словарь. – Лейпциг, 1908. – 296 с.; Лекции по сравнительной грамматике индоевропейских языков, читанные в Киевском университете и на Высших женских курсах в 1912–1913 году. – К., 1913. – 371 с.

Літ.: Биографический словарь профессоров и преподавателей Юрьевского, бывшего Дерптского университета за сто лет его существования: 1802–1902. – Юрьев, 1903. – Т. 2. – С. 574–579; УРЕ. – К., 1961. – Т. 6. – С. 498; История отечественного востоковедения с середины XIX века до 1917 года. – М., 1997. – С. 26, 46, 47, 75; Щербань Т.О. Сходознавство у Київському університеті Св. Володимира: 1834–1918 // СС. – 2006. – № 4. – С. 77–79.

Арх.: ЦДАМЛМ України, ф. 149, оп. 1, спр. 16, арк. 36–37.

Т. Щербань

КОВАЛІВСЬКИЙ Андрій Петрович (01.02.1895, с. Розсохувате на Харківщині – 29.11.1969, м. Харків) – сходознавець, арабіст і історик.

Походив з давнього старшинського роду, з якого вийшло багато видатних державних діячів і науковців, серед яких був і його батько – відомий освітянин. Після закінчення гімназії поступив на матем. ф-т Харківського ун-ту, але займаючись математикою,

відвідував лекції з санскриту П.Г. Ріттера, а з литовської та давньогрецької мов Я.М. Ендзеліна, під впливом яких залишив математику і поступив до Лазаревського ін-ту східних мов (Москва), де протягом 1916–18 вивчав арабську мову та історію країн Сходу під керівництвом А.Ю. Кримського. Після закриття ін-ту повернувся до Харкова, закінчив іст.-філол. ф-т ун-ту (1922) і поступив до аспірантури при Науково-дослідній кафедрі історії української культури, яку очолював Д.І. Багалій. Працював там само: науковий співробітник (1924), з 1930 – завідувач сектору етнографії. Водночас викладав історію української літератури в вузах.

У 20-і рр. ХХ ст. опублікував низку праць про життя та творчість Г. Сковороди. Тоді ж його увагу привернула Туреччина, українсько-турецькі взаємини.

1925 разом з П. Тичиною започаткували сходознавчу секцію при Харківському науковому товаристві, яку очолив П.Г. Ріттер і яка в наступному році стала основою історично-філологічного відділу ВУНАС. З 1926 – член правління ВУНАС, відповідальний секретар ж. “Східний світ” – “Червоний схід” (1927–31), з 1930 – науковий співробітник по сектору Близького Сходу, керівник мовного семінару аспірантів та викладач арабської мови УНДІС’у. Після ліквідації УНДІС’у в умовах ідеологічних переслідувань у 1934 змушений був переїхати до Ленінграду, де розпочав працювати в Арабському кабінеті Ін-ту сходознавства АН СРСР під керівництвом Г.Ю. Крачковського. Вивчав арабські джерела зі стародавньої історії українського і інших східно-слов’янських народів. Його заслугою є переклад, дешифровка і коментування Меш-

хедського рукопису твору Ахмада ібн Фадлана – секретаря Посольства Багдадського халіфа ал-Миктадіра про подорож до країни волзьких булгар. 1937 без захисту йому було присуджено наук. ступінь к.і.н. У 1938 був заарештований і перебував у таборах до 1943, після звільнення повернувся до Харкова, з 1948 працював в ун-ті. Д.і.н. (1951), проф. (1953). Очолював каф. нової і новітньої історії (1951–63), каф. медієвістики (1964–69). Заслужений діяч науки України (1965).

Твори: Розвиток етничних поглядів Г. Сковороди у зв’язку з його життям. – Харків, 1924; Розписи мусульманського кладовища // СС. – 1928. – № 6. – С. 195–211; Путешествие Ибн-Фадлана на Волгу / Под ред. И.Ю. Крачковского. – М.–Л., 1939. – 133 с.; Книга Ахмеда Ибн-Фадлана о его путешествии на Волгу в 921–922 гг. / Стат., перев. и ком. – Харьков, 1956. – 345 с.; Антологія літератур Сходу / Упоряд., вступ. стаття та примітки А. Ковалівського. – Харків, 1961. – С. 9–122; Абу-л-Хасан’Алі ал-Мас’уді як учений // Уч. зап. [Харк. ун-ту] Т. 78: Труды іст. фак. – 1957. – Т.5.

Літ.: Беляев В.И., Винников П.Н. Арабистика и семитология на Восточном факультете // Востоковедение в Ленинградском ун-те. – Л., 1960. – С. 256; Побеленский Я.А. Андрей Петрович Ковалевский (К 70-летию со дня рождения) // Народы Азии и Африки. – 1965. – № 1. – С. 246–248; Андрей Петрович Ковалевский: Библиография. – Харьков, 1966; Андрей Петрович Ковалевский (Некролог) // УИЖ. – 1970. – № 2. – С. 158; Митряев А.И., Голубкин Ю.А., Лиман С.И. Медиєвістика в Харьковском университете // Вестник Харьковского университета. – 1991. – № 357. – Вып. 24. – С. 81–83; Черніков І.Ф. Всеукраїнська наукова асоціація сходознавства (1926–1931 рр.) // УІЖ. – 1991. – № 2. – С. 31–37; Авер-

бух С.И. Андрей Петрович Ковалевский – исследователь путешествия Ибн Фадлана на Волгу // Страны и народы Востока. – 1994. – Вып. 28. – С. 161–172; Rubina I. The author is not mentioned // The Ukrainian Quarterly: A Journal of East European and Asian Affairs. – 1985 (Fall Winter). – Vol. 16. – № 3-4. – P. 216–223; Митряєв А. Життєвий і творчий шлях видатного українського сходознавця А. Ковалівського // СС. – 1995–1996. – № 2–1 – С. 17–22; Люди и судьбы. Биобиблиографический словарь востоковедов – жертв политического террора в советский период (1917–1991) / Изд. подготовили Я.В. Васильков, М.Ю. Сорокина. – СПб., 2003. – С. 205–206; Циганкова Е.Г. Сходознавчі установи в Україні. Радянський період. – К., 2007. – 291 с.

І. Черніков, Е. Циганкова

КОЗАК Назар Богданович (30.08.1973, м. Львів) – мистецтвознавець, візантолог.

Закінчив Львівську академію мистецтв (1996). Працює у Ін-ті народознавства НАН України, наук. сп. відділу мистецтвознавства (1999) та в Львівському ун-ті доц. каф. історії середніх віків та візантології (2001). Канд. мистецтвознавства (2000), доц. (2007).

Учасник Міжнародної наукової конференції “Українське сакральне мистецтво XIII–XV ст.” (Львів, 1995), V Міжнародного конгресу українців (Чернівці, 2002).

Твори: *Образ і влада. Княжі портрети у мистецтві Київської Русі XI ст.* – Львів, 2007. – 156 с.; *Нововідкрита пам'ятка пластики княжої доби з території Михайлівського Золотоверхого монастиря // Записки Наук. т-ва ім. Шевченка.* – 1998. – Т. ССXXXVI. *Праці Комісії образотворчого та ужиткового мистецтва.* – С. 240–252; *Візантійські*

митці в Києві у XII ст. // *Вісник Львівського ун-ту. Сер. мистецтвознавство.* – 2003. – Вип. 3. – С. 146–160; *Втрачені фрагменти стінопису церкви св. Онуфрія в Лаврові // Бюлетень Львівського філіалу Національного науково-дослідного реставраційного центру України.* – 2007. – Вип. 9. – С. 34–43.

КОЗИЦЬКИЙ Андрій Михайлович (16.04.1970, м. Сокаль Львівської обл.) – історик.

Закінчив іст. ф-т Львівського ун-ту (1993), аспірантуру там само (1996). К.і.н. (1996). доц. (2002). Від 1997 – працює там само: асистент, з 2000 – доцент кафедри нової та новітньої історії. 2002 – стажувався в ін-ті орієнталістики Віденського ун-ту (Австрія). 2004–09 був науковим редактором “Наукових зошитів історичного факультету” (вип. 5–10). З 2007 – наук. редактор “Енциклопедії Львова”. Досліджує історію сходознавства у Галичині.

Автор понад 100 наукових публікацій, у тому числі біографічних нарисів присвячених дослідникам-сходознавцям Міхалові Боїму, Янові Гжегожевському, Стефанові Стасяку, Владиславові Котвичу та ін., а також понад 300 енциклопедичних статей.

Твори: *Новітня історія країн Азії та Африки (1918–1999 рр.). Курс лекцій.* – Львів, 2000; *Новітня історія Азії та Африки. Навчальний посібник для студентів історичних факультетів вищих навчальних закладів.* – Львів, 2004; *Історія країн Азії, Африки та Латинської Америки // Українська історіографія на зламі XX і XXI століть: зобутки і проблеми.* – Львів, 2004. – С. 387–397; *Проблеми арабо-ізраїльських стосунків у сучасній англомовній історіографії // Українські варіанти.* – Львів. – 1999. – № 1–2 (7–8). – С. 109–114; *Етнографічні ма-*

теріали в науковій спадщині львівського мандрівника та сходознавця XVII ст. Міхала Боїма // ЗНТШ. Секція етнографії та фольклористики. – 2001. – Т. 242. – С. 560-569; Ян Гжегожевський та його сходознавчі дослідження // Наукові зошити історичного факультету. Вип. 4 / Від. ред. Т. Полещук. – Львів, 2001. – С. 219–224; Львівська орієнталістика кінця XIX – першої третини XX ст. // Наукові записки університету “Острозька Академія”. Історичні науки. Вип. 2. – Острог, 2002. – С. 207-217.

КОЗЛОВ Олексій Олександрович (13.01.1831, м. Москва – 27.02.1901, м. Петербург) – філософ, спеціаліст в галузі історії філософії.

Позашлюбний син поміщика І.О. Пушкіна і селянки. Після закінчення І-ої Московської гімназії (1850) став вільним слухачем матем. ф-ту Московського ун-ту, але вже через рік перейшов на іст.-філол. ф-т. Після закінчення ун-ту зі ступенем канд. в 1856–60 викладав російську словесність, історію та політекономію в Московській школі межових топографів, публікував статті з економічних і фінансових питань в “Московских ведомостях”, “Московском вестнике”, “Вестнике промышленности” та в інших часописах. В 1861 залишив Москву і працював керуючим лісовим господарством. Зацікавився філософією і почав вивчати трактати Платона, твори І. Канта, А. Шопенгауера та інших філософів.

У 1876–87 – працював в Ун-ті св. Володимира: приват-доц. каф. філос., після захисту в 1880 магістерської дис. “Метод и направления философии Платона” екстраординарний проф.; після захисту в 1884 докт. дис. “Тенезис теории пространства и вре-

мени у Канта” – ординарний проф.; викладав логіку та історію філософії в ун-ті і на Вищих жіночих курсах. В 1879–80 – читав курс лекцій з педагогіки в Київському ін-ті шляхетних дівчат. Курс історії філософії розпочинав оглядом філос. систем, що виникли на Стародавньому Сході – в Китаї та Індії. В своїх філос. поглядах належав до панпсихистів. В 1886 заступав у Києві перший в Російській імперії філос. ж. “Философский трехмесячник”, але після виходу його 4-го числа через тяжку хворобу припинив видання, а в 1887 – залишив і викладацьку роботу в ун-ті.

Переїхавши до Москви, брав участь у створенні часопису “Вопросы философии и психологии”, в 1888 організував видання філософсько-літературного зб. “Свое слово” (вийшло 5 номерів цього збірника, три у Києві – в 1888, 1889, 1890 і два в Петербурзі – в 1892 та 1898). В 1891 переїхав до Петербурга, де і провів останні роки свого життя.

Твори: *Философия действительности. Изложение Философской системы Дюринга с приложением критического обзора.* – К., 1878. – 170 с.; *Философские этюды. Метод и направления философии Платона.* – К., 1880. – 203 с.; *Современные направления в философии // Заграничный вестник.* – СПб., 1881. – Т. 1. – Октябрь. С. 225–232; Ноябрь. – С. 449–458; Декабрь. – С. 660–699; Т. 2. – Март. – С. 730–736; 1882. – Т. 3. – Июнь. – С. 381–594; *Курс истории философии // Унив. изв.* – К., 1885. – № 6. – С. 1–24; № 7. – С. 25–48; № 8. – С. 49–64; 1887. – № 7. – С. 65–88; *Очерки из истории философии. Понятие философии и история философии. Философия восточная.* – К., 1887. – 88 с.

Лит.: *Биографический словарь профессоров и преподавателей Импера-*

торского Университета св. Владимира: 1834–1884. – К., 1884. – С. 269–270; Астафьев П.Е. “Свое слово”, философско-литературный сборник А.А. Козлова // Русское обозрение. – М., 1890. – № 1. – С. 449–461; Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона. – СПб., 1895. – Т. XV. – С. 605–606; Мозкова Н.Г. Перший вітчизняний персоналіст. З історії ідейних впливів духовно-академічної філософії XIX ст. // Філософські обрії. – Київ–Полтава, 2002. – Вип. 7. – С. 34–45; Смігунова О.Г. Класифікація наук за О. Контом в контексті філософських поглядів О.О. Козлова // Вісник КНУ. Сер. Філософія. Політологія. – К., 2006. – № 81–83. – С. 112–115.

Т. Щербань

КОКЕНАЙ Борис Якович (20.12.1892, м. Феодосія – 24.07.1967, м. Ростов-на-Дону) – знавець караїмської мови.

Вчився у Феодосійській гімназії (5 класів), а після революції – у Феодосійському учительському ін-ті і займався самоосвітою. У 30-і рр. XX ст. публікував наук. статті в караїмському ж. “Карай Айвази” (Луцьк, в ті часи Польща).

Твори: *Крымские караимы, их происхождение, литература и язык: Тысяча пятьсот пословиц, загадок и изречений на караимском языке* // Полканов Ю.А. *Легенды и предания караев (крымских караимов-тюрков)*. – Симферополь, 1995; *Меджума, карай битиги (Меджума, караїмська книга)* // *Awazytuuz*. – 2007. – № 2 (передрук з “*Karaj Awazy*”). – 1933. – Z. 6. – S. 14–17); *Караимско-русский словарь (рукопис зберігається у фондах ЛОИВ РАН в Санкт-Петербурзі)*.

Літ.: *Караимская народная энциклопедия*. – Т. 5. – СПб., 2006.

Ю. Кочубей

КОМІСАРОВ Костянтин Юрійович (01.08.1979, м. Київ) – японіст, філолог, викладач.

Закінчив Київський ун-т (2002). Від 2001 працює там само, спочатку на каф. тюркології; з утворенням каф. китайської, корейської та японської філол. – асистент цієї каф. К. філол. н. (2006). Досліджує синтаксис та стилістику сучасної японської мови, перекладознавство. Член Асоціації викладачів японської мови України.

Учасник Міжнародної конференції “Japanese Studies in the 21” у Варшаві (2006).

Твори: *Стилістичні особливості умовних конструкцій у сучасній японській мові* // *СС*. – 2004. – № 4. – С. 138–142; *Семантико-структурні особливості умовних конструкцій у сучасній японській мові* // *Сходознавство*. – 2004. – № 27–28. – С. 56–67; *Умовні конструкції у японському ввічливому мовленні: Матеріали до курсу “Стилістика японської мови”*. – К., 2005. – 30 с.; *Умовні конструкції у сучасній японській мові: Навчальний посібник*. – К., 2007. – 130 с.; *Китай. Корея. Японія: Бібліографічний довідник*. – К., 2007. – 148 с. (у співавторстві).

КОНДАКОВ Никодим Павлович (01.11.1844, Новооскольський пов. Курської губ. (РФ) – 17.02.1925, м. Прага (Чехія)) – історик мистецтва, сходознавець і візантолог, акад. Імператорської АН (1898), член Академії мистецтв (1893).

Походив з родини кріпаків, відпущених на заробітки. Закінчив гімназію в Москві (1861), істор.-філол. ф-т Московського ун-ту (1865). З 1865 викладав словесність в гімназії, де сам одержав освіту; історію та археологію в школі живопису, скульптур та архітектур. Відвідав Берлін, Дрезден, Мюнхен з метою вивчення музеїв і

міської архітектури. 1870 обраний на посаду в/о доц. каф. теорії та історії мистецтва Новорос. ун-ту, 1873 захистив магістерську дис., в 1876 – докт. дис. на тему: “История византийского искусства и иконографии” (видана того ж року в Одесі окремою книгою). Між 1880 і 1886 багато подорожував з метою вивчення музеїв, храмів, міської архітектури Грузії та Італії, країн Сходу (Туреччина, Греція, Єгипет), де досліджував християнські старожитності. Звіти про ці подорожі друкувалися в “Записках Новорос. ун-ту” (1875, 1876, 1877, 1881), в Одесі видав чотири книги про архітектуру та оздоблення церков, монастирів і мечетей Константинополя й Синайського півострова, монастиря Св. Катерини. Провадив також археологічні розкопки в Константинополі (1884) та в Єрихоні (1891); під час останньої подорожі відвідав Ліван, Сирію, Палестину. 1884 заснував школу малювання, якою керував до свого від’їзду з міста (школа існує досі). У 1888 переведений до Петербурзького ун-ту і з того часу в його дослідженнях провідне місце займали давньоруські і візантійські студії. Займаючи посаду ст. куратора відділення середніх віків Ермітажу, видав монографії про пам’ятки давньоруського мистецтва та ікони, візантійські емалі. Навесні 1917 повернувся до Одеси. Потім майже рік прожив у Ялті. У 1919 погодився на прохання іст.-філол. ф-ту Новорос. ун-ту читати курс лекцій з історії мистецтва та підготувати лекції з історії Візантії. На початку 1920 емігрував. Після недовгого перебування в Стамбулі і Софії на запрошення Карлового ун-ту переїхав до Праги, де викладав історію середньовічного мистецтва до кінця життя.

Твори: История византийского искусства и иконографии по миниатюрам

греческих рукописей. – Од., 1876; Мозаика мечети Кахрис-джами в Константинополе. – Од., 1881; Путешествие на Синай в 1881 г.: Из путевых впечатлений. – Од., 1882; Византийские церкви и памятники Константинополя. – Од., 1886; История и памятники Византийской эмали. – СПб., 1892; Русские древности и памятники искусства: В 6 вып. – СПб., 1889–1897; Памятники христианского искусства на Афоне. – СПб., 1902; Археологическое путешествие по Сирии и Палестине. – СПб., 1904; Иконография Господа Бога и Спаса Нашего Христа. – СПб., 1905; Иконография Богоматери: в 2 т. – СПб., 1914–1915.

Літ.: Биограф. словарь профессоров и преподавателей Император. Санкт-Петербург. университета за истекиющую третью четверть века его существования. – СПб., 1896. – Т. 1. – С. 337–340; Материалы для биограф. словаря действ. членов Императорской Академии наук. – Птгр., 1915. – Т. 3, ч. 1. – С. 338–342; Кызласова И.Л. История изучения византийского и древнегреческого искусства в России. Ф.И. Буслев, Н.П. Кондаков: методы, идеи, теории. – М., 1985; Урсу Д.П. З історії сходознавства на Півдні України // СС. – 1994. – № 1–2. – С. 130; История отечественного востоковедения с сер. XIX в. до 1917 г. – М., 1997. – С. 108; Н.П. Кондаков и его время: Сб. статей. – М., 1996; Мир Кондакова. – М., 1996; Непомнящий А.А. Подвижники кривоветедения. Т. II. Taurica orientalia. – Симферополь, 2008. – С. 420–421; Професори Одеського (Новорос.) університету. – Од., 2005. – Т. 3. – С. 97–101.

Архіви: ПФА РАН, ф. 115 (персональний фонд); ДАОО, ф. 5, оп. 1, спр. 1904; ф. 42, оп. 35, спр. 109 (формулярний список); ф. 45, оп. 7, спр. 14; оп. 8, спр. 16; ф. 157, оп. 1, спр. 101 (автобіографія).

Д. Урсу

КОНРАД (спр. пр. Кондрат) **Микола Йосифович** (01.03.1891, м. Жуковка Брянського пов. Орловської губ. (РФ) – 30.09.1970, м. Москва) – японознавець і китаїст. Член-кор. (1934), акад. (1958) АН СРСР.

Син селян – католика і православної. Закінчив японо-китайський розряд східного ф-ту СПб. ун-ту з дипломом 1 ст. (1912) та яп. від. Практичної східної академії (1912). Викладав китайську і японську мови (також вів заняття з їхньої каліграфії) у Київському комерційному ін-ті (1912–14). Розробив докладну програму з обох мов. Запропонував видання власних записок. Стажувався в Японії (1914–17), вивчав у Токійському ун-ті японську й китайську мови, культуру й класичну літ-ру Японії. Стипендіат Петроградськ. ун-ту (1917–18). Викладач і ректор Орловського ун-ту (1919–22). Викладач, проф. Ленінгр. ін-ту живих східних мов Ленінгр. східного ін-ту (1922–38). Очолював в Інституті сходознавства АН вивчення японських історичних документів епохи Мейдзі, разом з М.О. Невським складав яп.-рос. словник. Арештований у 1938, засуджений на 5 років ВТТ. Мешкав у Москві. Проф. Ун-ту сходознавства (1941–50). Праця «Запад и Восток», перекладена англ. мовою, простежувала культурно-іст. паралелі й способи різного вираження тих самих ідей у різних культурах і користувалась великою популярністю в середовищі укр. шістдесятництва. Листування з А.Тойнбі, мало великий розголос серед інтелігенції. Редактор «Большого японо-рус. словаря» (М., 1970). 1969 одержав орден від яп. уряду. Лауреат Держ. премії СРСР (1972).

Твори: Программа по китайскому языку, 1914. – Рукописи; Программа по японскому языку, 1914. – Рукописи; Исэ-

моногатири: Лирич. повесть древней Японии. – Пг., 1923 (перек. і перед.); Театр Кабуки. – М., 1928; Сунь-цзы: Трактат о военном искусстве. – М., 1950 (перек. і дослідження); Запад и Восток: Статьи. – М.: Наука, 1966; «Диалог историков»: Переписка А. Тойнби и Н. Конрада // Новый мир. – 1967. – № 7. – С. 174–185.

Літ.: Милибанд С.Д. Биобиблиографический словарь отечественных востоковедов с 1917 г. Изд. 2. Кн. 1. – М., 1995. – С. 588–590; Николай Иосифович Конрад, 1891–1970 / Сост. Р.И. Кузьменко. – М., 1994 (Мат-лы к биобиблиографии ученых России. Сер. лит-ры и языка. Вып. 20); Проблемы истории и теории мировой культуры: Сб. ст. памяти акад. Н.И. Конрада. – М.: Наука, 1974. – 183 с.; Люди и судьбы: Биобиблиогр. словарь востоковедов – жертв полит. террора в советский период, 1917–1991 / Изд. подготовили Я.В. Васильков, М.Ю. Сорокина. – СПб., 2003; Білокінь С. На зламах епохи: Спогади історика. – Біла Церква, 2005; Корогодський Р. Брама світла: шістдесятники. – Львів, 2009.

Архіви: Архив РАН, ф. 1675; ДАК, ф. 153, оп. 8, спр. 712, арк. 37–42.

С. Білокінь

КОТВИЧ (Kotwicz) **Владислав** (20.03.1872, с. Осово Лідського пов., нині Гродненської обл. (Білорусь) – 03.10.1944, с. Чорний Бір, нині м. Юодшиляй (Литва)) – орієнталіст. Чл.-кор. РАН (1922), академік Польської АН (1927).

Закінчив гімназію у Вільносі (1890), ф-т східних мов Санкт-Петербурзького ун-ту (1895). 1896–1917 працював на різних посадах у східній секції канцелярії міністра фінансів Росії, поєднуючи цю роботу із наук. та викладацькою діяльністю. 1900 – приват-доц., зав. каф. монголістики СПб. ун-ту. У 1903 очолив каф. маньчжурської філол. З

1917 – доц., з 1923 – проф. Петроградського ун-ту. 1920–22 очолював Петроградський ін-т живих східних мов. У 1923 працював у Львівському ун-ті, зав. каф. Далекого Сходу, був першим незмінним головою Польськ. орієнтал. т-ва (за винятком короткої перерви у 1936–37). Організатор перших семи з'їздів польськ. орієнталістів (1931–38). Протягом 1927–39 виконував обов'язки гол. ред. щорічника “Rocznik Orientalistyczny” (Вип. 3–14), заснував вид. сер. “Collectanea Orientalia” (Вип. 1–16). Його учнями були М. Левицький та О. Прицак. Під час Другої світової війни жив у Вільнюсі. Підготував до друку граматику лит. мови. Провадив дослідження у галузі алтаїстики, монгольської та маньчжурської філології.

Автор 146 наук. праць.

Твори: Quelques données nouvelles sur les relations entre les Mongols et les Quigours // Rocznik Orientalistyczny. – Lwów, 1923. – Т. II; Jan hr. Potocki i jego podróż do Chin. – Wilno, 1935; Józef Kowalewski orientalista (1801–1878). – Wrocław, 1948; Исследование по алтайским языкам. – М., 1962.

Лит.: Lewicki M. Władysław Kotwicz // Rocznik Orientalistyczny. – Warszawa, 1953. – Т. XVI.; Kałużyński S. Władysław Kotwicz (na stulecie urodzin) // Przegląd Orientalistyczny. – Warszawa, 1972. – № 2 (82); Konakow A. Władysław Kotwicz jako badacz kałmuków // Ibid. – Warszawa, 1972. – № 2 (82); Cagaan Otgonsuch. Wzmianka o Władysławie Kotwicz w poemacie mnicha buriackiego Agwaan-Chanczena // Ibid. – Warszawa, 1997. – № 3–4; Сходознавчі студії Владислава Котвича // Проблеми гуманітарних наук: Наукові записки Дрогобицького державного педагогічного університету ім. І. Франка. – Дрогобич, 2007. – Вип. 20. Історія. – С. 87–96.

А. Козицький

КОЦЕЙОВСЬКИЙ **Олександр**
Леопольдович (02.01.1887,
м. Чернігів – 16.12.1919, станція
Знам'янка Кіровоградської обл.) –
єгиптолог, коптолог.

Походив з родини дрібного службовця. Навчався на ф-ті східних мов Петербурзького ун-ту, де почав наук. роботу в галузі історії Стародавнього Сходу та єгиптології під керівництвом Б.О. Тураєва. Закінчив ун-т (1910) і був залишений на каф. для підготовки до проф. звання. Стажувався у Німеччині, де працював над магістерською дис. в семінарі єгиптолога А. Ермана. В Берліні він вивчав папірус № 3008 з колекції Королівського музею старожитностей. Великий фрагмент цієї праці було надруковано 1913 в “Записках классического отделения Российского археологического об-ва” (є також окреме видання). Пізніше в ж. “Христианский Восток” побачила світ бібліографія публікації з історії та мовознавства коптів.

Після повернення до Росії в 1914 склав в Петроградському ун-ті магістерські екзамени із загальної історії, прочитав пробні лекції та одержав права приват-доц. В 1915 за рекомендацією Тураєва обраний радою іст.-філол. ф-ту Новоросійського ун-ту приват-доц. по каф. загальної історії. З 1918 – штатний доц., читав загальний курс історії Сходу, а також історію східного мистецтва.

В Одесі брав активну участь в роботі місцевого бібліографічного т-ва, виступав на його засіданнях із сходознавчими сюжетами, готував рецензії на нові книги. В цей час завершив переклад 255 висловів Текстів пірамід, який став джерельною базою магістерської дис. Восени 1919 захистив дис. в Харкові, під час повернення до Одеси захворів на тиф і помер на станції Знам'янка.

Його наук. спадщина в умовах революції та громадянської війни залишилася маловідомою в колах фахівців.

Твори: Иератическая часть берлинского папируса 3008. Призывания Иисуса и Нефтиды. – СПб., 1913. – 55 с.; Библиография Сортиса за 1912–1913 годы // Христианский Восток. – 1916. – Т. 4. – В. 2. – С. 200–225; Славословие Озириса // Древний мир: Изборник источников по культурной истории Востока, Греции и Рима / Под ред. Б.А. Тураева, И.Н. Бороздина. – СПб., 1915. – С. 1–3; Тексты пирамид. – Т. 1. – Одесса, 1917. – С. 1–160, Те же // Записки Новороссийского ун-та. Ист.-филол. ф-т. – Одесса, 1917. – Т. 14 (перевид.: СПб., 2000. – 464 с.).

Літ.: А.Л. Коцейовский (Некролог) // Родное слово. – 1920. – 21 января; Зленко Г.Д. Наполегливий дослідник // Всесвіт. – 1986. – № 5. – С. 168–169; Матье М.Э. Избранные труды по мифологии и идеологии Древнего Египта. – М., 1996. – С. 9, 68; Урсу Д.П. З історії сходознавства на Півдні України // СС. – 1994. – № 1–2. – С. 141–142; Романова О.О. Історія розвитку єгиптологічних досліджень в Україні // Там само. – 2003. – № 4. – С. 82–87.

Архіви: ДАОО, ф. 45, оп. 1/1, спр. 527; оп. 19, спр. 556; ф. 42, оп. 35, спр. 645.

Д. Урсу, О. Романова

КОЧУБЕЙ Юрій Миколайович (09.07.1932, м. Полтава) – сходознавець, дипломат.

Закінчив середню школу № 1 в м. Луцьку (1950) із золотою медаллю, ф-т міжнародних відносин Київського ун-ту (1955). У 1957–97 на практичній роботі в МЗС України, має дипломатичний ранг Надзвичайний і Повноважний Посол. З 1998 року викладач Дипломатичної академії України при МЗС України, Doctor honoris causa (2007). Президент Українського т-ва зовнішньої політики (м. Київ).

Захистив в Інституті сходознавства АН СРСР (м. Москва) дис. на тему: «Возникновение поэзии “свободного стиха” в Ираке и ее художественные особенности в свете традиций арабской поэзии». К. філол. н. (1977), ст. н. сп. (2007). З 1991 пр. наук. сп. Ін-ту сходознавства ім. А.Ю. Кримського НАН України. Гол. редактор ж. “Східний світ” (1997–2008), лауреат премії ім. А. Кримського НАНУ (2002), член редколегії ж. “Всесвіт”, турецького ж. “Karadeniz Araştırmaları” і т.д. Член НТШ (Європа), Société asiatique (Париж). Член НСПУ (1981).

Досліджує проблеми арабістики, культури кримських татар і караїмів, культурні взаємовідносини України з країнами Близького і Середнього Сходу, історію українського сходознавства. Автор великої кількості статей з історії українського сходознавства (про А. Кримського, А. Ковалівського, О. Прицака, Т. Кезму, В. Бейліса та ін.) та значної кількості праць з питань геополітики (про Ю. Липу, В. Дубровського), проблем Близького і Середнього Сходу, Кавказу, Центральної Азії.

Учасник 29, 35, 37, 38 конгресів ICANAS, VII Загальнопольської арабістичної конференції (м. Лодзь), Сходознавчих читань А. Кримського, I і II конференцій пам’яті Омеляна Прицака та ін.

Має біля 100 друк. праць.

Твори: Марокко. – К., 1960. – 48 с.; Голос гніву і боротьби. Сучасна арабська поезія. – К., 1971. – 48 с.; Україна і Схід. Культурні взаємозв’язки України з народами Близького і Середнього Сходу. 1917–1992 (Бібліогр. покажчик). – К., 1998. – 227 с.; Поэзия “свободного стиха” в Ираке (40-е – 70-е гг. XX ст.). – К., 2003. – 273 с.; Орієнтальне мистецтвознавство в Україні в 20–30 рр. XX ст. В.М. Зуммер

(1885–1970). – К., 2005. – 314 с. (у співавт. з Е.Г. Циганковою).

Літ.: *Бібліографія Юрія Кочубея* // СС. – 1993. – № 2. – С. 182–189; *Бібліографія Ю.М. Кочубея (1994–2002)* // Там само. – 2002. – № 2. – С. 164–166; *Милибанд С.Д. Биобиблиографический словарь отечественных востоковедов с 1917 года. – 2-е изд., испр., доп. – Кн. 1 “А-Л”. – Москва, 1995. – С. 611; УЛЕ. – Т. 3 “К-Н”. – Київ, 1995. – С. 37; Матвеева Л.В. Ю.М. Кочубей як сходознавець. До 75-річчя від дня народження* // СС. – 2007. – № 2. – С. 5–15; *Черніков І.Ф. Тюркологія в наукових працях Юрія Кочубея* // Там само. – 2007. – № 2. – С. 16–30; *Кирюшко М.І., Швед В.О. Роль Ю.М. Кочубея у створенні та діяльності Всеукраїнської громадської організації “Український центр ісламознавства”* // Там само. – 2007. – № 2. – С. 31; *Нечай Т. Схід у творчому світі Юрія Кочубея* // Всесвіт. – 2002. – № 9–10. – С. 157–159; *Маленька Т.Ф. Творчий світ Юрія Кочубея* // Там само. – 2002. – № 2. – С. 178–180; *Грицик Л. Сходознавство як система усталених знань і досвіду* // Мова та історія. – 2007. – Вип. 93. – С. 4–12; *Юрій Миколайович Кочубей. Бібліографічний покажчик (1955–2007).* – К., 2007. – 54 с.

КРАВЧЕНКО Валентина Олександрівна (21.04.1951, смт Старобешево Донецької обл.) – філолог.

Закінчила Донецький ун-т (1972). Працює у Маріупольському гуманітарному ун-ті. К. філол. н. (2002), доц. каф. російської філології і перекладу (2004).

Брала участь у міжнародних конференціях з питань східнослов'янської культурології, філології: у Маріуполі (1993, 2007); у Горлівці (2008), тощо.

Має біля 50 публікацій наук. й учбово-методичного характеру.

Твори: Лексико-грамматические разряды урумских фамилий // Восточно-украинский лингвистический сборник: Сб. науч. тр. – Донецк, 1999. – Вып. 5. – С. 29–39; Фамилии и прозвища греков в поселке Старобешево Донецкой обл. // Там само. – 2000. – Вып. 6. – С. 91–107; Структурные типы урумских фамилий // Вісник Донецького ун-ту. – Сер. Б: Гуманітарні науки. – 2000. – Вип. 1. – С. 73–79; Антропонимия приазовских греков. – Мариуполь, 2004. – С. 232 с.; Влияние русской и украинской антропосистем на антропонимию приазовских греков // Східнослов'янська філологія: Зб. наук. праць. – Вип. 8: Мовознавство. – Горлівка, 2006. – С. 124–131.

КРИЖАНІВСЬКИЙ Олег Прокопович (03.01.1944, с. Червона слобідка Обухівського р-ну Київської обл. – 18.02.2010, м. Київ) – історик.

Закінчив іст.-філос. ф-т (відділ історії) Київського ун-ту (1965), аспірантуру там само (1970). К.і.н. (1970). Д.і.н. (1992). Зав. каф. історії стародавнього світу та середніх віків там само (1989–2010). Двічі нагороджений Знаком “Відмінник освіти України”.

Твори: Історія Стародавнього Сходу. Курс лекцій. – К., 1996. – 480 с.; Історія Стародавнього Сходу. Підручник. 1-ше вид. – К., 2000, 2-ге вид. – К., 2002, 3-тє вид. – К., 2006. – 590 с.; Хрестоматія з історії стародавнього Світу. – К., 1974. – 160 с. (у співавт. з Мухіною З.І., Мелашенко М.Д.).

Літ.: Романова О.О. Історія розвитку єгиптологічних досліджень в Україні // СС. – 2003. – № 4. – С. 82–87; Історичний факультет Київського національного університету імені Тараса Шевченка: минуле й сьогодення (1834–2004) / Під ред. Г.Д. Казьмирчука. – К., 2004. – С. 226.

КРИМСЬКИЙ Агатангел Юхимович (Євтимович) (03.01.1871, м. Володимир-Волинський Волин. губ. – 25.01.1942, м. Кустанай (Казахстан)) – сходознавець-поліглот: арабіст, іраніст, тюрколог, історик, ісламолог, мовознавець і літературознавець, філолог-україніст, етнограф, письменник і перекладач. Академік АН України (1918). Засл. діяч науки УРСР (1941).

Закінчив Острозьку гімназію (1884), 2-у Київську гімназію (1885), київську Колегію Павла Галагана (1889), Лазаревський ін-т східних мов (1892), Московський ун-т (1896). 1896–98 – перебував у наук. відрядженні в Сирії та Лівані. В 1898–1918 працював на каф. арабської словесності у Лазаревському ін-ті, з 1900 – проф. Викладав історію та історію літератури народів мусульманського Сходу, семітські мови. Член, потім секретар Східної комісії Московського археол. т-ва, редактор його органу “Древности восточные”. Співробітничав з ред. “Енциклопедичних словників” Брокгауза і Єфрона та Братів Гранат.

Один з фундаторів Української АН, 1918–28 – неодмінний секретар Академії, до 1929 очолював Іст.-філол. відділ, засновник і керманіч всіх сходознавчих комісій АН; 1921–29 – директор Ін-ту української наукової мови, у 1918–29 (з перервами) – проф. Київського ун-ту. Автор численних монографій, навчальних посібників, окремих розвідок і статей, а також перекладів творів східних авторів укр. і рос. мовами. Збірки перекладів, переспівів і власних віршів “Пальмове гілля” неодноразово виходили укр. мовою до революції і в УРСР після реабілітації. У 20-і – поч. 30-х низка наукових праць вийшли у Києві укр. мовою: “Історія

Персії та її письменства” (1923), “Історія Туреччини” (1924); “Хафіз та його пісні (бл. 1300–89) в його рідній Персії XVI в. та в новій Європі” (1924); “Перський театр, звідки він узявся і як розвивавсь” (1925); “Історія Туреччини та її письменства”, т. 2 (1927). Співпрацював з І. Франком, Лесею Українкою, В.І. Вернадським. Зробив величезний внесок у світове сходознавство.

У 1930 зазнав переслідувань з боку тоталітарного режиму, з 1939 знову був допущений до наук. і викладацької роботи в Ін-ті мовознавства АН УРСР. В липні 1941 заарештований, помер в ув’язненні в Кустанай. Реабілітований 1957.

Твори: Вибрані сходознавчі праці в п’яти томах. – Т. I. Арабістика. – 432 с.; Т. II. Тюркологія. – 528 с.; Т. III. Тюркологія. – 416 с.; Т. IV. Іраністика. – 388 с.; Т. V. Іраністика. – 428 с. – К., 2007–2010; Тюрки, їх мови та літератури. I. Тюркські мови. – Вип. 2. – К., 1930. – 214 с. (перевид. К., 2007); История новой арабской литературы XIX – начало XX века. – М., 1971. – 794 с.; Низами и его современники. – Баку, 1981. – 486 с.

Літ.: БСЭ. – М., 1953. – С. 560; Новый энцикл. словарь. Брокгауз–Ефрон. – Пг., 1915. – Т. 23. – С. 511–512 (бібліогр.); УРЕ. – К., 1962. – Т. 7. – С. 398; Кримський А.Ю. Бібліографічний покажчик (1889–1971). – К., 1972. – 168 с.; Агатангел Кримський. Нариси життя і творчості. – К., 2006. – 563 с.; Гурницький К.І. Кримський як історик. – К., 1971. – 184 с.; Гурницький К.І. Агафангел Ефимович Крымский. – М., 1980; А.Ю. Кримський – україніст і орієнталіст. (Матеріали ювілейної сесії до 100-річчя з дня народження). – К., 1974. – 175 с.; Матеріали ювілейної сесії Секції суспільних і гуманітарних наук Національної Академії наук України, присвяченої 130-річчю від дня народження А.Ю. Кримського. – К., 2002. – 67 с.;

Павличко С. Націоналізм, сексуальність, орієнталізм. Складний світ Агатангела Кримського. – К., 2000. – 330 с.

Архіви: ЦДАГО України, ф. 263, спр. 39424; Архів Президії НАНУ (особова справа).

Ю. Кочубей

КРЮКОВ Віктор Григорович (14.01.1948, м. Садагура Чернівецької обл.) – історик, арабіст.

Закінчив Луганський пед. ін-т (1978), аспірантуру при каф. загальної історії там само. К.і.н. (1987). Д.і.н. (2010). Працює там само, доц. каф. всесвітньої історії та міжнародних відносин. Досліджує свідоцтва арабських писемних джерел доби раннього середньовіччя з історії України.

Учасник міжнародних наукових конференцій: X Сходознавчих читань А. Кримського (Київ, 2006); Україна на межі тисячоліть (Луганськ, 2006); Історія та сучасність: Погляд кризь віки (Донецьк, 2007).

Твори: *Сообщения анонимного автора “Ахбар аз-заман” (“Мухтасар ал-’аджа’иб”) о народах Европы // Древнейшие государства на территории СССР: Материалы и исследования 1981 года / Отв. ред. Пашуто В.Т. – М., Наука, 1983. – С. 194–208; Сведения ал-Мас’уди о народе ал-Ифранджа // Письменные памятники Востока: Историко-филологические исследования: Ежегодник. 1978–1979 годы. – М., Наука, 1987. – С. 64–81; Походження назви Σκλαβῆνοι / Σκλάβοι/ й значення етноніму ас-сакālбу в географічному творі арабського автора першої половини IX століття Абу Джафара Мухаммада ібн Муса ал-Хварізмї // Вісник Луганського нац. пед. ун-ту ім. Тараса Шевченка. Історичні науки. – 2006. – № 17(112). – С. 254–266; Арабські писемні джерела IX–X століть як інформаційні чинники розвитку українського сходи-*

знавства в системі європейської орієнталістики // СС. – 2006. – № 4. – С. 5–21; Київська Русь в описах “Віддалених країн” арабського географа другої половини IX ст. Абу ал-Касима Убайдаллаха ібн Хурдазбіха // Сходознавство. – № 35–36. – 2006. – С. 40–65.

КСЬОНДЗИК Наталія Миколаївна (17.02.1953, м. Київ) – сходознавець, історик, політолог.

Закінчила Московський держ. ін-т міжнародних відносин МЗС СРСР (1975). К.і.н. (1985), ст.наук.сп. (1999). У 1991–2005 – працювала в Ін-ті світової економіки і міжнародних відносин НАН України: ст. наук. сп., пров. наук. сп. З 2005 – в Київському нац. лінгвістичному ун-ті: доц., зав. каф. мов і цивілізацій Далекого Сходу. Досліджує соціально-політичний розвиток країн Близького і Середнього Сходу: Туреччини, Афганістану, Пакистану.

Брала участь у Міжнародній конференції з питань врегулювання ситуації в Афганістані (Тегеран, 1996).

Має біля 40 друкованих праць.

Твори: *Турецкая трудовая иммиграция в странах Западной Европы (70–80 гг.). – К., 1991; Проблемы и пути достижения гражданского мира в Афганистане // Очерки политического и социально-экономического развития стран Востока. – К., 1998. – С. 117–161; Социально-экономическое и политическое развитие Пакистана (конец 80-х – середина 90-х годов) // Там само. – К., 1998. – С. 162–197; Афганістан між авторитаризмом, демократією і ісламським фундаменталізмом: еволюційні перспективи політичної системи // Дослідження світової політики. – 2004. – Вип. 28. – С. 81–94; Туреччина в контексті основних спрямувань внутрішньополітичної і міжнародної діяльності // Там само. – 2004. – Вип. 28. –*

С. 95–113; *Антитеррористическая кампания в Афганистане и Ираке. Позиция Турции // Турция в XX веке: сб. статей.* – М., 2004. – С. 210–221.

КУЛАКОВСЬКИЙ Юліан Андрійович (13.06.1855, м. Поневеж Ковенської губ., нині Литва – 21.02.1919, м. Київ) – історик, антикознавець, археолог, візантолог, філолог. Чл.-кор. Імпер. АН (1906).

Закінчив гімназичний курс Моск. Імпер. ліцею Цісаревича Ніколая (1873), іст.-філол. ф-т Московського ун-ту зі ступенем кандидата по відно класичної філології (1876). 1877 – затверджений на посаді тьютора Моск. Імпер. ліцею Цісаревича Ніколая. 1878–80 був відряджений до Німеччини. 1881 захистив дисертацію на звання приват-доцента, 1883 – магістерську, 1888 – докторську дис. Викладав в Ун-ті св. Володимира: приват-доцент на історично-філол. ф-ті (з 1881); екстраорд. проф. на каф. класичної філол., викладач давньої історії Риму (з 1884); ордин. проф. (з 1888); секретар історично-філол. ф-ту (з 1898).

Дійсний член Імпер. Рос. археол. т-ва (1898). Член-кор. Моск. Імпер. Археол. комісії (1895). Нагороджений орденами: св. Станіслава 2-го (1895) та 1-го ст. (1913); св. Анни 2-го ст. (1897); св. Володимира 4-го (1905) та 3-го ст. (1910).

Твори: Надел ветеранов землей и военные поселения в Римской империи. Эпиграфическое исследование // Унив. изв. – 1881. – №9. – С. 285-330; Коллегии в древнем Риме: Опыт по истории римских учреждений. – К., 1882; История Рима: Лекции, читанные в 1884–1885 учебном году. – Ч. I. С древнейших времен до первой половины V в. до Р.Х. – К., 1886. – 298 с.; Прошлое Тавриды. Краткий исторический очерк. – К., 1914 (перевид. К.,

2002. – 222 с.); К истории Боспора Киммерийского в конце VI века // ВВ. – 1896. – Т. 3. – Вып. 1; Христианство у алан // Там само. – 1898. – Вып. 1-2. – С. 1-18; Аланы по сведениям классических и византийских писателей // ЧИОНЛ. – Кн. 13. – К., 1899. – С. 94-168; История Византии. – Т. 1. – К., 1910; Т. 2. – К., 1912; Т. 3. – К., 1915.

Літ.: Айбабин А.И. Этническая история ранневизантийского Крыма. – Симферополь, 1999; Пучков А.А. Юлиан Кулаковский и его время. Из истории антиковедения и византистики в России. – К., 2000; Матвеева Л. Юлиан Кулаковский. – К., 2002. – 484 с.

Л. Матвеева

КУРКЧИ Усеїн Османович (23.01.1905, м. Бахчисарай Таврійської губ., нині АР Крим – 22.11.1996, м. Маргілан (Узбекистан)) – тюрколог-мовознавець, педагог.

Учився на іст.-літ. ф-ті Азербайджанського пед. ін-ту, де слухав лекції В.В. Бартольда, професорів Б.В. Чобан-заде, Г.С. Губайдулліна. Після повернення до Криму 1926 учителював в с. Коккоз (нині Соколине) Бахчисарайського р-ну. 1931–33 навчався в аспірантурі Кримського пед. ін-ту. 1934 захистив канд. дис. на тему: “Засади граматики кримськотатарської мови”. Працював там само, доц. ф-ту кримськотатарської мови і літератури, одночасно наук. сп. Кримського НДІ мови і літератури. Виступив з доповіддю на III Всекримськ. мовній конференції (1934). Вів наук. дослідження в царині лексикографії та правопису, випустив кілька шкільних підручників. Заарештований 1937, засуджений до 8 років концтаборів. В ув’язненні провів 9 з половиною років. Після звільнення мешкав в

м. Маргілан УзРСР. Вдруге заарештований в березні 1949; в таборах до червня 1955. Реабілітований в 1957. Після звільнення учителював до виходу на пенсію в 1965. Склав великий фразеологічний словник рідної мови (5 тис. позицій), який залишається в рукопису (фрагменти друкувалися в журналі “Йылдыз” (“Зірка”) (1997).

Твори: Къырымтатар эдебий тили орфографиясы (Орфографія кримськотатарської мови). – Акъмесджит, 1934; Грамматика: Орта мектеплер ичюн дерслик. Синтаксис (Грамматика: Підручник для середньої школи. Синтаксис). – Акъмесджит, 1935; Татар тилининъ имля дугъаты (Орфографічний словник татарської мови). – Акъмесджит, 1936; Фикир инджилери: Эдебиятымызнынъ бугуьнки тилине бир бакъыш (Перлини розуму: Погляд на сьогоднішню нашу літературну мову). – Ташкент, 1986.

Літ.: Асанов Ш. Усеин оджанынъ дерслери (Уроки учителя Усеїна) // Ленин Байрагыъы (Ленінський прапор). – 1987. – 24 марта; Алядин Ш. Жемчужины разума // Голос Крыма. – 1995. – 3 марта; Эмирова А. Крымскотатарская лексикография // Голос Крыма. – 1998. – 18 сентября; Хаяли Р. Биринджи къырымтатар имля дугъатынынъ муэллифи Усеин Куркчининъ мешакъатлы омюр ёлундан // Тасиль. – 2005. – № 1 (6). – С. 9–15.

Архіви: РГАСПИ, ф. 17, оп. 21, д. 2479; ДААРК, ф. Р–20, оп. 3, спр. III, 112; ф. 4808, оп. 1, спр. 07849.

Д. Урсу

КУРТСЕЙТОВ Алім Мідатович (14.07.1962, м. Чирчик Ташкентської обл. (Узбекистан)) – фахівець з кримськотатарського мовознавства.

Закінчив Ташкентський пед. ін-т (1985), з 1992 працює в Таврійсько-

му ун-ті, к. філол. н. (2006), доц. каф. кримськотатарського мовознавства.

Має понад 60 наукових публікацій.

Твори: Некоторые источники формирования фразеологизмов в крымскотатарском языке // Ученые записки ТНУ. Сер. Филология. – Т. 18 (57). – № 3. – 2005. – С. 57–62; Новейший период крымскотатарской литературы (перевод на рус. яз. доклада Б. Чобан-Заде, написанный арабской графикой на крымскотатарском языке). Некоторые особенности фразеологизмов крымскотатарского языка. – Симферополь, 2006. – 32 с.; Происхождение и развитие фразеологизмов крымскотатарского языка. – Симферополь, 2007. – 28 с.

І. Дрига

КУРЦ Борис Григорович (24.07.1885, м. Київ – ?) – історик, сходознавець, педагог.

Народився у родині губернського секретаря, чеха за походженням, Григорія Курца. Закінчив іст.-філол. ф-т Ун-ту св. Володимира з золотою медаллю за письмову працю “История русско-китайской торговли в XVII–XVIII веках” (1910). Був залишений проф. стипендіатом на каф. рос. історії, учень М.В. Довнар-Запольського, тобто належав до школи В. Антоновича, входив до іст.-етнограф. гуртка при Ун-ті (1910–19), магістр історії (1919). Працював в московських і шведських архівах. На початковому етапі вивчав діяльність Земських соборів в аспекті поєднання монархічного та виборного елементів у російській державності, пізніше досліджував історію торговельних відносин Росії з іншими країнами, і насамперед з Китаєм.

1917–20 – проф. Київ. комерц. ін-ту, 1920–27 – Київ. ін-ту нар. гос-ва, 1918–24 – Київ. археол. ін-ту. В 1924–25 – керівник Семінару підвищеного типу зі сходознавства при Київ. торговель-

но-промислового технікумі. Керував проведенням каталогізації літератури зі сходознавчої проблематики у київських б-ках. Залишив по собі бібліографічну працю “Огляд літератури про Схід, що вийшла на Україні 1924–1932 рр.”, яка залишилася у рукописі і зберігається в ІР НБУВ. 1925 сприяв виданню наук. зб. “Востоковедение”. У 1925–30 – співпрацював з Київ. філією ВУНАС, 1930–34 – член Комісії для досліджень з історії Близького Сходу при ВУАН. Під час відряджень знайомився зі станом науково-дослідної роботи в республіках Середньої Азії, Казахстану та Азербайджану, досліджував російсько-китайські торговельні відносини XVI–XVIII ст., розвиток східного вектору української торгівлі та середньовічну історію України.

З 1934 працював в науково-редакційній частині Державного управління державної зйомки та картографування (Москва) на посаді редактора іст. карт, брав участь у складанні “Великого радянського атласу”. 23 жовтня 1938 заарештований та звинувачений у антирадянській діяльності. Засуджений на 8 років виправно-трудтаборів. Ймовірно загинув на заслани. Реабілітований 6 лютого 1990.

Твори: Сочинение Кильбургера о русской торговле в царствование Алексея Михайловича. – К., 1915. – 606 с.; Рынки Украины и Ближнего Востока, как проблема развития хозяйства УССР // Хозяйство Украины. – 1926. – № 5–6. – С. 93–100; Государственная монополия России с Китаем в первой половине XVIII ст. – К., 1929. – 78 с.; Русско-китайские сношения в XVI, XVII и XVIII столетиях. – Харьков, 1929. – 159 с.; Як повстала державна караванна торгівля Росії з Китаєм у XVII ст. – К., 1929. – 40 с.

Літ.: Никифоров В.Н. Советские историки о проблемах Китая. – М., 1970. –

416 с.; Скачков П.Е. Очерки истории русского китаеведения. – М., 1977. – 506 с.; Кіктенко В.О. Борис Куриц і становлення української синології // Сходознавство. – 1997. – № 1. – С. 57–84; Михальченко С.І. Киевская школа в российской историографии (В.Б. Антонович, М.В. Довнар-Запольский и их ученики). – М., 1997. – 227 с.; Верба І. Куриц Борис Григорович // Довідник з історії України. – К., 2001. – С. 387; Кіктенко В.О. Нарис з історії українського китаєзнавства. XVIII – перша половина ХХ ст.: дослідження, матеріали, документи. – К., 2002. – 194 с.

Архіви: ЦА ФСБ РФ.

В. Кіктенко

КУШУЛЬ Симит Ісаківна (14.04.1906, м. Євпаторія – 11.12.1996, м. Євпаторія) – караїмознавець.

В 1941–96 – лідер та організатор нац. руху кримських караїмів. Ініціатор створення та член Наукової ради Асоціації кримських караїмів “Кримкарайлар”. Лауреат нац. премії ім. І. Казаса (1993). Учасник Організаційної конференції кримських караїмів (Сімферополь, 1989), Всеукраїнських (до 1994), Республ. та Міжнар. конференцій кримських караїмів (Сімферополь, 1995–1996).

Автор досліджень в галузі етнокультури, історії та традицій кримських караїмів.

Твори: Общественная жизнь караимов Крыма в 20–30-х годах / Крымская АССР (1921–1945). – Вып. 3. – Симферополь, 1990. – С. 193–198; Археолог А.С. Фиркович: Клевета и правда // Берега Тавриды. – 1993. – № 2. – С. 205–221; К вопросу о государственной религии Хазарии // Караимские вести. – М., 1996. – № 25. – С. 1; див. також: Мозаика культуры крымских караимов. – Симферополь, 2006. – С. 30–34; Крымские

караимы и историческая связь с Чуфут Кале // *Мозаика культуры крымских караимов*. – Симферополь, 2006. – С. 4–29.

Лит.: *Сымыт Кушуль // Мозаика культуры крымских караимов (С.И. Кушуль посвящается)*. – Симферополь, 2006. – С. 35–40.

І. Дрига

КШАНОВСЬКИЙ Олег Чеславович (23.08.1972, м. Львів) – іраніст, мовознавець.

Закінчив Львівський ун-т (1996). Працював там само, на каф. сходознавства (1999–2008). Перебуває у докторантурі Київського ун-ту (2008–2011). К. філол. н. (2001), доц. (2005). Член Європейської спілки іраністів (SIE), Міжнародної спілки іраністичних студій (ISIS), Міжнародної спілки центральноазійських студій (CESS).

Учасник Шостої Європейської конференції іраністичних студій (Відень, 2007), Міжнародної конференції кав-

казологічних студій (Мальме, Швеція, 2008), Десятої щорічної конференції Міжнародної спілки центральноазійських студій (Торонто, 2009).

Має більше 30 наукових праць.

Твори: *Sefatha-ye andaze dar farsi, kordi va torki // Sokhan-e eshgh. Latest research in the persian language and literature*. – № 17. – Tehran, 2003. – P. 25–28; *Семантична інтерференція в перських діалектах азербайджаномовних та курдомовних іранців (на прикладі прикметників з просторово-кількісною семантикою) // Там само*. – Вип. 36. – Львів, 2005. – С. 163–171; *Різномірні лінгвістичні одиниці чоловічого і жіночого варіантів сучасної перської мови // Вісник Львівського університету. Серія філологічна*. – Вип. 45. – Львів, 2008. – С. 153–156; *Функціонально-типологічне пояснення вживання післяйменника га після підрядних означальних // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Східні мови та літератури*. – 2009. – Вип. 14. – С. 4–8.

Л

ЛАСКАВИЙ Дмитро Васильович (02.12.1984, м. Свердловськ Луганської обл.) – історик, сходознавець.

Закінчив Луганський пед. ун-т. Працює там само, доцент каф. всевітньої історії та міжнародних відносин. К.і.н. (2007).

Учасник сходознавчих читань А. Кримського (Київ, 2006), Каразінських читань (Харків, 2007), а також українознавчих конференцій (Тернопіль, 2005), (Київ, 2005), (Донецьк, 2005).

Твори: Соперничество Великобритании и России в Персии (1907–1919) // Вісник ЛНПУ ім. Тараса Шевченка. Історичні науки. – Луганськ, 2005. – № 14 (94). – С. 86–91; Англо-перська нафтова компанія: приватний інтерес і безпека Британської імперії, 1912–1914 рр. // Там само. – 2006. – № 17 (112) – С. 61–67; К вопросу о поставке луганских паровозов в Персию в 1916 году // Історичні записки. – Луганськ, 2005. – № 7. – С. 143–148; Борьба Великобритании за персько-месопотамську нафту, 1918–1928 / Монографія. – Луганськ, 2010. – 256 с.

ЛАШКОВ Федір Федорович (25.08.1858, с. Киперчени Оргіївського пов. Бессарабської губ. – 09.12.1917, с. Мамак Сімферопольського пов. Таврійської губ., нині АР Крим) – історик, археограф, сходознавець.

Народився в сім'ї протоієрея. Після закінчення Кишинівської духовної семінарії навчався на іст.-філол. ф-ті Новоросійського ун-ту в Одесі (1874–79). 1879–90 викладав історію та географію у Сімферопольській чоловічій гімназії. У 1891 переїхав до Одеси, де

працював податковим інспектором. 1892 призначений земським начальником у Бендерському пов. Бессарабської губ., 1893–1900 – податковий інспектор у Сімферополі. На поч. ХХ ст. багато подорожував Європою. З початком Першої світової війни повернувся до Криму. Загинув від рук грабіжників у власному маєтку.

Фахівець з питань соціально-економічного розвитку Кримського ханства. Один із засновників і активних діячів Таврійської вченої архівної комісії (1887), перший редактор її «Известий», перший правитель справ Комісії, розбирав та систематизував справи Магометанського духовного правління, Таврійського губернського правління, управління державним майном, Таврійської казенної палати, окружного суду, канцелярії губернатора та ін., займався створенням губернського історичного архіву.

Твори: Архивные данные о бейликах в Крымском ханстве // Труды VI Археологического съезда в Одессе (1884 г.): В 4-х т. – Одесса, 1889. – Т. 4. – С. 96–100; Памятники дипломатических сношений Крымского ханства с Московским государством в XVI–XVII вв., хранящиеся в Московском Главном архиве Министерства иностранных дел // Известия Таврической ученой архивной комиссии. – Симферополь, 1890–1891. – № 9–12; Исторический очерк крымско-татарского землевладения // Там само. – 1894–1896. – № 21–25; Сборник документов по истории крымско-татарского землевладения // Там само. – 1895–1897. – № 22–26; Крымско-турецкие дела 80-х годов XVIII ст. // ЗООИД. – 1894. – Т. 17, отд. 3. – С. 155–162; Шагин-Гирей, последний крымский хан: Исто-

рический очерк // КС. – 1886. – № 9. – С. 37–80.

Літ.: Маркевич А.И. Памяти Ф.Ф. Лашкова // Известия Таврической ученой архивной комиссии. – Симферополь, 1918. – № 55. – С. 203–207; Непомнящий А.А. Очерки развития исторического краеведения Крыма в XIX – начале XX века. – Симферополь, 1998. – С. 75–84, 113–128; Його ж. Музейное дело в Крыму и его старатели: Библиографическое исследование. – Симферополь, 2000. – С. 255–267; Його ж. Историчне кримиознавство (кінець XVIII – початок XX століття): Біобібліографічне дослідження. – Симферополь, 2003. – С. 132–137; Шарана В.Ф., Непомнящий А.А. Лашков Ф.Ф. – краевед Крыма // МАИЭТ. – Симферополь, 1993. – Вып. 3. – С. 175–181; Шарана В.Ф., Непомнящий А.А. Кримський краєзнавець Ф.Ф. Лашков (1858–1917): За новими архівними документами // Осягнення історії: Зб. наук. пр. на пошану професора Миколи Павловича Ковальського з нагоди 70-річчя. – Острог–Нью-Йорк, 1999. – С. 525–533; Непомнящий А.А. Лашков Федір Федорович // Українські архівісти: Біобібліографічний довідник: У 3-х вип. – Київ, 1999. – Вип. 1: XIX ст. – 1930-ті рр. – С. 186–187; Його ж. Лашков Федір Федорович // Українська архівна енциклопедія: Робочий зошит. – Київ, 2006. – Т: Д-М. – С. 280–281.

Архіви: ДААРК, ф. 49, оп. 1, спр. 5255, арк. 1–13; ф. 104, оп. 1, спр. 439, арк. 8–24; спр. 612, арк. 93–211.

А. Непомнящий

ЛЕБЕДЕВ Амфіан Степанович (1832, с. Карпово Богородицького пов. Московської губ. – 1910, м. Харків) – історик, візантолог.

Закінчив Віфанську духовну семінарію, МДА (1856). Магістр (1856), дис. на тему: “О нравственном достоинстве законов Моисеевых”. Почес-

ний д-р церковної історії. Працював у Московській духовній семінарії, помічник інспектора (1856–58, 1860–69), проф. каф. загальної історії (1858), проф. церковної історії (1861–69).

У 1859 – проф. каф. загальної історії Херсонської духовної семінарії, з 1869 – проф. Харківського ун-ту, заслужений проф. (1894) каф. церковної історії, декан іст.-філол. ф-ту (1891–99). Досліджував історію візантійської та слов'янської церков.

Автор понад двадцяти робіт з історії церкви Візантії та південних слов'ян.

Твори: Молодые годы патриарха Фотия // Чтения в Обществе любителей духовного просвещения. – 1873. – № 1; К истории просвещения в Византии: Спор о Платоне и Аристотеле в XV в. // Православное Обозрение. – 1875. – № 8; История церкви, как предмет университетского преподавания // Вестник Европы. – 1875. – № 10; Церковная история. – Харьков, 1902. – Ч. 1–3.

Літ.: Бузескул В.П. А.С. Лебедев // Исторические этюды. – СПб., 1911; Историко-филологический факультет Харьковского университета за первые сто лет его существования (1805–1905). – Харьков, 1908; Некролог А.С. Лебедева // Записки Харьковского ун-та. – 1910. – № 2; Редин Е.К. А.С. Лебедев // Харьковские губернские ведомости. – 1910. – № 273; Славяноведение в дореволюционной России: Библиографический словарь. – М., 1979.

С. Сорочан, С. Лиман

ЛЕБЕДИНСЬКА Тетяна Миколаївна (23.02.1937, м. Київ) – історик-арабіст, перекладач.

У 1957 навчалась у Львівському ун-ті. Закінчила Ленінградський ун-т за фахом “історик” (1962); к. філос. н. (1973). Працювала у вузах Ленінграда/Санкт-Петербурга: в 1964–76 –

Електротехнічному ін-ті, в 1976–94 – Технологічному ін-ті холодильної промисловості, в 1994–98 – Ун-ті пед. майстерності, в 1998–2005 – Російській Академії освіти, Ін-ті освіти дорослих.

Нагороджена орденом княгині Ольги II ступеня (2006). Член НСПУ.

Учасник міжнародних конгресів українців: Київ (1992); Одеса (1998); Чернівці (2002); багатьох міжнародних конференцій: до 120-річчя акад. Агатангела Кримського (1991); у Санкт-Петербурзі (1993, 1999, 2000, 2002); XVI і XVII щорічних сесіях петербурзьких арабістів, а також інших з проблем ісламу: у Бахреїні (1997); Санкт-Петербурзі (1992, 2002, 2003, 2006).

Має понад 85 наук. статей і перекладів.

Твори: Восток в жизни и творчестве Леси Украинки // Институт востоковедения. – Л., 1979; Восток в художественных произведениях А.Е. Крымского // Там само. – Л., 1981; Культура Востока в литературной и научной деятельности Ивана Франко // Доповіді міжн. симпозіуму ЮНЕСКО “Іван Франко і світова культура”. – Л., 1986; Єгипетська література // УЛЕ. – Т. 2. – К., 1990; Роксолана Хурем, султаниша Турції // Востоковедение и африканистика; Россия и тюркский мир. – СПб., 2006; Арабский фольклор в творчестве Ивана Франко // Россия и арабский мир: Научные и культурные связи. – СПб., 2007. Арабською мовою: Египет и Палестина в рисунках Ивана Труша // Ас-Сафир. – 1986. – № 1241 (Ліван); Образ ислама в славянских преданиях // Там само. – № 4407 (Ліван); Леся Украинка на арабском Востоке // Маджалля. – 1984. – № 4; та низка рецензій на публ. араб. літератури в Україні.

Літ.: Кузьменко С. Наукові праці Т. Лебединської // Газета “Свобода” (США). –

1994. – Ч. 187; Місія Тетяни Лебединської // Українська культура. – 2000. – № 5–6.

ЛЕВИНСЬКИЙ (Левінський) Степан Іванович (1897 – 08.08.1946, м. Гап департ. Горішні Альпи (Франція)) – японіст, культуролог, дипломат.

Син архітектора. Закінчив Львівську Політехніку із ступенем інженера-хіміка. Студіював у Брюсселі. 1922 виїхав до Парижа. Закінчив японський відділ Школи держ. мов (1929) та Школу політ. наук (обидві в Парижі). За рекомендацією Поля Бойе, мешкав у Японському домі, де в оточенні японців вдосконалив знання мови і звичаїв. За книжку “З Японського дому” одержав премію Т-ва письменників і журналістів ім. Франка за 1933. 1934–35 публікувався у львів. часописі “Назустріч”. Писав про японську поезію в перекладах С. Гординського, архітектурні пам’ятки Львова та їхню реставрацію, твори укр. та яп. мистецтва. 1935–46 жив на Далекому Сході (Харбін, Пекін, Сайгон). За підтримки УНДО, гол. чином віце-маршалка польського сейму Вас. Мудрого, перед 1939 одержав посаду референта економічно-торговельних справ у польському консулаті у Харбіні. Співробітничав в україномовному часописі “Укр. голос на Далекому Сході” (виходив з 1.11.1941 у Шанхаї). Узяв участь у підготовці першого українсько-японського словника (Харбін, 1944). Після війни переїхав до Франції, де й помер.

Твори: Від Везувія до пісків Сагари. – Львів, 1932; З Японського дому. – Львів, 1932; Схід і Захід: Нариси з подорожі. – Львів, 1934.

Літ.: Лишкевич С. На українському Парнасі // Дзвони. – Львів, 1934. – Ч. 1/2. – С. 40–53; Наші розмови з лауреатами

[літ. премій] // *Назустріч*. – 1934. – 1 лютого. – № 3. – С. 2; Журба Галина. Рец. на кн.: “Схід і захід” // *Вісник*. – Львів, 1934. – Т. I. – Кн. 3. – С. 231–232; Борщак Ілько. Степан Левинський // *Соборна Україна*. – Париж, 1947. – Серпень–грудень. – Ч. 3–4. – С. 100; Світ Іван. *Українсько-японські взаємини, 1903–1945: Іст. огляд і спостереження*. – Нью-Йорк, 1972.

С. Білокінь

ЛЕМАНОВ Ісмаїл Номанович (12.03.1871, м. Сімферополь – 1942, м. Ленінград) – тюрколог-мовознавець, педагог.

Закінчив Учительську семінарію у Сімферополі (1890), після чого учителював. Влітку 1896–97 вивчав турецьку мову в Стамбулі, 1899–1903 – арабську й перську в мусульманському ун-ті “Аль-Азгар” (Каїр, Єгипет). 1904 повернувся до Криму, де знову учителював. Деякий час був вільнослухачем на ф-ті східних мов Петербург. ун-ту, працював коректором в друкарні, був секретарем мусульманської фракції IV Державної Думи, редагував газету фракції. Під час революції займався справами народної освіти в Криму. З 1921 викладав на ф-ті сходознавства Кримського ун-ту (з 1925 – пед. ін-т), пізніше – на ф-ті татарської мови і літератури спочатку на посаді асистента, потім доц., 1931–34 зав. каф. кримськотатарської мови в пед. ін-ті. Вів курси кримськотатарської мови і літератури, арабської мови, методики викладання мов. Учасник Всесоюзного з’їзду тюркологів в Баку (1926), виступав із доповіддю на 2-й Всекримській мовній конференції (1929). Влітку 1934 звинувачений в “націоналізмі” і звільнений з посади. Переїхав до Ленінграда, де

вів наук. і пед. роботу в різних установах, зокрема у відділі рукописів Ін-ту сходознавства АН СРСР досліджував пам’ятку XI ст. – словник Махмуда Кашгарського. 1938 заарештований. Звинувачений в тому, що був “одним із ідеологів пантюркістського руху в СРСР” і агентом трьох іноземних держав. Завдяки захисту колег, які характеризували його як “найкращого працівника відділу рукописів” і повністю аполітичну людину, а також з огляду на те, що масовий терор в країні дещо припинився, у червні 1939 був звільнений. Продовжував працювати на старому місці над тюркськими та арабськими рукописами. Загинув під час блокади. Теплі спогади про нього залишили академіки А. Кримський і В. Гордлевський.

Твори: Къырымтатар ени эдебияты (Нова кримськотатарська література) // Илери (Вперед). – 1926. – № 1. – С. 35–37; *Къырымтатар неширяты (Кримськотатарська видавнича справа) // Там само*. – 1927. – № 4. – С. 26–34.

Лит.: Кримський А.Ю. Література кримських татар // Студії з Криму. – К., 1930. – С. 175; *Kırımlı H. Kırım tatarlarında mill kimlik ve milli hareketler*. – Ankara, 1996. – S. 59, 64, 76, 79, 156, 174, 237; *Урсу Д. П. З історії сходознавства в Криму // СС*. – 1996. – № 2. – С. 110; *Його ж. Шаркъшынаслыкъ ве къырым шаркъшынаслары (Сходознавство та сходознавці Криму) // Ыылдыз (Зірка)*. – 1998. – № 2. – С. 111–118; *Люди и судьбы*. – С. 237.

Архіви: Архив востоковедов С.-Петербурга, ф. 152, оп. 3, д. 361 (особова справа); ДААРК, ф. П-1, оп. 1, спр. 1303, 1185, 1364, 1679; ф. Р-663, оп. 8, спр. 513; ф. Р-652, оп. 7, спр. 96; ГАРФ, ф. 1565, оп. 3, д. 195.

Д. Урсу

ЛЕНЬКО Олександр Валерійович (09.03.1975, м. Харків) – ін-долог, історик.

Закінчив іст. (1997) та екон. ф-ти (1998) Харків. ун-ту. К.і.н. (2001). 1997–98 працював у Харківській філії Академії держ. управління при Президентові України, мол. наук. сп.; 1998–2001 асистент каф. українознавства у Харківській держ. академії міського господарства; 2002–03 викладав історію Сходу у Харківському пед. ун-ті; 2003–07 – у Харківському ун-ті, доц. каф. нової та новітньої історії. У квітні 2007 переїхав до Португалії.

Автор 13 наук. статей.

Твори: До питання про вплив марксизму на методологію історичних досліджень Джавахарлала Неру // Вісник Харківського держ. ун-ту. – 1999. – № 441: Історія. – Вип. 31. – С. 96–106; Отражение идеи “синтеза” в политике Джавахарлала Неру // Там само. – 2000. – № 456: Історія. – Вип. 32. – С. 75–82; Джавахарлал Неру про сутність, мету та завдання націоналізму // СС. – 2000. – № 1–2 (1997). – С. 170–173; Трансцендентное в формировании политической культуры государственного деятеля: анализ взглядов и деятельности Джавахарлала Неру // Філософія, культура, життя. – 1999. – № 6. – С. 235–245; Харизма в державному управлінні: Досвід реформаторства Дж. Неру // Індія: давнина і сучасність. Зб. наук. праць. – Вип. 1. – К., 2003. – С. 30–40.

Літ.: Українська історіографія на зламі ХХ і ХХІ століть: здобутки і проблеми. – Львів, 2004. – С. 395.

О. Чувшило, Л. Чувшило

ЛЕЩЕНКО Леонід Овдійович (02.06.1931, с. Городниця Ладжинського р-ну Київської обл., нині Уманського р-ну Черкаської обл.) –

історик-міжнародник, дослідник Південно-Східної Азії, Китаю.

Закінчив ф-т міжнародних відносин Київського ун-ту (1954). К.і.н. (1959), д.і.н. (1985); проф. всесвітньої історії (1991). В 1954–78 працював в Ін-ті історії АН УРСР, в 1978–91 – керівник відділу в Ін-ті соціальних і екон. проблем зарубіжних країн АН УРСР. В 1992–93 – зав. каф. в Ін-ті міжнародних відносин Київського ун-ту; 1993–96 – радник-посланник Посольства України в КНР; з 1997 – гол. наук. сп. ІСЕМВ НАН України; з 1999 – проф. Дипломатичної академії України при МЗС України.

Твори: Провал американської політики ізоляції Китаю. – К., 1959. – 138 с.; Україна на міжнародній арені. 1945–1949. – К., 1969. – 288 с.; Внутрішня і зовнішня політика КНР в контексті глобалізаційних процесів // Зб. наук. праць ІСЕМВ НАН України. – Вип. 14. Схід і сучасність. – К., 2001. – С. 72–82; Україна-Китай: підсумки та нові обрії співробітництва // Україна дипломатична. Наук. щорічник. – Вип. другий. – К., 2002. – С. 346–363; Китай та Індія у процесах світової і регіональної інтеграції. Порівняльний аналіз // Зб. наукових праць ІСЕМВ НАН України. – Вип. 28. Дослідження світової політики. – К., 2004. – С. 164–176; До питання про еволюцію авторитарних режимів у країнах Південно-Східної Азії // Там само. – Вип. 33. – К., 2005. – С. 150–160.

Літ.: Encyclopedia of Ukraine. – Vol. III. – 1993; Українські історики ХХ ст.: Біобібліографічний довідник. – К., 2003. – Вип. 2. – Ч. I; Інститут історії НАН України. 1936–2006. – К., 2006. – С. 579–580.

ЛИЛЬО Ігор Миколайович (14.06.1971, м. Львів) – дослідник поствізантійської спадщини.

Закінчив іст. ф-т Львівського ун-ту (1995). Працює там само. К.і.н. (1999),

доц. (2000) каф. історії середніх віків та візантинології.

Брав участь в міжнародних форумах з питань візантології: в Кишиніві (Молдавія, 2003), Кракові (Польща, 2006), Маріуполі (2007).

Твори: *Нариси з історії грецької громади Львова XVI–XVII ст.* – Львів, 2002. – 198 с.; *Greek community of Lviv in the 16–17th c. // Raporturile moldo-grece în contextual relațiilor internationale.* – Chișinău, 2003. – S. 139–144; *Контакты греческого Востока и Галицкой Руси в XI–XV вв. // Byzantium and New Countries – New Peoples on the Frontier of Byzantino-Slavonic Area (IX–XV Centuries).* – Kraków. – 2006. – P. 237–242.

ЛИТВИНЕНКО Юрій Григорович (11.07.1929, м. Полтава – 26.07.1990, м. Харків) – індолог, історик.

Закінчив іст. ф-т Харківського пед. ін-ту (1953). Працював там само: викладач каф. загальної історії (1953–55); секретар комітету комсомолу ін-ту (1955–58). К.і.н. (1964). У 1958–61 – аспірант каф. нової та новітньої історії Харківського ун-ту, у 1961–62 – викладач, 1962–65 – ст. викладач, 1965–90 – доц., 1966–73 – заст. декана іст. ф-ту.

Має 40 опублікованих праць.

Твори: *Розвиток профспілкового руху в Індії у 1927–1929 рр. // Уч. зап. Харківського державного ун-ту ім. О.М. Горького.* – 1961. – Т. 117: *Труди іст. ф-ту.* – Т. 8. – С. 55–72; *Індійські комуністи і робітничо-селянські партії // Вісник Харківського ун-ту.* – 1975. – № 118: *Історія.* – Вип. 9. – С. 80–86; *Национально-освободительное движение в Индии в 1918–1922 гг. и рабочий класс // Вестник Харьковского ун-та.* – 1983. – № 238. – С. 10–15; *Индийский национальный конгресс и халифатистское движение // Вопросы*

новой и новейшей истории. – К., 1988. – Вып. 34. – С. 94–103 (у співавт. з О.О. Чувпило).

Літ.: Чувпило О.О. *Із історії української індології:* Ю.Г. Литвиненко (до 75-річчя від дня народження) // *VIII Сходознавчі читання А. Кримського. Тези доповідей міжн. наук. конференції.* – К., 2004. – С. 192–193; Чувпило О.О. Ю.Г. Литвиненко – перший український історик-індолог // *Історичний факультет: від покоління до покоління.* – Харків, 2004. – С. 111–113; Чувпило О.О. *Учні А.П. Ковалівського:* Ю.Г. Литвиненко // *Хазарський альманах.* – Т. 4. – Київ–Харків, 2005. – С. 14–20.

Л. Чувпило, О. Чувпило

ЛОЗІЄВ Павло Никифорович (1894, м. Київ – 04.03.1981, м. Душанбе) – сходознавець, іраніст, тюрколог.

Закінчив юрид. ф-т Московського ун-ту і Лазаревський ін-т (1917), учень А.Ю. Кримського. У 1917 брав участь у роботі трапезундської археолог. експедиції, у 1918 переїхав до Києва, брав участь у роботі УАН, у 1920 – керував канцелярією Президії, наук. сп. каф. Кримського, Комісії для вивчення Близького Сходу, з 1926 – член Правління Київської філії ВУНАС, голова і викладач курсів східних мов, викладав перську, іноді турецьку мови, читав курс “культура та побут Сходу”. У 1933 заарештований і засланий до Таджикистану. Після війни викладав у Ленінабадському пед. ін-ті, к. філол. н. (1952), брав участь у складанні тадж.-рос. словника. Займався, головним чином, творчістю Омара Хайяма, вивчав історію Персії та перську літературу. Перші публікації – переклади перських поетів.

Твори: *Хайям // Зап. іст.-філол. відділу УАН.* – 1927. – Кн. 12/14. – Ч. 1. – С. 415–

420; *Організація сходознавчої освіти на Україні* // СС. – 1928. – № 2. – С. 56–57; *Омар Хайям – вольнодумець (1040–1123)* // Там само. – С. 238–255; *Ходжа Насреддін (Дрібниці з перського фольклору)* // Там само. – № 6. – С. 237–257; *Четверостишя Омара Хайяма в русских переводах* // Уч. зап. Сталинабадского объединенного пед. и учительского ин-та. Сер. филол. наук. – 1952. – № 1. – С. 41–65.

Літ.: Зленко Г.Д. *Лозієв Павло Никифорович* // УЛЕ. – Т. 3. – К., 1995; *Люди и судьбы.* – С. 240; *Циганкова Е. Сходознавчі установи в Україні.* – С. 33–34.

Е. Циганкова

ЛОЗОВИК Григорій Натанович (22.08.1885, м. Брусилів, нині Житомирської обл. – 22.10.1936, м. Київ) – вчений в галузі візантології та культури Близького Сходу.

Закінчив юрид. (1910), іст.-філол. (1912) ф-ти Ун-ту св. Володимира, був кращим учнем проф. Ю.А. Кулаковського. У зв'язку з початком Першої світової війни та революційними подіями 1917–19 в Україні диплом про вищу іст. освіту (КІНО) отримав лише в 1921, маючи великий стаж практичної пед. діяльності (викладав історію у школах та технікумах Києва). З 1922 – викладач історії матеріальної культури та класової боротьби Київського архітектурного (пізніше – худ.) ін-ту. З початку 1930-х – викладач давньої історії КІНО, з 1933 – проф. каф. давньої історії Київського ун-ту і Київського пед. ін-ту. Одночасно з жовтня 1925 працював на Наук.-досл. каф. історії європейської культури ВУАН, потім у комісії з історії релігій при Науководослідній каф. марксизму-ленінізму, у Київській філії ВУНАС створив і очолив семітологічну секцію, брав участь у зб. “Революція і релігія” академічної комісії для дослідження революційної

ідеології, де вмістив розвідку “До генези ікони як об’єкта християнського культу” (1930). В 1930–34 – секретар академічної Комісії для дослідів з історії Близького Сходу. Брав участь у комплексній експедиції з вивчення економічних та культурних відносин України, Середньої Азії та Казахстану, був упорядником та автором декількох розвідок зб. “Україна і Схід”, який не був надрукований, але й досі викликає інтерес науковців. Йдеться про статті “Виучування Візантії в радянській історичній науці”, “Кавказ та Чорне море в системі торгових шляхів Візантійської імперії” та ін. 1936 заарештований органами НКВС УРСР як член контрреволюційної організації “Український троцькістський центр”, що нібито діяла в Київському ун-ті та ін. вузах. Разом з іншими вченими та викладачами (всього 37 осіб) засуджений до вищої міри покарання – розстрілу. Реабілітований Верховним судом СРСР 14.02.1957.

Твори: *История общества. Ч. 1: Доисторическая культура. 2-е изд., испр. и доп.* – К., 1924; *Ч. 2: Культура эпохи бронзы и железа.* – К., 1925; *Творчий шлях академіка Ф.І. Успенського* // СС. – 1928. – № 6. – С. 13–19; *Нове дослідження арабо-візантійських взаємин VII–X віків* // Там само. – 1930. – № 12. – С. 402–404; *перевид.: Десять лет русской византологии (1917–1927 гг.)* // *Историк-марксист.* – 1927. – Т. 7.

Літ.: *Митряев А.И. Г.Н. Лозовик как историк* // *Вестник Харьковского ун-та. История.* – 1989. – № 343. – Вып. 23. – С. 104; *Люди и судьбы.* – 2003. – С. 240; *Шевченко Л. Українські історики XX століття.* – К., 2006. – Вып. 2, ч. 3. – С. 123; *Циганкова Е. Сходознавчі установи в Україні.* – С. 102–103.

Архіви: ДА СБУ, № 38407 ФП, т. 2; ІР НБУВ, ф. X, спр. 24538.

Е. Циганкова

ЛОПАТИНСЬКИЙ Лев Григорович (06.07.1842, м. Долина, нині Івано-Франківської обл. – 21.08.1922, м. Баку) – лінгвіст, етнограф, кавказознавець.

Освіту одержав у Празькому і Львівському ун-тах. 1866 – переїхав до Росії, де працював учителем класичних мов у гімназіях Седлце (нині – Польща), Новгород-Сіверського, Києва, Уфи, Троїцька (нині – Оренбург обл.), П'ятигорська (з 1883). 1889–1917 – окружний інспектор Кавказького навчального округу. Після революції працював у Кавказькому ун-ті (Тифліс), з 1919 – проф. Бакинського ун-ту, викладав грецьку, римську та візантійську літератури. Д-р філос. Лейпцізького ун-ту, д-р honoris causa Бакинського ун-ту (1922). Керував виданням “Собрания материалов для описания местностей и племен Кавказа” (СМОМПК) – важливого джерела знань про маловивчені тоді мови і народи Кавказу, сам виступив редактором 25 випусків. Протягом 20 років був головою Кавказького відділення Московського археол. т-ва, після переїзду до Баку став головою Азербайджанського від. Досліджував мови та фольклор народів Кавказу. Зокрема мови малочисельних і безписьменних народів Північного Кавказу, у них звертав увагу на компаративні елементи.

Твори: Русско-кабардинский словарь с указателем, дополненный краткой грамматикой. – Тифлис, 1890; Заметки о народе адыге вообще и кабардинцах в частности. Кабардинские предания, сказания и сказки, записанные по-русски. Кабардинские тексты. Краткая кабардинская грамматика. Русско-кабардинский словарь с указателем // СМОМПК. – Тифлис, 1891. – Вып. XII; Суффиксы русского языка: Влияние кавказских языков на их образование // Там само. – 1902. – Вып.

XXXI; Лекции по кавказоведению. Вступление. Связь кавказских языков с другими // Известия Курсов кавказской журналистики. – Баку, 1921.

Лит.: Биобиблиографический словарь отечественных тюркологов. Дооктябрьский период. – М., 1974. – С. 206; Полек В. Лев Лопатинский – дослідник Кавказу // Жовтень. – 1984. – № 9. – С. 92–93. Памяти Л.Г. Лопатинского (Некролог) // Известия Азербайджанского гос. ун-та им. В.И. Ленина. – Общественные науки. – Т. 4–5. – С. 371–372; Меликсет-Беков Л. Л.Г. Лопатинский // Известия Кавказского историко-археологического ин-та в Тифлисе. – Баку, 1926. – Т. IV. – С. 139–144. Субханвердиханов А. Перечень и краткое изложение материалов по фольклору Азербайджана и прилегающих стран из наследия Л.Г. Лопатинского // Известия Общества обследования и изучения Азербайджана. – 1927. – № 4. – С. 223–241.

Ю. Кочубей

ЛУКАШ Ольга Іванівна (05.06.1952, м. П'ятигорськ Ставропольського краю) – історик-міжнародник, індолог.

Закінчила Київський ун-т (1976). У 1976–90 працювала в Ін-ті історії АН УРСР: стажист-дослідник, ст. наук. сп., вчений секретар відділу зарубіжної історіографії та історичних зв'язків України з зарубіжними країнами. К.і.н. (1985). У 1991–92 – вчений секретар Інституту сходознавства ім. А.Ю. Кримського НАН України, зав. сектором індології та країн Південної Азії. З 1992 – ст. наук. сп. ІСЕМВ НАН України. Ініціатор створення (2000) і голова Всеукраїнської асоціації індологів. Відпов. ред. зб. “Індія: давнина і сучасність”, голова оргкомітету постійнодіючої Всеукраїнської конференції індологів. З 1997

Почесний д-р Індійської Ради з міжнародних питань (Нью-Делі, Індія). Досліджує проблеми економічного і політичного розвитку сучасної Індії, питання трансформації її міжнародних відносин, специфіку процесів глобалізації азійського регіону на прикладі Індії та Китаю.

Брала участь у міжнародних конгресах: ООН у м. Нью-Делі, Індія (1994); ICWA у м. Нью-Делі, Індія (1997); ICANAS-XXXVII у м. Москві, Росія (2004); IV–X Сходознавчих читаннях А. Кримського (2001–06); I і II Всеукраїнських конференціях індологів у м. Києві, Україна (2000, 2006).

Має понад 70 друкованих праць.

Твори: Issues of the Cultural Development of India and the World Civilization // Foreign Affairs Reports. ICWA. – New Delhi, 1998. – Vol. XLVII, №2. – P. 5–28; Українсько-індійські відносини // Україна дипломатична. Науковий щорічник. Вип. 3. – К., 2003. – С. 596–608; Региональная политика Индии в условиях глобализации на рубеже XX–XXI ст. // Индийские исследования в странах СНГ. – М., 2006. – С. 382–399; Индия на пути реформ и модернизации во второй половине XX в.; Результаты модернизации и особенности социально-экономического развития Индии в конце XX – начале XXI вв.; Региональная политика Индии в контексте новых тенденций в Южной Азии // Цивилизационная структура современного мира: в 3-х томах. Том 3: Цивилизации Востока в условиях глобализации. Кн. 1: Мусульманско-Афразийская и Индийско-Южноазиатская цивилизации. – К., 2008. – С. 382–405; Украина – Индия: в контексте глобальных тенденций. – К., 2009. – 300 с.; Індія та Китай у контексті глобальних інтеграційних процесів // Індія: давнина і сучасність. Зб. наук. праць. Вип. II. – К., 2009. – 250 с.

Літ.: Вчені інституту історії України: біобібліографічний довідник. Серія

«Українські історики». – Вип. I. – К., 1998. – С. 191–192; Звернення Надзвичайного та Повноваженого посла Республіки Індія в Україні у 1999–2002 рр. п. В.Б.Соні до Всеукраїнської асоціації індологів // Індія: давнина і сучасність. Зб. наук. праць. – Вип. I. – К., 2003. – С. 7–8; Інститут історії України НАН України. 1936–2006. – К., 2006. – С. 585.

ЛУНІН Михайло Михайлович (06.09.1807, м. Дерпт, нині Тарту (Естонія) – 14.10.1844, м. Київ) – фахівець з історії Сходу, медієвістики та антикознавства.

У 1824 закінчив Дерптську гімназію. 1824–27 навчався в Дерптському ун-ті на юрид. ф-ті. 1828 – канд. при філос. ф-ті там само. В 1829–32 навчався в Професорському ін-ті при Дерптському ун-ті, вдосконалював знання в Берлінському ун-ті (1833–35).

1832 – магістр всесвітньої історії; 1833 – д-р філос.; 1837 – екстраординарний проф.; 1838 – ординарний проф., 1835–37 – в.о. проф., 1837–38 – екстраординарний проф. 1838–1844 працював у Харківському ун-ті: ординарний проф. каф. всесвітньої історії. Викладав курс всесвітньої історії з давнини до XIX ст., зокрема – першим у Російській імперії читав повний курс історії стародавнього Сходу за власними конспектами.

Мав близько 10 наукових праць. Декілька – збереглися у рукописах у Центральній науковій бібліотеці Харківського ун-ту.

Твори: Индия. Взгляд на жизнь индо-станского народа // ЖМНП. – 1837. – Ч. 15. – № 7. – С. 1–86; Взгляд на историографию древнейших народов Востока // Москвитянин. – 1842. – Ч. 4. – № 8. – С. 284–323; Ч. 5. – № 9. – С. 104–147; Древняя история: Лекции // Відділ руко-

писів ЦНБ ХНУ, од. зб. 396/с; 28 лекція: Мидія / Зап. студентом Пашковым // Там само, од. зб. 479/с; Финикия. Персия // Там само, од. зб. 835/с; Значение истории и ее разделение // Там само, од. зб. 479/с.

Літ.: Бузескул В.П. Харьковский Гра-новский (проф. М.М. Лунин): К столетию Харьковского университета. – Харьков, 1905. – 56 с.; Историко-филологический факультет Харьковского университета за первые сто лет его существования (1805–1905). – Харьков, 1908. – С. 259–266; Ковалівський А. Вивчення Сходу в Харківському університеті у XVIII–XX віках // Антологія літератур Сходу. – Харків, 1961. – С. 36–37; Чувпило Л.А. История Востока в работах М.М. Лунина // Вісник Харківського нац. ун-ту ім. В.Н. Каразіна. – 2000. – № 485: Історія. – Вип. 32. – С. 187–195; Матвеева Л.В. Сходознавчі студії М.М. Лунина (1807–1844) // СС. – 2004. – № 4. – С. 5–16.

О. Чувпило, Л. Чувпило

ЛУЧКАЙ Михайло (справжнє **Л**прізвище **Поп**) – (19.11.1789, с. Великі Лучки, нині Закарпаття – 03.12.1843, м. Ужгород) – священик, історик, мовознавець.

Навчався в Ужгородській гімназії, та гімназії в Надъварад (Угорщина) (1805–12), потім в греко-католицькій семінарії у Відні (1813–16). Служив у рідному селі, а потім в Ужгороді (парафія Цегельна). Писав на латині. Залишив після себе рукописні нотатки з граматики мов Ефіопії: геез, коптської та амхарської. Важливе місце він приділяв фонетиці мов амхарської та геез, робив співставлення вимови звуків геез з буквами арабської, англійської, французької та угорської мов.

Твори: Граматики слов'яно-руська (Grammatica Slavo-Ruthena). – 1830 (перевид. в Києві, 1989); Історія карпато-руси-

нів (Historia Carpato-Ruthenorum) в 6-му томах (лишилася в рукопису).

Літ.: Тютрюмова Т.Л., Штернберг Я.И. Рукопись 1815 г. украинского ученого М. Лучкая (об эфиопских языках) // Семитские языки. – Вып. 2. – Ч. 1. Материалы Первой конференции по семитским языкам, 26–28 октября 1964 г. – М., 1965. – С. 135–140; Рудловчак О. Біля витоків багатомовної ріки: до 200-ліття від дня народження Михайла Лучкая // Наук. зб. Музею української культури у Свиднику. XVI. – Братислава-Прешов, 1990. – С. 7–27; Тези доповідей I-ї народознавчої науково-практичної конференції, присвяченої 200-річчю від дня народження Михайла Лучкая 17–18 листопада 1989. – Ужгород, 1989.

Ю. Кочубей

ЛЯТИФ-ЗАДЕ Абдулла Абілевич (26.08.1890, м. Сімферополь – 17.04.1938, м. Сімферополь) – кримськотатарський поет, тюрколог-мовознавець і літературознавець.

Походив з родини вчителя, виріс в степовій частині Криму, звідки його знання кипчацького діалекту рідної мови. Закінчив медресе, потім – новометодну школу-рушдіє. У 1909 відправлений до Стамбула, де навчався в середній школі ідадіє 6 місяців. У зв'язку із смертю батька повернувся до Криму. За неперевіреними свідченнями, після повернення три роки навчався в медресе “Галія” (м. Уфа). Працював учителем, в 1915–17 був солдатом. Ще під час навчання в школі почав писати вірші. Перша публікація – поема “Хаял-омюр” (“Життя-уява”) з'явилася 1910 в Туреччині. 1917–18 обирався делегатом Курултаю, недовго редагував г. “Міллет” (“Нація”), працював в Дирекції (Міністерстві) народної освіти, член татарської об'єднаної соц. партії. Піс-

ля встановлення в Криму рад. влади працював в профспілках. 1927–30 був відповідальним секретарем респуб. комітету т-ва нового тюркського алфавіту. Брав активну участь в переводі кримськотатарської мови з арабської графіки на латинську, виступав з доповіддю про термінологію рідної мови на II Всекрим. орфографічній конференції (1929). 1928 побачив світ єдиний прижиттєвий збірник вибраних віршів під назвою “Ени саз” (“Новий саз”, метафорично “Нова музика”, “Нова мелодія”). Пізніше перебував під впливом Маяковського. Був знайомий з багатьма тогочасними поетами, товаришував з П. Тичиною, акад. А. Кримським. Окрім віршів, друкував театральні рецензії (найбільш відома – про Сару Байкіну, 1927), літературознавчі статті в журналах “Червоний шлях” (Харків, 1927) та “Окьув ишлери” (“Проблеми освіти”). 1928 дебютував в драматургії п’єсою “Омюр-бари” (“Весна життя”), яка з успіхом йшла на сцені Кримського держ. татарського театру.

1929–30 зазнав політичних переслідувань, був звинувачений серед інших представників творчої інтелі-

генції в “нац. ухили”. 1930 відісланий на навчання: спочатку до Москви в Ін-т народів Радянського Сходу, а в 1931–34 – до Ленінграда, де закінчив аспірантуру Державної академії мистецтвознавства. Після повернення до Криму призначений доц. місцевого пед. ін-ту, де читав лекції з історії світової літератури. 19.04.1937 заарештований за нібито приналежність до контрреволюційної націоналістичної організації. Розстріляний 17.04.1938. Реабілітований 1957.

Твори: Ени саз (Новий саз): Зб. віршів. – Акъмесджит, 1928; Короткий огляд татарської кримської літератури // Червоний шлях. – 1927. – № 11. – С. 199–201; К поэту: Стихотворение / Переклад П. Макухи // Крымская газета. – 1998. – 4 июня; Хаял-омюр: Шиирлер, поэмалар, макъалелер. – Акъмесджит, 2005.

Літ.: Кримський А. Література кримських татар // Студії з Криму. – К., 1930; Урсу Д.П. Очерки истории культуры крымскотатарского народа (1921–1941). – Симферополь, 1999. – С. 90–100; ДКТК. – С. 126–129; Люди и судьбы. – С. 243–244.

Д. Урсу

ЛЯЩЕНКО Тимофій Іванович –
Див. ТИХОН

М

МАВРИНА Ольга Степанівна (26.07.1968, с. Чапасво Великомихайлівського р-ну Одеської обл.) – тюрколог, історик.

Закін. іст. ф-т Сімферопольського ун-ту (1991), аспірантуру Ін-ту сходознавства ім. А.Ю. Кримського НАН України (2002). К.і.н. (2005). Ст. н. сп. (2009). З 1992 працює там само, з 2005 – вчений секретар.

Учасник 38 ICANAS (Анкара, 2007). Стипендіат Президента України та НАН України для молодих вчених (2000, 2002).

Твори: Ісмаїл Гаспринський // *Народжені Україною.* – Київ, 2002. – Т. 1. – С. 402–403; *До проблеми дослідження історії Кримського ханату кінця XV–XVI ст. (за матеріалами Harvard Ukrainian Studies)* // *СС.* – 2004. – № 1. – С. 86–92; *Некоторые аспекты генуэзско-татарских отношений в XIV веке (к постановке проблемы)* // *Сходознавство.* – 2005. – № 29–30. – С. 89–99; *Від улусу Золотої Орди до Кримського ханства: особливості політичної еволюції* // *Там само.* – 2006. – № 33–34. – С. 108–119; *Ширіни в ранній історії Кримського ханату (карачі-беї Мамак і Емінек)* // *Там само.* – 2009. – № 47. – С. 53–65; *Деятельность Ф.И. Успенского как директора Русского Археологического Института в Константинополе* // *МАИЭТ.* – Симферополь, 2008. – Вып. XIV. – С. 588–593; *Документи родової аристократії та служилої знати Кримського ханства в фондах ГААРК* // *СС.* – 2009. – № 3. – С. 51–56; *Діяльність Таврійського Дворянського Зібрання у справах перекладу документів татарської знаті у другій половині XIX ст.* // *Там само.* – 2010. – № 1. – С. 16–21.

МАЗІНОВ Ахтем Сеїт-Аметович (07.06.1960, м. Чирчик Ташкентської обл. (Узбекистан)) – тюрколог, філолог.

Закінчив філолог. ф-т Ташкентського ун-ту (1982). К. філол. н. (2004). Працює ст. викладачем у Кримському мед. ун-ті.

Учасник Міжнародного тюркологічного симпозіуму “Філологія, історія та культура кримських татар. Традиції та сучасність” (2004).

Твори: *Язык и этнос. Единство и взаимосвязь* // *Культура народов Причерноморья.* – 1997. – № 2. – С. 279–280; *Фонетическая трансформация греческих заимствований в крымскотатарском языке* // *Там само.* – 2002. – № 30. – С. 128–130; *Трансформация итальянских заимствований в крымскотатарском языке* // *Там само.* – 2002. – № 35. – С. 100–101; *Морфологическая и лексико-семантическая трансформация греческих заимствований в региональных языках Крыма* // *Там само.* – 2007. – № 104. – С. 106–108; *Юнан ве итальян лексикасынынъ кьырымтатар тилине келип кирмесининъ ёллары ве усуллары* // *Йылдыз.* – 2003. – № 6. – С. 103–109; *Некоторые дополнительные вопросы проблемы греческих и итальянских заимствований в языках черноморского региона* // *Уч. Зап. Таврического нац. унта им. В.И. Вернадского – Симферополь,* 2005. – Т. 18 (57). – № 3А. – *Филология.* – С. 53–58; *Unan ve Italian Leksikasinin Qirimtatar Tiline Kelip Kirmesinin Yollari ve Usullari* // *Turkish Studies. International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic languages (Türkoloji Araştırmaları).* – *Volum 2/2.* – *Spring 2007.*

І. Друга

МАЙДАН Іван Григорович (02.12.1935, с. Заудайка Ічнянського р-ну Чернігівської обл.) – сходовознавець, історик, дипломат.

Закінчив Ін-т східних мов при Московському ун-ті (1964). К.і.н. (1974). У 1964–70 – ст. референт управління зовн. зв'язків Міністерства вищої і середньої спец. освіти УРСР; 1968–70 – економіст апарату радника з екон. питань посольства СРСР в Афганістані. Працював в Київському ун-ті: 1970–75 – ст. викладач каф. міжнародних відносин і зовнішньої політики СРСР, 1990–93 – доц. тієї ж каф. У 1975–77 – ст. економіст апарату радника з екон. питань посольства СРСР в Ірані. 1978–83 – ст. наук. сп. відділу історії країн зарубіжного Сходу Ін-ту історії АН УРСР. 1979–90 – ст. наук. сп. Ін-ту соціальних і економічних проблем зарубіжних країн АН УРСР. 1983–86 – радник Посольства СРСР в Афганістані, 1992–96 – Надзвичайний і Повноважний Посол України в Ісламській Республіці Іран. З 1996 працює в Дипломатичній академії України при МЗС України: 1996–97 – проректор, доц. каф. зовнішньої політики і міжнародного права. 2000–06 – на каф. правничих наук НаУКМА; з 2007 – доц.

Має понад 40 наук. праць.

Твори: Основные направления социально-экономических преобразований в ДР Афганистан. – К., 1980. – 146 с.; Вклад Украинской ССР в развитие сотрудничества между Советским Союзом и Афганистаном. – М., 1984; Георгій Дімітров. Політична біографія (мовою дарі). – Кабул, 1984; Українсько-іранські відносини і ООН (1992–2000 рр.) // Наук. вісник ДАУ при МЗС України. – Вип. 3. – К., 2000; Державні органи влади в Ісламській Республіці Іран // Там само. – Вип. 5. – К., 2006.

Літ.: Вчені Інституту історії України. Біобібліографічний довідник. Серія:

Українські історики. – Вип. 1. – К., 1998. – С. 194–195; Українські історики ХХ століття // Там само. – Вип. 2. – Ч. 1. – Київ–Львів, 2003. – С. 205; Імена України. – К., 1999. – С. 251.

МАКАРЕНКО Микола Омелянович (04.02.1877, с. Москалевка Роменського р-ну Сумської обл. – 04.01.1938) – археолог, мистецтвознавець.

Закінчив Петербурзьку худ. школу барона Штігліца (1902). Працював в Ермітажі асистентом, згодом – помічником завідуючого античним відділом. В 1902–19 проводив розкопки у Новгородській, Полтавській, Катеринославській, Харківській та ін. губ. З 1919 мешкав у Києві, дійсний член ВУАК. Досліджував Трипільську культуру, скіфські кургани. Відкрив Маріупольський могильник. Голова комісії мистецтва книги Українського ін-ту книгознавства. У 1920–24 – дир. Археологічного музею у Києві. У 1925 виступав проти знищення пам'яток архітектури Києва, зокрема Михайлівського Золотоверхого собору. Був репресований в 1934, 1936 і 1937 як учасник кадетсько-монархічної повстанської організації і страчений. Реабілітований за всіма справами.

Твори: Халеп'є (Досліди 29.VII – 15.IX.1925 року) // Коротке звітлення Всеукраїнського археологічного комітету. – 1926. – № 25. – С. 33–50; Карагани // Там само. – 1927. – № 26. – С. 88–89 (резолюме франц. мовою); Етюди з обсягу Трипільської культури. – Т. 1–2. – К., 1927; Чернігівський Спас // Всеукр. акад. наук. – К., 1929. – С. 16–59; Малоазійська миска в Києві // Київські зб. історії й археології, побуту й мистецтва. – Т. 36. – 1930. – С. 97–110; Маріупольський могильник. – К., 1933; La civilization des Scythes et Hall-

stat // Eurasia Septentrionalis antiquae. – Helsinki. – Т. 5. – 1930. – Р. 22–48.

Лит.: Наука и научные работники СССР без Москвы и Ленинграда. – Л., 1928. – С. 235; Магнус О.А. Библиографический указатель литературы по археологии, вышедшей в СССР за 1918–1928. – Л., 1931 (Изв. Гос. Академии истории материальной культуры. – Вып. 4–7). – С. 52–53; М.М. Аресты этнографов-археологов // Воля: Ежемесячник Союза бывших политзаключенных из СССР. – Мюнхен, 1953. – № 3; Рерих Н. Сердце Азии. – Минск, 1991. – С. 6; Кононенко Ж.О. Из небытия (Довідкові дані про трагічну долю вчених, що зазнали сталінських репресій в 1930–1940-і та на початку 1950-х років) // Археологія. – 1992. – № 1. – С. 103–108; Шевченко Ю. Загадки Черниговського детинця // Наука и религия. – 1992. – № 12. – С. 21; Формозов А.А. Русская археология до и после революции. – М., 1995. – С. 40–41, 71; Його ж. Русские археологи и политические репрессии // Российская археология. – 1998. – № 3. – С. 191–206; Люди и судьбы. – С. 248; Огнева О.Д. До 70 річчя від трагічної загибелі М.О. Макаренка // IV Цирендоржівські читання. Тибетська цивілізація та кочові народи Євразії. – К., 2008. – С. 19.

Е. Циганкова

МАКАРІЙ (світське ім'я **Оксі-Мюк Михайло Федорович**) (17.09.1884, с. Луковисько на Холмщині – 01.03.1961, м. Одеса) – церковний діяч, богослов, патролог, візантолог. Митрополит Варшавський та усієї Польщі.

Походив з селянської родини. Навчався в дух. уч-щі та Холмській дух. семінарії. 1911 – закінчив КДА, залишений при Академії проф. стипендіатом. З 1912 виконував обов'язки доц. на другій каф. патрології. Після

захисту дис., присвяченій аналізу есхатологічної думки єпископа Нісси кінця IV ст. Григорія, яка була відзначена великою ювілейною премією митрополита Московського Макарія, доц. (1914–18), екстраординарний проф. (1918–19). Належав до табору ліберально налаштованої професури, перебував на українофільських позиціях. Одночасно обіймав посаду доц. Ун-ту св. Володимира, де читав лекції з історії Візантії. Під час революції та громадянської війни працював шкільним учителем, з 1926 – наук. сп. відділу стародруків ВБУ. У 1933 звільнений і до Другої світової війни працював у держ. установах народногосподарського профілю. У перші місяці окупації Києва гітлерівськими військами повернувся до наук. роботи в б-ці АН. Після загибелі 1942 дружини прийняв духовний сан і був настоятелем двох київських церков на Подолі – Свято-Покровської та Дмитрієвської. 1945 прийняв монаший постриг та ім'я Макарій, і невдовзі був рукопокладений на єпископа (з 1946 – архієпископа) Львівського і Тернопільського. Одночасно призначений настоятелем Почаївської Успенської лаври та управляючим Станіславської та Дрогобицької єпархій. 1949 присвоєно звання почесного члена МДА. 1951 переведений до Варшави і обраний там митрополитом Варшавським й усієї Польщі (Польської Автокефальної православної церкви). 1954 заснував церковний ж. “Церковный вестник” (виходив польською та російською мовами), певний час редагував це видання. У зв'язку з погіршенням здоров'я 1959 переїхав до Москви на лікування, звідти – до Одеси, де і помер. Похований на кладовищі при Свято-Успенському монастирі в Одесі.

Твори: *Эсхатология св. Григория Нисского. Историко-догматическое исследование.* – К., 1914. – XX+664 с.; *Теонахитские споры // Труды КДА.* – 1913. – № 4. – С. 529–559, перевидано в: *Богословский сб. / Православный Свято-Тихоновский богословский ин-т.* – М., 1999. – Вып. 2. – С. 18–40; *Учение ап. Павла об оправдании (Изъяснение Рим. 3:2126).* – К., 1914. – 58 с., також: *Труды КДА.* – 1914. – Июнь. – С. 151–180; *Православна церква в західних областях України // Єпархіальний вісник.* – Львів, 1947. – Січень. – Ч. 1. – С. 3–14.

Літ.: Григоренко Т.М. *Памяти отца моего, Оксиюка Михаила Федоровича – митрополита Варшавского и всея Польши Макария // www.orthodox.org.ua; Волнянский Н. Труды председателя Польской Православной Церкви // Журнал Московской Патриархии.* – 1954. – № 4. – С. 73–74; *Мирошниченко М. Предстоятель Православной Церкви в Польше митрополит Макарий (Некролог) // Там само.* – 1961. – № 4.

Архіви: ЦДАВО України, ф. 166, оп. 12, спр. 5468; ф. 711, оп. 3, спр. 3782.

І. Преловська, О. Файда

МАКУХ Владлен Володимирович (21.02.1970, м. Кіровоград) – політолог-міжнародник, фахівець із проблем сучасного Близького Сходу.

Закінчив ф-т Одеського ун-ту (1999). Канд. політ. н. (2005). У 1999–2000 – спеціаліст, гол. спеціаліст відділу інвестицій та фінансово-економічного аналізу проєктів Управління реконструкції та розвитку Одеського міськвиконкому. З 2005 – наук. сп. відділу проблем чорноморського і близькосхідного співробітництва Регіонального філіалу Національного ін-ту стратегічних досліджень у м. Одесі.

Нагороджений Почесною грамо-

тою Посольства Лівійської Джамагрії в Україні (2001).

Має понад 30 опублікованих праць.

Твори: *Європейська політика сусідства щодо Арабського Магрибу: досвід для України // Стратегічні пріоритети.* – 2007. – № 2. – С. 48–57; *ОЧЭС и Средиземноморье – к новым формам сотрудничества // Ближний Восток и современность.* – М., 2007. – № 32. – С. 234–243; *Перспективи міжрегіонального співробітництва України у Чорноморсько-середземноморському регіоні // “Південний вектор” євро інтеграційної стратегії України.* – К., 2006. – С. 3–12; *Ukrayna'nin Karadeniz Ekonomik Isbirligi'ne Bakisi // Stratejik Analiz.– Ankara,* 2007. – № 7. – S. 8–9.

МАЛЕНЬКА (Нечасва) Тетяна Федорівна (15.08.1959, с. Жовтневе Яготинського р-ну Київської обл.) – іраніст, філолог, літературознавець.

Закінчила філол. ф-т Київського ун-ту (1982), аспірантуру там само при каф. сходознавства (1993). К. філол. н. (1993), доц. (2004). Проїшла стажування у Таджикиському (Душанбе, 1991–92), Тегеранському ун-тах (Іран, 1996–97); курси іраністики при ІКАА при Московському ун-ті (2004); Міжнародному ун-ті ім. Імама Хомейні (Тегеран, 2007–08). У 1993–98 працювала в Ін-ті сходознавства ім. А.Ю. Кримського НАНУ: наук. сп., вчений секретар. З 1994 працює у Київському ун-ті: асистент, доц., зав. каф. Близького Сходу (з 2001), дир. Центру іраністики (з 2002), досліджує проблеми літератури Ірану, а також компаративістики.

Нагороджена Почесною грамотою та золотою медаллю Організації ісламської культури Ірану (2001); Почесною грамотою Міністерства культури Ірану (2004).

Учасник Міжнародних конгресів іраністів у Тегерані (1996, 2001, 2003); Сходознавчих читань А. Кримського (2001–08); а також сходознавчих конференцій у Тегерані (2001, 2007); Києві (2002); Москві (2003); Кракові (2008); Відні (2007); 38 ICANAS в Анкарі (2007). Член Європейської Асоціації іраністів (з 2007); член редколегії міжн. ж. “Иранославіка” (з 2006) та ж. “Вісник КНУ. Східні мови та літератури.”

Має понад 60 опублікованих праць.

Твори: “Нафизіана” А. Кримського // СС. – 1993. – № 2. – С. 118–123; Кримський. Суфізм. Фарабі // ФЕС. – К., 2002. – С. 307–308, 623–624, 662–663; Іран, іранці та ми. Лінгвокраїнознавство Ірану. – К., 2004. – 172 с.; Поезія Гафіза Шірази в Європі та Україні // Sohan-e ešk. – Tehran, 2007. – № 33–34. – С. 141–144 (перською мовою); Суфізм і перська поезія в дослідженнях А. Кримського // Neme-ye Parsi. – 1997. – № 3. – С. 41–48 (перською мовою); А. Кримський і перська класична та сучасна поезія в рецепції українською літературою XIX–XX ст. // Агат. Кримський. Нариси життя і творчості. – К., 2006. – С. 414–427.

Літ.: Музика В.Д. Ще один крок до пізнання Ірану. Рец. на: Маленька Т. Іран, іранці та ми. Лінгвокраїнознавство Ірану. К., 2004 // СС. – 2006. – № 1; Касаткін Д. Діалог культур // Іран сьогодні. – 2003. – № 2.

МАЛИШЕВСЬКИЙ Іван Гнатович (13.07.1828, м. Негневичі Новоградського пов. Мінської губ., нині с. Негневичі Новоградського р-ну Гродненської обл. (Білорусь) – 11.01.1897, м. Київ) – візантолог, історик церкви.

Походив з родини високоосвіченого уніатського священика. Навчався у Жировицькому духовному уч-щі, Мінській духовній семінарії, закін-

чив КДА, де по завершенні навчання отримав ступінь магістра та залишився працювати на посаді бакалавра (1853–61). З 1861 – екстраординарний, з 1862 – ординарний проф. КДА. Викладав російську цивільну історію та історію Руської (“русской”) Церкви (від 1863 і до кінця життя обіймав цю каф.). 1873 захистив дис. на ступінь д-ра богослов'я “Александрійский патриарх Мелетий Пигас”. Почесний член Російського археол. ін-ту в Константинополі, член Московського археол. т-ва, Київської археограф. комісії та ін. Активно залучався до діяльності благочинних та релігійно-просвітницьких т-в. Певний час редагував “Киевские епархиальные ведомости”. Займався громадською діяльністю – був обраний гласним Київської міської думи (здійснював нагляд за народними школами), був членом будівничого комітету Володимирського собору (згодом почесним старостою цього храму). Похований на Щекавицькому кладовищі Київського Братського монастиря.

У чималому наук. доробку переважають праці з історії церкви, проблем народної освіти та церковного життя в Російській імперії. Візантологічні зацікавлення представлені дослідженнями різноманітних аспектів історії церкви у Візантії. Окремою групою стоять праці, присвячені кирило-мефодіївській проблематиці. Мають стосунок до візантинознавства окремі публікації автора на поствізантійську тематику та праці з історії культури Київської Русі, зокрема, він підтримував гіпотезу про створення “Слова о полку Ігоревім” за болгаро-візантійськими зразками.

Твори: Логофет Феоктист, покровитель Константина философа // Труды КДА. – 1887. – № 2. – С. 265–297; Св. Ио-

анн Златоуст в званні чтеца, в сане диакона и пресветера // Там само. – 1890. – № 10. – С. 161–191; 1891. – № 2. – С. 275–309; № 5. – С. 41–98; 1892. – № 4. – С. 598–643; № 8. – С. 521–566; № 9. – С. 62–115; Заметка об Антиохийском святителе Флавиане, как ходатае за Антиохийцев пред императором Феодосием Великим // Там само. – 1892. – № 11. – С. 545–552; Подвиги пресвитеров Антиохийской области в борьбе с арианством в царствование Валента // Там само. – 1893. – № 7. – С. 355–378; Замечательный образец филантропических учреждений при древних византийских монастырях // Церковные ведомости. – 1895. – № 47. – С. 1672–1676; Патриарх Фотий // Там само. – 1891. – № 11. – С. 332–339; № 12. – С. 374–382; Свв. Кирилл и Мефодий. – К., 1887.

Літ.: Будилович А.С. Рец. на: Мальшевский И.И. Свв Кирилл и Мефодий. К., 1887 // ЖМНП. – 1887. – № 6. – С. 373–385; Мальшевский И.И. [Некролог] // ВВ. – 1897. – Т. IV. – С. 312–313; Корольков И. Иван Игнатъевич Мальшевский [Некролог] – К., 1897. – 18 с.; Титов Ф. Памяти покойного профессора Академии Ивана Игнатъевича Мальшевского // Труды КДА. – 1897. – № 2. – С. 270–307; Логачев К.И. Мальшевский Иван Игнатъевич // Славяноведение в дореволюционной России. Библиографический словарь. – М., 1979. – С. 233; Губенко С. І.Г. Малшевський про проблеми хрещення Русі у своїх публікаціях до часопису “Труды Киевской Духовной Академии” // Українське релігієзнавство. – 2000. – № 16. – С. 49–57; Файда О.В. Кирило-мефодіяна на сторінках “Трудов Киевской Духовной Академии” // Проблеми слов’язнавства. – Львів, 2003. – Вип. 53. – С. 27–36; Щеглов Г., Самуїлов А. Незабвенный профессор // Ступени. – № 2 (22) // http://minds.by/stupeny/notera/22/st22_23.html.

О. Файда

МАРКЕВИЧ Арсеній Іванович (31.03.1855, м. Брест-Литовський Гродненської губ. (Білорусь) – 18.01.1942, м. Ленінград) – історик, сходознавець, архівіст, бібліограф, чл.-кор. АН СРСР (1927).

Народився в сім’ї священика. Закінчив іст.-філол. ф-т (слов’яноросійське відділення) Варшавського ун-ту (1876). Працював вчителем російської та церковнослов’янської мов і словесності в Холмському Маріїнському жіночому уч-щі, з 1879 – у Шавельській гімназії. У 1883–1907 викладач російської словесності в Сімферопольській чоловічій гімназії. 1907 затверджений членом Таврійського опікувального комітету дитячих притулків, в 1911–18 директор Сімферопольського дитячого притулку графині Адлерберг. Один із засновників Таврійського ун-ту, з 1918 доцент (читав курси археології, етнографії та економіки Криму), потім – позаштатний професор.

Засновник Таврійської вченої архівної комісії. У 1891–1908 – правитель справ комісії та редактор її «Известий», в 1908–23 – Голова ТВАК (в 1923–30 – голова правонаступника ТВАК – Таврійського товариства історії, археології та етнографії). Очолив роботи по розбору та систематизації головних архівосховищ Таврійської губ. У 1919 старший архіваріус і правитель справ Центрального архівного управління у Сімферополі, у 1921–26 – архіваріус Кримського центрального архівного управління. Завдяки його старанням Кримцентрархіву були передані, а потім ним же систематизовані архіви: Вакуфної комісії (1922); Бахчисарайського міського управління (1924).

Грунтовно розробляв кримознавчу бібліографію. У 1894–1902 ним було

створено перший універсальний бібліографічний покажчик літератури про Крим – «TAURICA» (у 3-х випусках). Вперше було репрезентовано ґрунтовний корпус публікацій щодо кримських татар, караїмів, кримчаків. Остання четверта частина покажчика, присвячена сходознавству, підготовлена наприкінці 20-х рр. ХХ ст., але не була опублікована. Займався підготовкою Археологічної карти Криму, систематизував відомості щодо пам'яток епохи Кримського ханату.

Твори: "TAURICA": Опыт указателя книг и статей, касающихся Крыма и Таврической губернии вообще // ИТУАК. – 1894. – № 20. – С. 1–395; 1898. – № 28. – С. 92–185; 1902. – № 32/33. – С. 47–128; Симферополь: Его исторические судьбы, старина и недавнее прошлое. – Симферополь, 1924. – 113 с.; Географическая номенклатура Крыма, как исторический материал: Топонимические данные крымских архивов // Известия Таврического об-ва истории, археологии и этнографии. – 1928. – № 2 (59). – С. 17–32; Переселение крымских татар в Турцию в связи с движением населения в Крыму // Известия Академии наук СССР: Сер. 7: Отд. гуманитарных наук. – М., 1928. – № 4/7. – С. 375–405; 1929. – № 1. – С. 1–16; 3 культурної минувшини Криму ХІХ в.: Короткі нариси // Збірник Іст.-філол. від. ВУАН. – 1930. – № 89.

Літ.: Непомнящий А.А. Арсений Маркевич: Страницы истории крымского краеведения. – Симферополь, 2005. – 432 с., ил.; Його ж. Подвижники кримоведения. – Симферополь, 2006. – Т. 1. – 324 с., ил.; Т. 2: Taurica orientalia. – Симферополь, 2008. – 600 с., ил.; Його ж. Невідомі джерела до біографії Арсенія Маркевича // Архіви України. – 1998. – № 1/6. – С. 121–127; Його ж. Арсений Маркевич и развитие историко-краеведческой библиографии Крыма в конце ХІХ

– начале ХХ веков // Историко-библиографические исследования: Сб. научн. трудов / Рос. нац. б-ка. – СПб., 2002. – Вып. 9. – С. 66–96; Його ж. Малоизвестные исследования по изучению кримоведческой библиографии в последней трети ХІХ – первой трети ХХ века // Solanus. – London, 2002. – Vol. 16. – P. 77–84.

Архіви: Рукописный отдел Научного архива Института истории материальной культуры РАН, ф. 32 (Маркевич А. І.); ДААРК, ф. 49, оп. 1, спр. 5469; ф. Р-415, оп. 1, спр. 418; ПФА РАН, ф. 155, оп. 2, д. 457; ф. 827, оп. 4, д. 343.

А. Непомнящий

МАРЧЕНКО Валерій Веніамінович (16.09.1947, м. Київ – 07.10.1984, м. Ленінград) – публіцист, перекладач, сходознавець.

Закінчив філол. ф-т Київського у-ту (1970); 1967–70 – проходив стажування в Азербайджанському (нині Бакинському) ун-ті, де вивчав азербайджанську мову і тюркологію. Автор ст. з історії українського сходознавства (про А. Кримського, М. Гулака, О. Баґрія) та з проблем азербайджанської літератури. Переклав низку творів азербайджанських письменників: Дж. Мамедкулузаде, Анара, Сулеймана Сані Ахундова та ін., а також зразки народної творчості.

Твори: А. Кримський як дослідник азербайджанської літератури // Творчість і життя. – К., 2004. – С. 13–27; Обличчям на Схід (До 100-річчя з дня народження А.Ю. Кримського) // Дніпро. – 1971. – № 1; Давня азербайджанська література в дослідженнях А.Ю. Кримського // Радянське літературознавство. – 1971. – № 1; Микола Гулак // СіЧ. – 1991. – № 1.

Літ.: Білокінь С. Апостол чистої правди // СіЧ. – 1991. – № 1. – С. 24–26; Кочубей Ю. Азербайджан нашел в нем друга //

Бакинський робочий. – 25.09.1992; *Міжнародний біографічний словник дисидентів країн центральної та східної Європи й колишнього СРСР.* – Т. 1. Україна. – Ч. 1. – Харків, 2006. – С. 437–441; *До 60-ліття Валерія Марченка (1947–1984) // Молода нація. Альманах.* – 2007. – № 3 (44).

Ю. Кочубей

МАТВЄЄВА Леся Василівна (12.07.1930, с. Харківці Пирятинського р-ну Полтавської обл.) – історик науки.

Закінчила іст. ф-т Київського ун-ту (1955). К. екон. н. (1967), д. і. н. (1996), проф. (2008). Докт. дис. на тему: “Національна академія наук України: етапи розвитку та доля вчених (історико-джерелознавче дослідження)”. 1957–59 – референт відділу політ. економії Ін-ту економіки АН УРСР. 1959–63 – мол. наук. сп. сектору історії буд. техніки НДІ теорії та історії арх-ри Академії буд-ва і арх-ри УРСР. З 1963 працювала в Ін-ті економіки АН УРСР: 1963–66 – аспірант відділу історії нар. госп-ва та екон. думки, 1966–70 – мол. наук. сп. відділу зарубіжних країн. 1970–86 – ст. наук. сп. Сектора історії природознавства і техніки Ін-ту історії АН УРСР (у 1986 перепідпорядкований ЦДПН ім. Г.М. Доброва АН УРСР). З 1991 – працює в Ін-ті сходознавства ім. А.Ю. Кримського НАН України: ст. наук. сп., пров. наук. сп. відділу “Україна та Схід” (1996); директор (1998), одночасно зав. відділу Історіографії та джерелознавства.

Голова редколегії ж. “Східний світ” (з 2009), “Сходознавство”, “Боспорские чтения”, “Хазарский альманах”. Гол. редактор серії “Наукова спадщина сходознавців”. Голова спеціалізованої вченої ради по захисту дисертацій. Член Міжнародного комітету сходознавців (2000). Заслу-

жений діяч науки і техніки України (2004). Лауреат премії ім. А. Кримського НАНУ (2004). Нагороджена почесною грамотою Верховної Ради України “За особливі заслуги перед Українським народом” (2005), відзнакою МОН України “За наукові досягнення” (2008). Досліджує історію науки України 2-ї пол. XIX та XX ст., зокрема в галузі історії ВУАН, сходознавства, візантології.

Автор понад 200 наук. праць, у т. ч. 12 монографій і книг.

Твори: Микола Прокопович Василенко. – К., 1991. – 267 с. (у співавт. з І. Усенком); *Отто Юльевич Шмидт.* – М., 1990. – 228 с.; *А.Ю. Кримський – неодмінний секретар Всеукраїнської Академії наук.* – К., 1997. – 171 с. (у співавт. з Е. Циганковою); *Юлиан Кулаковський.* – К., 2002. – 482 с.; *Нариси з історії Всеукраїнської Академії наук.* – К., 2003. – 294 с.; *Владислав Бузескул – історик свого часу.* – К., 2008. – 713 с.; *Нариси з історії сходознавства.* – К., 2008. – 398 с.; *Виктор Григорович – перший український славяновед-візантолог (1815–1876).* – К., 2010. – 192 с.

Літ.: Вчені Інституту історії України. Біобібліографічний довідник. Серія: Українські історики. – Вип. 1. – К., 1998; *Хто є хто в Україні.* – К., 2000, 2004, 2007; *Жінки України: Біографічний енциклопедичний словник.* – К., 2001; *Імена України.* – К., 2002, 2007; *Кияни. Біографічний словник.* – К., 2004; *Україна наукова: довідково-іміджове видання.* – Т. 1. – К., 2005; *Золота Україна. Інформаційний довідник.* – К., 2005; *Національна Академія наук України: 1918–2008: до 90-річчя від дня заснування.* – К., 2008; *Бубенок О.Б. Історичні дослідження в Інституті сходознавства ім. А. Кримського НАН України // СС.* – 2008. – № 3; *Леся Василівна Матвєєва. Біобібліографічний покажчик.* – К., 2010. – 64 с.; *Мав-*

ріна О.С., Бубенок О.Б. До ювілею Лесі Василівни Матвєєвої // *Орієнтальні студії в Україні. До ювілею Л.В. Матвєєвої. Зб. наук. статей.* – К., 2010. – С. 8–12; Циганкова Е.Г. Л.В. Матвєєва – історик науки // *Там само.* – С. 13–24.

О. Бубенок

МЕЛЬНИК Микола Миколайович (18.10.1976, м. Львів) – візантолог.

Закінчив Львівський ун-т (1999), аспірантуру там само (2002). Працює там само: наук. сп. проекту “Енциклопедія ун-ту” (2002–07), асистент каф. історії середніх віків та візантиністики (2007). К.і.н. (2007). Досліджує історіографію історії Візантії, стосунки кочівників Північного Причорномор’я з державами Східної Європи у Х–ХІІІ ст.

Твори: *Роль угорських володарів у стосунках Болгарії і Візантії з кочівниками Північного Причорномор’я в Х–ХІ ст.: лакуна в історіографії чи брак джерел? // Проблеми гуманітарних наук: наук. записки Дрогобицького пед. ун-ту ім. Івана Франка.* – Дрогобич, 2003. – Вип. 11. – С. 137–145; *Візантія і кочівники Північного Причорномор’я в ХІ ст.: проблеми історіографії // Наук. зошити іст. ф-ту Львівського нац. ун-ту ім. Івана Франка.* – Львів, 2003. – № 5/6. – С. 20–32; *Кочівники і осіле населення Дністровсько-Дунайського регіону в румунській і молдавській історіографії 70-х – 80-х рр. ХХ ст. // Там само.* – Львів, 2005. – № 7. – С. 13–24; *Російська і радянська історіографія стосунків Візантії і кочівників Північного Причорномор’я як колоніальний дискурс: до постановки проблеми // Наук. записки нац. ун-ту “Острозька академія”: Історичні науки.* – Острог, 2004. – Вип. 4 (На пошану професора Миколи Павловича Ковальського). – С. 96–105.

МЕМЕТОВ Айдер Меметович (22.03.1944, с. Янджо Куйбишевського р-ну Кримської АРСР) – іраніст, тюрколог, філолог, мовознавець.

Закінчив Ташкентський ун-т (1969), викладач перської мови. К. філол. н. (1975), доц. каф. загального мовознавства (1978), д. філол. н. (1989), проф. (1991). Працював у Ташкентському пед. ін-ті. З 2002 – декан ф-ту кримськотатарської та східної філології Таврійського ун-ту. Заслужений працівник народної освіти України (1995), академік Кримської академії наук, академік Міжнародної академії інформації, член Президії Міжнародної асоціації тюркологів (м. Туркестан, Казахстан, 2004). Лауреат Державної премії Ради Міністрів АР Крим (2004), премії В.І. Вернадського (2006).

Учасник міжнародних наукових та науково-практичних конференцій у Ленінграді (1975), Фрунзе (1988), Алма-Аті (1990), Махачкалі (1991), Сімферополі (1991, 1993, 1994), Ташкенті (1993), Тегерані (1995) тощо.

Має понад 200 наукових та науково-методичних публікацій, в т.ч. 6 шкільних, 4 вузівських підручника, 2 словника, 4 монографії.

Твори: *Лексикологія кримськотатарського языка.* – Симферополь, 2000. – 288 с.; *Кримськотатарський язык. Ч. II. Морфологія.* – Симферополь, 2003. – 288 с.; *Земаневий кырымтатар тили.* – Симферополь, 2006. – 328 с.

Літ.: *Регушевский Е.С. Важное исследование в области крымскотатарской лексикологии // Ыылдыз.* – 2001. – № 6. – С. 123–133; *Богданович Г.Ю. Рец. на: Меметов А.М., Мусаев К.М. Крымскотатарский язык: Учебное пособие // Культура народов Причерноморья.* – 2004. – № 49. – Том. 2. – С. 207–208; *Урсу Д.П. Чтобы знали и любили*

родной язык // Крымская панорама. – 15.03.2003. – № 9.

І. Дрига

МЕМЕТОВ Іскандер Айдерович (15.04.1974, м. Ташкент (Узбекистан)) – тюрколог, філолог.

Закінчив Ташкентський ін-т сходознавства (1996). К. філол. н. (2001). З 1997 в Таврійському екологічному ін-ті: викладав турецьку мову і літературу, зав. каф. філол. Закінчив аспірантуру каф. східної філології Таврійського ун-ту, працює там само, доц. (2003).

Учасник міжн. наук. конференцій з актуальних проблем тюркології та сходознавства в Сімферополі (2003, 2005, 2008).

Має понад 25 публікацій.

Твори: *Сравнительная характеристика отдельных гласных фонем турецкого и крымскотатарского языков // Культура народов Причерноморья. – Симферополь, 2003. – № 38. – С. 115–118; Сравнительный анализ фонетического строя и лексико-семантической системы турецкого и крымскотатарского языков. – Симферополь, 2004. – 165 с.; Сравнительное исследование анатомических названий, имеющих лексические различия в турецком и крымскотатарском языках // Тюркологическая и смежная лексикология и лексикография (Сб. к 70-летию Кенесбая Мусаева). Ин-т языкознания РАН. – М., 2004. – С. 141–146; Политико-экономический справочник по Турецкой Республике (со дня образования до наших дней). – Симферополь, 2005. – 64 с.*

І. Дрига

МЕМЕТОВА Едіє Шевкетівна (12.10.1970, с. Алмазар Ташкентської обл. (Узбекистан)) – тюрколог, фахівець з кримськотатарського мовознавства.

Закінчила Ташкентський ун-т (1982). К. філол. н. (2004). Працює у Таврійському ун-ті: з 2004 – зав. каф. кримськотатарського мовознавства, з 2005 – доц. Досліджує стилістику кримськотатарської мови і теорію тюркського перекладу.

Брала участь у міжнародних наукових форумах з проблем тюркології: у Києві (2003, 2004); Сімферополі (2004) та ін.

Має понад 25 публікацій.

Твори: *Къырымтатар тильшына-слыгъында ыльмий услубининъ лексик хусусиетлери // Ыылдыз. – 2003. – № 4. – С. 120–127; Лексические особенности крымскотатарской художественной речи // Мова і культура. – К., 2004. – Вып. 7. – С. 250–260; Лексико-фразеологические экспрессивные средства крымскотатарского языка // Уч. зап. ТНУ. Сер.: Филология. – Т. 18 (57). – № 3 – 2005. – С. 45–57; Къырымтатар тилининъ услубиети. – Симферополь, 2001. – 144 с.; Къырымтатар тилининъ услубиети ве нутукъ медениетининъ эсаслары. – Симферополь, 2002; Къырымтатар тили услубиетинден меишгулиетлер джйынтыгы. – Симферополь, 2003. – 68 с.*

І. Дрига

МЕНЦЕЛЬ Теодор (Menzel Theodor) (02.12.1878, м. Мюнхен (Німеччина) – 10.03.1939, м. Кіль (Німеччина)) – сходознавець.

Освіту одержав у Мюнхенському ун-ті, де вивчав класичні і східні мови та юриспруденцію. В Берліні склав екзамен на драгомана. 1904–14 та 1918–22 жив в Одесі. Під час Першої світової війни був інтернований до Астраханської губ. 1921–22 – проф. Одеського археол. ін-ту. Листувався з А. Кримським, підтримував контакт з одеськими сходознавцями та ін. вченими СРСР. 1926 – брав участь у I Всесо-

юзному тюркологічному з'їзді (Баку), побував в Одесі, виступив на зборах при заснуванні Одеської філії ВУНАС. У Німеччині працював у Кільському ун-ті, з 1929 – проф. ісламської філол. і керівник орієнталістичних семінарів, 1934–36 – декан філософ. ф-ту. З 1937 – на пенсії. Фахівець з тюркології і турецького фольклору та етнографії. Автор багатьох статей до “Енциклопедії Ісламу” (ст. вид.). Переклав на німецьку мову “12 лекцій з історії Туркестану” В. Бартольда.

Твори: Mehmed Tevfik, Ein Jahr in Konstantinopel / Укладання і переклад з турецької на німецьку. – Berlin, 1905–1909; Mehmed Tevfik's “Istambolda bir sene” (Ein Jahr in Konstantinopel) // Keleti Szemle. – 1909. – Bd. X. – S. 1–60; Russische Arbeiten über türkische Literatur und Folkloristik (Gordlewski, Zavarin, Olesnjicki) // Der Islam. – 1913. – Bd. IV. – S. 123–142, 443; Das Archäologische Museum in Odessa // Jahrbuch d. Deut. Archäolog. Instituts. – 1925. – XXX. – Sp. 35–42; Meddah, Schattentheater und Orta ojunu. Eine kritische Übersicht über die Ergebnisse der jüngeren Forschung nebst neuen Beiträgen (Monographien des Archiv Orientalni, Bd. X). – 1941. – Prag.

Лит.: Rypka Jan. In Memoriam: Theodor Menzel // Meddah ... S. IX–XIV; Verzeichnis der Veröffentlichungen Theodor Menzel // Meddah ... S. XV–XX; Jordan Karl, Hoffmann Erich. Geschichte der Philosophischen Fakultät. – Band 5, Teil 2. – Kiel, 1969. – S. 181–183; Зленко Г. Кто он, Теодор Менцель? // Вечерня Одеса. – 25.08.1990; Зленко Г. Теодор Менцель із Середньохонтанської дороги // Науковий світ. – К., 2008. – № 2 (115). – С. 10–11.

Г. Зленко

МИЩЕНКО Федір Іванович
(30.06.1874, с. Сенківці Переяславського пов. Полтавської губ. –

1933, м. Київ) – візантолог, фахівець в галузі церковного права, академік ВУАН (1920–28).

Походив з родини сільського священика. Освіту здобув у Переяславській духовній школі, Полтавській духовній семінарії, закінчив КДА (1900) і був залишений для підготовки до проф. звання по каф. церковного права. Працював там само. Після захисту магістерської дис. (1906) – екстраординарний проф. У 1915–17 – викладав церковну історію на вищих жіночих курсах Жикуліної в Києві. У травні 1917 – викликаний св. Синодом для участі в роботі “Предсоборної ради”, увійшов до складу Собору та брав участь у першій його сесії. Після закриття у 1918 КДА був обраний проф. каф. церковного права Київського юрид. ін-ту, а також Київського держ. укр. ун-ту. У січні 1920 обраний на штатного акад. УАН на каф. історії укр. церкви в зв'язку з усесвітньою історією церкви, яка з встановленням радянської влади була перетворена на каф. історії культурно-ідейних течій на Україні XVI–XVIII ст. У 1926 за його ініціативою та під його головуванням у складі УАН було створено “Комісію для вивчення візантійського письменства та впливу його на Україну”. У тому ж році, коли була заснована ВУНАС, очолив іст.-етнолог. відділ її Київської філії, поєднавши роботу і комісії і відділу.

1928 позбавлений академічного звання, як пов'язаний в минулому з ДА, а у 1929 звільнений з усіх посад за власним бажанням. Подальша доля його не відома. Похований на Лук'янівському кладовищі.

Твори: Речи апостола Петра в книге деяний апостольских. – К., 1907 (магістерська дис.); К вопросу о составе пред-

стоящего собора русской церкви // Труды КДА. – 1909. – № 1. – С. 50–111; Церковное устройство христианских общин (“патрихий”), II–III в. // Там само. – 1908. – № 12. – С. 525–574, окр. відбиток: К., 1908; 3 історії східно-візантійської культури. Етюд I-й. Споріднення і шлюб // Зап. Іст.-філол. відділу УАН. – Кн. 7–8. – 1926; Етюд II // Там само. – Кн. 10. – 1927; Афғуаҳои не цигани // Ювілейний зб. на пошану акад. Д.І. Багалія з нагоди семидесятої річниці життя та п'ятдесятих роковин наукової діяльності. – К., 1927.

Літ.: Новий енциклопедический словарь. – 1916. – Т. 26. – С. 774; Циганкова Е.Г. Сходознавчі установи в Україні. Радянський період. – К., 2007. – С. 85–93.

Архіви: ІР НБУВ, ф. X, спр. 5802 (автобіографія).

Е. Циганкова

МІРОШНИЧЕНКО Микола Миколайович (01.01.1947, с. Третяківка Біловодського р-ну Луганської обл. – 14.07.2009, м. Київ) – сходознавець, перекладач.

Закінчив Луганський пед. ін-т (1968). Вчителював на Запоріжжі. 1976–78 вивчав азербайджанську мову в Бакинському ун-ті, 1994 стажувався на курсах турецької мови у Стамбулі. Працював у прес-службі Мін-ва з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи.

Член НСПУ (1997). Перекладав з азербайджанської, турецької та кримськотатарської мов, прагнув перенести на український ґрунт рідкісні форми східної поезії (рубаї, газель, пантун, мухтамілат, мурабба). Автор низки поетичних збірок: “Рік-осокір” (1984), “Око” (1989), один із засновників групи паліндромістів “Теракліт”.

Учасник Міжнародної конференції «EyeRhymes» (Едмонтон, Канада,

Альбертський ун-т, 1997), співзасновник Світової Асоціації візуального мовлення.

Твори: Слово долі і доля слова. Вісім століть кримськотатарської поезії // Брама Сходу. – К., 2004. – С. 142–179; Окрушини сонця. Антологія кримськотатарської поезії. XIII–XX століть / Упор. і автор коментарів (у співавт. з Ю. Кандимом). – К., 2003; Зійшло сонце у Ширвані. Азербайджанська поезія XII–XV століть. Літературознавчі імпресії // Антологія азербайджанської поезії у 2 тт. – К., 2006. – С. 9–20; Молитва ластівок. Антологія кримськотатарської прози. – К., 2005 (упорядник).

Літ.: Микола Мірошниченко (некролог) // ЛУ. – 20.08.09; Микола Мірошниченко // Одлар йурду (Баку). – 1989. – №12.

Ю. Кочубей

МІХЕЄВ Володимир Кузьмич (12.11.1937, с. Луховка Саранського р-ну Мордовської АРСР – 24.12.2008, м. Харків) – історик, хозарознавець, болгарист.

Закінчив іст. ф-т Харківського ун-ту (1960). К.і.н. (1968), доц. (1976), д.і.н. (1987), проф. (1990), акад. Української Академії іст. н. (1999). Працював у Харківському ун-ті: зав. каф. історіографії, джерелознавства та археології (1991–2001), проректор з навчальної роботи (1996–99); з 2001 – у Міжн. Солмоновому ун-ті (Східноукраїнській філії “МСУ-Харків”): зав. каф. історії, директор Міжнародного науково-дослідного центру хозарознавства.

Лауреат премії ім. К. Курячого (1968), Заслужений діяч науки і техніки України (1997).

Брав участь у 53 міжнародних форумах, зокрема у: Міжнар. конгресі “Культура на българи, хазари, славяни” (Софія, 1987); Міжнар. конгресі “Хозари” (Єрусалим, 1999).

Автор понад 100 наук. праць.

Твори: Подонье в составе Хазарского каганата. – Харьков, 1995. – 148 с.; Справочник по археологии Украины. Харьковская область. – К., 1977. – 156 с.; Археология залізного віку Східної Європи. – Харків, 2000. – 240 с. (у співавт. з Б.А. Шрамко); Народы Хазарского каганата в памятниках истории и культуры (Сухогомольшанский могильник VIII–X вв.) // Хазарский альманах. – Т. 5. – Киев–Харьков, 2006 (у співавт. з В.С. Аксьоновим).

Літ.: Владимир Кузьмич Михеев – профессор Харьковского университета. – Харьков, 1997; Михеев Володимир Кузьмич. Некролог // СС. – 2009. – № 1. – С. 195–197.

О. Чувпило, Л. Чувпило

МОМРИК Анатолій Петрович (23.04.1967, смт. Ольшанське Миколаївської обл.) – історик-етнолог, дослідник народів Сходу.

Закінчив Київський ун-т (1991), аспірантуру ІМФЕ НАНУ (1994). Працював мистецтвознавцем, наук. сп. там само (1994–2009). К.і.н. (2006). З 1997 працює на посаді доц. каф. україністики Медичного ун-ту. Досліджує питання східної складової етногенезу українського народу, корінні торкомовні народи, східні діаспори України.

Учасник VII Міжнародного конгресу українців “Крим в історії та культурі України” у Сімферополі–Ялті (2008); наук. форумів з проблем етнології у Києві (1998, 2000–2006, 2008, 2009), Різе (Туреччина, 2008).

Має понад 20 публікацій.

Твори: Кавказька діаспора в Україні // Матеріали до української етнології. – Вип. 4 (7). – К., 2004. – С. 98–105; Caucasian Diaspora in Ukraine // Central Asia and Caucasus. – Stockholm (Sweden). – № 3. – 2004. – P. 119–126; Західні монголи (калмики) в історії України // Україна–Монголія: 800 років у контексті історії. – К., 2008. –

С. 82–91; Западные монголы (калмыки) в истории Украины // Вестник Регионального института инновационных исследований. – Элиста, 2008. – № 2. – С. 85–95; Ukraina oryantalistlerinin çalışmalarında Mahmud Kaşgarlı (Ahatangel Krımski, Omeelian Pritsak) (Магмуд Каушгарський у працях орієнталістів (Агатангел Кримський, Омелян Прицак)) // Doğumunun 1000. Yılı Dolayısıyla. Uluslararası Kâşgarlı Mahmud Sempozyumu. – Rize: Rize üniversitesi, 2008. – S. 585–591.

І. Друга

МОРГЛІВСЬКИЙ (МОРГИЛІВСЬКИЙ) Іполит Владиславович (12.09.1889, ст. Абдуліно Самаро-Златоустівської зал., нині м. Абдуліно Абдулінського р-ну Оренбурзької обл. (РФ). – 07.12.1942, м. Київ) – історик архітектури, візантолог.

1918 закінчив хімічне відділення Київського політ. ін-ту, інженер-технолог. Працював фахівцем у Відділі охорони старовини й мистецтва Головного управління мистецтва (1918–19) під керуванням М.Ф. Біляшівського, був асистентом проф. Б.С. Лисіна у Київській будівельній школі, керуючим розкопами і обмірами руїн т. зв. Зарубської церкви XII ст. поблизу Переяслава (1918), помічником завідувача Секції архітектури “Підвідділу по ліквідації майна релігійних установ” (1919), співробітником-фахівцем Музейно-виставкової секції Губнаросвіти, 1926–28 – організатор і завідувач Музею архітектури у Всеукраїнському музейному містечку. У 1921–32 читав курс історії архітектури у київських ін-тах: археологічному, архітектурному, художньому, політехнічному, будівельному. Водночас працював у ВУАН: член Комітету охорони пам’яток старовини і мистецтва

(1920), член Всеукраїнського архітектурного комітету (1924). У Комісії для вивчення історії Близького Сходу та Візантії (з 1931). З 1925 брав участь у роботі ВУНАС: очолював правління Київської філії (1928), дійсний член історично-етнологічного відділу КФ, учасник II сходознавчого з'їзду (1929).

Вчений співробітник Академії історії матеріальної культури в Ленінграді, член-кор. Академії архітектури СРСР (1941), проф. (1930).

Досліджував східні впливи в українській архітектурі. Засновник київської школи архітектурної медієвістики радянського періоду.

У науковій діяльності відчував вплив візантолога Ф.І. Шміта. У питанні генезису архітектури Русі Х–ХІІІ ст. відводив значну роль східним впливам. Розробив оригінальну гіпотезу про походження конструкцій Софії Київської від старо-перської архітектури. З метою вивчення джерел стародавньої архітектури України подорожував до Стамбула, давніми містами Вірменії, Грузії, місцями зосередження архітектурних пам'яток на Кавказі, в Криму та Середній Азії.

На основі паралельного натурного дослідження середньовічних архітектурних пам'яток Русі та Сходу дійшов висновку, що архітектура княжої Русі пройшла однакові з іншими країнами Сходу і Заходу етапи розвитку.

Твори: Київська Софія в світлі нових спостережень // Київ та його околиця в історії і пам'ятках / За ред. М. Грушевського. – К., 1926. – С. 81–108; Спасо-Преображенський собор у Чернігові за новими дослідженнями // Чернігів та Північне Лівобережжя. Огляди, розвідки, матеріали / За ред. М. Грушевського. – К., 1928. – С. 169–183; Успенська церква Єлецького монастиря в Чернігові // Там само. – С. 197–204; Conant K. J., Cross S. H., Morgilevski H. V. The Earli-

est Medieval Churches of Kiev // Speculum / Medieval Academy of America. – Cambridge, 1936. – Vol. XI. – № 4 (Oct.). – P. 477–499.

Літ.: Асеев Ю.С. Ипполит Владиславович Моргилевский // Строительство и архитектура. – 1980. – № 8. – С. 30; Його ж. Собори наших душ: Справа професора Моргилевського // Пам'ятки України. – 1990. – № 1. – С. 42; Його ж. Ипполит Владиславович Моргилевский // Пам'ятки архітектури і монументального мистецтва в світлі нових досліджень. Тези наук. конф. Нац. заповідника "Софія Київська". – К., 1996. – С. 4–5; Скібіцька Т.В. Храми його долі (роздуми над фототекою І.В. Моргилевського) // Geneza Journal. – 1997. – № 1. – С. 163–171; Ненашева О.Ю. Історик архітектури Ипполит Моргилевский і Музей-Архів Переходової доби часів фашистської окупації Києва: За матеріалами ДАКО // Сучасні проблеми дослідження, реставрації та збереження культурної спадщини / Ін-т проблем сучасного мистецтва Академії мистецтв України. – К., 2006. – Вип. 3. – Ч. 2. – С. 103–126.

О. Ненашева

МОТРИЧЕНКО Олена Миколаївна (19.05.1978, м. Київ) – індолог-філолог.

Закінчила магістратуру відділення сходознавства (2000) та аспірантуру Ін-ту філології (2004) Київського ун-ту. Після завершення науково-дослідної роботи й мовного стажування в Центральному Ін-ті мови гінді, (м. Делі, Індія, 1998-2000) повернулася до ун-ту. З 2000 працює там само. К. філол. н. (2005), доц. (2008).

Викладач мови гінді та англійської, асистент, доцент (з 2006) кафедри Близького Сходу, директор Центру мови гінді та індійської літератури (з 2007) Ін-ту філології Київського ун-ту; наук. співробітник Ін-ту сходознавства ім. А.Ю. Кримського НАН

України (з 2004), вчений секретар філологічної спеціалізованої вченої ради по захисту дисертацій там само (2008–11); зав. каф. Далекого Сходу Київського ун-ту «Східний світ» (з 2009).

Досліджує проблеми лексикології мови гінді, лінгвокультурології, соціо- та комунікативної лінгвістики; викладає практичний курс мови гінді, читає лекції з питань лінгвістики і перекладознавства.

Учасниця Сходознавчих читань А. Кримського (2003, 2004, 2006, 2008), міжнародних наукових конференцій з проблем філології (2002–2009, м. Київ), II Міжнародної конференції з мови гінді (2007, м. Будапешт).

Має 25 опублікованих праць.

Твори: Лінгвокультурологічний підхід до вивчення лексичних систем (на прикладі лексики мови гінді) // Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Сер. “Східні мови та літератури”. – 2003. – № 7. – С. 24–28; Антропонімікон гіндімовного ареалу як лінгвокультурний феномен // Там само. – 2008. – № 13. – 27–29; Реалії як унікальний компонент гіндімовної картини світу // Сходознавство. – 2004. – № 25–26. – С. 78–90; Культурна конотація та культурно-конотована лексика сучасної мови гінді // СС. – 2004. – № 2. – С. 162–168; Мова гінді в епоху глобалізації // Мовні і концептуальні картини світу: Зб. наук. пр. – 2009. – Вип. 25, ч. 3. – С. 56–61; Національно-специфічні компоненти невербальної комунікативної поведінки індійців // Там само. – 2009. – Вип. 26. – С. 281–286.

МУЛЛНА Райме Мустафа-Мівна (17.12.1908, за іншими даними 1905, м. Сімферополь – 17.12.1980, м. Алма-Ата (Казахстан)) – тюрколог-мовознавець, педагог.

Народилася в сім’ї ремісника. Закінчила ф-т кримськотатарської мови і літератури Кримського пед. ін-ту (1927), навчалася в аспірантурі там само, виконувала обов’язки доц. Одноразом була ученим секретарем Кримського НДІ мови і літератури. На III мовній конф. (1934) виступила із доповіддю про пунктуацію кримськотатарської мови, брала участь в переводі кримськотатарської мови на кириличну абетку (1938). Під час перебування в Криму випустила низку шкільних підручників і навчальних посібників. 1941–80 – викладач, доц., зав. каф. Казахського держ. ун-ту; к. філол. н. (1945). Досліджувала проблеми тюркського мовознавства.

Твори: Эдебий тиль ве эдебий чыкышларнынъ эмиети (Літературна мова та значення літературної критики) // Яи къувет (Молода сила). – 1933. – 3 червня; Татар тилининъ элифбеси ве орфографиясы (Абетка та орфографія татарської мови). – Акъмесджит, 1938; Татар тили янъы орфография сынынъ къурулум принципери (Принципи усталення нової орфографії татарської мови) // Кызыл Кърым (Червоний Крим). – 1938. – 29 червня; Татар тили дерслиги: Грамматика ве орфография: 3-нджи сыныфлар ичюн (Підручник татарської мови: Грамматика та орфографія. Для 3-х класів). – Акъмесджит, 1939.

Літ.: ДКТК. – С. 136.

Архіви: ДААРК, ф. П-1, оп. 1, спр. 1814; РГАСПИ, ф. 17, оп. 21, д. 2479.

Д. Урсу

МУСІЙЧУК Вікторія Анатоліївна (15.09.1978, м. Київ) – філолог-в’єтнамист.

Закінчила відділення сходознавства Київського ун-ту (2001), здобула ступінь магістра в Ханойському ун-ті (2003). К. філол. н. (2010). З 2004

року працює в Ін-ті сходознавства ім. А.Ю. Кримського НАН України. Викладала в'єтнамську мову в ун-ті «Східний світ», китайську та в'єтнамську мови в Київській гімназії східних мов № 1 (2005–07). Стипендіат Президента України для молодих вчених (2010–12). Досліджує мову та культуру В'єтнаму та Китаю.

Учасниця Сходознавчих читань А.Кримського (2004–10), XV Міжн. наук. конференції ім. С. Бурого “Мова і культура” (2006), Міжн. наук. конф. “До 90-річчя від дня народження О. Прицака” (2009).

Має 17 публікацій.

Твори: Звертання в сучасній в'єтнамській мові // Сходознавство. – № 25–26. – 2004. – С. 91–96; Концептуально-онімазіологічне моделювання системи паремійних одиниць (на матеріалі паремій в'єтнамської мови, що представляють концепт “праця”) // Мова і культура. – К., 2007. – Вип. 9. – Т. XI (99); Культурологічний підхід до викладання мови і літератури. – С. 298–303; Проблеми укладання двомовного ідеографічного словника в'єтнамських паремій // Сходознавство. – № 41–42. – 2008. – С. 107–117; Вплив китайської мови та культури на фразеологічний фонд в'єтнамської мови // СС. – 2009. – № 1. – С. 151–156; Внутрішньоконцептуальна сегментація в'єтнамських паремій // Там само. – 2009. – № 3. – С. 147–156.

МХИТАРЯН Наталія Ігорівна (04.09.1963, м. Київ) – політолог, тюрколог.

Закінчила Київський технологічний ін-т легкої промисловості (1988), к. політ. н. (2000); з 1992 працює у відділі Азії і Африки ІСЕМВ НАНУ, ст.

н. сп. (2002). З 2003 – гол. консультант відділу досліджень країн Близького Сходу та Азійсько-Тихоокеанського регіону Нац. ін-ту стратегічних досліджень.

Учасник міжнародних конференцій зі стратегічних проблем у Києві (1998); Мазандарані (Іран, 2003); Москві (2003); Одесі (2006, 2008).

Має 40 опублікованих праць.

Твори: Turkish-Ukrainian relation // Eurasian Studies. – 1996. – № 2. – Summer. – P. 2–13; Стратегія розвитку українсько-турецьких відносин у контексті пріоритетних завдань сучасного зовнішньополітичного курсу України // Україна: стратегічні пріоритети. Аналітичні оцінки. – 2005. – К., 2005. – С. 590–600; Посилення ісламського чинника у внутрішньополітичному житті Туреччини і його вплив на зовнішню політику країни в глобальному і регіональному вимірі // Дослідження світової політики: Зб. наук. праць. Вип. 33. – К., 2005. – С. 95–124; Процес регіональної інтеграції у зовнішній політиці Туреччини в постбіполярний період // Там само. – Вип. 38 / Відп. ред. В.К. Гура. – К., 2007. – С. 189–216; Регіон Близького та Середнього Сходу у контексті інтеграційних устремлень Турецької Республіки // Там само. – Вип. 42 / Відп. ред. В.К. Гура. – К., 2008. – С. 158–169; До питання про Чорноморсько-Близькосхідний вимір глобальних викликів та регіональних інтересів // Проблеми балканістики, сходознавства та міжнародних відносин: Зб. наук. праць пам'яті доктора історичних наук, професора Пархомчука Станіслава Максимовича / Відп. ред. В.А. Смолій. – К., 2007. – С. 284–288.

Н

НАБОКА Олександр Вікторович (02.12.1979, м. Луганськ) – сходовознавець, історик, політолог.

Закінчив Луганський пед. ун-т (2002). К.і.н. (2006). Працює там само. 2005–07 – асистент, з 2007 – доц. каф. всесвітньої історії та міжнародних відносин.

Брав участь у Міжнародних наукових конференціях молодих науковців (Київ, 2005, 2006).

Має 20 наук. публікацій.

Твори: *Английская торговля опиумом в Китае в первой половине XIX века и остров Тайвань // История украинской науки на межах тисячоліть.* – К., 2004. – Вип. 17. – С. 124–134; *Политика Ост-Индской компании в отношении Тайваня в 30-х годах XIX века // Историчні записки СНУ імені Володимира Даля.* – Луганськ, 2006. – Вип. 9. – С. 147–151; *Політика Великобританії щодо Тайваню в 20–40-х роках XIX століття // Проблеми балканістики, сходовознавства та міжнародних відносин.* – К., 2007. – С. 46–52; *Перша опиумна війна (1840–1842) й острів Тайвань // Вісник КНУ імені Тараса Шевченка.* – К., 2006. – № 82–84. – С. 36–37.

НАГАЙЧУК Віктор Іванович (23.07.1946, м. Чортків Хмельницької обл., нині Тернопільської обл.) – фахівець з історії, політики, економіки країн Близького Сходу і Північної Африки, дипломат.

Закінчив ф-т іноземних мов Київського ун-ту (1972); у 1969–72 військовий перекладач в Арабській Республіці Єгипет (АРЄ); 1972–83 – наук. сп. Ін-ту історії АН УРСР та Ін-ту соціальних та економічних проблем зарубіжних країн АН УРСР; к.і.н. (1983); 1983–90 – сп. Департаменту громад-

ської інформації Секретаріату ООН (Нью-Йорк). З 1983 працює у системі МЗС України: 1990–92 – радник, керівник прес-центру; 1992–93 – зав. відділом країн Близького і Середнього Сходу та Африки; 1993–96 – радник-посланник, Тимчасовий повірений у справах України в АРС (Каїр); 1996–97 – Надзвичайний і Повноважний Посол України там само; 1997–98 – начальник Управління інформації, член колегії Міністерства; 2000–01 – проф. Дипломатичної академії України при МЗС України; 2001–02 – Посол з особливих доручень МЗС України, Повноважний представник України на Близькому та Середньому Сході; 2003–06 – Надзвичайний і Повноважний Посол України в Йорданському Хашимітському Королівстві.

У складі офіційних делегацій України брав участь у багатьох міжнародних форумах, зокрема: 37-ій сесії Генеральної Асамблеї ООН (Нью-Йорк, 1982). Представляв Україну на міжнародних конференціях ООН на підтримку миру на Близькому Сході в Мадриді (1991), на Мальті (1992), в Тунісі (1993), Каїрі (1993, 1994), на Кіпрі (2002); на Міжнародній конференції з питань повоєнної відбудови Іраку (Амман, 2004); на Всесвітньому економічному форумі в Йорданії (2003, 2004, 2005); на IV зустрічі Комітету країн-донорів з питань реконструкції Іраку (Амман, 2005); на Другому світовому конгресі з близькосхідних досліджень (Амман, 2006).

Має понад 30 наук. публікацій.

Твори: *Политика США в отношении Египта (50-е – 60-е годы).* – К., 1982. – 208 с.; *Ставка на розкол.* – К., 1982. – 120 с.; *Пореволюційний Єгипет у радян-*

ській історіографії // Країни Сходу. Історія та сучасність. Зб. статей. – К., 1974. – С. 169–193; Арабський Схід: нафта і боротьба народів за незалежність (у співавт. з І.М. Хворостяним) // Історичні дослідження. Історія зарубіжних країн. – Вип. 2. – К., 1976. – С. 85–97; Політика США щодо Єгипту в 1961–1967 рр. // Арабський Схід на шляхах антиімперіалістичної боротьби і соціального прогресу. Зб. статей. – К., 1976. – С. 114–132; Єгипет в ближневсхідній політиці США (1945–1952) // Развивающиеся страны Азии и Африки в борьбе против неокolonизма. Сб. науч. трудов. – К., 1984. – С. 90–103; Глобальні виклики та регіональні процеси на Близькому і Середньому Сході // Глобалізація і сучасний міжнародний процес. – К., 2009. – С. 318–355.

НАДЛЕР Василь Карлович (15.12.1840, м. Харків – 31.03.1894, м. Одеса) – історик, орієнталіст, візантолог.

Закінчив Харківський приватний пансіон Цобеля (1857), іст.-філол. ф-т Харківського ун-ту (1862). Залишений для підготовки до професорського звання по каф. всесвітньої (загальної) історії там само (1862–64), магістр (1864), доц., д-р всесвітньої іст. (1867), екстраординарний проф. (1869), заслужений проф. (1890), декан істор.-філол. ф-ту (1875–91), у 1870–90 – член наглядової ради, 1891–92 – проф. Новоросійського ун-ту. У колі наукових інтересів перебували всесвітня і російська історія, частково сходознавство та історія Візантії.

Має близько 30 публікацій.

Твори: *Культурная жизнь арабов в первые века геджиры (622–1100) и ее выражение в поэзии и искусстве.* – Харьков, 1869; *Юстиниан и партии цирка в Византии.* – Харьков, 1876; *Османские*

турки и балканские славяне во второй половине XIV в. // *Северная звезда.* – 1877. – № 17; № 19; № 22–24.

Літ.: Бузескул В.П. Некролог В.К. Надлера // ЖМНП. – 1894. – № 5; Историко-филологический факультет Харьковского университета за первые сто лет его существования (1805–1905). – Харьков, 1908. – С. 280–282; Крачковский И.Ю. Очерки по истории русской арабистики. – М.–Л., 1950. – С. 110–111; Митряев А.И. Надлер Василий Карлович // Славяноведение в дореволюционной России: Биобиблиогр. словарь. – М., 1979. – С. 247–248; Митряев А.И., Голубкин Ю.А., Лиман С.И. Медиевистика в Харьковском университете // Вестн. Харьк. ун-та. – 1991. – № 357. – С. 73; Лиман С.И. З історії німецької діаспори в Харкові у XIX ст.: професор Харківського університету Василь Карлович Надлер (1840–1894) // Схід – Захід: Історико-культурологічний зб. – Харків, 1999. – С. 131–144; Каплин А.Д. В.К. Надлер – “историк-повествователь”, историк-труженик // Віра і розум. Богословсько-філософський журнал. – 2003. – № 4. – С. 333–336; Лиман С.И., Сорочан С.Б. Византийская империя в трудах историков Харьковского университета (1804–1885 гг.) // СС. – 2006. – № 1. – С. 101–103; Березін С.С. Кафедра всесвітньої історії в структурі історико-філологічного факультету Новоросійського університету: 1866–1916 рр. // Зап. істор. ф-ту Одес. нац. ун-ту ім. І.І. Мечникова. – 2001. – Вип. 121. – С. 334; Бузескул В.П. Всеобщая история и ее представители в России в XIX и начале XX века. – К., 2004. – Т. 1. – С. 201–206; Т. 2. – С. 14, 107; Лиман С.И. Арабское средневековье: история и культура (опыт исследования в украинских землях Российской империи в 1804 – первой половине 1880-х гг.) // Хазарский альманах. – 2007. – Вип. 7; Каплин А.Д. В.К. Надлер и

его труды на ниве исторического просвещения // *LAUREA. К 80-летию профессора Владимира Ивановича Кадеева.* – Харьков, 2007. – С. 214–220; Лиман С.И., Сорочан С.Б. *Деятельность императора Юстиниана I в оценках исследователей украинских земель Российской империи (1804–1885 гг.) // Власть, общество и церковь в Византии: Сб. научн. ст.* – Армавир, 2007. – С. 253–256.

С. Лиман, С. Сорочан,
А. Домановський

НАУЛКО Всеволод Іванович (08.12.1933, м. Тараща Київської обл.) – історик, етнолог. Чл.-кор. НАН України (1997).

Закінчив географ. ф-т Київського ун-ту (1956). 1956–58 працював інженером київської військово-картографічної фабрики. Закінчив аспірантуру Ін-ту етнографії ім М.М. Миклухо-Маклая АН СРСР (1962), к.і.н. (1964), д.і.н. (1977), докт. дис. на тему: “Розвиток міжетнічних зв’язків в Україні”. Проф. (1980). 1958–62 – мол. наук. сп. Відділу етнографії ІМФЕ АН УРСР, з 1968 ст. наук. сп. там само. 1971–91 доц., заст. декана, проф. іст. ф-ту Київського ун-ту, у 1992–2003 зав. сектором етнографічної та фольклорної спадщини, а згодом – відділу пам’яток духовної культури Ін-ту української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАНУ. З 2003 – гол. наук. сп. там само, у 2001–08 проф. каф. країнознавства Київського славістичного ун-ту, 2003–04 – дир. Міжрегіонального гуманітарного ін-ту там само. Досліджує проблеми етнодемографії, етногеографії, етнології народів (в тому числі східних) України, джерелознавства, археографії.

Учасник Міжнародних конгресів антропологічних і етнологічних наук:

VII у Москві (1964); VIII у Токіо-Кіото (Японія, 1968); IX у Чикаго (США, 1973); X у Делі (Індія, 1978); II Конгресу етнології і фольклору Європи у Суздаль (1982); IX–XIV Міжнародних з’їздів славістів; Міжнародної конференції присвяченої єврейському населенню пострадянського простору у Хайфі (Ізраїль, 2002); XX Міжнародного конгресу істориків (Австралія, 2005); XIV Міжнародного конгресу з економічної історії у Хельсинкі (Фінляндія, 2006); XXXVIII Міжнародного конгресу країн Азії та Північної Африки (Анкара, 2007).

Має 550 наук. публікацій, понад п’ятдесят сходознавчих статей.

Твори: Етнічний склад населення Української РСР. – К., 1965. – 276 с.; *Географія розміщення народів в УРСР.* – К., 1966. – 90 с.; *Развитие межэтнических связей на Украине.* – К., 1975. – 276 с.; *Хто і відколи живе в Україні.* – К., 1998. – 80 с.; *Етнонаціональні процеси в Україні: історія і сучасність.* – К., 2001. – С. 3–89; *Євреї на Україні, в СРСР і світі: чисельність і розміщення // УІЖ.* – 1991. – № 6. – С. 56–68; *Євреї у контексті сучасних етнічних процесів в Україні // Людина і політика.* – 2003. – С. 5–12; *Тюркська людність у сучасній Україні // Українська культура: з нових досліджень. Зб. наук. статей на пошану С.П. Павлюка з нагоди його 60-ліття.* – Львів, 2007. – С. 184–190; *Современные этнонациональные процессы среди тюркских народов в Украине // Türkmén halkunyň kemala gelmegi we dünýä medeni – ýetiniň ösü- taryhy.* – Ашгабат, 2011. – С. 112, 268, 471–472.

Лит.: Наулко Всеволод Іванович. Біобібліографія / Упорядн. Н. Руденко, В. Старков. 2 вид. – К., 2003. – 79 с.

**НЕПОМНЯЩИЙ Андрій Ана-
Толійович** (24.03.1969, м. Бо-

**бруйськ Могильовської обл. (Біло-
русь)) – історик, сходознавець, кни-
гознавець, бібліограф.**

Закінчив іст. ф-т Сімферополь-
ського ун-ту (1991). У 1991–94 – ас-
пірант каф. історії України там само.
К.і.н. (1994), доц. (1997), д.і.н. (2002),
проф. (2004). З 1994 працює там само:
1994–96 – асистент, 1996–2002 – доц.,
з 2003 – проф. каф. історії України та
спеціальних іст. дисциплін. Фахівець
у галузі історії сходознавчих дослі-
джень, бібліографії кримознавства.
Засновник і редактор книжкової се-
рії “Біобібліографія кримознавства”.
Створив корпус друкованих та руко-
писних документів щодо кримських
етносів за дорадянської доби. Відтво-
рив історію сходознавчих досліджень
в 1783–1941 у загальному кримознав-
стві.

Лауреат премії АР Крим (2008),
премії ім. В.І. Вернадського (2005,
Таврійський нац. ун-т ім. В.І. Вер-
надського). Відмінник освіти України
(2005). Заслужений діяч науки і техні-
ки АР Крим (2007).

Автор понад 270 наук. публікацій з
історії вивчення Криму.

*Твори: Очерки развития историчес-
кого краеведения Крыма в XIX – начале
XX века. – Симферополь, 1998. – 208 с.;
История и этнография народов Крыма:
Библиография и архивы (конец XVIII – на-
чало XX века). – Симферополь, 2001. –
816 с.: Историчне кримознавство (кінець
XVIII – початок XX століття): Біобі-
бліографічне дослідження. – Сімферо-
поль, 2003. – 456 с.; Арсеній Маркевич:
Страницы истории крымского краеведе-
ния. – Симферополь, 2005. – 436 с. (Би-
блиография кримоведения. – Вып. 3);
Подвижники кримоведения. – Сімфе-
рополь, 2006. – Т. 1. – 324 с., ил. (Биби-
блиография кримоведения. – Вып. 7); По-
движники кримоведения. – Симферополь,*

*2008. – Т. 2: Taurica orientalia. – 600 с.,
ил. (Биобібліографія кримоведения. –
Вып. 12).*

*Лит.: Зозуля А.Л. Sturm und Drang у су-
часному кримознавстві // Праці Центру
пам'яткознавства / НАН України; УТО-
ПІК. – К., 2008. – Вып. 14. – С. 277–282;
Историки России XX века: Биобібліогра-
фический словарь / Авт.-сост. А.А. Чер-
нобаев. – В 2-х т. – Саратов, 2005. – Т. 2. –
С. 111–112; Ковальчук О. Непомнящий Ан-
дрій Анатолійович // Українські історики
XX століття: Біобібліографічний довід-
ник / Ін-т історії України НАН України. –
К., 2006. – Вып. 2. – Ч. 3 (Українські істори-
ки). – С. 158–160; Кто есть кто в Крыму
2002–2003: Персоналии, структуры. –
Симферополь, 2003. – С. 236; Маньков-
ська Р., Дмитрук В. Краєзнавча школа в
Криму: Досвід і перспективи // Україна
XX ст.: культура, ідеологія, політика /
Ін-т історії України НАН України. – К.,
2007. – Вып. 12: Зб. статей на пошану
проф. П.П. Гузенка. – С. 495–500; Ме-
тодология региональных историчес-
ких исследований. Материалы. – СПб.,
2000. – С. 125–126; Профессора Таври-
ческого национального университета
им. В.И. Вернадского / Сост. В.В. Боб-
ков, [В.В. Лавров]. – 2-е изд. – К., 2007. –
С. 97–98; Таврический университет: вре-
мена и люди: 90 лет служения науке. – К.,
2001. – С. 115–116, 254–255; Тункина И.В.
Биографический словарь-указатель //
Бузескул В.П. Всеобщая история и ее
представители в России в XIX и начале
XX века. – М., 2008. – С. 690.*

Е. Циганкова

**НІКІШЕНКО Сергій Олександрович (05.04.1962, м. Київ –
30.08.2003, м. Київ) – історик, кита-
єзнавець.**

Закінчив іст. ф-т Київського ун-ту
(1986), к.і.н. (1997). У 1991 працював
в Ін-ті мовознавства ім. О.О. Потеб-

ні АН УРСР (відділ сходознавства), у 1991–97 – в Ін-ті сходознавства ім. А.Ю. Кримського НАН України, з 1997 – ст. наук. консультант Національного ін-ту стратегічних досліджень (відділ досліджень суспільно-політичних процесів), з 1999 – у відділі зовнішньополітичної стратегії. Одночасно у 1996–97 викладав у Київському ун-ті, в 2000–01 – асистент там само, з 1996 – ст. викладач КМА, з 2001 Ін-ту східних мов (нині Київський лінгвістичний ун-т), також Острозької академії.

Твори: Китайсько-в'єтнамські відносини 1979–1988 рр. (конфлікт 1979 р. та проблема Камбоджі) // Питання нової та новітньої історії. Вип. 43. – 1997; Тайвань в системі міжнародних відносин // Сходознавство. – 1997. – № 1; Взлет четырех драконов // Підтекст. – 1998. – № 49–50, № 51–52; Российские когти для китайского дракона // Там само. – 1998. – № 29, № 30; Вільні економічні зони Китаю // Політика і час. – 2001. – № 4; Концепції КНР у галузі національної безпеки (зовнішньополітичний аспект) // СС. – 2003. – № 2.

В. Кіктенко

НІКОЛЬСЬКА Олена Олександрівна (05.11.1892, м. Санкт-Петербург – 1943, Польща) – мистецтвознавець, фахівець з вірменського і грузинського мистецтва.

Закінчила Харківську Вознесенську жіночу гімназію, іст.-філол. ф-т Вищих жіночих курсів (1916). Працювала мол. асистентом Музею старовини і красних мистецтв Харківського ун-ту та зав. б-кою музею. Навчалася в аспірантурі ІНО, брала участь в семінарі при археологічному музеї. Не раз виїжджала в наук. експедиції на Кавказ. Зробила дві доповіді на II краєзнавчому з'їзді Чорноморського узбережжя і Західного Кавказу (Бату-

мі, 1925): “Фрески Набахтеві”, “Мініатюри Чотириглава, замовлені в Римі Хемніцем”. На I з'їзді ВУНАС у травні 1927 виступила з доповіддю “Народні течії у вірменській книжковій ілюстрації”. З 1927 – зав. відділу малярства Харківського держ. худ.-іст. музею. 1934 заарештована, покарання відбувала умовно, продовжувала працювати у музеї на іншій посаді. Під час війни вивезена фашистами до Польщі, де й померла.

Твори: Декоративная резьба Самтависы // Наукові записки науково-дослідчої катедри історії української культури. – Б.м., 1927. – № 6. – С. 379–387; Памятники монгольской культуры из села Карги (Днепропетровского уезда Таврической губернии) // СС. – 1927. – № 1. – С. 138–153, с табл. и карт.; До вивчення вірменського мініатюрного малярства: Рукопис № 2743 Ечміадзінської бібліотеки // Там само. – 1929. – № 7–8. С. 347–356; К изучению армянской миниатюрной живописи: Армянская рукопись XI века Эчмиадзинской библиотеки № 283 (ст.ф.) // Наук. записки. Праці науково-дослідчої катедри історії європейської культури. Присвячується почесному голові катедри акад. В.П. Бузескулу з нагоди 70-річчя його народження. – Харків, 1929. – Вип. III. – С. 425–431; К изучению армянской миниатюрной живописи. 2. Иллюстрации рукописей мастера Ованеса из Гизана (табл. XLVII–LI) // Мистецтвознавство. – Зб. 1. – Харків, 1928–1929. – С. 37–52; Путеводитель по отделу западного искусства (Государственной картинной галереи в г. Харькове). – Харків, 1941.

Літ.: Побожій С. Олена Никольська. Портрет на тлі тоталітарної доби // Пам'ятки України: історія та культура. – Річник XXX. – № 1 (118). – С. 116–123; Дашкевич Я. Вірменія і Україна. – Львів-Нью-Йорк, 2001. – С. [14]; Побожій С.І. Харківська секція кафедри

мистецтвознавства (3 історії мистецтвознавчих осередків України 20–30-х років) // Дослідження та науково-методичні праці. – Вип. 1. Українська академія мистецтв. – К., 1994. – С. 118–124; Кочубей Ю.М., Циганкова Е.Г. Орієнтальне мистецтвознавство в Україні в 20–30 рр. ХХ ст. В.М. Зуммер. – К., 2005. – С. 21–22.

Ю. Кочубей

НОВИЦЬКА Марія Олексіївна (31.08.1896, м. Москва – 12.12.1965, м. Київ) – мистецтвознавець, археолог.

Освіту одержала в Московській гімназії Виноградської, Вищих жіночих курсах в Москві та Київському ІНО. 1924–25 брала участь у семінарі Д.М. Щербаківського при Київському археолог. ін-ті. З 1924 працювала в Лаврському заповіднику. 1928–33 – зав. відділом тканин і шиття Лаврського музею. 1925–28 – аспірант Науково-дослідної каф. мистецтвознавства (Харків, Київ). 1944–48 – ст. наук. сп. в Ін-ті ужиткового мистецтва Академії архітектури УРСР. Вивчала старовинне шитво та вишивки, в тому числі зверталася і до матеріалів східного походження.

Твори: *Датовані епітрахилі Лаврського музею. 1640–1743* // Український музей. – Вип. 1. – К., 1927. – С. 50–70, таб. I–VIII; *Турецькі оксамити Лаврського музею* // СС. – 1930. – № 10–11. – С. 351–359; *Орнаментальна вишивка середньовікового Крима* // Записки Одесского археологического общества. – Одесса, 1967. – Т. II (35). – С. 284–288.

Літ.: *Шуря С. Подвижници народного мистецтва. Зошит 1* // Праці Наук. т-ва ім. М. Трохименка. – К., 2003. – Вип. IX. – С. 45–46; *Кара-Васильєва Т. Літургійне шитво України XVII–XVIII ст.* – Львів, 1996. – С. 14–15.

Ю. Кочубей

НОВИЦЬКИЙ Орест Маркович (25.01.1806, с. Пилипи Новоград-Волинського пов. Волинської губ., нині Новоград-Волинського р-ну Житомирської обл. – 04.06.1884, м. Київ) – філософ, спеціаліст в галузі історії філософії.

Народився в сім'ї священика. Закінчив Острозьке духовне уч-ще, в 1827 – Волинську семінарію, в 1831 – КДА зі ступенем магістра богослов'я та словесних наук (магіст. дис. “О духоборцах”). Того ж року обійняв посаду проф. філос. Переяславської семінарії. В 1833 призначений бакалавром КДА, де він спочатку викладав польську мову, а з 1834 – філос. З 1834 викладав філос., логіку, психологію на каф. філос. Ун-ту Св. Володимира: екстраординарний (1835); ординарний проф. (1837). Після закриття каф. філос. в 1850–69 – працював київським цензором з іноземної літератури, потім вийшов у відставку. Дійсний статський радник (з 1863), нагороджений орденами: св. Анни 3-го ст. (1837), св. Анни 2-го ст. (1847), св. Анни 2-го ст. з Імператорською короною (1854).

Твори: *Очерк индийской философии* // ЖМНП. – СПб., 1844. – Ч. XLI. – С. 151–203; 1844. – Ч. XLIII. – С. 99–118; 1846. – Ч. LII. – С. 1–53; *Постепенное развитие древних философских учений в связи с развитием языческих верований.* – К., 1860. – Ч. 1. – 326 с., Ч. 2. – 249 с., Ч. 3. – 362 с.; 1861. – Ч. 4. – 384 с.

Літ.: *Орест Маркович Новицький (Некролог)* // КС. – К., 1884. – Т. IX. – № 7. – С. 547–554; *Автобиографическая записка О.М. Новицкого.* – К., 1884. – 40 с.; *Биографический словарь профессоров и преподавателей Императорского Университета Св. Владимира: 1834–1884.* – К., 1884. – С. 489–528; *Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона.* – СПб.,

1897. – Т. XXI. – С. 258; *Історія Київського національного університету імені Тараса Шевченка: минуле й сьогодення.* – К., 2004. – С. 263.

1897. – Т. XXI. – С. 258; *Історія Київського університету: 1834–1959.* – К., 1959. – С. 212, 213, 216; *УРЕ.* – К., 1962. – Т. 10. – С. 163; *ФЕС.* – К., 2002. – С. 431–432; *Майданович І.І. Новицький Орест Маркович // Історичний факультет Київського національного університету імені Тараса Шевченка: минуле й сьогодення.* – К., 2004. – С. 263.

Архіви: ЦДАМЛМ України, ф. 149, оп. I, спр. 16, арк. 19–22.

Т. Щербань

О

ОВСЯНИКО-КУЛИКОВСЬКИЙ Дмитро Миколайович (23.02.1853, м. Каховка Таврійської губ., нині Херсонської обл. – 09.10.1920, м. Одеса) – індолог, літературознавець, суспільний діяч. Дійсний член Імпер. АН (1907).

Походив з роду таврійських землевласників. Його пращур по батьківській лінії походив з Молдавії і разом з князем Кантемиром в 1711 втік до Росії, де одержав значні маєтності в Слобідській Україні і звання полковника Харківського полку. Пізніше, після приєднання Кримського ханства, прадід ученого, також полковник, отримав від Потьомкіна великі земельні угіддя на лівому березі Дніпра, де заснував село Каховку. Його позашлюбний син, на клопотання Новоросійського генерал-губернатора Рішельє у 1809 царським указом одержав право носити подвійне прізвище. Мати ученого, Олена Луківна, походила з українського роду Мишковських.

Майбутній вчений провчившись рік в Одесі в Рішельєвській гімназії, був переведений до Сімферопольської гімназії, яку закінчив в 1871. Поступив на іст.-філол. ф-т Петербурзького ун-ту, але захворів і в 1873 переведений до Новоросійського ун-ту. Тут на нього найбільший вплив мали філологи: проф. В.І. Григорович і проф. Л.Ф. Восводський. Після закінчення ун-ту в 1876 із ступенем канд. він їде до Петербурга, де вивчає санскрит у І.П. Мінаєва. Був залишений для підготовки до професорського звання по каф. порівняльного мовознавства Новоросійського ун-ту та отримав закордонне відрядження на 5 років.

В 1877–82 вдосконалював знання у Вищій школі практичних знань при Сорбонні: вивчав санскрит, пехлеві (давньоперську мову) та іврит. Під керівництвом А. Бергеня і Дж. Дармстедера займався аналізом стародавніх текстів Вед і Зенд-Авести. Досліджував проблеми генези релігії, міфології, культури стародавньої Індії.

В кінці 1882 в Московському ун-ті склав екзамен В.Ф. Міллеру і П.Ф. Фортунатову з санскриту і перської мови і вже в січні 1883 почав викладати санскрит в Новоросійському ун-ті, незабаром захистив магістерську дис. в Харківському ун-ті. В цій роботі досліджував виникнення і функціонування вакхічних культів у зв'язку із психологією мови та її складні зв'язки з поезією та музикою. Уже за два роки представив до захисту в Новоросійському ун-ті докт. дис. “До історії культу вогню у індусів в епоху Вед”. Майже половину роботи займає перелік епітетів священного вогню у ведійських текстах (понад 800 зразків), причому ці епітети співставленні з іранськими зразками, їм дається докладний етимологічний і міфологічний коментар. Невдовзі цей твір було перекладено на французьку мову і надруковано в ж. “Revue de l'histoire des religions”.

У 1887 захистив докт. дис. на каф. порівняльної граматики індоєвропейських мов і санскриту Новоросійського ун-ту. У 1887–88 екстраординарний проф. Казанського ун-ту, а 1888–1904 ординарний проф. Харківського ун-ту. З 1905 на пенсії. Жив у Петербурзі, 1905–19 – гол. редактор ж. “Вестник Европы”, викладач порівняльного синтаксису індоєвропейських мов Петер-

бурзького ун-ту, психології художньої творчості на Вищих жіночих курсах, тут виходять його книги про Л. Толстого, М. Гоголя, О. Пушкіна, А. Чехова, М. Лермонтова. В цей період він заснував психологічний напрям в російському літературознавстві, став широко відомим як науковець, видав фундаментальну працю “Вопросы психологии творчества” (1902).

Ніколи не забував своє українське походження, був небайдужим до української нац. справи. Перебуваючи за кордоном, двічі провідав в Женеві М. Драгоманова, а в Харкові перебував під ідейним і теоретичним впливом О. Потебні, якого вважав своїм духовним учителем. 1911 він виступив з доповіддю “Національні і загальнолюдські елементи в поезії Т.Г. Шевченка”. Влітку 1919 переїхав до Одеси, де редагував газету денікінської армії “Южное слово”. В березні 1920 правління Новоросійського ун-ту дозволило акад. читати лекції з російської літератури студентам у званні приват-доц. і водночас викладати в Гуманітарно-суспільному ін-ті.

Загальна кількість творів з питань сходознавства 13.

Твори: Разбор ведийского мифа о соколе, принесшем цветок Сомы. – М., 1882. – 76 с.; Опыт изучения вакхических культов индоевропейской древности в связи с ролью экстаза на ранних ступенях развития обществности. – Ч. 1: Культ божества “Soma” в древней Индии в эпоху Вед. – Одесса, 1883. – 239 с.; К истории культа огня у индусов в эпоху Вед. – Одесса, 1887. – 120 с.; Ведийские этюды: Индра-vicvarashani // ЖМНП. – 1891. – № 3. – С. 1–17; Ведийские этюды: Сыны Адити // Там само. – 1892. – № 12. – С. 187–306; Религия индусов в эпоху Вед // Вестник Европы. – 1892. – № 4. – С. 662–697; № 5. – С. 217–242; Из

синтаксических наблюдений. К вопросу об употреблении индикатива в ведийском санскрите // СТЕΦΑΝΟΣ. Сб. в честь проф. Ф.Е. Корша. – М., 1896. – С. 46–97; Основы ведаизма // Собрание соч.: В 9-ти т. – Т. 6. – СПб., 1909. – С. 172–231; 6-е изд. – М., 1923.

Лит.: Историко-филологический факультет Харьковского университета за первые сто лет его существования (1805–1905). – Харьков, 1908. – С. 227–229; Ольденбург С.Ф. Д.Н. Овсяннико-Куликовский, санскритист и лингвист // Начала. – 1922. – № 2. – С. 7–11; Ковалівський А. Вивчення Сходу в Харківському університеті у XVIII–XX віках // Антологія літератур Сходу. – Харків, 1961. – С. 50–52; Надель Х.С. Индология в Харьковском университете за полтора века // Народы Азии и Африки. – 1962. – № 2. – С. 169–173; Булахов М.Г. Восточнославянские языковеды: Библиографический словарь. – Минск, 1978. – Т. 3. – С. 177–178; Осьмаков Н.В. Психологическое направление в русском литературоведении: Д.Н. Овсяннико-Куликовский. – М., 1981. – 160 с.; Bongard-Levin G., Vigin A. The Image of India: The Study of Ancient Indian Civilization in the USSR. – М., 1984. – P. 203–204; Урсу Д. З історії сходознавства на Півдні України // СС. – 1994. – № 1–2. – С. 138–140; История отечественного востоковедения с середины XIX века до 1917 года. – М., 1997. – С. 80–81; Чувпило Л.А. Индологическое наследие Д.Н. Овсяннико-Куликовского // Вісник Харківського ун-ту. – 1998. – № 411. – С. 223–228; Чувпило Л.О. Вивчення Індії у Харківському університеті у 1805–1917 рр. // Індія: давнина і сучасність. Зб. наук. праць. – Вип. 1. – К., 2003. – С. 91–93.

Архіви: Архив Ин-та мировой литературы РАН, ф. 211 (персональный фонд); ДАОО, ф. 157, оп. 1, спр. 41 (автобіографія); ф. 45, оп. 12, спр. 208.

Д. Урсу, О. Чувпило, Л. Чувпило

ОГНЕСВА Олена Дмитрівна (24.07.1944, м. Гульрібши Сухумського р-ну Абхазької АРСР) – сходовознавець, тибетолог.

Закінчила східний ф-т Ленінградського ун-ту (1967), аспірантуру при Ін-ті сходовознавства АН СРСР (1979). К.і.н. (1980). Ст. наук. сп. (2003). Працювала в Ін-ті сходовознавства АН Таджикиської РСР у 1980–84. В 1984–2002 – пров. наук. сп. Волинського краєзнавчого музею, в 1987–99 – зав. відділом давньої історії. З 1992 – ст. наук. сп. Ін-ту сходовознавства ім. А.Ю. Кримського НАН України. Фахівець у галузі джерелознавства, книгознавства, мистецтвознавства та етнографії Східної Азії та України. Автор двох сценаріїв телефільмів про І. Стравінського, численних виставок і путівника по музею І. Стравінського в Устилузі. Автор експозиції, присвяченої А. Кримському, а також виставок: “Біблія в світовій книжковій спадщині”, “Театр Лесі Українки”, “Боги країни снігів”. Заслужений працівник культури України (1993).

Учасник Міжнародного тибетологічного семінару у Блумінгтоні, (США, 1998); XXXVII Міжнародного конгресу сходовознавців у Москві (2004).

Автор понад 400 друкованих праць у галузі сходовознавства.

Твори: Тибетцы // Календарные обычаи и обряды народов Восточной Азии: Годовой цикл. – М., 1989. – С. 264–305; Еврейское наследие из фондов Волинского краеведческого музея и Государственного архива Волинской области. – Луцк, 2002 (у співавт.); Тибетоязычные письменные источники в Украине // Цирендоржиевські читання – 2000. – К., 2000. – С. 76–82; The portrait of Kunga-gyal-tsen Pal-sanpo // Marg (September). – India, 2001. – P. 62–67; Джерела бурятського походження в Музеї мистецтв ім. Богдана та Варвари

Ханенків у контексті культури Бурятії // Цирендоржиевські читання – 2003. – К., 2003. – С. 216–228; Східні стежини Лесі Українки (статті та матеріали). – Луцк, 2007. – 236 с.; Боги снежных гор. Музеї України: сакральне мистецтво в традиції тибетського буддизму. Зб. наук. ст. – О., 2008. – 204 с.; Боги снежных гор, огненно-жарких пустынь и прохладных лесов. Изобразительное искусство тибетской традиции в музеях Одессы. Путеводитель. – О., 2010. – 70 с.

Літ.: Милибанд С.Д. Библиографический словарь отечественных востоковедов. 2-е изд. – М., 1995. – Кн. II: М–Я. – С. 169; Дослідження цивілізацій Сходу та Заходу: історія, філософія, філологія. – К., 2004. – С. 6–18; Археологічні пам'ятки Фастівщини: матеріали до археологічної карти Київської області. Науково-інформаційний бюлетень. – Прес-музей. – Фастів, 2004. – № 20–21. – С. 84; Олена Дмитрівна Огнева. Біобібліографічний покажчик. – К., 2009. – 43 с.

ОЗЕНБАШЛИ Амет (11.02.1893, м. Бахчисарай Таврійської губ., нині АР Крим – 04.12.1958, м. Ленінабад, нині Худжант (Таджикистан)) – публіцист, історик, громадський діяч, лікар.

Походив з родини письменника-просвітителя Сейт-Абдулли. 1914 закінчив приватну гімназію в Сімферополі і вступив на мед. ф-т Новоросійського ун-ту в Одесі. Після Лютневої революції 1917 повернувся до Криму, брав участь в національно-визвольному русі, як один з найближчих соратників лідерів руху Д. Сейдамета і Н. Челебіджіхана, обраний членом Тимчасового Кримського мусульманського виконкому. Восени 1917 – депутат Установчих зборів Росії, виступав за союз і співпрацю з Центральною Радою. В уряді Курултаю – дир.

(міністр) нар. освіти, один із редакторів г. “Міллет” (“Нація”) і засновників партії “Міллі Фирка”. Під час перебування Криму під владою денікінців зазнав переслідувань. Після встановлення радянської влади призначений дир. Тотайкойського пед. технікуму (до лютого 1924). Наступного року закінчив мед. ф-т Кримського ун-ту, набув фаху лікаря-невропатолога. З березня 1924 – заступник наркома фінансів Кримської АРСР. Одночасно друкує статті по історії, етнографії, педагогіці. Великого розголосу набула його книга про еміграцію татар в роки царизму (1926). Після від’їзду з Криму на початку 1925 очолив “Міллі Фирка”, яка діяла напівлегально як культурно-просвітницька організація. 19 червня 1928 був заарештований. В грудні того ж року колегія ОДПУ засудила його до страти, але 13.01.1931 смертна кара замінена на 10 років виправних трудових таборів. Після дострокового звільнення в 1934 мешкав в м. Павлограді Дніпропетров. обл., де працював лікарем. Під час війни разом із сім’єю виїхав до Румунії, де був захоплений рад. військами, заарештований і відправлений до Москви. Звинувачений в колабораціонізмі, засуджений на 25 років ув’язнення. Звільнений 1955. Останні роки працював за фахом в Таджикистані.

Твори: Ыылкъынтылар астында (Під руїнами: П’еса). – Багъчасарай, 1917; Чарлык акимиединде къырым фаджиясы, якут татар хиджретлери (Кримська трагедія часів царату, або Еміграція татар). – Акъмесджит, 1926; Роль царского правительства в эмиграции крымских татар // Крым. – 1926. – № 2. – С. 143–146; Къырым фаджиясы (Трагедія Крима: Вибрані твори). – Сф., 1997.

Літ.: Озенбашилы М.А. Великий Аллах да упокой дух моего родителя // Го-

лос Крыма. – 1998. – 17 апреля; Амет Озенбашилы – видный общественно-политический деятель Крыма, писатель-публицист // Материалы Международной научной конференции. – Сф., 1999; ДКТК. – С. 152–155; Последняя рукопись Сабри Айвазова “Дело партии Милли Фирка”. Из серии “Рассекреченная память”. Крымский выпуск. Т. 1 / Сост. А.В. Валякин, Р.И. Хаяли. – Симферополь, 2009. – С. 316–317, С. 164–165 (звинувачення).

Архиви: ДААРК, ф. Р-20, оп. 3, спр. 10; ф. Р-1188, оп. 3, спр. 68; РГАСПИ, ф. 17, оп. 21, д. 2444; оп. 113, д. 644.

Д. Урсу

ОКАЗ (Селенділі) Лемара Сергійвна (28.05.1974, м. Душанбе Таджикицької РСР) – філолог, психолінгвіст, тюрколог.

Закінчила філол. ф-т Сімферопольського ун-ту (1996), аспірантуру там само (1999), докторантуру там само (2009). К. філол. н. (2000). Працює там само: доц. каф. кримськотатарського мовознавства (2003), заст. декана ф-ту кримськотатарської та східної філол., з 2003 – пр. наук. сп. Наук.-досл. Центру кримськотатарської мови та л-ри ім. Б. Чобан-Заде. Член наук.-метод. ради Міністерства освіти та науки АРК з 2003.

Учасниця Сходознавчих читань А. Кримського (2003, 2006, 2008); II Міжнародного тюркологічного конгресу “Вчора-сьогодні-завтра кримських татар” (Сімферополь, 2008), VI Міжнародного Курултаю тюркських мов (Анкара, 2008), а також міжнародних конференцій з проблем тюркології у Києві (2002), Сімферополі (2005, 2006, 2007, 2008) та ін.

Проводить дослідження в галузі кримськотатарського синтаксису, теорії комунікацій, психолінгвістики.

Має понад 30 публікацій.

Твори: Функциональные особенности конструктов крымскотатарского предложения // Ученые записки ТНУ. Сер. "Филология". – Т. 18 (57) – № 3. – 2005; Материалы спецкурса по синтаксису крымскотатарского языка. Сложное предложение / Науч. ред. А.М. Меметов. – Симферополь, 2002; Овладение крымскотатарским языком в онтогенезе как психолингвистическая проблема // Ученые записки ТНУ. – 2003. – № 54; Способы выражения и функционирование подлежащего в крымскотатарском языке // Там само. Сер. "Филология". – 2006; Особенности функционирования сказуемого в крымскотатарском языке // Культура народов Причерноморья. – 2006; Природа и формально-синтаксическая организация крымскотатарского предложения // Язык и культура. – 2006.

І. Дрига

ОКСЮК Михайло Федорович – див. **МАКАРІЙ**

ОЛЕСНИЦЬКИЙ Іоаким Олексійович (1842, м. Теофіполь Старокостянтинівського пов. Волинської губ. – 27.08.1907, м. Алупка) – фахівець з біблійної археології.

Син протоієрея. Закінчив Волинську дух. семінарію (1863) та КДА (1867), викладач останньої (1867) та проф. (1873) на каф. євр. мови та біблійної археології (1873–99). З 1881 – інспектор. У 1873–74, 1886 та 1889 виїздив до Святої Землі, де проводив наук. досліді, а 1891 взяв участь в експедиції для вивчення пам'яток Йорданії. Володів арабською, сирською, давньоєврейською та ін. мовами. Популярний проповідник. Готував до друку енциклопедичний словник із Старого Заповіту. Був одним з редакторів "Трудов КДА". Похований на нижньому кладовищі

Флорівського монастиря в Києві. Брат проф. КДА Маркеліна О. (1848–1905).

Твори: Святая Земля. – Т. 1: Иерусалим и его древние памятники (докт. дис.); Т. 2: Другие важнейшие места Св. Земли. – К., 1875–1878. (Відбитка з: Труды КДА. – 1875–1878); Ветхозаветный храм в Иерусалиме. – СПб., 1889; Судьбы древних памятников Св. Земли. – К., 1875; Тенденциозные корректуры иудейских книжников (соферимов) в чтении Ветхого Завета // Труды КДА. – 1879. – № 5; Документы нового национального иудейского религиозного движения в Южной России // Там само. – 1885. – № 1.

Літ.: Профессор Аким Алексеевич Олесницкий. – К., 1907; Маккавейский Н.К. Проф. Киевской духовной академии А.А. Олесницкий. – К., 1907; Флоровский Г. Пути русского богословия. – Париж, 1937. – С. 354; Жуковський А. Вклад Київської духовної академії і її "Трудів" на культурному і богословському відтинках // Український історик. – Т. 101–103. – 1989. – С. 52; Русские писатели-богословы: историки церкви. Исследователи и толкователи Священного Писания. – Изд. 2. – М., 2001. – С. 360–365; Українські історики ХХ століття: Біобібліогр. довідник / Ін-т історії України НАН України. – К., 2006. – Вип. 1–2. – Ч. 3 (Українські історики). – С. 164–165.

С. Білокінь

ОСАДЧА Юлія Володимирівна (03.12.1978, м. Київ) – японознавець, літературознавець.

Навчалась на ф-ті монгольської мови та літератури Монгольського національного ун-ту (1995–96), відділенні японської мови ф-ту міжнародних відносин там само (1996–97), відділенні японістики Ін-ту "Схід – Захід" Київського лінгвістичного ун-ту (1997–2001), аспірантурі Ін-ту літератури ім. Т. Шевченка НАН України

(2001–04). З 2001 працює мол. наук. сп. відділу теорії літератури, світової літератури там само. У 2006–08 – викладач, зав. каф. Далекого Сходу Київського ун-ту “Східний світ”. К. філол. н. (2006). 2004–05 – Голова Асоціації викладачів японської мови.

Учасник міжнародних V, VI, VIII, IX, X конференцій “История и культура Японии” у Москві (2003, 2004, 2006, 2007, 2008); а також інших форумів з японістики у Санкт-Петербурзі. (2003–2006, 2008); Києві (2005) тощо.

Твори: *Atakushi-shosetsu janru hassei-no zentei-joken (Передумови виникнення жанру ватакусі-сьосей)* // Зб. статей аспірантів японської мови. – Осака, 2002. – Серпень. – С. 29–38; Деякі нарративні особливості сповідальної прози (на матеріалі повісті Дадзая Осаму “Пропища людина”) // Слово і час. – 2003. – № 11. – С. 24–32; Преломление христианских идей в японской литературе конца XIX – начала XX в. // Вторые Торчиновские чтения. Религиоведение и востоковедение: Материалы научной конференции. – СПб., 2005. – С. 289–294; Європа – Японія: до питання міжкультурних і літературних впливів наприкінці XIX – початку XX століть // СС. – 2007. – № 3. – С. 59–71.

Літ.: С берегов Дняпра – на берега Невы // Профессия. Петербургская еженедельная газета. – 20–27.10.2004. – № 42 (50). – С. 4.

І. Друга

ОСТАПЧУК Віктор (Ostapchuk Victor) (21.05.1954, м. Сент Паул (Міннесота, США)) – історик-сходознавець, османіст.

Після закінчення Чиказького ун-ту (1977) отримав ступінь бакалавра (історії) та ступінь д-ра (філос.) в Гарвардському ун-ті (1989). Працював в Українському наук. ін-ті Гарвардського ун-ту (HURI) наук. сп. (1990–93) та викладачем на ф-ті Гарварду (1993).

У 1993–99 – зав. відділом Ін-ту сходознавства ім. А.Ю. Кримського НАН України. Доц. ф-ту Цивілізації Близького та Середнього Сходу ун-ту Торонто (1999–2004), з 2004 проф. там само.

Учасник Сходознавчих читань А. Кримського (1997, 1998), 36 Міжнар. конгресу з досліджень Азії та Північної Африки у Монреалі (2000), 20 Міжнар. конгресу істориків у Сідней (Австралія, 2005), 10 Міжнар. конгресу з економіки і соціальної історії Оттоманської імперії у Кембріджі (2005), а також багатьох форумів в Балтиморі (1987), Лос-Анджелесі (1988), Орландо (2000), Вашингтоні (2002), Кембріджі (1996, 1999), Сан-Франціско (2002), Бухаресті (2004), Варшаві (2004), Торонто (2006), Лондоні (2007) та ін.

Твори: *An Ottoman Gazaname on Halil Pasha's Naval Campaign against the Cossacks (1621)* // HUS. – 1990. – № 14. – Р. 482–521; *Козацькі чорноморські походи у морській історії Кятіба Челебі* // *Mapra mundi. Studia in honorem Jaroslavi Dashkevych septuagenario dedicata.* – Нью-Йорк–Київ–Львів, 1996. – С. 341–426 (співавт. О. Галенко); *The Human Landscape of the Ottoman Black Sea in the Face of the Cossack Naval Raids* // *Oriente Moderno* 20 n.s. – 2001. – Р. 23–95; *Outpost of Empire: An Appraisal of Ottoman Building Registers as Sources for the Archaeology and Construction History of the Black Sea Fortress of Özi* // *Muqarnas: An Annual on the Visual Culture of the Islamic World* 22. – 2005. – Р. 150–88 (with Caroline Finkel); *Long-Range Campaigns of the Crimean Khanate in the Mid-Sixteenth Century* // *Journal of Turkish Studies* 29. – 2004. – Р. 75–99; *Warfare and Diplomacy across Sea and Steppe: The Ottoman Black Sea Frontier in the Early Seventeenth Century.* – Cambridge: Harvard Middle Eastern Monographs. – 440 p.

В. Рибалкін

ОТРОЩЕНКО Віталій Васильович (20.09.1945, м. Чернігів) – історик, археолог.

Закінчив іст. ф-т Київського ун-ту (1968). К.і.н. (1981), д.і.н. (2002), проф. (2005). З 1968 працює в Ін-ті археології АН УРСР (від 1993 – Ін-т археології НАН України): 1968 – ст. лаборант, мол. наук. сп. (1970), наук. сп. (1986), ст. наук. сп. (1989). З 1992 зав. відділом археології енеоліту – бронзової доби. Лауреат Державної премії України в галузі науки і техніки (2002), д-р honoris causa Донбаського технічного ун-ту, м. Алчевськ (2005).

Брав участь у Євразійському археологічному конгресі в Ізмірі (Туреччина, 2007), а також у міжнародних конференціях: в Шлезвігу (Німеччина, 1991); Могілянах (Польща, 1995); Кембріджі (Велика Британія, 2000); Судаку (Україна, 2003) та ін.

Має понад 300 опублікованих праць.

Твори: *Белозерская культура // Культуры эпохи бронзы на территории Украины.* – К., 1986. – С. 117–152; *Половецький комплекс Чингульського кургану // Археологія.* – Вип. 53. – К., 1986. – С. 14–36 (співавт. Ю.Я. Рассмакін); *Письмена срубной культуры // Studia Praehistorica.* – Sofia, 1988. – Т. 9. – С. 151–178; *Бронзовий вік // Давня історія України.* – К., 1997. – Т. 1. – С. 384–529 (співавт. С.С. Березанська); *Золотоординський період в історії половців // Етноси України: Тюркський світ.* – Альманах 2000. – К., 2000. – С. 81–89 (співавт. Т.А. Вовк); *Проблеми періодизації культур середньої та пізньої бронзи півдня Східної Європи (культурно-стратиграфічні зіставлення).* – К., 2001. – 288 с.; *Radiocarbon chronology of the Bilozerka culture – based on barrows near the village of Zapovitne (the “Stepnoy” cemetery) // Baltic-Pontic Studies.* – Poznan, 2003. – Vol. 13. – P. 336–364; *Етнічна та*

етнокультурна історія України. – К., 2005. – Т. 1. – Кн. 2. – 512 с. (співавт. В.Д. Баран, Л.Л. Залізник, В.М. Зубар, В.В. Німчук, С.П. Сегеда).

Літ.: *Мезенцева Г. Дослідники археології України.* – Чернігів, 1997. – С. 47–48; *Отрощенко Віталій Васильевич // Археологи Волго-Уральського регіону.* – Уфа, 2002. – С. 63–64; *Бунятян К.П. До 60-річчя В.В. Отрощенка // Археологія.* – 2005. – № 3. – С. 111–112; *Пряхин А.Д. В.В. Отрощенко и изучение эпохи бронзы восточноевропейской степи и лесостепи (к юбилею ученого) // Пастушеские скотоводы восточноевропейской степи и лесостепи эпохи бронзы (историография, публикации) / Археология восточно-европейской лесостепи.* – Воронеж, 2005. – Вып. 19. – С. 3–7; *Список друкованих праць В.В. Отрощенка // Мова та історія.* – К., 2005. – Вип. 81. – С. 122–137.

ОТРОЩЕНКО Іванна Віталіївна (04.09.1971, м. Київ) – монголознавець.

Закінчила іст. ф-т Київського ун-ту (1994), аспірантуру при Ін-ті міжнародних відносин Київського ун-ту (1997). К.і.н. (1999), ст. наук. сп. (2003), д.і.н. (2008). З 1998 працює в Ін-ті сходознавства ім. А.Ю. Кримського НАН України: ст. наук. сп. відділу Сучасного Сходу (2001); ст. наук. сп. (2005); пр. наук. сп. (2009) відділу Далекого Сходу.

Учасник XXXVII Міжнародного конгресу сходознавців (Москва, 2004). Лауреат Премії НАН України для молодих вчених (2006).

Автор понад 100 друкованих праць.

Твори: *Невідомі сторінки з життя далай-лами XIII: до історії перебування первосвященника в Монголії // Дослідження цивілізацій Сходу та Заходу: історія, філософія, філологія.* – К., 2004. –

С. 151–157; Роль буддійської церкви у національно-визвольному русі Монголії (1905–1911). – К., 2005. – 296 с.; Балатський рух у політичному та духовному житті Бурятії // СС. – 2005. – № 1. – С. 63–74; Ідея очищення буддизму в творчому спадку родини Реріхів // Там само. – 2006. – № 2. – С. 79–89; Монголія, СРСР та Хемчицьке повстання (1924) // Там само. – 2006. – № 3. – С. 58–67; Фен Юйсян і монгольська політична еліта: дискусія щодо Внутрішньої Монголії // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – К., 2006. – Вип. 62. – Ч. II. – С. 92–99.

Літ.: Шепель Л. Отроценко І.В. // Українські історики ХХ століття: Біобібліографічний довідник / Ін-т історії України НАН України. – К., 2006. – Вип. 2. – Ч. 3. – С. 171.

П

ПАРХОМЧУК Станіслав Максимович (30.11.1925, с. Човнова Володарсько-Волинського р-ну Житомирської обл. – 02.07.1975, м. Київ) – історик-міжнародник, балканіст, сходознавець.

Учасник Великої Вітчизняної війни – партизан загону ім. В. Чапаєва. Закінчив ф-т міжнар. відносин Київського ун-ту (1949), слухач Вищої дипломатичної школи МЗС СРСР (1951–53). К.і.н. (1956), д.і.н. (1965), проф. З 1970 – зав. відділу країн зарубіжного Сходу Ін-ту історії АН УРСР. Лауреат премії АН УРСР ім. Д.З. Мануїльського.

Твори: *Національно-визвольна боротьба в афро-азіатських країнах: сучасний етап та шляхи її розвитку // Країни Сходу. Історія та сучасність.* – К., 1974. – С. 6–32; *Розпад колоніальної системи імперіалізму – один з найважливіших революційних здобутків нашої епохи // У боротьбі за ліквідацію колоніалізму.* – К., 1974. – С. 6–58; *Приреченість колоніалізму (у співавт.).* – К., 1972. – 71 с.

Літ.: *Вчені Ін-ту історії України. Біобліографічний довідник. Сер. Українські історики.* – Вип. 1. – К., 1998. – С. 240–241; *УРЕС.* – Т. 2. – К., 1967. – С. 747; *Проблеми балканістики, сходознавства та міжнародних відносин: Зб. наук. праць пам'яті доктора історичних наук, професора Пархомчука Станіслава Максимовича.* – К., 2007. – 328 с.

Архіви: *Науковий архів Ін-ту історії України НАН України, ф. 1, оп. 1-Л, спр. 1012.*

І. Черніков

ПЕТРОВ Михайло Назарович (03.11.1826, м. Вільно, нині м. Вільнюс (Литва) – 24.12.1887, м. Харків) – історик, сходознавець.

Середню освіту отримав у Віленській гімназії (1844). Закінчив іст.-філол. ф-т Харківського ун-ту (1849). З 1850 працював там само: викладач, 1851–65 – ад'юнкт. У 1858–60 – перебував у наук. відрядженні за кордоном (Німеччина, Франція, Англія, Італія, Бельгія). 1866 – екстраор. проф., 1867–87 – ординарний проф. каф. всесвітньої історії. Викладав в ун-ті загальні курси всесвітньої історії, зокрема – історію стародавнього та середньовічного (арабо-мусульманського) Сходу.

Опублікував понад 30 праць.

Твори: *Очерки из всемирной истории.* – Харьков, 1868. – 536 с.; *Из всемирной истории.* – Харьков, 1882. – 525 с.; *Курс древней истории, читанный в Харьковском университете.* – Харьков, 1882–1883. – 389 с.; *Лекции по всемирной истории: В 4-х т. Т. 1: История древнего мира, Т. 2: История средних веков, Т. 3: История нового времени.* – Харьков, 1888–1889.

Літ.: *Деревицкий А.Н. Михаил Назарович Петров: Биографический очерк.* – Харьков, 1887. – 37 с.; *Русский биографический словарь / Под ред. А.А. Половцева.* – СПб., 1902. – Т. 13. – С. 684–686; *Историко-филологический факультет Харьковского университета за первые сто лет его существования (1805–1905).* – Харьков, 1908. – С. 277–280; *Крачковский И.Ю. Очерки по истории русской арабистики.* – М.–Л., 1950. – С. 109–110; *Голубкин Ю.А., Могилка О.М. М.Н. Петров как историк // Вестник Харьковского университета.* – 1988. – № 316: *История.* – Вып. 22. – С. 25–31.

О. Чувпило, Л. Чувпило

ПЕТРОВА Лідія Аріївна (05.12.1936, м. Горький, нині

м. Нижній Новгород (РФ) – арабіст, філолог.

Закінчила східний ф-т Ленінградського ун-ту (1966). К. філол. н. (1974). У 1972–96 працювала у Київському ун-ті, у 1995–2000 – у Київському ін-ті іноземних мов, у 2000–08 – в ін-ті “Східний світ”, ст. викладач. Учасник Міжнародної сходознавчої конференції (Вірменія, м. Єреван, 1968).

Має біля 30 наук. праць.

Твори: Античные и испано-арабские влияния на лирику Прованса // Античный мир и археология. – Вып. I. – Саратов, 1972. – С. 122–132; “Арабская” гипотеза происхождения провансальской жизни в трудах испанских арабистов (1930–1960) // Вопросы филологии стран Азии и Африки. – Л., 1973. – С. 124–132; К вопросу о датировке рукописи дивана Ибн Кузмана // Востоковедение. – Л., 1974. – С. 120–125; Метаязык для записи жестов. – Саратов, 1988. – С. 116–120; Про андалуський прототип провансальської лірики // СС. – 1993. – № 1. – С. 95–101.

ПЕТРУНЬ Федір Євстафійович (17.02.1894, с. Уст’є Подільської губ., нині Вінницької обл. – 01.07.1963, м. Одеса) – географ, історик, сходознавець, країнознавець.

Походив з родини сільського писаря. Закінчив гімназію в Одесі (1912) і поступив того ж року на іст.-філол. ф-т Новоросійського ун-ту, де навчався з перервою до 1919. В 1917–18 – працював в земській управі міст Кам’янець-Подільський та Ольгополь, у б-ках Одеси (з 1919), викладав географічні предмети в ІНО (1921–25), в Ін-ті народного господарства (1923–30), ін. вузах. З 1941 зав. каф. фізичної географії Одеського ун-ту. В 1926–31 брав активну участь в роботі Одеської філії ВУНАС, де був наук. секретарем правління. Досліджував історію осво-

ення українцями південних Причорноморських степів, взаємини із тюрськими народами та Османською імперією. Наукові студії зосереджував на вивченні географічних джерел, списків подорожей, старовинних мап, започаткував у Центральній науковій б-ці мапографічний кабінет, що налічував близько 17.000 одиниць експонатів. Друкував статті в ж. “Східний світ”, виступав з доповідями на з’їздах сходознавців України. Його перу належить також звіт про роботу Одеської філії ВУНАС за 5 років (брошура 1930). У лютому 1931 заарештований, після відбуття покарання 1932 повернувся до Одеси, працював на географ. ф-ті ун-ту. Під час евакуації ун-ту у м. Байрам-Алі (Туркменія) захистив канд. дис. на тему: “Шляхи наближення до Дністра: Нариси з історії російської географії другої половини XVIII ст.”. Після повернення до Одеси продовжив роботу на посаді зав. каф., був деканом географічного ф-ту (1949–52). Подарував своє книжкове зібрання (біля 3,5 тис. примірників, книг, журналів і мап) Науковій б-ці ун-ту.

Твори: Качибей на старинных картах // ЗООЕ. – 1928. – Т. 44. – С. 191–198; Ханські ярлики на українські землі (До питання про татарську Україну) // СС. – 1928. – № 2. – С. 170–185 (2-е вид.: 1993. – № 2. – С. 133–143); Нове про татарську старовину Бузько-Дністрянського степу // СС. – 1928. – № 6. – С. 135–171; Ногайці в колоніальній політиці царату // II Український сходознавчий з’їзд. Тези доп. – Х., 1929; Розшукування з поля мапографії по архівах і книгозховищах Москви, Ленінграду та Сімферополя // Україна. – 1929. – Кн. 37. – С. 163–166.

Літ.: Федор Евстафьевич Петрунь (1894–1963): Библиографический указатель / Сост. В.В. Самодурова. – Одес-

са, 1981; Черніков І.Ф. *Всеукраїнська наукова асоціація сходознавства (1926–1931 рр.)* // УІЖ. – 1991. – № 2. – С. 31–37; Урсу Д. *З історії сходознавства на Півдні України* // СС. – 1994. – № 1/2. – С. 135–150; Боровой С.Я. *Воспоминания. – Москва-Иерусалим, 1993. – С. 140–141; Люди и судьбы. – СПб., 2003. – С. 300; Циганкова Е. Сходознавчі установи. – С. 191–197; Сапожников І.В. Федір Остапович Петрунь: Матеріали до біографії та внесок в історичну картографію* // Національна картографія: стан, проблеми та перспективи розвитку. Зб. наук. праць. – К., 2005, вип. 2. – С. 227–232.

Архіви: ДАОО, ф. Р-39, оп. 1, спр. 87; ф. Р-129, оп. 3, спр. 10; ф. Р-1359, оп. 1, спр. 4; ф. Р-1593, оп. 1, спр. 253 (анкета); ф. Р-1724, оп. 1, спр. 19 (автобіографія).

Д. Урсу

ПИРОГОВ Володимир Леонідович (18.01.1950, м. Харків) – мовознавець, сходознавець.

Закінчив відділення перекладачів (англ. мова) ф-ту іноземних мов Харківського ун-ту (1972). К. філол. н. (2003), ст. н. сп. (2009). 1974–84 працював експертом і перекладачем англійської, японської та китайської мов у Харківській філії Всесоюзного центру патентних послуг. У 1978 закінчив Центральний ін-т підвищення кваліфікації керівників нар. господарства в галузі патентної роботи, у 1984 очолив патентно-інформаційну службу Державного НДПІ “ГОСНІ-ТІ”, керував проведенням наук.-техн. досліджень ін-ту. У 1990–92 – керівник інформаційно-технічних служб низки науково-дослідних ін-тів. Один з організаторів і зав. каф. східних мов Харківського ін-ту сходознавства і міжнародних відносин “Харківський колегіум” (1992–97); у 1995 брав участь в організації каф. східних мов

у Харківському пед. ун-ті і очолював її до 1999. 1996 пройшов стажування в Центрі японської мови (Японія, м. Кіта Урава). З 1999 дир., з 2001 – зав. каф. східних мов і цивілізацій Ін-ту східних мов Лінгвістичного ун-ту. В 2004–07 – радник з питань освіти і науки в Посольстві України в Японії (Токіо). З 2007 – наук. сп., ст. н. сп. Ін-ту сходознавства ім. А.Ю. Кримського НАН України, з 2010 – зав. каф. Лінгвістичного ун-ту.

Має понад 40 друківаних праць.

Твори: Япония и Россия: синтез культур социологий // Первая энциклопедия третьего тысячелетия. Сер. Социология будущего. – М., 2000 – Т. 2; *История, эволюция и реформа китайской письменности. – Х, 1998 (співавт. Г.В. Саніна); Японцы+Русские = гении будущего / Київ. лінгв. ун-т. Інститут східних мов. – К., 2002 (співавт. К.І. Шилін); Исторический подход к изучению японской письменности* // Научові записки Харківського регіонального університету “Харківський Колегіум”. – Х., 1994; *Цікава японська мова (основи розмовного етикету). – Харків, 1997 (співавт. Г.В. Саніна); Етнолінгвістичні паралелі у різносистемних мовах* // СС. – 2001. – № 1. – С. 92–107; *Система ментальних стереотипів, відображена в японських прислів'ях і приказках* // Там само. – 2007. – № 3. – С. 72–79; *Принципи логіко-семіотичного моделювання у паремійних фондах різносистемних мов (японська, англійська, українська, російська)* // СС. – 2008. – № 1. – С. 144–151.

ПІДВОЙНИЙ Володимир Миколайович (16.10.1972, м. Миргород Полтавської обл.) – тюрколог, мовознавець.

Закінчив Київський ун-т (1995). К. філол. н. (2001). Доц. каф. тюркології Ін-ту філології Київського ун-ту (2003). Зав. каф. там само (з 2002).

Досліджує проблеми сучасної тюркської лексикології.

Брав участь у: 6 Міжнародному конгресі з питань тюркської культури в Анкарі (2006), Сходознавчих читаннях А. Кримського (2001–2009); тюркологічному симпозіумі у Сімферополі (2008).

Твори: Лексико-семантичний аналіз турецької лінгвістичної терміносистеми // Вісник Київського ун-ту. Східні мови та літератури. – К., 1999. – Вип. 3. – С. 52–60; Джерела турецької термінознавчої думки та етапи розвитку концепції творення термінологічних систем у турецькому мовознавстві // Там само. – К., 2000. – Вип. 4. – С. 40–45; Система жанрів у літературі Близького та Середнього Сходу: Колективна монографія. – К., 2001. – 228 с.; Основні етапи розвитку турецького мовознавства // Наукова спадщина С.В. Семчинського і сучасна філологія: Зб. наук. праць. У 2 ч. – К., 2001. – С. 232–238.

І. Дрига

ПОБЕЛЕНСЬКИЙ Яків Аврамович (19.05.1922, с. Велика Писарівка Великописарівського р-ну Сумської обл. – 10.01.1989, м. Полтава) – японіст, історик.

Закінчив іст. ф-т Хабаровського пед. ін-ту (1949). К.і.н. (1959), доц. (1961). Працював у Харківському ун-ті: викладач (1957–61), доц. каф. нової та новітньої історії (1961–68), декан підготовчого ф-ту для іноземних громадян (1961–68), з 1968 – доц. каф. загальної історії Полтавського пед. ін-ту, 1977–79 – декан іст. ф-ту там само.

Має 21 наук. працю.

Твори: Борьба трудящихся масс Японии за мир и независимость и ее связь с движением сторонников мира во всем мире (1950–1955 гг.) // Ученые записки Харьковского государственного уни-

верситета им. А.М. Горького. – 1959. – Т. 100: Труды исторического факультета. – Т. 7. – С. 143–176; Борьба японского народа против милитаризации и перевооружения страны (1950–1955 гг.) // Там само. – С. 279–304; Коммунистическая партия Японии (КПЯ) // УРЕ. – 1962. – Т. 7. – С. 130–131; Борьба японского народа проти “договору безпеки” // УІЖ. – 1965. – № 9. – С. 14–25; Андрей Петрович Ковалевский (к 70-летию со дня рождения) // Народы Азии и Африки. – 1965. – № 1. – С. 246–248.

Літ.: Побеленский Яков Аврамович // Преподаватели исторического факультета Харьковского госуниверситета (1933–1991 гг.). – Харьков, 1992. – С. 32–33; Біобібліографічний словник учених Харківського університету. Т. 2: Історики. – Харків, 2001. – С. 255–256.

О. Чувпило, Л. Чувпило

ПОКРОВСЬКА Ірина Леонідівна (25.05.1981, м. Київ) – філолог-тюрколог, лінгвіст.

Закінчила Київський ун-т (2003). К. філол. н. (2007). Асистент (2003), з 2008 доц. каф. тюркології Ін-ту філології Київського ун-ту. Досліджує проблеми лексикології та фразеології сучасної турецької мови.

Брала участь у міжнародних наукових конференціях: XIII, XVIII ім. С. Бураго “Мова та культура” (Київ, 2004, 2008); X; XIII КІВАТЕК (Київ, 2005; Адана, 2006); Україна – Туреччина: історія культурних зв’язків і співробітництво на сучасному етапі (Київ, 2007); Перші наукові читання пам’яті Омеляна Пріцака (Київ, 2008).

Має близько 25 наук. публікацій.

Твори: Переклади “Заповіту” Т.Г. Шевченка турецькою мовою // Сходознавство. – К., 2003. – № 21–22; Метафорично-конотативні значення назв кольорів у сучасній турецькій мові // Мовні та

концептуальні картини світу. Зб. наук. праць. – К., 2004. – Вип. 16. – С. 169–174; Орнітоніми як складовий компонент турецьких фразеологізмів // Там само. – К., 2004. – Вип. 10. – С. 204–208; Фразеологічні синоніми у сучасній турецькій мові (на матеріалі фразеологізмів з компонентом-зоонімом) // Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики. Зб. наук. праць. – К., 2005. – Вип. 7. – С. 67–70; Зоонім кінь як складовий компонент турецьких фразеологізмів // Лінгвістичні студії: Зб. наук. праць. – Донецьк, 2006. – Вип. 14. – С. 193–196; Турецько-український словник фразеологічних одиниць з компонентом-зоонімом. – К., 2006. – 80 с.; Критерії класифікації фразеологізмів у сучасній турецькій мові // Сходознавство. – К., 2007. – № 38. – С. 114–118; Явище омонімії у сучасній турецькій мові // Вісник КНУ імені Тараса Шевченка. Східні мови та літератури. – К., 2008. – № 13. – С. 30–32.

І. Дрига

ПОЛКАНОВ Юрій Олександрович (10.03.1935, м. Сімферополь) – караїмознавець.

Закінчив Дніпропетровський гірничий ін-т (1957). Д-р геолого-мінерал. наук (1985). Голова Наукової ради Асоціації кримських караїмів “Кримкарайлар” з 1989. Заслужений працівник культури АР Крим (2005), лауреат Державної премії України (1994), нагороджений Почесним знаком “За досягнення в розвитку культури та мистецтва” (2005), лауреат премії АР Крим (1996), премії ім. І. Казаса (1997). Акад. Академії технологічних наук України (1993). Почесний академік АН АР Крим.

Учасник Конгресу національних меншин Європи у Трієсті – Пертшаху (1997), Конгресу лідерів тюркських народів у Карачаї (Домбай, 1998), III Конгресу етнологів та антропологів

Росії у Москві (1999), Всесвітньої зустрічі кримських караїмів в Євпаторії – Чуфут Кале (2005). Досліджує проблеми етнокультури кримських караїмів.

Має більш ніж 60 публікацій.

Твори: Обряды и обычаи крымских караимов-тюрков. – Бахчисарай, 1994. – 52 с.; Къырымкъарайларын аталар созы. – Бахчисарай, 1995. – 78 с.; Кара – крымские караимы тюрки. История. Этнография. Культура. – Симферополь, 1997. – 149 с.; Происхождение крымских караев (караимов) // Караимская народная энциклопедия. Т. 4. – Москва, 1998. – С. 184 (соавт. М.С. Сарач); Фольклор крымских караимов. – Симферополь, 2004. – 128 с. (соавт. А. Полканова, Ф. Алиев). Изд. 2-е. – 2005. – 160 с.; Реликтовые особенности этнокультуры крымских караимов // Крымские караимы. Историческая территория. Этнокультура. – Симферополь, 2005. – С. 66–120 (соавт. А. Полканова).

Лит.: Зб. наук. праць. Український Державний геологорозвідний ін-т. – 2005. – № 1.

І. Дрига

ПОЛОТНЮК Ярема Євгенович (02.07.1935, м. Коломия Івано-Франківської обл.) – іраніст, арабіст, перекладач.

Закінчив Львівський політехнічний ін-т (1957) та іранську філологію у Ленінградському ун-ті (1967). Працював у Львівському ун-ті: читав факультативні курси з арабської та перської мов, після їх згортання перейшов на роботу до Інституту суспільних наук АН УРСР у відділі історії України. Від початку 1990-х працював у Музеї історії релігії та Львівському ун-ті. З 1992 відновив факультативне викладання перської та арабської мов. З ініціативи вченого 1997 там само на

філол. ф-ті відкривається каф. сходознавства. Доц. каф. сходознавства. Читає студентам-іраністам сучасну і класичну перську мову, перську каліграфію, арабську мову, історію перської літератури, вступ до історії Ірану, Афганістану та середньоазіатських країн.

Досліджує перську мову та літературу, індійський фарсі, культуру арабо-мусульманського та персо-мусульманського світу. Співпрацює з єврейськими та татарськими культурно-просвітницькими товариствами. 2003 нагороджений почесною грамотою НАН України, 2004 став першим із десяти нагороджених іраністів грамотою Міністерства культури та ісламської орієнтації Ірану.

Переклади: Мала антологія перської поезії / Перекл. спільно з М.Льницьким // Жовтень. – Львів, 1966. – № 8. – С. 73–88; Абулькасем Фірдоусі. Оповідання про Маздака і Кубада // Дніпро. – 1976. – № 4. – С. 132–134; Ібадулла. Книга папуги / Перекл. спільно з М. Льницьким // Всесвіт. – Львів, 1979. – № 6. – С. 112–159; Абулькасем Фірдоусі. Шах-наме. Уривки // Сузір'я. – 1981. – № 15. – С. 203–215; Румі. Поезії / Упоряд., перекл., передм. спільно з М. Льницьким. – К., 1983. – III с.; Булос ібн ас-Заїм (Павло Халебський). Подорож патріарха Макарія (Уривки) / Перекл. з араб. // Дзвін. – Львів, 1990. – № 9. – С. 119–124; Коран (уривки) / Перекл. та прим. // Всесвіт. – 1990. – № 6. – С. 90–123; Мохаммед Ходавенд Кадері. Книга папуги / Перекл., упоряд. – 3-е вид. – Тернопіль, 2009. – 114 с.

Твори: Класик персько-таджицької літератури Гафіз Шіразький. – К., 1970. – 24 с.; Давня Русь на арабській карті XII ст. // Жовтень. – Львів, 1980. – № 9. – С. 110–114; Священна книга ісламу // Всесвіт. – 1990. – № 6. – С. 124–129; Мандрівні записки Павла Халебського як джерело до історії культу-

ри України XVII ст. // Дзвін. – Львів, 1990. – № 9. – С. 124–129; «Туті-наме» Мохамеда Кадері та перська мова Індії кінця XVII – початку XVIII століть // Мappa Mundi. Збірник наук. праць на пошану Я. Дашикевича. – Львів–Київ–Нью-Йорк, 1996. – С. 330–340; Коран та його переписування почерками арабографічного письма в Ірані // Історія релігій в Україні. Наук. щорічн. – Львів, 2004. – Книга II. – С. 24–29; Новоперська мова в персько-мусульманській культурі IX–XII ст. // Історія релігій в Україні. Науковий щорічник. – Львів, 2005. – Книга II. – С. 377–384; Мій Ізраїль // Єгунець. – К., 2007. – № 17. – С. 309–334.

Літ.: Ярема Полотнюк // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. – Вип. 36. – Львів, 2005. – С. 5–11; Сходознавець та інженер – Ярема Полотнюк // <http://www.franko.lviv.ua/faculty/Philol/jaroslov/6/index.html>

О. Файда

ПОПОВ Костянтин Дмитрович (1849, с. Михайлівка Павлівського пов. Воронежської губ. – 05.05.1911, м. Київ) – патролог-візантолог, церковний діяч.

Народився у сім'ї псаломщика. Закінчив Павлівське дух. уч-ще, Воронежську дух. семінарію (1871), КДА з ступенем кандидата богослов'я (1875). Викладав в Астраханській дух. семінарії (1875–77) церковну історію, вчення про російський розкол. Працював також в Астраханському єпархіальному жіночому уч-щі, тимчасово виконував обов'язки інспектора. Член комісії з вивчення та опису архівних справ Астраханської духовної консисторії (1876–78). З 1877 працював у КДА: приват-доц. на каф. патристики. Після захисту магістерської дис. “Тертуллиан, его теория христианского знания и основные начала Богословия” – штатний доц.

(1880), екстраординарний (1884), ординарний (1904) проф. там само. 1886 перебував у науковому відрядженні на християнському Сході. Під час революційних подій 1905–07 підтримував консервативно налаштованих викладачів Академії. Від 1906 штатний ординарний проф., член Особливої Присутності при Св. Синоді для розробки питань, які мали виноситись на запланований помісний Собор Всеросійської церкви. 1909 – член Комісії при Св. Синоді зі складання нового академічного статуту. 1910 звільнився із штатної служби, залишившись в Академії позаштатним проф.

Нагороджений премією ім. митрополита Московського Макарія, орденами св. Володимира 3 ст., св. Анни 2 і 3 ст.

Візантологічні зацікавлення вченого насамперед пов'язані з дослідженням постаті блаженного Діадоха (докт. дис.), за яку здобув ступінь д-ра богослов'я (1904).

Твори: Блаженного Діадоха (V века), епископа Фотики древнего Эпира, учение о рассудке, совести и помыслах // Труды КДА. – 1898. – № 7. – С. 449–467; № 8. – С. 608–631; Блаженного Діадоха (V века), епископа Фотики древнего Эпира, учение о молитве Иисусовой // Там само. – 1902. – № 12. – С. 651–679; Учение Діадоха “об отношении подвижников к врачеванию телесных болезней” // Там само. – 1903. – № 2. – С. 319–342; Блаженный Діадох (V в.), епископ Фотики Древнего Эпира и его творения. – К., 1903. – Т. 1. – XXXIV+620 с.

Літ.: Корольков И., прот., Ястребов М. Рец. на: Попов К. Блаженный Діадох (V в.), епископ Фотики Древнего Эпира и его творения. Том I: Творения Блаженного Діадоха. Киев, 1903 // Труды КДА. – 1904. – № 1 – извлечения из про-

токолов Совета Киевской Духовной Академии. – С. 70–93; Профессор Константин Дмитриевич Попов (Некролог) // Там само. – 1911. – № 7/8. – С. 541–577; Дмитриевский А.А. Опыт издания греческих церковных писателей древнейшего времени в русской патрологической литературе. – СПб., 1905.

О. Файда

ПОРФИРИЙ (світське ім'я **Успенський Костянтин Олександрович**) (1804, неподалік Костроми – 09.04.1885, м. Москва) – дослідник Близького Сходу, Єгипту та Ефіопії, церковний діяч.

Походив з родини священика. Навчався в Костромській духовній семінарії, в Петербурзькій ДА (1825–29). Магістр богослов'я (1830). Прийняв чернецтво під ім'ям Порфирія. З 1831 викладач богослов'я, церковної історії й права, з 1838 – проф. Рішельєвського ліцею в Одесі. З 1839 – член Одеського т-ва іст. та старожитностей. В 1841–42 настоятель церкви російського посольства у Відні. В 1847–54 начальник рос. духовної місії в Єрусалимі. Неодноразово здійснював подорожі на Близький Схід, відвідував Палестину, Сирію, Ліван, де вивчав релігію, історію та звичаї арабів, коптів, ефіопів.

З 1856 – єпископ Чигиринський і перший вікарій Київської митрополії (до січня 1878). Одночасно настоятель Михайлівського Золотоверхого монастиря (до 1871). Впродовж київського періоду життя надрукував біля 20 книг і статей (в працях КДА), в щоденниках та в автобіографічних записках, що вийшли друком посмертно у 8 томах під назвою “Книга бытия моего” (1894–1902) міститься багато відомостей з історії, церковного устрою, права й куль-

тури мешканців Палестини, Єгипту та Ефіопії. Зібрав цінну колекцію арабських, єгипетських, коптських, ефіопських, християнських рукописів, яку подарував Московській Публічній б-ці, частину єгипетських старожитностей подарував КДА (досі зберігаються в Київському музеї західного та східного мистецтва). Відкрив Синайський кодекс Біблії IV ст. н.е.

Після від'їзду з Києва – настоятель Новоспаського монастиря в Москві. Почесний член Новорос. ун-ту (1866). Д-р грецької філол. honoris causa Москов. ун-ту (1869).

Твори: Путешествие по Египту в 1850 г. архимандрита Порфирия Успенского. – СПб., 1856; Восток христианский. Египет и Синай. Виды и очерки, планы и надписи к путешествиям. – СПб., 1857; Восток христианский. Абиссиния. Церковное и политическое состояние Абиссинии с древнейших времен до наших дней. – К., 1866; Восток христианский. Богослужение абиссинов. – К., 1869; Первое путешествие в Афонские монастыри в 1845 г. – К., 1877; Книга бытия моего. Дневники и автобиографические записки. – Т. 1–8. – СПб., 1894–1902.

Літ.: Крачковский И.Ю. Очерки по истории русской арабистики // Избр. соч. – М.–Л., 1958. – Т. 5. – С. 108; Коростовцев М.А., Ходжаши С.И. Востоковедная деятельность Порфирия Успенского // Ближний и Средний Восток. Сб. статей. – М., 1962; Данциг Б.М. Ближний Восток в русской науке и литературе. – М., 1973. – С. 203–204; Урсу Д.П. Успенский Порфирий // Африка. Энциклопед. словарь. – М., 1987. – Т. 2. – С. 505.

Архіви: ДАОО, ф. 44, оп. 5, спр. 32 (формулярний список).

Д. Урсу

ПРЩАК **Омелян Йосипович** (07.04.1919, с. Лука, нині с. Озерна Самбірського р-ну Львівської обл. – 29.05.2006, м. Бостон (Масс., США)) – сходознавець, історик і філолог, іноземний член НАН України (1990), громадський діяч.

Після закінчення Тернопільської гімназії навчався на іст. ф-ті Львівського ун-ту (1936–40); в аспірантурі Ін-ту мовознавства АН УРСР під керівництвом А. Кримського (1940–41). Служив в Червоній армії (1940–41), на початку війни потрапив до полону, після втечі з якого перебував у Львові, звідкіля був забраний до Німеччини як остарбайтер. Зміг продовжити освіту в Берлінському ун-ті, а згодом навчався і викладав у Гьоттінгенському ун-ті (1946–52), де захистив дисертацію д-ра філос. (1948). У 1952–61 – викладав в Гамбурзькому ун-ті: доц. (1952), проф. (1957). Ініціював створення міжнар. наук. організації “Уральсько-алтайське товариство”, у 1958–65 президент і редактор щорічника “Ural-Altaiische Jahrbücher” (1954–60), заснував Постійну міжнародну алтаїстичну конференцію. 1961–64 – проф., зав. каф. алтаїстики, тюркології і євразійської історії в ун-ті шт. Вашингтон (м. Сієтл, США); 1964–89 – проф. загальної лінгвістики і тюркології Гарвардського ун-ту (м. Бостон, США).

Доклав багато зусиль для створення українознавчого центру на Заході. Завдяки йому 1973 відкрито при Гарвардському ун-ті Ін-т українських студій, директором якого він став. З 1975 – проф. української історії. Разом з І. Шевченком з 1977 редагував наук. ж. “HUS”. Розробив і взяв активну участь в реалізації Гарвардського проекту “Тисячоліття” для відзначення 1000-ліття Хрещення Украї-

ни–Руси, започаткував видання серії “Гарвардська бібліотека давнього українського письменства” (публікація оригінальних текстів і перекладів сучасною українською і англійською мовами). Активно просував ідею організації Міжнародної асоціації українців, яку було створено 1988 в Неаполі; член її керівного органу і голова Археографічної комісії.

У 1991 – засновник і перший директор новоствореного Ін-ту сходознавства ім. А.Ю. Кримського НАНУ, з 1999 – почесний директор. Був головним редактором відновленого його зусиллями наукового ж. “Східний світ”, членом редколегії низки інших наукових видань. Вів заняття з історіософії в Київському ун-ті. Перший лауреат академічної премії ім. А. Кримського (1991).

Дійсний член Національної академії наук і мистецтв США, Фінляндської, Турецької академії наук, почесний член Латвійської академії наук, почесний доктор багатьох унівтів світу, член цілої низки міжнар. наук. асоціацій. Член наук. інституцій діаспори – НТШ, УВАН, УВУ, УІТ.

Досліджував мови та історію тюркських народів, джерела до історії України (скандинавські і східні), українсько-турецькі відносини в середні віки.

Твори: Походження Русі. – Т. I. – К., 1997 (англ. мовою в 1981); Т. II. – К., 2003. – 1304 с.; Коли і ким було написано “Слово о полку Ігоревім”. – К., 2008. – 360 с.; Studies in Medieval Eurasian History. – London, 1981. – 376 p.; Die Bulgarische Fürstenliste und die Sprache der Protobulgaren. – Wiesbaden, 1955. – 102 p.; The Origins of the Old Rus’ Weights and Monetary Systems. – Harvard, 1998; Хазарско-еврейские документы X

века. – Москва–Иерусалим, 1997 (соавт. Н. Голб). – 239 с.; Що таке історія України? // СіЧ. – 1991, – № 1. – С. 53–60; Слово про Агатангела Кримського // Вісник АН УРСР. – 1991. – № 6. – С. 3–21; Бібліографії див.: HUS, т. III–IV, 1979–1980, ч. I; т. XIV, № 3/4, 1990; СС. – 1994. – № 1–2; 1999. – № 1–2.

Лім.: Hajda L.A. Omeljan Pritsak: A Biographical Sketch // HUS. – Vol. III/IV. – 1979–1980. – Part 1; Кочубей Ю. Слово про Омеляна Прицака // СС. Етутоп. До 80-річчя академіка О. Прицака. – 1999. – № 1–2. – С. 6–19; Потульницький В., Сохань П. Вчений енциклопедист української та світової історичної науки (Слово про друга і вчителя) // Там само. – С. 20–29; Домбровський О. Пам’яті Омеляна Прицака // Український історик. – Т. XLIII. – 2006. – С. 228–237; Портнов А. Омелян Прицак – історик модерної України // Україна модерна. – 2007. – Ч. 12(1). – С. 137–148; Кочубей Ю. Академік Омелян Прицак і відродження українського сходознавства // СС. – 2008. – № 3. – С. 13–21; Некрологи в: УІЖ (2006. – № 4), СС (2006. – № 2), СіЧ (2006. – № 7), УАЩ (вип.12, нова серія), УАЗ (т. 15. – 2007) та ін.

Ю. Кочубей

ПРОРОЧЕНКО **Наталія Олександрівна** (11.02.1970, м. Запоріжжя) – арабіст.

Закінчила іст. ф-т Київського ун-ту (1993). К.і.н. (1997). Ст. наук. сп. Ін-ту світової економіки і міжнародних відносин НАН України (1998–2003). З 2003 – доц. каф. мов і цивілізацій Близького і Середнього Сходу Лінгвістичного ун-ту.

Має понад 20 опублікованих робіт.

Твори: Самої нафти вже не досить. Країни Аравійського півострова: економіка, суспільство і проблеми регіональної інтеграції // Політика і час. – 2001. – № 7;

Розвиток країн Арабського Сходу в контексті світ-системних змін // Антологія творчих досягнень. – Вип. 2. – К., 2005. – С. 388–396.

ПРУШКОВСЬКА Ірина Віталіївна (02.07.1981, м. Київ) – філолог-тюрколог, літературознавець.

Закінчила Київський ун-т (2003). К. філол. н. (2007). Працює на каф. тюркології Ін-ту філології Київського ун-ту: асистент (2003), доц. (2008). Досліджує середньовічну турецьку літературу, методику викладання турецької мови як іноземної.

Брала участь у наукових конференціях: XIII КІВАТЕК Edebiyat sempozumu в Адані (2006); Міжнародній конференції до 90-річчя від дня народження Омеляна Прицака у Києві (2009).

Має понад 15 наук. публікацій.

Твори: До проблеми генези індійського стилю // Літературознавчі студії. – К., 2006. – № 16. – С. 214–218; Вплив західних тенденцій на турецьку літературу початку ХХ ст. (на матеріалі творів Дж. Меріча) // Там само. – К., 2008. – № 21; Хасан Сезаї Хазретлері – славетний турецький поет літератури текке ХVІІІ ст. // Там само. – К., 2009. – № 23. – С. 361–365; Коранічна символіка у месневі турецького поета Шейха Галіба “Краса та Любов” // Вісник Київського міжнародного університету. – К., 2006. – № 8. – С. 254–268; Турецько-український, українсько-турецький тематичний словник (4500 слів). – К., 2006. – 150 с.; Джелаледдін Румі: українська рецепція // Сучасні літературознавчі студії. – Вип. 5. Схід на Заході, Захід на Сході: світоглядні та художні парадигми. Зб. наук. праць. – К., 2008; “Краса і Любов” Шейха Галіба (до проблеми індійського стилю у турецькій літературі). – К., 2008. – 256 с.

І. Дрига

ПУЦЕК-ГРИГОРОВИЧ Василь Григорович – див. ВЕНІАМІН

ПУЧКОВ Андрій Олександрович (04.03.1970, м. Київ) – історик архітектури, філолог та візантолог.

Закінчив архітектурний ф-т Київського інженерно-будівельного ін-ту (1993). Канд. архітектури (1996). Працював у НДІ теорії та історії архітектури і містобудування: архітектор (1993–95), вчений секретар (1995–2003). Ст. наук. сп. із спеціальності “теорія та історія архітектури, реставрація пам’яток архітектури” (1996), доц. каф. основ архітектури і архітектурного проектування (1999). З 2004 зав. лабораторії мистецтва новітніх технологій. З 2009 заст. директора з наук. питань Ін-ту проблем сучасного мистецтва Нац. академії мистецтв України. Член Президії Української академії архітектури та акад.-секретар Відділення теорії, історії архітектури і синтезу мистецтв (з 2007). Досліджує історіографію становлення класичної філології та візантології в Росії, зокрема діяльності Ю.А. Кулаковського. Брав участь у підготовці перевидання його 3-томної “Истории Византии”.

Автор близько 500 публікацій, у т. ч. декількох монографій, тому вибраних статей “Архитектуроведение и культурология”, бібліографічних покажчиків.

Член-кор. (2003), дійсний член (2007) Української академії архітектури. Лауреат Державної премії України в галузі архітектури (2006), Премії НАН України для молодих учених (1995). Член Національної спілки архітекторів (1997) та Спілки урбаністів України (1995).

Твори: Юлиан Кулаковский и его время: Из истории антиковедения и визан-

тинистики в России – К., 2000. – 352, XXX с. / Вид. 2, випр. і доп. – СПб., 2004. – 478 с.; Юлиан Андреевич Кулаковский (1855–1919): Библиографический указатель (К 80-летию со дня смерти). – К., 1999. – 52 с.; Пространство Византии: Постановка проблемы “архитектуры гротеска”, в контексте византийской истории XIII – первой половины XV веков // Самватас. – 1992. – № 7. – С. 143–183; Филологи і кавказький храм: Ю.А. Кулаковський і В.А. Леквінадзе про храм для абазгів // Мова та історія. – 1999. – Вип. 50. – С. 22–25; Из византийского альбома: Спортивно-зрелищное оформление государства // А+С. – 2007. – № 1. – С. 141–145; Юлиан Кулаковский и его “История Византии”. Последний классик летописного жанра и культура жанра // Кулаковский Ю.А. История Византии. – Т. 1. – СПб., 2003. – С. 5–48; Двести двадцать пять общих работ по истории и культуре Византии, изданных после 1915 года на иностранных языках // Там само. – Т. 3. – СПб., 2004. – С. 338–347.

Літ.: Шубович С.А. А.А. Пучков // Мифопоэтическая модель мира в современной архитектурной науке. – К., 1999. – С. 31–32; А.О. Пучков // Українська академія архітектури: Персональний склад / За заг. ред. В.Г. Штолька. – К., 2007. – С. 108–109; Андрей Пучков. Библиографический указатель. – К., 2009. – 96 с.

ПУЩЕНКО Федір Дем'янович (1879, м. Чугуєв, нині Харківська обл. – після 1937) – японіст, філолог.

Закінчив Юнкерське уч-ще у Чугуєві (1899), Ін-т східних мов у Владивостоку (1905), японське відділення Вищої школи живих східних мов у Парижі (1907). Вдосконалював японську мову, перебуваючи у полоні під

час рос.-яп. війни в м. Мацуме і Сідзуока (Японія, 1905–06). Протягом 1898–1914 відвідав багато країн Азії та Африки та більшість європейських та південноамериканських країн з наук.-досл. та пізнавальною метою. В 1899–1918 – офіцер російської армії: у 1908–09 – утримувач та викладач курсів французької, російської та японської мов в Токіо (Японія), у 1916–18 – перекладач при штабі 4-ї російської армії та військовій комендатурі в Румунії. У 1920–23 – викладав укр. та нім. мови у Харківському пед. технікумі ім. Г.С. Сковороди, водночас перекладач у Державному видавництві України. У 1925–33 викладав япон. та англ. мови в Технікумі сходознавства та східних мов, укр., італійськ. мови та есперанто в Харківському музично-драматичному ін-ті. 1929–30 – активний член ВУНАС, член правління, учасник орг. групи та педради курсів східних мов, один з організаторів літературної секції при іст.-етнолог. відділі Харківської філії. Виступав з доповіддю “Враження з Японії”. Репресований та засланий у 1933, повернений для нового розслідування у 1937, подальша доля невідома. Реабілітований 4 вересня 1989.

Твори: Японська мова: Теоретично-практичний курс. – Харків, 1926; Японське письменство // СС. – 1927. – № 1. – С. 192–197; Мацужьмське свічадо // Там само. – С. 198–203 (пер. з яп. мови); Жаба з Осака і жаба з Кьото // Там само. – С. 203–204 (пер. з яп. мови); Рец. на: Дмитренко Р.П. Народное творчество Японии: миниатюрная скульптура, нецке, маски, тсуби. – М., 1928 // Там само. – 1928. – № 6. – С. 284–287.

Літ.: Наука и научные работники СССР без Москвы и Ленинграда. – Л., 1928; Фалькович И.М. К истории со-

ветского востоковедения на Украине // Народы Азии и Африки. – 1966. – № 4. – С. 270–278; Перченко Ф.Ф., Вознесенский И. [псевд.]. Только востоковеды... // Память. – Вып. 3. – М., 1978. – С. 461; Репрессированное востоковедение: Востоковеды подвергшиеся репрессиям в 20–50-е годы // Народы Азии и Африки. – 1990. – № 5. – С. 4–100; Черников І.Ф. Всеукраїнська наукова асоціація сходознавства (1926–1931 рр.) // УІЖ. – 1991. – № 2. – С. 31–38; Люди и судьбы. – СПб., 2003. – С. 318.

Архіви: ДАХО, ф. Р-6452, оп. 4, спр. 4518, арк. 1–124.

Е. Циганкова, О. Чувпило

Р

РАДІВІЛОВ Данило Анатолійович (12.02.1972, м. Нікополь Дніпропетровської обл.) – історик-арабіст.

Закінчив східний ф-т Санкт-Петербурзького ун-ту (1994), юрид. ф-т Київського ун-ту (2000). К.і.н. (1999), ст. наук. сп. (2005). З 1997 працює в Ін-ті сходознавства ім. А.Ю. Кримського НАН України: 1997–99 – мол. наук. сп., з 1999 – наук. сп. відділу Близького та Середнього Сходу, у 1999–2005 – учений секретар, з 2005 – заст. дир. з питань науки. Спеціаліст у галузі історії арабських країн та ісламознавства (історія ісламу й релігійно-політичних течій в ісламі).

Має близько 40 опублікованих наук. праць.

Твори: Існад традиції ібадитів Омана // СС. – 1996. – № 2. – С. 76-84; Ібадити: історична ретроспектива як спосіб доктринальної самоідентифікації // Там само. – 2001. – № 2. – С. 167-169; Мусульманское образование в Украине (1918–1927 гг.): политико-правовые и организационно-институциональные аспекты // Там само. – 2004. – № 2. – С. 27–38 (співавт.: Богомолов О.В., Бубенок О.Б., Данилов С.І.); Арабістика Агатангела Кримського (у двох частинах) // СС. – 2008. – № 1. – С. 5–15; № 2. – С. 5–16; Політична доктрина ібадитів: “праведні халіфи” // СС. – 2008. – № 3. – С. 149–156; Ібадитська критика шиїзму: оцінка халіфату Абу Бакра // Сходознавство. – 2008. – № 43. – С. 90–95.

РАДКЄВИЧ Арсен (1759, Волиця Коморовська на Жовківщині, нині Львівської обл. – 1821, м. Львів) – сходознавець.

Народився в сім'ї священика. Ще в юні роки проявив великі здібності до

вивчення мов, серед них також східних. Вчився у школі чернечого чину піарів у Варяжі (там рішуче відмовився перейти в римо-католицький обряд), на філос. ф-ті Академії в Замості, пізніше в школі монастиря св. Юра у Львові. Закінчив Львівський ун-т (1785). Став монахом чину св. Василя Великого та священиком (1787). У Львівському ун-ті 1787 за конкурсом отримав каф. біблійних наук Старого Заповіту на укр. відділенні (т.зв. *Studia Ruthenorum*) теологічно-філос. ф-ту, у 1789 – посів таку ж каф. на латинському відділенні. У 1796 захистив докт. дис. 1797 став ординарним проф. ун-ту. У 1787–1805 викладав по-українському гебрейську та ін. східні мови, зокрема (одночасно по-латині) арабську і халдейську (так називали мову сирійських християн-несторіанців, що пізніше прийняли самоназву ассирійців), а також грецьку мову. Східні мови використовував, викладаючи герменевтику (тобто тлумачення слів найближче до оригіналу) Старого і Нового Заповіту, а також гебрейські старожитності. Після перенесення Львівського ун-ту до Кракова у 1806 залишився на попередній посаді у Львівському цісарсько-королівському ліцеї, на латинському відділенні якого викладав згадані дисципліни до самої смерті. Він переклав на українську мову граматику гебрейської мови Фесслера, яка, однак, не була видана друком. Був деканом теологічного ф-ту. Одночасно робив кар'єру по чернечій лінії. Був протоігуменом (1818–21) провінції галицьких василіан.

Його б-ка та рукописи опинилися після смерті в б-ці василіанського монастиря св. Онуфрія у Львові. Натра-

пити на їх слід (ще були і його лекції з східних мов) не вдалося.

Він був першим університетським проф. новіших часів, що викладав східні мови по-українському.

Я. Дашкевич

РАЛЛЄВ Олександр Борисович (13.03.1945, м. Одеса – 11.10.2005, м. Одеса) – архітектор, художник, історик архітектури країн Сходу.

Закінчив архітектурний ф-т Одеського інженерно-будівельного ін-ту (1971). Д-р архітектури (1996), проф. (2002). Дис. на тему: “Еволюція об’ємно-просторових форм в архітектурі арабських країн Близького Сходу”. З 1971 працював в Одеському інженерно-будівельному ін-ті, пройшовши шлях від асистента до зав. каф. основ архітектури. Член-кор. Української академії архітектури (2000). Наук. редактор і автор зб. наук. праць Одеської держ. академії будівництва і архітектури “Проблеми теории и истории архитектуры” (1999–2005), дійсний член Українського комітету ICOMOS (1999), член Національної спілки архітекторів України.

Досліджував орієнтальне будівництво та його вплив на архітектуру України, теорію, історію, загальну історію архітектури, зокрема країн Азії, Африки і Латинської Америки, теоретичні проблеми вітчизняної архітектури, археологію Півдня України. Створив концепцію становлення та розвитку об’ємно-просторових форм в архітектурі країн Сходу (Іран, Афганістан, Туреччина, Індія, Індокитай, Індонезія, Монголія, Далекий Схід), показав історичні та культурні зв’язки – як внутрішньорегіональні, так і зовнішні; виявив найбільш активну архітектурно-будівельну взаємодію між культурами Давнього

Єгипту, античного Середземномор’я, Ірану. Цим було закладено основу для розвитку сходознавчого напрямку в українському архітектурознавстві.

Автор понад 100 наук. праць з архітектури будівель та споруд.

Твори: Трансформация зданий и помещений в учреждениях массового отдыха. – М., 1974. – 172 с.; Культура Эквадора. – М., 1985. – 264 с. (у співавт.); Культура стран Центральной Америки. – М., 1993. – 266 с. (у співавт.); Культурні будинки та споруди різних конфесій. – К., 2002. – 116 с. (у співавт.); История архитектуры развивающихся стран: Учеб. пособие для вузов. – К., 1986. – 248 с.; Архитектура купольных зданий Сирии ранневизантийского периода // Архитектура Мира: Междунар. сб. статей. – М., 1993. – Вып. 2. – С. 6–7; Региональные особенности античного зодчества на Ближнем Востоке // Там само. – М., 1994. – Вып. 3. – С. 24–29.

А. Пучков

РАФАЛОВИЧ Артемій Олексійович (13.11.1816, м. Могилів Подільської губ., нині Вінницької обл. – 03.05.1851, м. Санкт-Петербург) – лікар, дослідник Близького Сходу й Північної Африки.

Народився в сім’ї багатого купця, яка незабаром переїхала до Одеси. Освіту отримав в Рішельєвському лицейі (1830–34), після закінчення якого вивчав медицину в Берлінському університеті, де захистив дис. на здобуття ступеня д-ра медицини й хірургії (1838). У 1839 розпочав лікарську практику в Одесі. З 1841 керував кафедрою судової мед. на юрид. відділенні Рішельєвського лицейу. У 1842 зарахований в штат МВС і призначений начальником експедиції на Близький Схід для вивчення причин появи чуми та

засобів боротьби з нею. Протягом 1846–48 досліджував санітарний стан і здоров'я жителів Палестини, Сирії, Єгипту, Нубії, Тунісу й Алжиру. За наук. і практичну діяльність нагороджений орденом св. Володимира і обраний дійсним членом Імператорського Російського географ. т-ва (1849). Член вищої в Росії лікарської установи – Медичинської ради (1850). Того ж року вийшов друком перший том його основної праці “Путешествие по Нижнему Нилу...”. Передчасна смерть зупинила публікацію другого тому, де мова йшла про Туніс і Алжир. Друковані рукописні праці містять багато історичної, етнографічної та соціальної інформації про народи Близького Сходу і Північної Африки.

Твори: *Записки русского врача, отправленного на Восток // ЖМВД. – 1849. – Ч. 26; Путешествие по Нижнему Нилу и внутренним областям дельты. – СПб., 1850; Этнографические заметки о жителях Нижней Нубии // Записки Русского географического общества. – СПб., 1850. – Кн. 4.*

Літ.: *Рафалович А.А. (некролог) // ЖМНП. – 1851. – Сентябрь; Рафалович А.А. (некролог) // Вестник императ. Русского географ. общества. – 1851; Данциг Б.М. Ближний Восток в русской науке и литературе. – М., 1973. – С. 205–209.*

Архіви: *ДАОО, ф. 2, оп. 2, спр. 417; ф. 44, оп. 2, спр. 74; оп. 4, спр. 464.*

Д. Урсу

РЕБІ Давид Ілліч (18.04.1922, м. Євпаторія Кримської АРСР) – тюрколог-філолог, кримчакознавець.

Закінчив Київське артилерійське уч-ще (1941), брав участь у військових діях під час Великої Вітчизняної війни. Закінчив Ленінградську філію Московського поліграфічного ін-ту

(1959). Працював редактором Ленінградського відділення вид-ва “Радянський письменник” (1958–61), після повернення до Криму (1968) викладав кримчацьку мову в недільній “Школі дідуся та онука” при Кримському республіканському культурно-просвітницькому т-ві “Кърымчахлар”. З 1989 – голова наукової ради т-ва. Почесний акад. Кримської академії наук, лауреат премії ім. Е. Пейсаха Кримського фонду культури (2002). Досліджує проблеми старописемної кримчацької мови, історії, культури, етнографії кримчаків.

Має біля 40 публікацій.

Твори: *Крымчакский язык // Языки мира. Тюркские языки. – М., 1996. – С. 309–319 (співавт. Б.М. Ачкіназі, І.В. Ачкіназі); Крымчаки. Фольклорный сб. – Симферополь, 2002 (співавт. Б.М. Ачкіназі, І.В. Ачкіназі); Крымчакский язык. Крымчакско-русский словарь. – Симферополь, 2004. – 224 с.; О чем поведали “джонки” // Кърымчахлар. Культурное наследие крымчаков. – Симферополь, 2005. – № 1. – С. 24–27; Воспоминания об Э.Р. Тенишеве // Там само. – С. 63–66.*

Літ.: *Хранитель языка чагатай // De Morhen. – 2003; Йансен Сюзанна. Хранитель языка чагатай // Кърымчахлар. Культурное наследие крымчаков. – Симферополь, 2005. – № 1. – С. 34–39.*

І. Дрига

РЕЗАНЕНКО Володимир Федорович (02.03.1937, м. Київ) – філолог, китаєзнавець.

Закінчив ун-т у м. Владивостоку (1963). К. філол. н. (1979), доц. (1981), д. філол. н. (1996). Працює у НаУКМА, дир. Центру сходознавства (1999). Досліджує філософський та культурознавчий аспекти китайської писемності.

Учасник Всекитайського симпо-

зіму “Канонічні тексти Китаю: проблеми тлумачення” (Китай, м. Ханчжоу, 1987).

Має 30 опублікованих праць.

Твори: Семантическая структура иероглифической письменности. – К., 1985. – 132 с.; Элементы семантико-графической системы иероглифической письменности. – К., 1985. – 154 с.; Семантические элементы знаков иероглифической письменности. – К., 1989. – 356 с.; Синто в контексті китайсько-японської релігійно-філософської традиції (до проблеми синкретизму) // Духовність, мораль, етика традиційних суспільств Далекого Сходу. – К., 2007. – С. 30–37; До проблеми семантики ключових понять у дослідженнях релігійно-філософських вчень Далекого Сходу // Вісник Львівського ун-ту. – Львів, 2005. – С. 90–95; До проблеми інтерпретації деяких ключових понять китайсько-японської філософсько-релігійної традиції // Наукові записки НАУКМА. – К., 2000. – С. 71–73.

РЄДІН Єгор Кузьмич (02.11.1863, с. Старше Дмитрівського пов. Курської губ. – 27.04.1908, м. Харків) – мистецтвознавець, історик, візантолог.

Закінчив 2-гу Тифліську гімназію (1884), вступив на іст.-філол. ф-т Новоросійського ун-ту. Разом з Д.В. Айналовим досліджував мозаїки та фрески Софійського собору в Києві. Їхня спільна праця “Киево-Софийский собор. Исследование древней мозаичной и фресковой живописи” була опублікована й відзначена золотою медаллю (1889). Після закінчення навчання залишений в ун-ті для підготовки до проф. звання (1888). Після складання магістерського іспиту відраджений до Європи, де вивчав пам’ятки візантійського мистецтва (1891). Магістр теорії та історії мистецтв (1896).

З 1893 викладав у Харківському ун-ті: приват-доц. каф. теорії та історії мистецтв і водночас зав. Музею витончених мистецтв та старожитностей, екстраординарний проф. (1901), ординарний проф. (1907). Член Харківського іст.-філол. т-ва (з 1893, з 1897 – його секретар), у 1898 в складі експедиції Російської АН здійснив подорож до Туреччини та Греції, де вивчав пам’ятки античної та візантійської культури, член Російського, Московського археологічних т-в, а також т-ва шанувальників давньої писемності, співробітничав з Руським археологічним ін-том у Константинополі, брав активну участь в організації XII Археологічного з’їзду у Харкові (серпень 1902) та наступних з’їздів у Катеринославі та Чернігові. Разом з Д.І. Багалієм очолював Харківську громадську б-ку. За сукупністю праць йому присвоєно ступінь д-ра теорії та історії мистецтв Петербурзького ун-ту. Кавалер орденів св. Станіслава 2 ст. та св. Анни. Обирався депутатом І Державної Думи від партії Народної волі.

Автор близько 100 наук. праць, в тому числі з історії візантійського мистецтва.

Твори: Голгофский крест в лицевых рукописях сочинения Козьмы Индикоплова. – М., 1905. – 33 с.; Портрет Козьмы Индикоплова в русских лицевых списках его сочинения. – СПб., 1905. – 20 с.; Страны света по Эфору в лицевых списках сочинения Козьмы Индикоплова // ВВ. – 1906. – Т. 13. – С. 352–363; Исторические памятники города Адули (в Африке) в лицевых рукописях сочинения Козьмы Индикоплова // Сб. Харьковско-го. ист.-филол. о-ва. – 1908. – Т. 15. – С. 101–110; Памятники Адули по Индикоплову // Почетъ. Сб. статей по славяноведению посв. проф. М.С. Дринову

его учениками и почитателями. – Харьков, 1908. – С. 101–110; Христианская топография Козьмы Индикоплова по греческим и русским спискам / Под. ред. Д.В. Айналова. – М., 1916. – Ч. 1.

Літ.: Сумцов Н.Ф. Человек золотого сердца: Проф. Егор Кузьмич Редин. – Х., 1909. – 63 с.; Памяти профессора Егора Кузьмича Редина: Некрологи и речи. – Харьков, 1909. – 27 с.; Багалей Д.И. Е.К. Редин // Очерки из русской истории. – Харьков, 1913. – Т. 2. – С. 355–357; Сборник Харьковского историко-филологического общества. – Т. 19: Изд. в память Е.К. Редина. – Харьков, 1913 – 324 с.; Редин Егор Кузьмич // Императорское Московское археологическое общество в первое пятидесятилетие его существования (1864–1914). – М., 1915. – Т. 2.; Редін Єгор Кузьмич // Біобібліографічний словник учених Харківського університету. – Т. 2: Історики (1905–1920, 1933–2000) / Уклад. Б.П. Зайцев, С.І. Посохов, В.Д. Прокопова, С.Б. Глибицька, С.М. Куделко. – Харків, 2001. – С. 87–91; Редін Є.К. // Словник художників України. – К., 1973. – С. 193; Кызласова И.Л. История изучения византийского и древнерусского искусства в России. – М., 1985. – С. 17, 158; Вздорнов Г.И. История открытия и изучения русской средневековой живописи. – М., 1986. – С. 267–273; Михеева В.В. Научная и общественно-просветительская деятельность Е.К. Редина // Материалы междунар. конф. молодых историков. – Харьков, 1994. – С. 57–64; Скирда В.В. Професор Е.К. Редин как археолог // Вісн. Харк. ун-ту. – 1997. – № 396: Історія. – Вип. 29. – С. 45–54; Филипченко Р.И. Е.К. Редин – ученый, гуманист // Вестн. Харьк. гос. пед. ун-та. Философия. – 1999. – Вып. 67. – С. 133–138; Четверті Сумцовські читання: Матеріали наук. конф., 18 квітня 1998 р., присвяченої 135-річчю з дня народження Є.К. Редіна. – Х., 1999. – 118 с.; Филипченко Р.И. Е.К. Редин – иссле-

дователь религиозных памятников искусства Харьковской губернии // Віра і розум. – 2000. – № 1. – С. 224–228; Филипченко Р.И. Є.К. Редін і “Християнська топографія” Козьми Индикоплова // Освітні традиції Слобожанщини на межі тисячоліть: Матеріали наук. конф. – Харків, 2001. – С. 88–103; Побожій С. Історик мистецтва Єгор Редін // Пам'ятки України: історія та культура. – 2003. – № 3. – С. 70–77; Матеріали до покажчика праць Є. Редіна та публікацій про нього // Там само. – 2003. – № 3. – С. II–XIV; Филипченко Р.И. Редин: жизнь, общественная деятельность и научно-историческое наследие (к 140-летию со дня рождения) // Вісн. Харк. ун-ту. – 2003. – № 594: Історія. – Вип. 35. – С. 333–340; Филипченко Р.И. Редін Є.К. – історик-мистецтвознавець (історіографія питання) // Зб. наук. праць Харківського держ. пед. ун-ту ім. Г.С. Сковороди. Сер.: Історія та географія. – Харків, 2004. – Вип. 14–15. – С. 155–162; Иодко О.В. Е.К. Редин: жизнь и деятельность (по материалам петербургских архивов) // Мир русской византистики: материалы архивов Санкт-Петербурга. – СПб., 2004. – С. 311–345; Филипченко Р.И. Є.К. Редін – дослідник фрескових і мозаїчних прикрас Софіївського собору та інших храмів Києва // Вісн. Харк. нац. ун-ту ім. В.Н. Каразіна. – 2004. – № 633: Історія. – Вип. 36. – С. 43–50; Филипченко Р.И. Е.К. Редин – секретарь Харьковского предварительного комитета по подготовке XII Археологического съезда // Древности–2004. – Харьков, 2004. – С. 13–17; Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна за 200 років / В.С. Багіров, В.М. Духопельников, Б.П. Зайцев та ін. – Х., 2004. – С. 161, 194, 251, 255, 271.

М. Домановська, А. Домановський

РИБАЛКІН Валерій Сергійович
(19.05.1952, с. Котенкове Новго-

родковського р-ну Кіровоградської обл.) – арабіст-мовознавець, ісламознавець, перекладач, дипломат.

В 1970–72 навчався в Московському Військовому ін-ті іноземних мов; в 1973–76 – на східному ф-ті Ленінградського ун-ту, який закінчив екстерном з відзнакою за спеціальністю “арабська філологія”. У 1978–80 і 1984–90 працював в Ін-ті мовознавства АН УРСР: мол. наук. сп., наук. сп., ст. наук. сп. В 1981–84 навчався в аспірантурі Ленінградського відділення Ін-ту сходознавства АН СРСР. К. філол. н. (1984); ст. наук. сп. (1991); доц. (1992); д. філол. н. (2000); проф. (2005). 1990–93 – зав. каф. теорії та практики перекладу східних мов, доц. ф-ту іноземної філол. Київського ун-ту. В 2003–11 – проф. каф. Близького Сходу Ін-ту філол. там само. З 1991 в Ін-ті сходознавства ім. А.Ю. Кримського НАН України: 1991–96 – зав. відділу Близького та Середнього Сходу, 1992–96 – заст. дир. з наукової роботи; з 1999 зав. відділу “Україна і Схід”, потім – Близького та Середнього Сходу, нині – Класичного Сходу. У 1996–99 – Радник Посольства України в ОАЕ з політичних питань. В 1999–2004 – проф. Київського ін-ту східної лінгвістики і права. 2005–11 – ректор Київського ун-ту “Східний світ”, проф. Київського лінгвістичного ун-ту. Досліджує історію арабських лінгвістичних вчень, лексикологію та лексикографію арабської літературної мови, мовну ситуацію в сучасному арабському світі, арабську археографію, коранічну екзегетику, арабське літературознавство.

Лауреат премії ім. А. Кримського НАНУ (1995). Нагороджений почесною відзнакою Митрополита Лівану Ж. Хадара за роботу по організації Міжнародного симпозиуму ЮНЕС-

КО “Діалог культур” (Тріполі, 2001). Стипендіат Американської ради наук. т-тв (2001–02); Фулбрайтівський стипендіат (2002–03). Проводив також наук.-досл. роботу в Тель-Авівському (1995–96), Мічиганському (2002–03) та Гарвардському ун-тах (2003, 2004).

Учасник близько двадцяти міжнародних конгресів, симпозіумів та конференцій у Москві (1982), Ленінграді (1983); Єревані (Вірменія, 1984); Аммані (Йорданія, 1987); Олександрії (Єгипет, 1991); Тель-Авіві (Ізраїль, 1995); Дубаї (ОАЕ, 1997); Бейруті–Тріполі (Ліван, 2001; 2011); Ен-Арборі (США, 2003); Торонто (Канада, 2003); Лодзі (Польща, 2005); Манамі (Бахрейн, 2005); Досі (Катар, 2007) та ін.

Автор понад 200 наук. праць.

Твори: Собрание арабских рукописей ЦНБ АН УССР // Письменные памятники Востока. Историко-филологические исследования. Ежегодник. 1976–1977. – М., 1984. – С. 161–182; Персидские заимствования в словаре Абу Насра Исмаила ал-Джаухари “Тадж ал-луга ва-Сихах ал-‘арабиййа” // Ирано-афразийские языковые контакты. – М., 1987. – С. 133–138; Dirāsat aš-šarq al-‘arabī fi ‘Ukrāniya // Aš-Šadāqa XXXV. – ‘Ammān, 1988. – Š. 38–42; Арабская лексикографическая традиция. – К., 1990. – 148 с.; Классическое арабское языкознание. – К., 2003. – 406 с.; ‘Amal // Encyclopaedia of Arabic language and linguistics. Vol. 1. – Leiden, 2007.

Лит.: Милибанд С.Д. Рыбалкин В.С. // Биобиблиографический словарь отечественных востоковедов. 2-е изд. – М., 1995. – Т.2. – С. 343–344; Белова А.Г. Рец. на: В.С. Рыбалкин. Арабская лексикографическая традиция. К., 1990 // Восток. – 1992. – № 1. – С. 176–181; Рец. на: Тысяча и одна ніч. Вибрані казки / Упоряд. та пер. з араб. В.С. Рибалкіна // Cahier d’Etudes Maghrebines. – № 6–7. – 1994. – P. 242–246; Тищенко К.М. Рец. на:

В.С. Рыбалкин. *Арабская лингвистическая традиция: истоки, творцы, концепции*. К., 2000. // *СС.* – 2001. – № 2. – С. 195–200; *Рец. на: Коран / Досл., пер. (фрагмент), комен.* В.С.Рибалкіна // *Книжковий огляд.* – № 9 (45). – Вересень 2002. – С. 24–27; *Кочубей Ю.М. Цілеспрямованість і труд.* Валерію Рибалкіну – 50. *Список публікацій В.С. Рибалкіна (1977–2002) // СС.* – 2002. – № 1. – С. 159–163; *Рибалкін В.С. // Ін-т мовознавства ім. О.О. Потебні НАН України (1930–2005). Матеріали до історії.* – К., 2005. – С. 511–512.

Ю. Кочубей

РИБИНСЬКИЙ Володимир Петрович (11.02.1867, Козловський пов. Тамбовської губ. – 01.1944, м. Баку) – історик стародавнього Сходу, бібліст.

Походив з родини священика. Середню освіту здобув у Тамбовському духовному уч-щі, Тамбовській духовній семінарії. Закінчив КДА (1891), залишений професорським стипендіатом каф. Святого письма Старого Заповіту. З 1892 працював там само, викладач, в.о. доц., магістр богослов'я, екстраорд. проф. (1904), д-р богослов'я і орд. проф. (1913). У 1905–10 – інспектор КДА, в.о. ректора, у 1906–10 – редактор ж. “Труды КДА”, з 1912 – член правління КДА, водночас викладав історію у Київському Миколаївському жіночому ін-ті. У 1908 і 1911 перебував у наук. відрядженнях у Франції і Німеччині, досконало вивчив західноєвропейську літературу (володів багатьма старими і новими мовами), створив курс лекцій на рівні сучасної йому бібліологістики з біблійної археології. Головні наукові праці з екзегетики, біблійної історії і біблійної археології; декілька робіт присвячені самарянству, головною з них є монографія “Самаряне”,

за яку отримав наук. ступінь д-ра богослов'я – праця, що і до наших часів визнана фахівцями єдиною у своєму роді як за повнотою викладення проблеми, так і за обсягом проаналізованої літератури.

У 1920 викладав історію Сходу в Київському народному ун-ті, у 1918–30 – російську мову в трудовій школі Києва. З 1919 – член Єврейської іст.-археографічної, а з 1926 – брав участь у роботі Візантологічної та Правосписної комісії ВУАН. У 1933 переїхав з родиною до Баку, де до 1938 року працював перекладачем в Азербайджанському наук.-досл. ін-ті, а з 1938 – у Бакинському ун-ті і пед. ін-ті викладав старослов'янську мову, історію мови та історичну граматику.

Твори: Самаряне. Обзор источников для изучения самарянства. История и религия самарян. – К., 1913. – XXVI+550+30+IV с.; *Исторический очерк лжемессиянских движений в Палестине // Труды КДА.* – 1901. – № 9; *окр. відб.: К., 1908; Клинопись или клинописное письмо // Богословская энциклопедия.* – Т. XI. – СПб., 1910. – С. 214–335; *История израильского народа.* – М., 1902; *По поводу новейших археологических раскопок в Палестине.* – К., 1908. – 24 с.; *До історії жидів на Лівобережній Україні XVIII ст. (з додатком надрукованих документів) // Зб. праць жидівської іст.-археограф. комісії.* – Кн. I. – К., 1928. – С. 1–197 (передрук: *Зб. іст.-філол. відділу ВУАН.* – № 73); *Статті з історії єврейства на Україні // Там само.* – Кн. II.

Літ.: К двадцатилетию академической службы проф. В.П. Рыбинского // Труды КДА. – 1917. – Кн. III–VIII. – С. 254–260; *Александр Мень, прот. Библиологический словарь.* – М., 2002. – Т. 3. – С. 72–73; *Циганкова Е.Г. Сходознавчі установи в Україні.* – К., 2007. – С. 70–71.

Е. Циганкова

РИЖИХ Володимир Іванович (26.02.1951, м. Керч) – арабіст, філолог.

Закінчив ф-т східних мов Московського Військового ін-ту іноземних мов (1975). К. філол. н. (2004). До 1993 служив в Радянській Армії: перекладач, ст. перекладач, заст. голови відділення перекладів. З 1994 – ст. викладач каф. міжнародних відносин Ін-ту соціальних наук Одеського ун-ту, з 2006 – доц. там само.

Має біля 30 публікацій.

Твори: Сборники упражнений и таблиц по грамматике арабского языка. – Одесса, 1999. – Ч. 1. – 38 с.; Ч. 2. – Одесса, 2000. – 128 с.; Ч. 3. – Одесса, 2000. – 148 с.; Глагольная система арабского литературного языка. Книга первая: Сильные глаголы. – Одесса, 2002. – 424 с.; Избранные арабские рассказы. – Одесса–Каир, 2003. – 210 с. (у співавт. з Хусейном Хаммудой); Учитесь читать и писать по-арабски. Вводно-фонетический и каллиграфический курс арабского языка. – Одесса, 2006. – 120 с.

РИСТЕНКО Олександр Васильович (30.10.1880, м. Одеса – 30.09.1915, м. Одеса) – філолог-медієвіст, візантолог, літературознавець.

Син генерал-майора від артилерії В.М. Ристенка. Закінчив слов'яно-російське відділення іст.-філол. ф-ту Новоросійського ун-ту, залишений для приготування до проф. звання (1902). Учень історика літератури, академіка В.М. Істріна. Отримав Золоту факультетську медаль ун-ту за дослідження про “Стефаніта й Іхнілата” (1902). Після захисту у 1909 магістр. дис., присвяченій легенді про св. Георгія і дракона, працював у Новоросійському ун-ті: магістр російської словесності (1910), приват-доц. каф.

російської мови та російської літератури (1907–12), екстраорд. проф. (з 1912). Займав посаду бібліотекаря ун-ту (з 1902) та секретаря (заст. декана) іст.-філол. ф-ту (з 1912), викладав історію російської літератури також на Вищих жіночих курсах (з 1909), в Артилерійському уч-щі (з 1910). Член Іст.-філол. т-ва (візантійсько-слов'янське відділення) (з 1903).

У 1907–09 перебував у закордонному науковому відрядженні у Парижі, Римі, Мюнхені (зокрема, навчався у К. Крумбахера), де займався студіями візантійської й ранньослов'янської літератур, переважно за рукописними джерелами.

Сфера наук. інтересів – текстологічне вивчення слов'янських перекладних творів: історія текстів за списками давноруських, болгарських та сербських ізводів; їх співвідношення з візантійськими оригіналами; встановлення – за допомогою аналізу мови – часу та місця виникнення перекладів. Зокрема, досліджував книжку байок “Стефаніт й Іхнілат”. Приготував до друку грецький і слов'янський тексти Життя Нифонта, які були видані Одеською наук. б-кою (1928). Досліджував також “Сказание о 12 снах царя Мамера в славяно-русской литературе”, порівнюючи східні (тюркські й іранські) впливи у повісті, простежив її шлях від ромеїв через сербів і далматинців до Русі.

Твори: Легенда о св. Георгии и драконе в византийской и славяно-русской литературе. – Одесса, 1909. – IV. – 536 с.; К истории повести “Стефанит и Ихниллат” в византийской и славяно-русской литературе // Летопись ист.-филол. общества при Новороссийском ун-те. – Одесса, 1902. – Вып. 10. – С. 237–280; окр. відб.: Одесса, 1902. – 44 с.; “Стефанит и Ихниллат” по греческим спискам

Мюнхенской королевской библиотеки // Там само. – Одесса, 1910. – Т. 16; окр. відб.: Одесса, 1909. – 12 с.; Парижские списки “Стефанита и Ихнилата” // Там само. – Одесса, 1910. – Т. 16; Сказание о 12 снах царя Мамера в славяно-русской литературе // Там само. – Одесса, 1905. – С. 23–134; Материалы для литературной истории Толковой Палеи. Вып. 1 // Известия Отделения русского языка и словесности Императорской Академии наук. – СПб., 1908. – Т. XII. – Кн. 2. – С. 324–350. Лит.: Истрин В.М. Рец. на: А. Рыстенко. Легенда о св. Георгии и драконе в византийской и славяно-русской литературах. Одесса, 1909 // ЖМНП. – 1910. – № 1. – Отд. II. – С. 165; Отзыв и. д. экстраордин. проф. С.Г. Вилинского об ученых трудах приват-доц. А.В. Рыстенко. – Одесса, 1912; Лопарев Х.М. Рец. на: А. Рыстенко. Легенда о св. Георгии и драконе в византийской и славяно-русской литературах. Одесса, 1909 // ВВ. – 1913. – Т. 20. – Вып. 1. – С. 56–63; Истрин В.М. А.В. Рыстенко (Некролог) // ЖМНП. – 1915. – № 12. – Отд. II. – С. 51–60 (передрук: Новороссийский ун-т в воспоминаниях современников: К 135-летию Одесского ун-та. – Одесса, 1999. – С. 149–152, 242–243; Вилинский С.Г. А.В. Рыстенко // Отчет о состоянии и деятельности Императорского Новороссийского университета за 1915 г. – Одесса, 1916. – С. 25–27; Ляпунов Б.М. Профессор А.В. Рыстенко и напечатанные им тексты Жития Нифонта // Известия Одесского библиографического общества. – Одесса, 1917. – Т. 5. – Вып. 3/4. – С. 15–26; Потапов П.О. К литературной истории “Сказания о 12 снах царя Мамера” // Сб. статей в честь Алексея Ивановича Соболевского. – Л., 1928. – С. 121–135; Орлов А.С. Переводные повести феодальной Руси и Московского государства XII–XVII вв. – Л., 1934. – С. 65; Гранков А. Неизвестная

концовка “Повести о Стефаните и Ихнилате” // Русская литература. – 1966. – № 1. – С. 200; Лурье Я.С. А.М. Ремизов и древнерусский “Стефанит и Ихнилат” // Там само. – 1966. – № 4. – С. 176–179; Лихачева О.П. Особая редакция древнерусской повести “Стефанит и Ихнилат” // Рукописное наследие Древней Руси. – Л., 1972. – С. 144–173; Ходова К.И. А.В. Рыстенко // Славяноведение в до-революционной России: Биобиблиограф. словарь. – М., 1979. – С. 297; Гаврюшин Н.К. Космологический трактат XV века как памятник древнерусского естествознания // Памятники науки и техники. – М., 1981. – С. 183–197; Хмарський В.М. Археологічна діяльність Одеського товариства історії і старожитностей. – Одеса, 2002.

А. Пучков, Е. Циганкова

РИТТЕР Павло Григорович (05.04.1872, с. Чутово Полтавського пов., нині Чутовського р-ну Полтавської обл. – 17.04.1939, м. Харків) – індолог, літературознавець.

Закінчив філол. ф-т Харківського ун-ту (1894), учень Д.М. Овсянико-Куликовського. Залишений для підготовки до професорського звання по каф. санскриту і порівняльного мовознавства. У 1895–96 вдосконалював знання у Німеччині, слухав лекції Гольдвера, Зича, Шмідта. З 1897 викладав у Харківському ун-ті італ. мову, з 1899 – магістр по каф. санскриту і порівняльного мовознавства, з 1900 – приват-доц., з 1905 очолив каф., проф. (1921), д-р історії літератури *honoris causa* (1925). У 1907–20 працював також на Вищих жіночих курсах, з 1925 – керівник Наук.-досл. каф. мовознавства при ХІНО. Один з організаторів ВУНАС і голова її іст.-етнол. відділення (1926–30), засновник і дир.

курсів східних мов (1925–30). У 1932 внаслідок політ. репресій усунений з усіх керівних посад: в середині 30-х майже зовсім втратив зір і читав курс романської філол. у себе вдома невеликій групі студентів. Репресований у 1938, помер у в'язничній лікарні. Реабілітований у 1998.

Володів багатьма східними і європейськими мовами, досліджував проблеми санскриту, давньої індійської літератури і філософії, читав курс порівняльної граматики індоєвропейських мов. Йому належать перші коментовані переклади рос. і укр. мовами творів Калідаси, Дандина, а також гімнів Риг-Веди, уривків з “Махабхарати” та ін. з санскриту, буддійської літератури з мови палі, Рабіндраната Тагора з бенгальської, опрацьовував антологію індійської літератури. Його розвідки про стару індійську літературу, наук. біографії, статті для енциклопедії Гранат не втратили свого значення до наших часів.

Видав біля 100 праць.

Твори: Санскрит. – Харків, 1916. – 136 с.; Дандин. Походження десяти юношей. Древнеіндійський роман / Пер. з санскриту з прим. и введением проф. П.Г. Риттера // СС. – 1927. – № 1. – С. 155–181; № 2. – С. 29–80; Р. Тагор. Вірші / З бенг. мови пер. проф. П. Риттера // Там само. – С. 182–185; Хмара Вістун. Старо-інд. елегія Калідаси / Пер. з санскриту П. Риттера. – Харків, 1928. – 48 с.; Калідаса. Шьякунтала. – К., 1958. – 223 с.; Калідаса, его время и произведения // Избр. труды русских индологов-филологов. – М., 1962. – С. 216–227; Голоси стародавньої Індії. Антологія давньої індійської літератури / Пер. та упорядк. П.Г. Риттера. – К., 1982.

Літ.: Автобіографія // Ист.-филол. ф-т [Харьк. ун-та] за первые 100 лет его существования. – Х., 1908. – С. 31,

141–142, 154, 161, 163, 231; Библиография Индии. – М., 1965. – С. 578; Профессор П.Г. Риттер (1872–1939) // 36. біографічних та бібліографічних матеріалів. – Харків, 1966. – 98 с.; Антологія літератур Сходу. – Х., 1961. – С. 55–61, 77–79; Риттер П.Г. // Энциклопедический словарь Гранат. 7-е изд. – Т. 36. – Ч. 2. – М., 1932; Павловський І.Ф. Краткий биографический словарь ученых и писателей Полтавской губернии с пол. XVIII века. – Полтава, 1912. – С. 168; УРЕ. – Т. 12. – К., 1969. – С. 274; Милибанд С.Д. Библиографический словарь советских востоковедов. – М., 1975. – С. 473; Циганкова Е. Сходознавчі установи в Україні. – К., 2007. – С. 149–151.

Архіви: ЦДАМЛМ України, ф. 149, оп. 1, спр. 33; ЦДАВО України, ф. 166, оп. 12, спр. 6505; Архів УСБУ в Харківській обл., спр. 114054.

Е. Циганкова

РОГ Ганна Володимирівна (04.08.1980, м. Бровари Київської обл.) – тюрколог, філолог.

Закінчила Ін-т філології Київського ун-ту (2003), аспірантуру там само (2006), пройшла мовне стажування в Ун-ті “Фатіх” м. Стамбул (Туреччина, 2008). К. філол. н. (2006). З 2003 працює в Ін-ті філології Київського ун-ту: асистент, доцент (2009) каф. тюркології, викладає курси турецької мови і художнього перекладу, історію турецької літератури. В 2008–09 – н.с. Інституту сходознавства ім. А.Ю. Кримського НАН України. Досліджує проблеми стилістики турецької мови, літ. компаративістики, проблеми гендеру в мусульманському світі та ін.

Учасниця Сходознавчих читань А. Кримського (з 2006), X і XI міжнар. турецького симпозіуму КІВАТЕК (Київ, 2005), ICANAS–38 (Анкара, 2007) та ін.

Твори: Відкриття літератури дев'яностих: Орхан Памук // Літературознавчі студії. – К., 2004. – Вип. 10. – С. 280–284; Роман “12 березня” у контексті розвитку турецької прози кінця ХХ століття // Там само. – К., 2006. – №. 17. – С. 290–295; Турецький детективний роман: проблеми розвитку // Там само. – К., 2004. – Вип. 11. – С. 413–416; Постмодерністські виміри “Чорної книги” Орхана Памука // Вісник Львівського ун-ту ім. Івана Франка. – 2005. – Вип. 36. – С. 259–268; Гагаузька народна казка: жанрова поліфонія та її різновиди. Збірник наукових праць за матеріалами круглого столу. – К., 2006. – С. 74–78; Alper Akçamin öykücülüğü üzerine bir değerlendirme. – Баку, 2006. – С. 95–97; Постмодерні пошуки турецького романіста Метіна Качана на матеріалі “Важкого роману” (Ağır roman) та “Горіху вісім” (Findik sekiz) // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Східні мови та літератури. – 2007. – Вип. 12. – С. 48–51.

РОМАНОВА Олена Олексіївна (12.12.1972, с. Ніжиловичі Маркарівського р-ну Київської обл.) – єгиптолог.

Закінчила іст. ф-т Київського ун-ту (1996), аспірантуру Ін-ту сходознавства ім. А.Ю. Кримського НАН України. Працює там само: ст. наук. сп. відділу Близького та Середнього Сходу. К.і.н. (2001), ст. н. сп. (2008). Досліджує соціальну та культурну історію Єгипту доби Давнього Царства.

Має біля 40 наук. публікацій.

Твори: Культ фараона в стародавньому Єгипті // УІЖ. – 2000. – № 4. – С. 58–65; Проблема авторства рукопису V.1123 Інституту рукописів Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського і наукова спадщина Сергія Володимировича Доніча // СС. – 2004. – № 2. – С. 12–23; Титул жреца-херихеба в текстах Древне-

го Царства: можливі інтерпретації // Істину встановлює суд історії. Зб. на пошану Федора Павловича Шевченка. Т.2. Наук. праці. – Київ, 2004. – С. 471–481; Особенности представления членов семьи и слуг ка в гробницах некрополя Гиза IV–VI династий // Петербургские египтологические чтения – 2005. Доклады. – СПб., 2006. – С. 143–159; Два жреца-уаба и культ неизвестной “царевой матери” эпохи Древнего царства // ВДИ. – 2008. – №. 2 (265). – С. 88–97; History of the Egyptian collection of the Odessa Museum of Archaeology of the National Academy of Sciences of Ukraine // Studien zur Altägyptischen Kultur. Herausgegeben von Hartwig Altenmüller und Nicole Kloth. Band 37. – Hamburg, 2008. – S. 327–338; Добросесна людина в Стародавньому Єгипті за автобіографічними текстами від Давнього до Середнього Царства. – К., 2011. – 380 с.

РОСЛАВСЬКИЙ-ПЕТРОВСЬКИЙ Олександр Петрович (09.04.1816, с. Слабіно Чернігівської губ., нині Чернігівської обл. – 25.12.1871, м. Харків) – історик, сходознавець.

В 1828–34 навчався в Гімназії вищих наук князя Безбородька (з 1834 – Ліцей князя Безбородька) у Ніжині. 1834–36 – у Харківському ун-ті на словесному відділенні іст.-філол. ф-ту. Працював там само: у 1837 – викладач статистики; 1838 – магістр всевітньої історії; в 1838–41 – ад’юнкт; 1841–45 – в.о. екстраор. проф.; 1845 – д-р всевітньої історії, статистики та політекономії; 1846 – екстраор. проф.; 1847–71 – ординарний проф. каф. всевітньої історії, у 1853–58, 1865–68 – декан іст.-філол. ф-ту; 1858 – в.о. ректора, 1859–62 – ректор, з 1862 – почесний член. 1862–63 перебував у від’їзді за кордоном для “ознайомлення з новітніми наук. досяг-

неннями”. Вів курси статистики, політекономії та всесвітньої історії, зокрема – історії стародавнього Сходу, спецкурси з історії давнього Єгипту, Месопотамії та Індії. З 1846 – член-співробітник Російського географ. т-ва; з 1862 – почесний член Харківського губ. стат. к-ту.

Має близько 30 наук. праць.

Твори: *Обозрение истории Древнего мира: В 2-х т. Т. 1: История азиатских и африканских народов.* – Харьков, 1851. – 152 с.; *Руководство к истории главных народов древнего Востока и их цивилизаций: В 2-х вып. Вып. 1: Египет.* – Харьков, 1865. – 112 с.; *Вып. 2: История халдеев.* – Харьков, 1869. – 97 с.; *Древняя Индия. Источники и пособия.* – Харьков, 1870. – 30 с.; *Очерки древней Индии.* – Харьков, 1871. – 110 с.; *Введение в курс истории цивилизаций // Духовный вестник.* – 1865. – Т. 10. – С. 157–187; *История древнейшего Халдейского царства // Протоколы заседаний Совета Имп. Харьковского ун-та и приложения к ним.* – 1869. – № 6. – С. 1–91.

Лит.: *Лицей князя Безбородько.* – СПб., 1859. – Отд. 2. – С. 112–115; *Историко-филологический факультет Харьковско-го университета за первые сто лет его существования (1805–1905).* – Харьков, 1908. – С. 268–273; *Рец. на: Рославский-Петровский А.П. Обзорение истории Древнего мира: В 2-х т. Т. 1: История азиатских и африканских народов.* – Харьков, 1851. – 152 с. // *Отечественные записки.* – 1851. – Т. 77. – № 7. – Отд. 6. – С. 30–31; *Рец. на: Рославский-Петровский А.П. Руководство к истории главных народов древнего Востока и их цивилизаций: В 2-х вып. Вып. 2: История халдеев.* – Харьков, 1869. – 97 с. // *ЖМНП.* – 1870. – Ч. 149. – № 6. – С. 152–154; *Бузескул В.П. Всеобщая история и ее представители в России в XIX и начале XX века.* – Л., 1929. – Ч. 1. – С. 91–92; *Ковалівський А. Вивчення Сходу в Харківському університеті у*

XVIII–XX віках // Антологія літератур Сходу. – Харків, 1961. – С. 37–38; *Bongard-Levin G., Vigin A. The Image of India: The Study of Ancient Indian Civilization in the USSR.* – М., 1984. – Р. 74–75; *Кадеєв В.И., Латышева В.А., Мецєряков В.Ф., Сергеев И.П. Древняя история и античная археология в Харьковском университете (1805–1990 гг.) // Вестник Харьковского университета.* – 1991. – № 357: *История.* – Вып. 24: *Историческая наука в Харьковском университете (к 185-летию ХГУ).* – С. 51–53; *Чувпило Л.О. Вивчення Індії у Харківському університеті у 1805–1917 рр. // Індія: давнина і сучасність. Зб. наук. праць.* – Вып. 1. – К., 2003. – С. 90.

О. Чувпило, Л. Чувпило

РУБЕЛЬ Вадим Анатолійович (19.06.1966, м. Уфа (Башкирія)) – японіст.

Закінчив іст. ф-т Київського ун-ту (1990). Працює там само: в 1990–93 і з 1994 викладач каф. історії стародавнього світу та середніх віків. З 1995 – доц., з 2000 – проф. К.і.н. (1993), д.і.н. (1999), проф. (2002). Досліджує історію та культуру Японії, історію цивілізацій класичного Сходу і доколумбової Америки.

Лауреат премії ім. Тараса Шевченка Київського ун-ту (1996). У 1994 відзначений пам’ятною медаллю до 160-річчя Київського ун-ту.

Автор понад 60-ти наук. і навчально-методичних публікацій.

Твори: *Історія середньовічного Сходу: Курс лекцій: Навч. посібник.* – К., 1997. – 464 с.; *Японська цивілізація: традиційне суспільство і державність.* – К., 1997. – 256 с.; *Історія середньовічного Сходу. Тематична хрестоматія: Навч. посібник.* – К., 2000 (2-ге вид., стереотип. – К., 2002). – 624 с.; *Історія середньовічного Сходу: Підручник.* – К., 2002. – 736 с.; *Історія цивілізацій Доколумбової Америки:*

Навч. посібник. – К., 2005. – 504 с.; *Нова історія Азії та Африки: Постсередньовічний Схід (XVIII – друга половина XIX ст.)*: Навч. посібник. – К., 2007. – 560 с.

Літ.: *Japanese Studies in Europe (Japanese Studies Series XXXII): In 2 vol. – Tokyo, 1999. – Vol. I. Directory of Japan specialists. – P. 426*; *Історичний факультет Київського національного університету імені Тараса Шевченка: минуле й сьогодні (1834–2004) / Під ред. Г.Д. Казьмирчука. – К., 2004. – С. 282.*

РУДЕНКО (Зуб) Наталія Миколаївна (26.09.1979, смт Ладан Прилуцького р-ну Чернігівської обл.) – історик, кавказознавець, тюрколог, сходознавець.

Закінчила іст. ф-т Чернігівського пед. ун-ту (2001), магістратуру там само (2002). У 2003–06 аспірант Ін-ту сходознавства ім. А.Ю. Кримського НАНУ. К.і.н. (2007), дис. на тему: “Проблема Нагірного Карабаху в російсько-ірансько-азербайджанських відносинах (кінець XVIII – перша третина XIX ст.)”. З 2006 – м.н.с., з 2010 – н.с. відділу Євразійського степу там само.

Учасниця XII–XIV сходознавчих читань А. Кримського (2008–10), IV Цирендоржєвських читань (2008), а також міжнародних конференцій у Чернігові (2004, 2006); Львові (2006). Стипендіат НАН України для молодих вчених (2010–2012).

Твори: *Політика Росії в Закавказзі та приєднання Карабаського ханства // Вісник ЧДПУ ім. Т.Г. Шевченка. Вип. 27. Сер.: істор. науки. № 2: Збірник. – Чернігів, 2004. – № 27. – С. 40–45; Зовнішня політика України: напрямок – Азербайджан // Сіверянський літопис. – 2004. – № 4. – С. 65–67; Переселення населення Чернігівської губернії на Кавказ (30-ті роки XIX ст.) // Там само. – 2007. – № 6. – С. 144–147; Адміністративна політика Російської ім-*

перії в Карабаському ханстві на початку XIX ст. // СС. – 2006. – № 2. – С. 90–94; Нові відомості про калмиків з архівних зібрань України // Там само. – 2008. – № 3. – С. 122–126; Джерела з історії калмицького народу в Україні // Цирендоржєвські читання – 2008. – С. 484–490.

Літ.: *Бубенок О.Б. Історичні дослідження в Інституті сходознавства ім. А. Кримського НАН України // СС. – 2008. – № 3. – С. 70.*

РУСАКОВ Костянтин Анатолійович (06.06.1976, м. Луганськ) – історик, сходознавець.

Закінчив Луганський пед. ун-т (1998), працює там само, к.і.н. (2004), доцент каф. всесвітньої історії та міжнародних відносин.

Брав участь у конференціях: з актуальних проблем вітчизняної і всесвітньої історії (Луганськ, 2001, 2007).

Твори: *Міжнародні відношення на Близькому Сході на поч. XX ст. і проблема Чорноморських проток // Вісник ЛПУ імені Тараса Шевченка. – 1999. – № 9 (19); Проблема Чорноморських проток і російське суспільство у роки I Світової війни // Там само. – 2000. – № 12 (32); Місія Лімана фон Сандерса та загострення проблеми Чорноморських проток напередодні Першої світової війни // Там само. – 2002. – № 5 (49); Росія, Балканський союз та проблема Чорноморських проток // Актуальні проблеми міжнародних відносин: Зб. наук. праць. – 2000. – Вип. 24 (Ч. 2) (у співав. з М.С. Бур'яном); Закриття Чорноморських проток під час італо-турецької війни 1911–1912 рр. та стан економіки Росії // Вісник СХУ. – 2001. – № 10 (44); Росія і проблема Чорноморських проток під час Близькосхідної кризи 1896–1897 рр. // Історичні записки: Зб. наук. праць СХУ імені В. Даля. – 2004. – Вип. 1; Борьба в британском парламенте по вопросу о Тибете в 1908 г. // Там само. – 2005. – Вип. 8.*

С

САВВА Володимир Іванович (1865–1920) – візантолог, історик Росії.

Закінчив Першу Кишинівську гімназію (1884), іст. відділення Ліцею князя Безбородька у Ніжині (1888). Працював в Харківському ун-ті: приват-доц. каф. російської іст. (1895–1905, 1909–11), магістр російської історії (1902), екстраор. проф. (1912–17), викладач курсів для робітників та жінок при Харківському ун-ті. З 1900 – статський радник, кавалер орденів св. Анни 2 ст. та Станіслава 2 ст.

Автор близько 30 наукових праць. Досліджував проблеми історії Російської державності кінця XV–XVI ст. та історії Візантії.

Твори: О времени и месте крещения русской великой княгини Ольги. – Харьков, 1890; Московские цари и византийские василевсы: к вопросу о влиянии Византии на образование идеи царской власти московских государей. – Харьков, 1901; Выход византийских и московских царей в праздник Рождества // Тр. XII Археол. съезда. – М., 1905. – Т. 3. – С. 303 с портр.

Літ.: Гейман В. Новая попытка исследования о Боярской Думе. Рец. на: Савва В.И. О посольском приказе в XVI в. Вып. 1. – Х., 1917. – VI. – 401 с. // Рус. ист. журнал. – 1921. – № 7. – С. 166–176; Кравченко В.В., Литвинова В.П. Изучение отечественной истории в Харьковском университете (1805–1917 гг.) // ВХУ. – 1991. – № 357. – С. 30–33; Савва Владимир Иванович // Имп. Московское археол. об-во в первое пятидесятилетие его существования (1864–1914). – М., 1915. – Т. 2. – С. 313; Савва Владимир Иванович: Автобиография // Ист.-филол. ф-т Харьковского ун-та за первые сто лет его существования (1805–1905 гг.). – Харь-

ков, 1908. – С. 344–345; Савва Владимир Иванович (1864–1920) // Шведова О.И. Историки СССР: Указ. печ. списков их трудов. – М., 1941. – С. 101; Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна за 200 років / В.С. Бакіров, В.М. Духопельников, Б.П. Зайцев та ін. – Харків, 2004. – С. 250, 282–284, 290, 291.

М. Домановська

САВЕНКОВ Валерій Валерійович (17.01.1976, м. Краснодон Луганської обл.) – історик, сходовознавець, міжнародник.

Закінчив Луганський пед. ін-т (1998). К.і.н. (2005). Працює там само: у 2001–03 – асистент, у 2003–06 – ст. викладач. З 2006 – доц. каф. всесвітньої історії та міжнародних відносин. З 2007 – докторант кафедри. Досліджує проблеми з історії міжнародних відносин на Близькому та Середньому Сході у новий та новітній час.

Є автором 13 публікацій.

Твори: Эволюция британской политики в отношении строительства Суэцкого канала (1859–1866) // Актуальні проблеми міжнародних відносин: Зб. наук. праць. – К., 2000. – Вип. 24 (Ч. II). – С. 80–86; Поиск новых путей на Восток и политика британского правительства в первой половине XIX века // Вісник ЛДПУ Іст. науки. – 2000. – № 12 (32). – С. 58–63; Британские исследования Месопотамии в 30-х – начале 40-х гг. XIX в.: цели и задачи // Там само. – 2003. – № 6 (62). – С. 100–111; Будівництво Суецького каналу та британські правлячі кола: проблема формування політичного курсу // Вісник СХУ. Іст. науки. – 2001. – № 10 (44). – С. 56–64; Развитие транзитных путей через Египет и политика британского правительства в 30–50-х гг. XIX в. // Вісник ЛНПУ.

Ист. науки. – 2006. – № 17 (112). – Жовтень. – С. 99–113; *Політика Великобританії щодо будівництва Суецького каналу як об'єкт історіографії // Там само.* – 2007. – № 4 (121). – Лютий. – С. 209–223; *Формування другої (східної) Британської імперії та проблема розвитку транзитних комунікацій на Близькому Сході у кінці XVIII – першій половині XIX ст. // Там само.* – 2008. – №15 (154). – Серпень. – С. 81–95.

Літ.: Истфак и время: 70 лет историческому факультету ЛНПУ имени Тараса Шевченко / Под ред. М.С. Бурьяна, Л.Ц. Ваховского, А.А. Климова, К.И. Крайильникова. – Луганск, 2004. – С. 104.

САГАРДА Микола Іванович (1870, м. Золотоноша Полтавської губ., нині Черкаської обл. – 16.03.1942 або 01.1943, м. Київ) – історик церкви, візантолог, бібліограф.

Народився у сім'ї священика. Навчався у Переяславській духовній школі, Полтавській духовній семінарії. Закінчив ПДА (1896), кандидат богослов'я. У 1896–97 – проф. стипендіат при каф. Священного Писання Нового Заповіту там само. Після закінчення навчання призначений викладачем латини в Полтавське духовне уч-ще. З 1899 – викладач церковної й біблійної історії Полтавської духовної семінарії. В 1904 у ПДА захистив дис. на тему: “Первое соборное послание св. апостола и евангелиста Иоанна Богослова” й отримав ступінь магістра богослов'я, а після цього працював на каф. патристики Петербурзької духовної семінарії у званні позаштатного, а з 1909 – штатного екстраор. проф., д-р іст. (1916). Розробив фундаментальний і єдиний до цього часу повний курс лекцій по патрології у Росії. Досконало володі-

ючи латиною, грецькою, німецькою, французькою, англійською мовами, він перекладав праці Григорія Чудотворця на російську мову, Євангеліє на українську мову.

З 1906 – секретар духовно-цензурного к-ту, а з кінця 1911 – незмінний редактор акад. ж. “Христианское чтение”.

У 1918 переїхав в Україну. Протягом 1918–19 активно співпрацював з ж. “Книгарь”. У 1919 – приват-доц. каф. історії Церкви Київського ун-ту, того ж року зарахований ст. бібліотекарем ВБУ. В 1920 очолив Полтавську центральну наук. б-ку. З жовтня 1920 зайняв посаду проф. каф. історії всесвітньої літератури Полтавського українського ін-ту народної освіти, де викладав історію візантійської культури, а згодом історію середніх віків.

В 1924 із сім'єю переїхав до Києва і обійняв посаду зав. відділом періодики ВБУ, входив до складу Президії Науково-дослідної комісії бібліотекознавства та бібліографії, завідував секцією бібліографії. З 1927 – секретар Бібліографічної комісії. Брав участь у створенні бібліотечного часопису “Журнал бібліотекознавства та бібліографії”, входив до складу редакційної колегії. Займався науковими теоретичними розробкам різних аспектів бібліографічної роботи. Один із засновників академічної Комісії по вивченню візантійської писемності та її впливу на Україну (Візантологічна комісія) (1926), яку очолив акад. Ф.І. Мищенко і був обраний його заступником. Започаткував створення зведеного каталогу візантієзнавчої літератури, підготував доповідь “Из истории византийских источников славяно-русской Пчелы. I. Общий обзор происхождения и развития гре-

ко-византийських антологій”. У 1928 після перевірок діяльності ВБУ Комісією НКО був переведений на посаду бібліотекаря-спеціаліста із заборороною займати наукові та керівні посади у всіх структурних підрозділах радянського апарату. Продовжував працювати над створенням єдиного зведеного каталогу іноземних періодичних видань у б-ках м. Києва та упорядковував каталоги видань ВУАН. У 1932 після чергових звинувачень в антинауковій діяльності звільнився з б-ки. Працював в АН на посаді коректора академічного видавництва.

Помер у Києві під час німецької окупації. Точна дата смерті невідома, найбільш авторитетні джерела вказують дві різні дати: ЕУ – 1943, П.П. Ротач – 16 березня 1942.

Твори: *Первое соборное послание св. апостола и евангелиста Иоанна Богослова. Исагогико-экзегетическое исследование.* – Полтава, 1903. – 640 с.; *Новооткрытое произведение св. Иринея Лионского “Доказательства апостольской проповеди”.* – СПб., 1907. – 72 с.; *Древне-церковная богословская наука на греческом востоке в период расцвета (IV–V вв.). Ее главнейшие направления и характерные особенности.* – СПб., 1910. – 65 с.; *Вера и жизнь христианская по учению святых отцов и учителей церкви.* – Вып. I–IV. – Петроград, 1915; *Святой Григорий Чудотворец, епископ Неокесарийский. Его жизнь, творения и богословие. Патрологическое исследование.* – СПб., 1916. – 643 с.; *Лекции по патрологии I–IV века / Под общ. и науч. ред. диакона А. Глуценко и А.Г. Дунаева.* – М., 2004. – 796 с.

Літ.: ЕУ. – Т. 7. – Львів, 1998. – С. 2686–2687; Коваль Т.В. *Жизнь, посвященная науке // Сагарда Н.И. Лекции по патрологии I–IV века / Под общ. и науч. ред. диакона А. Глуценко и А.Г. Дунаева.*

– М., 2004. – С. XVI–XXVI; Коваль Т.В. *Практик та теоретик бібліотечної справи Микола Іванович Сагарда // Наукові праці НБУВ.* – Вип. 13. – К., 2004. – С. 139–149.

Т. Коваль

САЦОВ Зіявудин Абасович (16.07.1959, с. Ашага Ярак Хівського р-ну Дагестанської АРСР) – історик-міжнародник.

Закінчив іст. ф-т Дагестанського ун-ту (1982), аспірантуру там само (1986). К.і.н. (2007), дис. на тему: “Арабські біографічні словники як джерела з історії ісламу на Східному Кавказі в VIII–XIII ст.”. З 1986 – працює в Луганському нац. ун-ті: асис., ст. викладач, доцент кафедри всесвітньої історії (з 2005 – кафедра всесвітньої історії та міжнародних відносин). Досліджує проблеми джерелознавства та історії ісламу.

Має понад 30 наукових праць.

Твори: *Сведения об ученых из Аррана, Ширвана и Дербента в биографическом словаре Ибн ар-Рафи // Вісник ЛНПУ ім. Тараса Шевченка.* – № 4 (121). – 2007. – С.223-228; *Видатний український сходознавець Вольф Менделевич Бейліс (1923–2001) // Там само.* – № 23 (139). – 2007. – С.9-13; *Ранний мусульманський раціоналізм на Кавказі (по сведениям арабских биографических словарей) // Там само.* – 2009. – № 20 (183). – С. 323 – 340; *Арран XI–XIII вв. в сюжетах арабских биографических словарей // Проблемы историографии, источниковедения и истории Востока. Сборник научных статей памяти В. М. Бейлиса. / Ред. М. С. Бурьян и др.* – 2008. – С.139-155; *Средневековая арабо-мусульманская биографическая традиция // От античности к Возрождению. Материалы Восьмых Дзагуровских чтений. Вып. VIII.* – Махачкала, 2009. – С. 78 – 81.

САРАЧ Михайло Семенович (19.04.1909, м. Москва, за іншими даними Крим – 14.08.2000, м. Париж (Франція)) – релігієзнавець, караїмознавець.

Освіту отримав у Паризькому університеті, за фахом – юрист. Учасник II світової війни і французького руху Опору. Лауреат премії ім. І. Казаса Асоціації національних товариств і громад народів Криму Кримського Республіканського фонду культури, почесний член Російської академії природничих наук, почесний громадянин м. Бахчисарай (посмертно). За його редакцією і авторською участю видано 4 томи “Караїмської народної енциклопедії” (Москва, 1995–98), де зібрано дані про історію, релігію, мову, фольклор і літературу кримських караїмів, яка стала важливим джерелом знань про цей малочисельний корінний народ України. Був головним редактором г. “Караимские вести” (Москва), в якій розміщено переважно більшість його розвідок: “Слово о вере и религии караимов”, “Пророки, Коран и религия”, “Вступительное слово о караимском языке”, “Анан бен Давид – последователь Сократа”, “Тюркские народы и славяне по крови – последователи учения Анана” та ін. Створив благодійний фонд свого імені для сприяння розвитку караїмської культури.

Твори: Религия крымских караев (караимов). – Париж, 1996. – 160 с.; История и суть религиозных верований. – Москва–Париж, 2000. – 136 с.

Літ.: Кочубей Ю.Н. Слово о М.С. Сараче (1909, Москва – 2000, Париж) // Крымские караимы. Происхождение, этнокультура, история. – Симферополь, 2005. – С. 75–82; Караимские вести (Москва). – № 6 (58) (спецвыпуск). – Ноябрь 2000.

Ю. Кочубей

САС-ЗАЛОЗЕЦЬКИЙ Володимир Романович (16 або 10.07.1896, м. Львів – 12.10.1959, м. Грац (Австрія)) – мистецтвознавець, візантолог.

Походив з родини професора Львівської Політехніки Романа Залозецького, котрий обирався депутатом до Галицького сейму. Навчався в Академічній гімназії у Львові, у 1914–18 – студіював історію мистецтва та археологію у Віденському університеті. Після завершення навчання на філософії Віденського університету залишився працювати у Відні дипломатичним представником УНР. Одночасно продовжував наукові студії під керівництвом М. Дворжака. 1922 повернувся на Закарпаття, де в Ужгороді активно співпрацював з українською громадськістю, описував мистецькі пам’ятки цього регіону, займався проблемами збереження культурної спадщини. У 1924, захистивши працю “Горяньська замкова каплиця”, габілітувався на доцента історії мистецтва в УВУ в Празі у проф. Д. Антоновича.

У 1929–39 викладав історію мистецтва, низку мистецтвознавчих дисциплін, що мали стосунок до візантинознавства, організував семінар з християнського мистецтва та загальний семінар з церковного мистецтва у щойно відкритій Греко-Католицькій Богословській Академії (Львів). Був дійсним членом Богословського наукового т-ва.

За його сприяння при Академії відкрито музей у якому, зокрема, зберігалися пам’ятки іконописного мистецтва. У 1935 призначений екстраор. проф. філософського відділу Академії, а 1936 – екстраор. проф. історії церковного мистецтва.

У 1939 – проф. Віденського університету. З 1947 – проф. університету м. Грац. Заснував

Австрійсько-Візантійське товариство у Відні, був членом Міжнародної візантійської комісії у Парижі. Брав участь у V-му міжнародному Конгресі візантійських студій у Римі (серпень 1936), у Конгресі “Австрійські Академії” в Зальцбурзі.

Твори: *Byzantinische Provenienz der Sophienkirche in Kiew und der Erlöserkathedrale in Tschernihow.* – Wien, 1926; *Софійський собор у Києві і його відношення до візантійської архітектури* // *Записки Чину св. Василя Великого.* – Т. III. – Львів–Жовква, 1929. – С. 305–319; *Візантійський ренесанс у світлі новіших досліджень* // *Богослов'я.* – Львів, 1932. – Т. 10. – Кн. 1. – С. 134–146; *Das byzantinische Kunstgewerbe in der mittelalterlichen und spätmittelalterlichen Periode.* – Berlin, 1932; *Церковне мистецтво. Огляд історії старохристиянського мистецтва.* – Львів, 1934 (1936 перевидано нім. мовою); *Byzanz und Abendland im Spiegel ihrer Kunsterscheinungen.* – Salzburg–Leipzig, 1936. – 80 s.; *Die Sophienkirche in Konstantinopel und ihre Stellung in der abendländlichen Architektur.* – Rom–Freiburg–Berlin, 1936; *Byzance / Серия “Histoire de l'art Payot”.* – Vol. 8. – Paris, 1950; *El Greco y sus relaciones con el arte occidental y byzantino.* – Clavelino–Madrid, 1952; *Byzantinische Baukunst in den Balkanländern.* – München, 1955; *Між Окцидентом і Візантією в історії українського мистецтва* // *Культурологічний альманах.* – Львів, 1996. – № 7. – С. 50–61 (передрук із ж. “Мистецтво і культура”. – 1939. – № 1).

Літ.: *Світильник істини: Джерела до історії Української Католицької Богословської Академії у Львові: 1929–1944.* – Торонто–Чикаго, 1973. – Ч. I. – С. 227–233; *Кость С., Крив'як Б. Залозецький-Сас В.* // *Українська журналістика в іменах.* – Вип. 3. – Львів, 1996. – С. 268; *Козак Р. Мистецтвознавча спадщина*

Володимира Сас-Залозецького // *Народознавчі Зошити.* – Львів, 1999. – № 4. – С. 464–469; *Козак Н. З Візантії на Захід: концепція історії українського мистецтва В. Сас-Залозецького* // *Там само.* – С. 495–498; *Павличко-Александрович Я. Матеріали до бібліографії Володимира Залозецького* // *Там само.* – С. 520–527; *Західний Рим чи східний Рим?* // *Там само.* – С. 499–513 (переклад з англ. М. і Р. Дутко); *Герасимова Г. Залозецький-Сас Володимир Романович* // *Українські історики ХХ століття: Біобібліографічний довідник / Серія “Українські історики”.* – Київ, 2004. – Вип. 2. – Ч. 2. – С. 169–170.

Ю. Кочубей, О. Файда

САТТАРОВА Зера Мамбетівна (07.08.1976, м. Янгіюль Ташкентської обл. (Узбекистан)) – тюрколог, філолог.

Закінчила філол. ф-т Сімферопольського ун-ту (1999), аспірантуру Київського ун-ту (2003). К.філол.н. (2004). З 2007 працює в Кримському інженерно-пед. ун-ті: доц., з 2006 – зав. каф. кримськотатарського та турецького мовознавства. Досліджує проблеми кримськотатарської лексикології.

Брала участь у наукових тюркологічних конференціях: ім. Сергія Бураго у Києві (2002, 2003, 2004, 2005); у Варшаві (2003, 2004); Тюркологічному симпозиумі у Сімферополі (2005).

Має понад 15 наукових публікацій.

Твори: *Различные трактовки явления омонимии и полисемии в современном языкознании* // *Уч. Зап. ТНУ. Сер. филол.* – Симферополь. – 2005. – Т. 18(57). – № 3. – С. 378–381; *Возникновение омонимов в результате семантического развития слова (на материале крымскотатарского языка)* // *Культура народов Причерноморья.* – Симферополь. – 2006. – С. 57–62; *Педагогическая деятельность И. Га-*

спринського // Україна – країни Сходу в XXI ст.: діалог мов, культур, цивілізацій. – К, 2003. – С. 209–214.

І. Дрига

СЕДНЄВ Владислав Володимирович (27.12.1947, м. Одеса – 05.03.2007, м. Тріполі (Лівія)) – китаїст, політолог.

Закінчив Московський Військовий ін-т іноземних мов (1972), у 1966–92 служив у радянській армії, викладав китайську мову у Київському загальновійськовому уч-щі, з 1992 у відставці в званні полковника. К.і.н. (1981). З 1983 – доц. каф. історії і права країн Азії, Африки і Латинської Америки ф-ту міжн. відносин Київського ун-ту. У 1988–91 – член Всесоюзної асоціації китаєзнавства (Москва) та її правління, водночас організував і очолив її Українське відділення. Під час заснування громадської організації Української асоціації сходознавства та африканістики (1989) був обраний її секретарем. В 1990–91 працював у відділі сходознавства в Ін-ті мовознавства ім. О.О. Потебні АН УРСР і брав безпосередню участь в організаційних заходах щодо створення і розбудови Ін-ту сходознавства ім. А.Ю. Кримського НАНУ, у 1992–94 головував на каф. східних мов Київського лінгвістичного ун-ту. В 1992–94 – проф., пр.наук.сп. відділу глобальних систем сучасних цивілізацій ІСЕМВ НАНУ. Ініціатор створення і перший дир. Ін-ту “Схід–Захід” при Київському лінгвістичному ун-ті (1995–99), проректор Ін-ту східної лінгвістики і права (1997–2005), з 2005 працював в Ун-ті “Східний світ”.

Постійний учасник Сходознавчих читань А. Кримського. З 2000 працю-

ють створені ним Українська асоціація китаєзнавців, Центр азійсько-тихоокеанських досліджень, виходить ж. “Україна – Китай”. У Краматорському економіко-гуманітарному ін-ті на основі сходознавчої приватної б-ки В. Седнева створено його меморіальну кімнату .

Твори: Агрессивный курс Пекина – угроза миру и безопасности народов. – К., 1980; Пекинская карта в игре. – К., 1980; Кому улыбается Будда? – К, 1986. – 294 с.; Япония: тайфун милитаризма. – К., 1987. – 199 с.; СРСР–КНР: взаимне тяжіння. – К., 1990.

Літ.: Владислав Володимирович Седнев. Некролог // СС. – 2007. – № 4; Китайська цивілізація: традиції та сучасність. Пам'яті Владислава Володимировича Седнева (1947–2007). – К., 2007.

Е. Циганкова

СЕКУНДАНТ Сергій Григорович (18.06.1951, м. Котовськ Одеської обл.) – філософ.

Закінчив філос. ф-т Московського ун-ту (1978). К.філос.н. (1982). З 1986 – доц. каф. філос. та основ загально гуманітарних знань Одеського ун-ту. Вивчає філософію Сходу.

Учасник V сходознавчих читань А. Кримського (2001); Ляйбніціанського всесвітнього конгресу у м. Ганновері (2006); конференції в м. Одеса (2006).

Твори: Эволюция ведийского ритуала (К вопросу о генезисе религиозного сознания) // Наука і релігія. Проблеми діалогу. – Одеса, 2004. – Вип. 2. – С. 71–93; Язык и ритуал. Религиозно-магические функции сакральной речи // Докса. Зб. наук. пр. з філос. та філол. – Вип. 6. Мова, текст, культура. – Одеса, 2004. – С. 146–155; Религии Востока // Религиоведение. Учебное пособие / Под ред. проф. П.К. Лобазова. – Харків, 2004. – С. 163–258.

СЄРОВ Дмитро Ігорович (17.06.1977, м. Ананьїв Одеської обл.) – історик-міжнародник.

Закінчив відділення міжнародних відносин Одеського ун-ту (1999). К.і.н. (2007). Працює у Регіональному філіалі Національного ін-ту стратегічних досліджень у м. Одесі, з 2003 – зав. відділом проблем чорноморського та близькосхідного співробітництва. Досліджує проблеми українсько-арабських відносин.

Учасник Сходознавчих читань А. Кримського (2001, 2004), V Міжнародного конгресу україністів (Чернівці, 2002), конференцій з питань безпеки у чорноморсько-близькосхідному ареалі у Києві (2004, 2006), Севастополі (2004), Одесі (2005, 2006).

Має 22 опубліковані праці.

Твори: До оцінки українсько-єгипетських відносин: досягнення і проблеми 90-х років // Зап. істор. ф-ту. – Вип. 11. – Одеса, 2001. – С. 381–384; Місце та перспективи України на близькосхідному ринку озброєнь // Стратегічна панорама. – 2003. – № 1. – С. 162–166 (співав. Глебов В.В.); Новые перспективы и задачи Украины на Арабском Востоке // Востоковедный сборник. – Вып. 6. – М., 2004. – С. 94–101; Морские стратегии черноморских государств (Украина, Россия, Турция) и проблемы борьбы с терроризмом // Арсенал-XXI. – 2005. – № 1–4. – С. 24–25; Україна – Лівійська Джамагірія: початок нового етапу співробітництва (історичний аспект) // Науковий вісник Одеського державного економічного ун-ту. – № 1. – Одеса, 2006. – С. 177–187; На тлі монополії США. Військово-технічне співробітництво України з державами Арабського Сходу // Політика і час. – 2006. – № 5. – С. 71–76.

СИМОН (світське ім'я Тодорський Симеон) (01.09.1700 на

Київщині, за іншими даними 1701, м. Золотоноша, нині Черкаської обл. – 21.02.1754, похований в м. Псков (Росія)) – біблієст, перекладач.

Освіту одержав в КМА (1717–27), академічній гімназії в Санкт-Петербурзі (1727–29), а у 1729–35 навчався в ун-ті м. Галле (Німеччина). Крім теологічних дисциплін і грецької мови вивчав східні мови: гебрайську, арабську та сирійську під керівництвом Йогана-Генріха Міхаєліса (1668–1738). Переклав цілу низку книг німецьких пієтистів на церковнослов'янську мову. 1738 повернувся до КМА, де зайняв посаду ординарного професора східних мов. Поклав початок систематичному викладанню гебраїстики у КМА. Викладав також грецьку та німецьку мови. У 1742 переведений до Санкт-Петербурга, де призначений наставником майбутніх імператорів Петра III та Катерини II. Займав кілька єпископських каф., радник Синоду (з 1743). З 1748 архієпископ Псковський і Нарвський. Брав участь у роботі по виправленню російського тексту Біблії, яка стала називатися “Єлизаветинською”.

Автор багатьох перекладів релігійних книг з німецької мови, навчального курсу з риторики і скороченого курсу грецької граматики.

Лит.: Симон (Тодорський Симеон) // Богословские труды. – Сб. 29. – М., 1989; Ничик В.М. Симон Тодорський і гебраїстика в Києво-Могилянській академії. – К., 2002; Winter Eduard. Halle als Ausgangspunkt der deutschen Russlandkunde im 18. Jahrhundert. – Berlin, 1953.

Ю. Кочубей

СИНЯВСЬКИЙ Антін Степанович (10 або 12.07.1866, с. Веприк Васильківського пов. Київської

губ. – 02.02.1951, м. Сімферополь) – географ, економіст, етнограф.

Навчався в Першій (Олександрівській) Київській гімназії (1876–85); закінчив іст. відділення іст.-філол. ф-ту Ун-ту св. Володимира (1889), юрид. ф-т Новоросійського ун-ту (1898). Брав участь у студентському революційному русі та українському громадському житті. Працював у навч. закладах Одеси, Лодзі, Білостока, Катеринослава (1901–17). З 1917 – проф. Київського комерційного ін-ту, з 1919 – проф. політекономії Київ. ун-ту; з 1921 – проф. ВІНО Київ. ІНО та КІНГ’у, з 1924 – проф. Ін-ту зовнішніх зносин. 1926–28 – голова правління Київської філії ВУНАС, відповідальний секретар збірника “Полуднева Україна”, учасник I і II з’їздів українських сходознавців. В 1931–34 за відрядженням Наркомату освіти працював на Далекому Сході (Благовещенськ, Владивосток). Після 1934, намагаючись уникнути арешту, часто змінював місце роботи (Сталінград, Сімферополь, Нальчик, Ростов-на-Дону, Чернівці, Кіровоград, Краснодар).

Твори: *Вибрані праці.* – Київ, 1993; *УСРР та Близький Схід в світлі геополітики (Проблема торговельних зв’язків)* // *СС.* – 1928. – № 2. – С. 59–76; *Сучасна економіка Єгипту в зв’язку з розвитком українсько-єгипетської торгівлі* // *Там само.* – 2008. – № 5. – С. 39–58.

Літ.: Заруба В.М. *З вірою в українську справу: Антін Степанович Сиявський.* – Київ, 1993; Заруба В.М. *Антін Сиявський: життя, наукова та громадська діяльність (1866–1951).* – Дніпропетровськ, 2003; Руденко В.П. *Професор Антін Сиявський – подвижник української географії.* – Київ, 1996; Циганкова Е. *Сходознавчі установи.* – К., 2007. – С. 168–173.

Ю. Кочубей

СІНОВЕЦЬ Поліна Андріївна (10.05.1978, м. Одеса) – політолог, міжнародник.

Закінчила Одеський ун-т (2000). К.політ.н. (2004), з 2003 – ст.наук.сп. відділу Близькосхідного та Чорноморського розвитку Одеського філіалу Національного ін-ту стратегічних досліджень, з 2004 – в.о. доц. каф. міжнародних відносин Одеського ун-ту. У жовтні–грудні 2006 стажувалась у Центрі Проблем нерозповсюдження Монтерейського ін-ту міжнародних досліджень (Монтерей, США).

Учасниця Сходознавчих читань А. Кримського (2005), а також міжнародних форумів з проблем безпеки у Будапешті (2004); Москві (2005); Стамбулі (2006); Ізміті (2006).

Має 24 публікації.

Твори: *Об еволюции американской стратегии сдерживания на примере Ирака* // *Ближний Восток и современность: Зб. ст.* – М., 2004. – Вып. 24. – С. 295–306 (співав. В.Г. Гребцов); *Иранское dossier* // *Политика і час.* – 2005. – № 7. – С. 44–49; *Американо-іранські відносини крізь призму ядерної програми Ірану* // *Дослідження світової політики: Зб. наук. праць* – К., 2005. – Вып. 31. – С. 273–283; *Розповсюдження ядерної зброї на Близькому Сході: проблема XXI століття* // *Науковий вісник.* – 2006. – № 1(21). – С. 159–166; *О влиянии иранской ядерной программы на будущее режима нераспространения ядерного оружия на Ближнем Востоке* // *Афганистан, Иран и Пакистан: время выбора и перемен.* – М., 2006. – С. 131–137; *Перспективи створення на Близькому Сході зони вільної від ядерної зброї* // *Арсенал.* – 2007. – № 1. – С. 13–25.

СКОРИЙ Сергій Анатолійович (14.12.1949, м. Старий Крим Старо-Кримського р-ну, нині Кіровський р-н АР Крим) – археолог.

Закінчив іст. ф-т Сімферопольського ун-ту (1979), аспірантуру Ін-ту археології АН УРСР (1982). К.і.н. (1983), ст.наук.сп. (1993). Д.і.н. (1997), проф. (2008). З 1982 працює в Ін-ті археології НАНУ: з 1997 – пр.наук.сп., з 2002 – зав. відділу археології раннього залізного віку. Досліджує історію населення доби раннього заліза на теренах України, місцеві племена передскіфського та скіфського часів українського Лісостепу.

Брав участь у численних міжнародних конгресах, симпозиумах та конференціях, в тому числі – у Казанлику (Болгарія, 1993), Тульчі (Румунія, 1995; 1997; 1998), Парижі (Франція, 2002), Санкт-Петербурзі (2003) тощо.

Автор більш ніж 200 наукових праць.

Твори: Скифские погребальные памятники степей Северного Причерноморья. – К., 1986. – 367 с. (співав. С.С. Бессонова, Ю.В. Болтрик, Н.М. Бокий, Ю.С. Гребенников, С.В. Полин, С.В. Черненко); Памятники скифской эпохи Днепровского Лесостепного Правобережья – К., 1989. – 334 с. (співав. С.С. Бессонова, Г.Т. Ковпаненко); Курган Переп'ятиха (до етнокультурної історії Дніпровського Лісостепового Правобережжя). – К., 1990. – 124 с.; Стеблів: скифский могильник в Поросье. – К., 1997. – 173 с.; Киммерийцы в украинской Лесостепи. – Киев–Полтава, 1999. – 135 с.; Мотронинское городище скифской эпохи. – Киев–Краков, 2001. – 239 с. (співав. С.С. Бессонова); Скифы в Днепровской Правобережной Лесостепи. – К., 2003. – 195 с.

Літ.: Мезенцева Г. Дослідники археології України. – Чернігів, 1997. – С.126; Скорый Сергей Анатольевич. Библиографический указатель / Сост. Артемьев А.В., Кулатова И.Н. – Киев–Полтава, 2004. – 19 с.; Буров Г.М. Энциклопедия крымских древностей. Археологический словарь Крыма. – К., 2006. – С. 239.

СКОРОХОД Лариса Іванівна (07.10.1956, м. Київ) – політолог, арабіст.

Закінчила Київський пед. ін-т (1979). К.і.н. (1989), ст.наук.сп. (2000). Працює в Ін-ті світової економіки і міжнародних відносин НАНУ: наук. сп. (1992–94), ст.наук.сп. (1994–2005), пр.наук.сп. (з 2005).

Брала участь у Міжнародних конференціях з питань політології в Москві (2001, 2004, 2006).

Має понад 50 наукових праць.

Твори: К вопросу о программах помощи в области развития образования для арабских государств Ближнего Востока / Препринт научного доклада. – К., 1991. – 40 с.; Этноконфессиональные аспекты развития арабских социумов // Очерки политического и социально-экономического развития стран Востока. – К., 1998. – С. 6–32; Арабський світ: ідеологія, напрямки та проблеми регіональної інтеграції // Наук. вісник Дипломатичної академії України. – 2002. – Вип. 7. – С. 128–140; Концептуальне забезпечення близькосхідного курсу зовнішньої політики США та Росії: компаративний аналіз // Дослідження світової політики. Зб. наук. пр. – Вип. 28. – К., 2004. – С. 30–65; Рада співробітництва арабських держав Перської затоки // Міжнародні організації. – К., 2005. – 15 с.; Демократизація розділених соціумів Арабського Сходу: оцінки іракських перспектив // Проблеми балканістики, сходознавства та міжнародних відносин: Зб. наук. пр. – К., 2007.

СКОРОХОД Юрій Степанович (10.11.1955, м. Малин Житомирської обл.) – політолог, арабіст.

Закінчив Київський пед. ін-т (1979). К.і.н. (1989), доц. (1994), д.політ.н. (2004), проф. (2006). Працює в Ін-ті міжнародних відносин Київського ун-ту: доц. (1993–2004), проф. (з 2005).

Учасник Міжнародних конференцій з проблем політики на Близькому Сході: в Ель-Кувейті (Кувейт, 1994); Тегерані (Іран, 2000); Києві (2003).

Має біля 100 наукових праць.

Твори: Міжнародний аспект урегулювання ліванського конфлікту (80–90-і роки) – К., 2000. – 265 с.; Проблема Юга Лівана // Близький Восток и современность. – М., 2002. – Вып. 13. – С. 120–135; Моделі забезпечення стабільності у глибоко розділених соціумах: методологічні аспекти проблеми (на прикладі Лівану) // Науковий вісник Дипломатичної академії України. – К., 2002. – Вып. 6. – С. 130–137; Ізраїль та ліванський конфлікт 1975–1976 років // Там само. – К., 2003. – Вып. 9. – С. 394–406; Внутрішній вимір ліванського конфлікту // Там само. – К., 2004. – Вып. 10 (Ч. I). – С. 97–112; США і проблема присутності сирійських військ в Лівані // Актуальні проблеми міжнародних відносин: Зб. наук. пр. – К., 2005. – Вып. 55 (Ч. II). – С. 10–16; Європейський Союз та близькосхідний мирний процес // Дослідження світової політики. Зб. наук. пр. – К., 2006. – Вып. 34. – С. 112–126.

СЛІНКІН Михайло Філантійович (05.12.1925, с. Кама Кондинського р-ну Ханті-Мансійського АО – 10.08.2007, м. Сімферополь) – історик, філолог, сходознавець.

У 1943–71 служив у лавах Радянської Армії, учасник Великої Вітчизняної війни. Закінчив Московський Військовий ін-т іноземних мов (1956). У 1957–90 неодноразово перебував у відрядженнях в Афганістані (ст. перекладач, ст. референт, політ. радник радянського представництва в Кабулі та при вищих державних й партійних діячах Афганістану). К.і.н. (1973), дис. на тему: “Вооруженные силы Афганистана в 1955–1971 годах”. Д.і.н. (2001), проф. (2003). У 1973–2007

працював у Таврійському ун-ті на кафедрі нової та новітньої історії. З 1998 викладав також на каф. кримськотатарської і східних мов. Читав курси з історії країн Азії, спецкурси («Головні соціально-економічні, політичні й ідеологічні проблеми розвитку країн “третього світу”», “Афганська криза: причини, проблеми, уроки”, “Дипломатичний етикет та протокол”, “Культура Ірану” та ін.), мову фарсі.

Нагороджений орденами “Вітчизняної війни” 2 ст., “Червоної Зірки”, “Знак Пошани” та 23 медалями. Має низку афганських нагород.

Твори: Персидско-русский и русско-персидский военный словарь / М.Ф. Слинкин, Г.Г. Алиев, А.И. Арсланбеков, А.В. Перегудов. – М., 1972. – 655 с.; Русско-дари военный и технический словарь. – М., 1981; 1987. – 847 с.; Афганистан: страна, люди, общество. – Симферополь, 1995. – 120 с.; Народно-демократическая партия Афганистана у власти. Время Тараки-Амина (1978–1979 гг.). – Симферополь, 1999. – 359 с.; Афганистан: страницы истории (80–90-е гг. XX в.) // Культура народов Причерноморья. – 2003. – № 41; Афганистан: оппозиция и власть (60–70-е гг. XX века) // Там само. – 2005. – № 57. – 249 с.; Афганские встречи и беседы // Там само. – Симферополь, 2007. – № 98. – 68 с.; № 113. – 61 с.

Літ.: Памяти Михаила Филантьевича Слинкина // Интеллектуал. – 2008. – № 8. – С. 36–37; Профессора Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. 2-е изд. / Сост. В.В. Бобков, В.В. Лавров. – К., 2007. – С. 131.

А. Непомнящий

СОРОКІН Сергій Володимирович (01.03.1977, м. Київ) – тюрколог, лінгвіст, перекладач.

Закінчив Київський ун-т (1999). К.філол.н. (2002), доц. (2004). З

2001 працює там само, заступник зав. відділення сходознавства (2001). В 2003 – заступник декана ф-ту міжнародних відносин Київського міжнародного ун-ту. З 2003 – працює у Київському лінгвістичному ун-ті: 2003–05 – директор, зав. каф. східних мов і цивілізацій Близького та Середнього Сходу.

Стипендіат КМ України (2006). Досліджує функціональну граматику турецької мови, когнітивну лінгвістику, порівняльну типологію турецької та української мов.

Має 25 опублікованих праць.

Твори: *Турецький презент у функціональному аспекті // Проблеми семантики слова, речення і тексту.* – 2003. – Вип. 5. – С. 336–343; *Türkçe'de İşlevsel Dilbilgisi Araştırmaları // Ыылдыз.* – 2003. – № 3. – С. 46–51; *Концепт абсентивності в семантичній структурі турецького абсентив-перфекта // Культура народів Причорномор'я.* – 2003. – № 43. – С. 933–236; *Категорія перфекта в турецькій мові (функціональний та лінгвокогнітивний аспекти) // Мова і культура.* – 2003. – Вип. 6. – Т. 5. – Ч. 2. – С. 266–275; *Турецький аорист у функціональному аспекті // Вісник КНУ ім. Т. Шевченка. Східні мови та літератури.* – 2005. – Вип. 8. – С. 29–35.

СОРОЧАН Сергій Борисович (18.04.1953, м. Севастополь) – історик, візантолог.

Закінчив іст. ф-т Харківського ун-ту (1976). К.і.н. (1982), д.і.н. (1998). Працює там само: викладач (1979–86), доц. (1986–99), проф. (1999), зав. каф. історії стародавнього світу та середн. віків (з 2007). Акад. Української академії істор. наук (1999). Нагороджений МОН України знаком “За наукові досягнення” (2005).

Учасник XVIII та XX Міжнародного конгресу візантістів (Москва, 1990;

Париж, 2001); II Міжнародного конгресу чорноморських старожитностей (Анкара, Туреччина, 2001) та ін.

Автор біля 250 наукових праць.

Твори: *Экономические связи античных городов Северного Причерноморья в I в. до н.э. – V в. н.э. – Харьков, 1989. – 134 с., ил. (співавт.: В.І. Кадєєв); Византия IV–IX веков: этюды рынка. Структура механизмов обмена. Изд. 2-е, испр. и доп. – Харьков, 2001. – 476 с.; Изд. 1-е. – Харьков, 1998; Жизнь и гибель Херсонеса / Худож. оформл. В. Носаня. – Харьков, 2000. – 828 с., ил. (співавт.: Зубар В.М., Марченко Л.В.); Херсонес – Херсон – Корсунь. Путешествие через века без экскурсовода. – К., 2003. – 240 с. (співавт.: Зубар В.М., Марченко Л.В.); *Ancient City Monuments. Religious Architectural Monuments of Medieval Chersonesos // Crimean Chersonesos. City, Chora, Museum, and Environs / Ed. G.R. Mack, J.C. Carter. – Austin (Texas, USA), 2003. – P. 58–119 (with Bushnell T., Yashaeva T., Sedikova L., Papalexandreu A.); Херсонес Таврический в середине I в. до н.э. – VI в. н.э. Очерки истории и культуры / А.А. Владимиров, Д.В. Журавлев, В.М. Зубарь, С.Д. Крыжицкий, А.С. Русяева, А.В. Русяева, М.В. Скржинская, С.Б. Сорочан, Н.И. Храпунов / Отв. ред. В.М. Зубарь. – Харьков, 2004. – 732 с., ил.; Византийский Херсон (вторая половина VI – первая половина X вв.). Очерки истории и культуры. Ч. 1–2 / Отв. ред. Г.Ю. Ивакин. – Харьков, 2005. – 1648 с., ил.; Кафедра истории древнего мира и средних веков Харьковского нац. ун-та. 30 лет. – Харьков, 2008. – 160 с.**

Літ.: Мезенцева Г. Дослідники археології України. Енциклопедичний словник-довідник. – Чернігов, 1997. – С. 97; Лисенко Г. Сорочан Сергій Борисович // *Українські історики XX століття. Біобібліографічний довідник / Голов. ред. В.А. Смолій (Сер. “Українські історики”.*

Вип. 2. Ч. 1). – К.–Львів, 2003. – С. 298; Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна за 200 років / В.С. Бакиров, В.М. Духопельников, Б.Н. Зайцев та ін. – Харків, 2004. – С. 646–648; *Історичний факультет: від покоління до покоління* / В.М. Духопельников, С.М. Куделко / під ред. С.І. Посохова. – Харків, 2004. – 180 с.; *Бібліографія трудов С.Б. Сорочана. Інтернет-енциклопедія* // <http://ru.wikipedia.org> (<http://annals.xlegio.ru/person/sorochan.htm>); *Матеріали по археології, історії та етнографії Тавриши*. – Симферополь, 2009.

О. Чувпило, Л. Чувпило

СПАСЬКА Євгенія Юріївна (20.12.1891, м. Ніжин Чернігівської губ. – 12.11.1980, м. Алма-Ата (Казахстан)) – мистецтвознавець.

Освіту одержала в Ніжинській гімназії та на іст.-філол. ф-ті Вищих жіночих курсів Гер'є (Москва). 1921–23 – працювала в Криму інструктором кустарної майстерні, у 1924 – була вільним слухачем Київського археол. ін-ту (відвідувала семінари Д.М. Щербаківського). Вивчала народне мистецтво. 1931–34 – працювала в Київському ін-ті промислової кооперації і проходила аспірантський стаж. В Харківському НДІ історії матеріальної культури підтвердила звання наукового працівника. Досліджувала кралевецьке ткацтво та вишивки. У 1934 репресована – заслана на три роки до Уральську. Після заслання, в Алма-Аті, досліджувала пам'ятки матеріальної культури Казахстану.

Твори: Гончарські кахлі Чернігівщини XVIII–XIX ст. – К., 1928. – 38 с., 7 таб.; *Татарские вышивки Старо-Крымского района по материалам Александры Михайловны Петровой* // *Известия Азербайджанского гос. ун-та им. В.И. Ленина. Востоковедение*. – Т. I. – Баку,

1926. – С. 21–47; *Старо-Крымские узоры* // *Известия Общества обследования и изучения Азербайджана*. – № 3. – Баку, 1926. – С. 181–184, 8 ил.; *Медные котлы ранних кочевников Казахстана и Киргизии* // *Ученые записки Алма-Атинского гос. пед. ин-та им. Абая*. – Т. XII. Серия общественно-политическая. – 1956. – С. 155–169, 2 таб.; *Находки медных котлов ранних кочевников в Казахстане и Киргизии* // *Там само*. – Т. XV (3). – Вып. 2. – 1959. – С. 178–193.

Літ.: Білокінь С. Мистецтвознавча діяльність Є.Ю. Спаської // *Народна творчість і етнографія*. – 1983. – № 6 (184). – С. 64–67; *Шудря Є. Подвижници народного мистецтва*. – Вип. IX. – *Праці Наукового товариства ім. М. Трохименка*. – Вип. IX. – К., 2003. – С. 36–39; *Мусаева У.К. Подвижники крымской этнографии. 1921–1941*. – Симферополь, 2004. – С. 120–125; *Маньковська Р.В. Діяльність Є.Ю. Спаської на ниві музейництва* // *Історія України. Маловідомі імена, події, факти. Зб. статей*. – Вип. 2. – К., 1997. – С. 286–293.

Ю. Кочубей

СРІБНЯК Ігор Володимирович (15.09.1963, м. Мелітополь Запорізької обл.) – сходознавець.

Закінчив іст. ф-т Київського ун-ту (1990). К.і.н. (1995), д.і.н. (2000). З 2002 – проф. каф. Київського лінгвістичного ун-ту, з листопада 2005 – директор Ін-ту східних мов там само. Започаткував наукове видання “Українська орієнталістика” (2006) та став його головним редактором. З 2009 директор Науково-дослідного центру орієнталістики імені Омеляна Пріцака НАУКМА.

Нагороджений МОН України знаком “За наукові досягнення”. В травні 2006 брав участь у Всеукраїнському наук.-метод. семінарі викладачів ту-

рецької мови, що був присвячений 100-річчю від дня народження акад. Андрія Миколайовича Кононова. У 2006–08 – заступник голови оргкомітету Всеукраїнської олімпіади зі східних мов, яка традиційно проводиться на базі Ін-ту східних мов Київського лінгвістичного ун-ту.

Твори: Журналістика “Піднебесної” (особливості функціонування китайської преси за часів середньовіччя, нової та модерної доби). – К., 2006. – 15 с.; Між Сходом і Заходом: греко-турецькі між-національні та міждержавні взаємини в історичній ретроспективі // Українська орієнталістика. Зб. наук. праць викладачів та студентів Ін-ту східних мов Київського національного лінгвістичного ун-ту. – К., 2006. – Вип. 1. – С. 10–21; Періодична преса країн Далекого Сходу: становлення, особливості розвитку, сучасний стан (XVIII – початок XXI ст.) // Там само. – К., 2007. – Вип. 2. – С. 7–24; Новітні тенденції в арабській тележурналістиці (на прикладі телеканалу “Аль-Джазіра”) // АРРАИД. – К., 2007. – № 10–11 (102). – С. 5; Становлення та розвиток періодики в Кореї (кінець XIX – 90-ті рр. XX ст.) // Мухунхва: Периодическое издание Корейского культурного центра. – К., 2008. – № 3. – С. 16–19; Основні тенденції розвитку японської преси (друга половина XIX – кінець XX ст.) // Зб. наук. праць викладачів Київського національного лінгвістичного ун-ту на пошану доктора філологічних наук, професора О.К. Романовського. – К., 2008. – С. 94–101.

СТАСЯК (Stasiak) Стефан (22.02.1884, м. Варшава (Польща) – 09.02.1962, м. Лондон (Велика Британія)) – індолог-сходознавець, перекладач.

Вивчав філософію, психологію та філологію в Цюриху (1905), Відні (1906), Парижі (1908–13), Лондоні

(1914) та Санкт-Петербурзі (1914). 1922–25 – на науковому стажуванні в Парижі та Лісабоні. У 1925 захистив докторат “Португальська Індія у кінці XVI ст. за матеріалами подорожі зробленої в Гоа польським шляхтичем Кшиштофом Павловським” у Паризькій Вищій Реальній Школі. Габіліт. роботу “Зі студій над індійською епіграфікою. Панегірик Дхаранідхари” захистив у Львів. ун-ті (1927). З 1925 працював у Львівському ун-ті: викладав санскрит на каф. індійських мов, з 1929 – екстраорд. проф., у 1939–41 – директор Ін-ту сходознавства при Львів. ун-ті. Після початку II світової війни переїхав до Варшави. У 1945 оселився в Гурнім Брусє біля Лодзі, 1947 виїхав до Лондона, де займався впорядкуванням свого архіву та книгозбірні. Його учнями були Людвік Скужак та Францішек Махальський.

Твори: Le Cātaka (Etude comparative) // Rocznik Orientalistyczny. – Lwów, 1923. T. II; Fallacies and their Classification according to the Early Hindu logicians // Ibid. – Lwów, 1935. – T. VI.

Лім: Reychnan J. Stefan Stasiak (1882–1962) // Przegląd Orientalistyczny. – Warszawa, 1963. – № 1 (45); Machalski F. Wspomnienia o Stefanie Stasiaku // Ibid.; Козицький А. Стефан Стасяк та його сходознавчі дослідження // Збірн. наук. праць. Серія “Історія та географія”. Харк. нац. пед. ун-т ім. Г.С. Сковороди. – Х., 2007. – Вип. 27. – С. 39–45.

А. Козицький

СТРЕЛКОВА Анастасія Юріївна (01.12.1976, м. Київ) – японіст, буддолог.

Закінчила НаУКМА (2002), Кіотський ун-т (Японія, 1998). К.філос.н. (2006), дис. на тему: “Принципи дзен-буддизму у філософії Догена”. З 2006 працює в Ін-ті філософії ім. Г.С. Ско-

вороди НАНУ. Досліджує філософські і культурологічні проблеми буддизму. Отримала Першу премію на конкурсі молодих вчених Ін-ту філософії ім. Г.С. Сковороди НАНУ (2004).

Брала участь у Сходознавчих читаннях А. Кримського (Київ, 2002, 2004, 2005); Цирендоржиєвських читаннях (Київ, 2006, 2008); Торчинівських читаннях (Санкт-Петербург, 2006, 2007, 2008); конференцій з питань містико-езотеричних рухів (Київ, 2007, 2008).

Має 11 опублікованих праць.

Твори: “Нампороку” – “Біблія” чайної церемонії // СС. – 2001. – № 1. – С. 36–62; Буддійські мотиви в трактаті про мистецтво чайної церемонії “Нампороку” // Наук. записки НАУКМА. – 2002. – Т. 20–21. Теорія та історія культури. – С. 95–103; Проблема сутності та явлення у дзен-буддизмі та філософії Дьбена // Цирендоржиєвські читання – 2006. – Київ, 2006. – С. 326–339; “Не-Я” Будди та “не-Я” Дьбена // Філософська думка. – 2007. – №2. – С. 50–64; Неподвійність форм та свідомості у “Магаяна-шрадхотпада шастрі” // Цирендоржиєвські читання – 2008. – Київ, 2008. – С. 516–527.

СУХОВ Олександр Опанасович (02.06.1881, м. Санкт-Петербург – 25.02.1944, м. Марі-їнськ Кемеровської обл. (РФ)) – географ, сходознавець.

Походив з родини медиків: батько був головним лікарем Кронштадтського шпиталю, мати – медичною сестрою. 1900 закінчив гімназію із золотою медаллю, вступив до Технологічного ін-ту. Брав участь в революційній діяльності в лавах соц.-дем. партії, схилиючись до її меншовицької течії, за що був виключений з 3 курсу, пізніше зазнав арешту та заслання на три роки. Після відбуття покаран-

ня виїхав до Німеччини, де з вересня 1911 до серпня 1914 – навчався на філос. ф-ті (природниче відділення) Єнського ун-ту. У зв'язку з початком I світової війни був інтернований і висланий до Росії. Навесні 1915 склав екстерном державний іспит в Петроградському ун-ті, потім вчився на Вищих лісогосподарчих курсах, одержав диплом інженера-лісовода. Працював за фахом на Донеччині та на Дону. В 1917 недовгий час був головою Новочеркаської ради робітничих депутатів від меншовицької партії, делегатом I Всеросійського з'їзду Рад і членом ВЦВК I скликання. Вів непримиренну боротьбу з більшовиками-ленінцями. З серпня 1917 жив в Одесі, де очолював місцеву меншовицьку організацію, редагував г. “Южный рабочий”. Після переходу влади до більшовиків двічі зазнавав арешту, мусив припинити політичну діяльність.

В 1920–30 очолював каф. економічної географії в Одеському ін-ті народного господарства, викладав економічну географію зарубіжних країн, переважно східних, вів семінар підвищеного типу зі сходознавчої тематики. З 1927 очолив наук.-досл. каф. світового господарства, яка вивчала економіку Туреччини, Персії, країн Арабського Сходу. Одночасно брав активну участь в діяльності Одеської філії ВУНАС, де керував соціально-економічним відділом. Входив до складу української наукової делегації, яка відвідала Туреччину в 1928–29, брав участь і виступав із доповідями на I та II Всеукраїнських сходознавчих з'їздах (1927, 1929). В 1930–34 – проф. Новосибірського ін-ту народного господарства, після чого повернувся до Одеси і очолив каф. фізичної географії у відновленому ун-ті.

16.03.1938 був арештований за звинуваченням у створенні контрреволюційної меншовицької організації і як агент японської та турецької розвідок. Пізніше був підключений до іншої групи арештованих, серед яких була Катерина Грушевська. Засуджений до страти, але цей вирок було замінено на 5 років виправних таборів. Відбував їх в Сиблагу; після звільнення залишився на поселенні в м. Маріїнську Кемеровської обл. Реабілітований у 1959.

Твори: Економічна географія України. 2-е вид. – Одеса, 1923. – 200 с. (вид. 1. – 1921, перевид.: 1924, 1927); Далекосхідний велетень: Доповідь про стародавній та новий Китай. – Х., 1928. – 117 с.; Аграрно-кліматична проблема внутрішнього плато Туреччини // СС. – 1929. – № 3(9). – С. 37–49; Торгівля Хіви з країнами арабської культури за часи середньовіччя // Там само. – 1930. – № 10–11. –

С. 183–220; Пустыни Евразии и возможность борьбы с ними // Сибирские огни. – 1934. – № 5. – С. 112–127.

Літ.: Урсу Д.П. З історії сходознавства на Півдні України // СС. – 1994. – № 1–2. – С. 143–147; Сухов С.А., Ноткина О.Ю. Профессор Александр Афанасьевич Сухов // Видные ученые Одессы. – 1995. – Вып. 6. – С. 61–67; Смирнов В.А. Непредсказуемое прошлое // Реквием XX века. – Одесса, 2003. – Часть 2. – С. 283–341; Профессори Одеського (Новоросійського) університету: Біограф. словник. – Одеса, 2005. – Т. 4. – С. 199–202; Люди и судьбы. – СПб., 2003. – С. 365; Циганкова Е. Сходознавчі установи. – К., 2007. – С. 185–190, 200.

Архіви: ЦДАВО України, ф. 166, оп. 12, спр. 7491; ІР НБУВ, ф. X, спр. 28231; ДАОО, ф. Р-39, оп. 1, спр. 28; ф. Р-129, оп. 1, спр. 79; Архів УСБУ в Одес. обл., ф. П, спр. 14225.

Д. Урсу

Т

ТАРАН Макар Анатолійович (10.08.1974, м. Київ) – китаїст, історик, політолог.

Закінчив іст. ф-т Київського ун-ту (1997). 3 грудня 2004 на посаді доцента кафедри нової та новітньої історії зарубіжних країн там само. Член Української асоціації китаєзнавців. К.і.н. (2002).

Учасник V, VI, IX, X (2001, 2002, 2005, 2006) Сходознавчих читань А. Кримського.

Твори: Демократизація на Тайвані та зовнішня політика США в Східній Азії в 1990-і рр. – К., 2002. – 40 с.; Проблема политического объединения Китая: позиции вовлеченных сторон // Сборник, посвященный памяти Гиви Кигурадзе. – Тбилиси, 1998. – С. 40–50; Американско-китайські відносини та фактор безпеки Тайваню в 1990-і роки (сприйняття Вашингтоном деяких конфліктних аспектів) // Сходознавство. – 2001. – № 13–14. – С. 38–49; Демократія та суспільство: історичний досвід Тайваню // Історичний журнал. – 2003. – № 2. – С. 43–49; Китайсько-тайванські відносини: економічне взаємотягіння та політико-ідеологічні суперечності // СС. – 2003. – № 2. – С. 103–113; КНР – Латинська Америка: реалії економічного співробітництва та політичний підтекст // Науковий вісник Дипломатичної академії при МЗС України. – 2004. – Вип. 10. – Ч. II. – С. 30–42; Холодне рукостискання на фоні гарячої “дипломатичної війни” (китайсько-тайванське суперництво як протиборство двох зовнішньополітичних стратегій) // Китайська цивілізація: історія та сучасність. – К., 2005. – С. 78–90; Відносини між США та КНР в епоху Ден Сяопіна: нова ідейно-теоретична й правова основа (1979–1990) // СС. – 2006. – № 2. – С. 95–100.

Літ.: Кіктенко В.О. Нарис з історії українського китаєзнавства. XVIII – перша половина XX ст.: дослідження, матеріали, документи. – Київ, 2002. – С. 158.

ТАРАСЕНКО Микола Олександрович (17.12.1975, м. Кривий Ріг Дніпропетровської обл.) – історик, єгиптолог.

Закінчив Київський ін-т “Слов’янський університет” (1999), аспірантуру Ін-ту сходознавства НАНУ (2002), працює там само: мол. наук.сп. (2003–05), наук.сп. (2005–08), ст.наук.сп. (з 2008). К.і.н. (2004), ст.н.сп. (2010). Стажувався у Французькому ін-ті східної археології в Каїрі (2002), в Єгипетському ун-ті філос. ф-ту Рейнського ун-ту Фридриха Вільгельма (Rheinische Friedrich-Wilhelms-Universität, Bonn, 2007) в рамках вивчення “Книги Мертвих”. Досліджує проблеми філософії, релігії, археології Стародавнього Єгипту. Брав участь у археологічних експедиціях: у 2002 – у Російській експедиції в Гізі (АРС); у 2002–03 – у спільній “Українсько–Німецькій експедиції в с. Бельск” (Полтавська обл.) (Інститут археології НАНУ / Гамбургський ун-т, ФРН); 2003 – у спільній “Українсько-Румунській Білгород-Тірській експедиції” (м. Білгород-Дністровський, Одеська обл.); 2006 – у експедиції “Ілурат–Кітей” (Східний Крим) Російського держ. музею історії релігій (Санкт-Петербург). Нагороджений Дипломами Президії НАНУ за наукову працю (1997 і 2002). Член Міжнародної асоціації єгиптологів (International Association of Egyptologists) (2007).

Учасник IV–XI Сходознавчих читань А. Кримського; XII–XV Сер-

геевских Чтений у Москві (2001, 2003, 2005, 2007); Вторых, Третьих и Четвертых Торчиновских Чтений у Санкт-Петербурзі (2005–2007).

Автор 45 надрукованих наукових праць.

Твори: Bdšt в 17-й главе Книге Мертвых: к вопросу о магии имени в Древнем Египте // Asiatica. Труды по философии и культурам Востока. – Вып. I: К 50-летию со дня рождения профессора Е.А. Торчинова / Отв. ред. С.В. Пахомов. – СПб., 2005. – С. 104–125; Об одном способе древнеегипетской теогонии // Висник Київського Славістичного ун-ту. – К., 2006. – Вип. 27. “Історія”. – С. 199–218; Древнеегипетское синкретическое божество Ра-Осирис: иконографический аспект образа // СС. – К., 2006. – №3. – С. 66–85; Mythological allusions connected with Cosmogony in Chapter 17 of the Book of the Dead // Totenbuch-Forschungen: Gesammelte Beiträge des 2. Internationalen Totenbuch-Symposiums, Bonn, 25. bis 29. September 2005 / Hgg. von B. Backes, I. Munro, S. Stöhr / Studien zum Altägyptischen Totenbuch. – Bd. 11. – Wiesbaden, 2006. – S. 339–355; Древнеегипетская мифология в изобразительной традиции Книги Мертвых. – К., 2009. – 336 с.

ТЕРНОВСЬКИЙ Пилип Олексійович (11.08.1838, м. Москва – 23.05.1884, м. Київ) – спеціаліст з візантології, агіографії, джерелознавства, наукової біографістики.

Народився в родині диякона. Закінчив Московську духовну семінарію (1858), Московську ДА (1862) зі ступенем магістра. У 1862–83 працював у КДА: викладав викривальне богослов'я; з 1863 очолив новоутворену каф. російської цивільної історії, екстраординарний проф. (1866). В 1863–73 викладав російську історію також в Київському епархіально-

му жіночому уч-щі, в 1883–84 – на Київських Вищих жіночих курсах. З 1869 працював в Ун-ті св. Володимира в Києві: приват-доц., з 1872 – доц. каф. російської церковної історії. Захистив докт. дис. “Изучение византийской истории и ее тенденциозное приложение в древней Руси” (1877). В 1879 обраний екстраор. проф., але затверджений не був через скорочення університетського кошторису. У 1882 опублікував статтю на честь 100-річчя від дня народження митрополита Філарета, в якій негативно характеризував ювіляра, що викликало гостре невдоволення св. Синода, який вимагав усунення автора від пед. діяльності. У 1883 пішов з КДА і мав покинути ун-т, і лише передчасна смерть завадила виконанню цієї вимоги.

Був членом багатьох наукових т-в: Одеського історії і старожитностей, Історичного Нестора-літописця, Церковно-історичного при КДА, Московського історії візантійського письменника Феофана. Деякий час виконував обов'язки церковного старости Вознесенської церкви, безкоштовно викладав у відкритій при ній парафіяльній школі.

Мав чин надвірного радника. Нагороджений орденами: св. Анни III і II ст. (1870, 1878), св. Станіслава II ст. (1874).

Опублікував понад 50 наук. праць.

Твори: Южнорусское проповедничество XVI и XVII вв. – К., 1869. – 80 с.; Изучение византийской истории и ее тенденциозное приложение в древней Руси. – К., 1875. – Т. I. – 214 с.; Т. 2. – 1876. – 301 с.; Три первые века христианства // Унив. известия. – К., 1877. – № 4–6, 9–12; Грековосточная церковь в период Вселенских соборов. – К., 1883. – 551 с.; Русская и иностранная библиография по истории византийской церкви IV–IX вв. – К., 1885. – С. 543–1033.

Літ.: Биографический словарь профессоров и преподавателей Императорского Университета св. Владимира: 1834–1884. – Киев, 1884. – С. 640–644; Некролог // КС. – К., 1884. – Т. IX. – Июнь. – С. 358; Истомин М.П. Памяти проф. Филиппа Алексеевича Терновского. – К., 1911. – 16 с.; Иконников В.С. К биографии профессора Ф.А. Терновского // Унив. известия. – К., 1918. – № 9–10. – С. 1–9; Житецький І. Листування М.С. Лескова з професором П.О. Терновським // Україна. – 1927. – Кн. 1–2. – С. 182–193; Лесков А. До листування М.С. Лескова (ще два нові листи М.С. Лескова до проф. П. Терновського) // Там само. – 1928. – № 2. – С. 111–116; Огнева Т.К. Справа Терновського. – К., 2004. – 96 с.

Т. Щербань

ТИХОН (світське ім'я **Лященко Тимофій Іванович**) (1875, Воронежська губ. – 11.02.1945, м. Карлсбад, нині Карлові Вари (Чехія)) – церковний діяч, історик церкви. Архієпископ.

Походив із селянської родини. Навчався у Воронежській духовній семінарії (1889–95), протягом десяти років вчителював у церковно-приходських школах. Одночасно висвятився на диякона, а невдовзі священника. Закінчив КДА (1909), проф. стипендіат на каф. патристики там само, з 1910 в.о. доц. на каф. пастирського богослів'я з аскетикою і гомілетикою, магістр богослов'я (1913), екстраор. проф., обіймав також посаду інспектора КДА. Його дослідження життя і діяльності св. Кирила, архієпископа Александрійського відзначено великою ювілейною премією ім. митрополита Макарія. Водночас займав посаду настоятеля церкви Київської Дегтярівської богодільні, викладав у Лук'янівській жіночій гімназії. У

1914 прийняв монаший постриг і митрополитом Київським возведений у сан архімандрита. 1919 емігрував, зайняв місце настоятеля православної церкви в Софії. Від 1921 разом з Євлогієм (Георгієвським), котрому було доручено управляти парафіями у Західній Європі, мешкав у Берліні. Член епархіального управління в Берліні, єпископ Берлінський (1924). Під час розколу в православному середовищі зайняв сторону Російської Православної Церкви за кордоном (РПЦЗ), під його зверхністю опинилася частина православних парафіян. Православна Німецька єпархія РПЦЗ отримала під час керівництва Тихона статус юридичної особи. Возведений у сан архієпископа Берлінського і Німецького (1936). 1938 за рішенням Карловацького Собору був відкликаний з кафедри. Проживав у Белграді, з 1944 – у Німеччині.

Твори: Святой Кирилл, Архиепископ Александрийский. Его жизнь и деятельность. – К., 1913. – XXIV+550 с.; Значение св. Кирилла Александрийского в истории христианского богословия // Труды КДА. – 1913. – № 5. – С. 94–116; Коптские акты третьего вселенского собора // Там само. – 1914. – № 3. – С. 393–419; № 6. – С. 209–247; № 7–8. С. 392–436.

Літ.: Jugie M. Рец. на: Лященко Т., свящ. Св. Кирилл, архиепископ Александрийский. Его жизнь и деятельность. К., 1913 // Echos d'Orient. – 1913. – № 103; Гроссу Н. Отзыв о сочинении проф. академика свящ. Тимофея Лященко “Св. Кирилл, Архиепископ Александрийский. Его жизнь и деятельность” // Труды КДА. – 1915. – № 10–11. – С. 146–167; Gaede K. Russische Orthodoxe Kirche in Deutschland in der ersten Haelfte des 20. Jahrhundert. – Koeln, 1985; Шкаровский М.В. Нацистская Германия и Православная Церковь (нацистская политика в отношении Пра-

вославної Церкви и религиозное возрождение на территории СССР). – М., 2002.

О. Файда

ТИЩЕНКО Костянтин Миколайович (30.07.1941, м. Глухів Сумської обл.) – мовознавець, фахівець з загального, романського та іранського мовознавства.

Закінчив Київський ун-т (1963) по відділенню романо-германської філології зі спеціалізацією з прикладної лінгвістики. Д.філол.н. (1992), проф. (1995). Працює там само: засновник та зав. Лінгвістичного музею (1992), його пр. наук. сп. (від 2001) і співзасновник відділення сходознавства (1995), зав. каф. східної філол. (1992–95), Близького Сходу (1995–2000), дотепер проф. цієї каф.; пр. наук. сп. Ін-ту сходознавства НАНУ (1995–2001).

Кавалер ордена “За заслуги перед Італійською республікою” (2003), кавалер лицарського ордена I ступеня Білої Троянди Фінляндії (2005) – за наук. та пед. досягнення. Лауреат премії за лідерство в гуманітарних науках Американської ради вчених товариств (ACLS, 1999) – за створення Лінгвістичного музею; премії Мінвузу 1998, 1990 за пед. працю (створення Експериментальних романських груп).

Брав участь у Міжнародних мовознавчих конгресах у Кисві (1990, I конф. українців), Віторіо-Гастейсі (Країна басків, Іспанія, 1991), Гранаді (Іспанія, 1996), Трієсті (72 конгрес Спілки Данте Аліг’єрі, 1996), в Будапешті (ICANAS, 1997), Граці (Австрія, 2000), Кракові (2001).

Твори: Мовні контакти: свідки формування українців. – К., 2006. – 416 с.; Метатеорія мовознавства. – К., 2000. – 350 с.; Мовні дарунки давніх сусідів: від скіфів до хазарів. – К., 2004. – 32 с.; Suomen Kielen sananlohdon taajnuksiya.

A. Frequency Dictionary of Finnish word building. – Kiowa, 2004. – 140 p. (співаєт. Rudyj B.); Словник французько-український, українсько-французький / Укл. К. Тищенко та ін. – Ірпінь, 1994. – 518 с.; Интенсивный курс французского языка. – К., 1984. – 304 с. (співаєт. Крючков Г.С. та ін.)

Літ.: Клименко Н. До вершин мовознавчої теорії (післямова) // Тищенко К. Метатеорія мовознавства. – К., 2000. – С. 297–307; Марченко М. Професор Костянтин Миколайович Тищенко // Євробюлетень. Інформ. Бюлетень Представ. Європ. Комісії в Україні. – Травень, 2001. – С. 7–9; Тищенко К.М. // Хто є хто в Україні. – К., 2004. – С. 845; К., 2000. – С. 484; К., 1997. – С. 514; Тищенко К.М. // Українська мова. Енциклопедія. – Вид. 2. – К., 2005. – С. 687; Вихованець І.Р. Про автора // Тищенко К. Мовні контакти: свідки формування українців. – К., 2006. – С. 414–415.

ТОДОРСЬКИЙ Симеон – див. СИМОН

ТОМСОН Олександр Іванович (22.05.1860, миза біля м. Тарту Лівляндської губ., нині Естонія – 27.11.1935, м. Одеса) – мовознавець, орієнталіст. Чл.-кор. Імпер. АН (1910).

Після закінчення гімназії у Пскові (1878) вступив на ф-т східних мов Петербурзького ун-ту, спочатку на арабське відділення, роком пізніше переведений на індо-іранське. Учень санскритолога К.А. Коссовського і арменіста К.П. Патканова. Продовжив навчання в Москві, де студіював порівняльне мовознавство у П.Ф. Фортунатова і Ф.С. Корша, яким склав іспит на магістра. 1887 захистив маг. дис. “Лінгвістичні дослідження” в Петербурзькому ун-ті,

де почав викладати на посаді приват-доц. Під керівництвом Патканова підготував докт. дис. про іст. граматику сучасної вірменської мови, захист якої відбувся в Московському ун-ті (1891). Її публікація у вигляді монографії викликала жваву дискусію серед фахівців, зокрема різку критику в науковій пресі з боку М.Я. Марра, який відкинув спробу автора виявити загальні риси вірменської прамови. Хоча більшість учасників дискусії підтримали його висновки. Невдовзі текст дис. було надруковано у Відні французькою мовою. Працював у Новоросійському ун-ті на каф. порівняльного мовознавства й санскриту екстраординарним (з 1899 – ординарним) проф.

Перший навчальний рік читав курси санскритської мови й порівняльну граматику індоєвропейських мов, а наступного року запровадив новий курс – загальне мовознавство, в якому наголос робив на фонетичних проблемах. Був ініціатором створення чи не найпершої в Росії лабораторії експериментальної фонетики, обладнаної найбільш досконалыми технічними засобами (вона існує досі). Викладав також і на Вищих жіночих курсах, де запровадив санскрит як факультативний предмет. Кілька фахових статей надруковано в німецькому ж. “Indogermanische Forschungen”.

Після закриття Новоросійського ун-ту в 1920 працював в одеських вузах, зокрема, ІНО, де викладав новоперську мову (1930). З появою ВУНАС, брав активну участь в роботі Одеської філії: заступник голови філії, очолював іст.-етнол. відділ. В квітні 1928 виступив з доповіддю “Про значення вивчення якутської мови в системі мовознавства”. Був висуну-

тий ВУНАС канд. на обрання дійсним членом ВУАН (1929), але не одержав підтримки партійної верхівки. Він і далі розробляв проблематику східних мов, однак виявляв зростаючий інтерес до української та російської мов. У 1925–28 надрукував 5 статей в авторитетному німецькому ж. “Zeitschrift für Slavische Philologie” і статтю про перську мову в “Докладах АН СРСР”, а також декілька статей про фонетику української мови в “Записках ВУАН”. 1931 звільнений з посади проф. Одеського ін-ту професійної освіти. Останні роки життя провів на пенсії в Одесі. Був учасником Міжнародного конгресу сходознавців в Копенгагені (1908).

Твори: Лингвистические исследования. – СПб., 1887; Историческая грамматика современного армянского языка г. Тифлиса. – СПб., 1890; Общее языковедение. – Одесса, 1906 (2-е изд., 1910); Фонетические этюды (3 части). – Варшава, 1909.

Літ.: Гагкаев К.Е. Список научных трудов А.И. Томсона // Изв. Сев.-Осетин. НИИ. – 1960. – Т. 22. – Вып. 1; Букатевич Н.И. К 100-летию со дня рождения А.И. Томсона // Изв. АН СССР. Отделение языка и литературы. – 1960. – Т. 19. – Вып. 6; Булахов М.Г. Восточнослав. языковеды. – Минск, 1978. – Т. 3; Ларцев В. Евгений Дмитриевич Поливанов: страницы жизни и деятельности. – М., 1988. – С. 198–200; Урсу Д.П. З історії сходознавства на Півдні України // СС. – 1994. – № 1–2. – С. 140–145; Професори Одеського (Новоросійського) ун-ту. 2-е вид. – Одеса, 2005. – С. 243–245.

Архіви: ЦДАВО України, ф. 166, оп. 12, спр. 7735 (автобіографія); ІР НБУВ, ф. X, спр. 28253 (автобіографія); ДАОО, ф. 42, оп. 35, спр. 431; ф. 157, оп. 1, спр. 47 (автобіографія); ф. 334, оп. 3, спр. 7529; оп. 5, спр. 14.

Д. Урсу

ТОРТИКА Олександр Олександрович (29.09.1967, м. Харків) – історик, дослідник євразійського степу.

Закінчив іст. ф-т Харківського ун-ту (1991). К.і.н. (2000), д.і.н. (2007). Працює в Харківській державній академії культури, доц. каф. іст. України та музеєзнавства (2002), зав. каф. (з 2008).

Учасник III–X Сходознавчих читань А. Кримського (Київ, 1999–2006); читань пам'яті В.Т. Пашуто (Москва, 2006–07).

Має понад 100 публікацій.

Твори: Евразійство в сучасній номадистикі: можливості для використання в позитивному науковому дослідженні // Сходознавство. – К., 2002. – Вип. 17. – С. 103–111; Боспор Киммерийський в хазарське час за даними арабсько-персидських та хазаро-єврейських авторів // БИ. – Симферополь, 2004. – Вип. 5. – С. 362–388; Євреї та іудаїзм в Хазарському каганаті: к вопросу о формулировке современной научной концепции хазарской истории // Хазари, євреї та славяни. – Т. 16. Москва-Ієрусалим: Мости культури. – Гешиарим, 2005. – С. 175–184; Северо-Западная Хазария в контексте истории Восточной Европы (вторая половина VII – третья четверть X вв.). – Харьков, 2006. – 555 с.

Літ.: Матвєєва Л.В. Нове дослідження з хазарської історії: регіональний підхід / Рец. на: Тортика А.А. Северо-Западная Хазария в контексте истории Восточной Европы (вторая половина VII – третья четверть X вв.). Х., 2006. 555 с. // СС. – 2006. – № 3. – С. 164–165; Чувпило О.О. Про деякі тенденції в галузі сучасного сходознавства // Історичний журнал. – 2006. – № 6. – С. 119–120.

О. Чувпило, Л. Чувпило

ТУРАНЛИ Ферхад Гардашкан Оглу (26.12.1960, с. Чічеклі Сабірабадського р-ну (Азербайджан)) – тюрколог, історик, мовознавець.

Закінчив іст. ф-т Івано-Франківського пед. ін-ту (1992). К.і.н. (1997). У 1993–2000 працював у Прикарпатському ун-ті, закінчив аспірантуру там само (1996). 1994–96 стажувався у Стамбульському міжнародному ун-ті, вивчав турецькі архіви, а також вивчав османсько-тюркську мову, палеографію, історію релігії та культури. 1997–2000 – доц. каф. культурології та релігієзнавства філос. ф-ту Прикарпатського у-ту, 2000–06 доц. каф. тюркології Ін-ту філології Київськ. ун-ту, в 2003 закінчив докторантуру Ін-ту укр. археології та джерелознавства НАН України, 2006–08 доц. каф. міжнар. відносин Укр.-Арабського ін-ту ім. Аверроеса. З 2007 – доц. каф. загального і слов'янського мовознавства та культурології ф-ту гуманітарних наук НаУКМА. Досліджує проблеми історії міждержавних відносин України, зокрема з Туреччиною в XVI–XVIII ст., османської палеографії та етнолінгвістики.

Має відзнаки: “За вагомий особистий внесок у розвиток сходознавства в Україні” (2002), “За бездоганну багаторічну працю, відданість справі Академії та значний внесок у розбудову Національного університету «Києво-Могилянська академія»” (2009) та ін.

Учасник сходознавчих читань А. Кримського (2006), О. Прицака (2008, 2009), а також сходознавчих міжнар. конференцій у Чернігові-Батурині (2009), Маріуполі (2007), Києві (2001, 2002, 2006, 2010), Дніпропетровську (2005), Львові (2006, 2010), Стамбулі (1995), Баку (2002, 2003), Галаці (Румунія, 2008) та ін.

Має біля 100 публікацій.

Твори: Літописні твори М. Сена'ї та Г. Султана як історичні джерела. – К., 2000. – 328 с.; Османський документ про дипломатичну діяльність гетьмана Петра Дорошенка // УАЩ. – К., 2001. – Вип. 5–6. – С.334–340; Еволюція турецького письма в світлі розвитку літературної мови // СС. – 2003. – № 4. – С. 148–155.; Козацький чинник у зовнішній політиці Високої порти: встановлення українсько-кримського союзу середини XVII ст., його

значення та наслідки // Там само. – 2005. – № 4. – С.53–59; Османська палеографія у контексті розвитку турецької писемності // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. До ювілею Яреми Полотнюка. – Вип. 36. – Львів, 2005. – С. 268–272; Османсько-тюркська палеографія у контексті розвитку писемності // Магістеріум (НаУКМА). Мовознавчі студії. – 2009. – № 37. – С. 90–92; Тюркські джерела до історії України. – К., 2010. – 368 с.

У

УДОВИЧЕНКО Петро Платонович (17.02.1914, с. Заможне Глобинського пов. Полтавської губ. – 29.05.1992, м. Київ) – сходознавець, африканіст, історик і дипломат.

Навчався на іст. ф-ті Новомосковського пед. ін-ту (1931–34), на дипломатичному відділенні ВПШ при ЦК КПРС (1942–44). К.і.н. (1947). З 1948 працював у Київському ун-ті: доц. каф. історії міжнародних відносин і зовнішньої політики СРСР (1954), проректор з навчальної частини (1956–58), зав. каф. (1961–67), в 1970–84 – проф. Викладав загальний курс “Зовнішня політика СРСР і міжнародні відносини повоєнного періоду” та низку спецкурсів. Був головою наук.-метод. ради ф-ту міжнародних відносин.

В 1958–61 – перший постійний представник України в ООН, 1967–71 – міністр освіти УРСР. Акад. Академії пед. наук СРСР, депутат Верховної Ради УРСР. Нагороджений двома орденами “Трудового Червоного Прапора”, орденом “Знак Пошани” та трьома медалями.

Твори: З історії зовнішньої політики УРСР (1919–1922). – К., 1957. – 80 с.; Перші зовнішньополітичні акти уряду Радянської України // Наук. зап. Київського ун-ту ім. Т.Г. Шевченка. – Вип. XII. – Т. XVI. – 1957. – С. 161–168; Против политики расизма в Южно-Африканском Союзе // Официальные отчеты XIII сессии Генеральной Ассамблеи (ГА) ООН. Специальный политический комитет. – Нью-Йорк, 1958. – С. 26–27; Шляхом переговорів розв’язати Алжирську проблему // Там само. – Первый комитет. – С. 367; Свободу и независимость Камеруну // Там само. – Четвертый комитет. –

1958–1959. – С. 681–683; О советско-турецких отношениях // Азия и Африка сегодня. – 1978. – № 9. – С. 61–62.

Літ.: Ін-т міжнародних відносин Київського національного ун-ту імені Тараса Шевченка. – К., 2006. – С. 16–17, 87, 174, 271, 297.

Архіви: Київського ун-ту, ф. Р–1246, оп. 4–Л, спр. 82/84.

І. Черніков

УРСУ Дмитро Павлович (10.10.1936, с. Корнова, нині Молдова) – африканіст, історик сходознавства.

Народився в родині сільських вчителів. Закінчив іст. ф-т Одеського ун-ту (1958). З 1965 працював там само: аспірант, ст. викладач, доц., проф. (1986) каф. нової та новітньої історії, 1976–86 – завідувач. 1970–71 навчався на спецфакультеті Московського ін-ту іноземних мов. 1972–76 на пед. та наук. роботі в Африці на посаді в.о. проф. Вищого педагогічного ін-ту (м. Бамако, Республіка Малі). 1979–80 стажувався в Центрі африканських досліджень Сорбонни (м. Париж, Франція) під керівництвом проф. Жана Девісса та Іва Персона. Відвідував також лекції К. Леві-Строса в Коллеж де Франс, працював в Національному архіві та в Архіві заморських країн (м. Екс-ан-Прованс). 1985 захистив докт. дис. в Ін-ті сходознавства АН СРСР на тему “Сучасна історіографія країн Тропічної Африки”. Учень акад. Д.О. Ольдерогге.

1986–2005 працював зав. каф. ТНУ (до 1997), потім зав. каф. на ф-ті сходознавства Таврійського екологічного ін-ту. Досліджував історію культури кримськотатарського народу, історію вітчиз-

няного сходознавства. Опрацюював проблеми генези та еволюції історичної думки африканських народів, колоніалізму й антиколоніальних рухів. Повернув до життя низку забутих або репресованих сходознавців Півдня України. З 2005 – професор Одеського ун-ту.

Виступав з доповідями на міжнародних конференціях в Парижі, Москві, Бамако, Брюсселі, Братиславі, Бухаресті. Його наукові розвідки друкувалися в Німеччині, Франції, Малі, Мексиці, Туреччині, Азербайджані, Естонії. З 1977 – член Наукової ради АН СРСР з проблем Африки. Один з авторів 2-томного енциклопедичного довідника “Африка” (1986–87).

Має близько 250 публікацій, в тому числі 8 монографій.

Твори: *Современная историография стран Тропической Африки.* – М., 1983. – 263 с.; *Историография истории Африки: Учебное пособие.* – М., 1990. – 302 с.; *История Мали в новое и новейшее время.* – М., 1994. – 286 с. (співавт. С.С. Новиков); *З історії сходознавства на Півдні України // СС.* – 1994. – №1–2. – С. 135–150; *З історії сходознавства в Криму // Там само.* – 1996. – №2. – С. 109–120; *Очерки истории культуры крымскотатарского народа.* – Симферополь, 1999. – 144 с.; *Деятели крымскотатарской культуры, 1921–1941: Библиографический словарь.* – Симферополь, 1999. – 240 с.; *Бекир Чобан-заде: жизнь, судьба, эпоха.* – Симферополь, 2004. – 276 с.; *Профессори Таврійського університету, 1918–1941: Біограф. нариси.* – Симферополь, 2005. – 108 с.

Літ.: Дмитро Павлович Урсу: *Біобіограф. покажчик / Упор. Г.П. Бахчиванжи, В.В. Самодурова.* – Одеса, 2006; *Милицанд С.Д. Дополнения и исправления к “Библиографическому словарю” отечественных востоковедов // Восток.* – 1999. – № 4. – С. 203.

Ф. Самойлов

УРУСОВ Володимир Борисович
(15.08.1957, м. Донецьк) – китаїст, перекладач.

Закінчив Київське вище загально-військове командне уч-ще (1978), перекладач-референт іноземної мови. К.і.н. (2006). 1978–94 – служив у Збройних Силах, з 1995 – працює у Краматорському економіко-гуманітарному ін-ті: ст. викладач секції китаїської філол. каф. іноземної філол., доц. каф. східної філол.

Твори: *Українсько-китайське співробітництво у галузі культури та освіти (1949–1959) // Украина – Китай.* – 2001. – № 1(4). – С. 54–56; *Українсько-китайські зв'язки у галузі промисловості та сільськогосподарства (1949–1959 рр.) // Там само.* – 2002. – № 1(5). – С. 37–41; *Науково-технічне співробітництво України та Китаю 1949–1959 рр. // СС.* – 2003. – № 2. – С. 114–118; *Українсько-китайські економічні зв'язки у 50-ті роки ХХ ст. // Сходознавство.* – 2004. – № 25–26. – С. 150–166; *Українська РСР та “китайське питання” в ООН // Там само.* – 2004. – № 27–28. – С. 115–128; *Китайська література ХХ століття і творчість Гао Сінцзяня (співав. С. Семенюк) // Китайська цивілізація: традиції і сучасність. Зб. статей.* – Київ, 2005. – С. 71–77.

УСЕЇНОВ Тімур Бекірович
(01.05.1972, м. Шахрисабз (Узбекистан)) – тюрколог-філолог, літературознавець.

У 1989–91 навчався в Ташкентському пед. ін-ті, закінчив Таврійський ун-т (1994). Працює там само. К.філол.н., доц. каф. кримськотатарської літератури (2000). Досліджує кримськотатарську поезію, теорію тюркських літератур.

Брав участь у Сходознавчих читаннях А. Кримського (2001–06), а також

у фахових конференціях у Сімферополі (2002, 2008).

Твори: Класичний період в історії кримськотатарської літератури // СС. – 1998. – № 1–2. – С. 145–148; Влияние арабской культуры и искусства на развитие литературных традиций Крымского ханства // Сходознавство. – 2002. – № 16. – С. 98–101.; Размышления о поэзии Крымского ханства. – Симферополь, 2005. – 164 с.; Аишкська поезія, як синтез течій середньовічної кримськотатарської літератури // СС. – 2006. – № 1. – С. 139–141.

І. Дрига

УСПЕНСЬКИЙ Костянтин
Олександрович – див. ПОРФИРІЙ

УСПЕНСЬКИЙ Федір Іванович (07.02.1845, с. Горкі Галицького пов. Костромської губ. – 10.09.1928, м. Ленінград) – історик-візантолог. Член-кор. Імпер. АН (1893), дійсний член (1900).

Народився в багатодітній селянській родині. Батько був пономарем в церкві, завдяки чому майбутній учений навчався спочатку в духовному уч-щі, а з 1860 – в Костромській духовній семінарії. Після її закінчення 1866 працював рік учителем повітового уч-ща, після чого поступив на іст.-філол. ф-т Петербурзького ун-ту (1867–71), де його учителями були проф., пізніше акад. В.І. Ламанський і К.М. Бестужев-Рюмін. Магіс. дис. присвятив історії Візантії. Отримавши ступінь магістра (1874) працював у Новоросійському ун-ті, на каф. всесвітньої історії: доц. (1874), екстраор. та ордин. проф. (1879), декан ф-ту (1894). Читав курси з історії стародавнього світу й середніх віків, спецкурс з історії Візантії. Наслідком цих лек-

цій є книга “История крестовых походов” (1900). Перебував в тривалих закордонних відрядженнях (1876–78, 1880, 1881, 1886), вивчав стародруки і рукописи в найбільших б-ках Західної Європи. З 1890 – голова Іст.-філол. т-ва Новорос. ун-ту та його візантинознавчої секції, редактор його друкованого органу. Центральне місце у колі його наукових досліджень займала внутрішня політика Візантії та її політична й духовна культура. Головна мета творчості ученого – розкрити тасмницю того історичного дива, коли східна частина Римської імперії пережила західну на тисячу років, створивши унікальну державу – Візантійську імперію, яка залишила в спадок народам Східної Європи свою релігію, багато культурних і політичних рис. Під час перебування в Одесі захистив докт. дис., присвячену утворенню Другого Болгарського царства (1879), яку АН відзначила Демидівською премією, видав нариси з історії Візантійської освіченості (1891), брав активну участь в організації та проведенні в Одесі VI Археологічного з’їзду (1884), редагував I-й і IV-й томи його “Праць”.

В 1894 за пропозицією російського посла в Туреччині, впливового дипломата О.І. Нелідова брав участь в розробці проекту відкриття в Стамбулі Російського Археол. ін-ту, в 1895–1914 директор, редактор всіх 16 випусків “Известий”, що видав ін-т за роки свого існування. Ін-т проводив археологічні розкопки та наукові експедиції на теренах Греції, Болгарії, Туреччини, Сербії, розшукуючи старовинні рукописи, ікони, мистецькі твори. В ін-ті зібрано унікальну б-ку, архів цінних документів, колекцію археологічних матеріалів і творів візантійського мистецтва. Результатом ро-

боти вченого за цей період стала його фундаментальна 3-томна “История Византийской империи”. Редагував випуски “Византийского временника” (з 1914).

Після повернення до Петрограда викладав в ун-ті (1922–27).

Твори: Византийское владение на северном берегу Черного моря. – К., 1889; Очерки по истории византийской образованности. – СПб., 1891; История крестовых походов. – СПб., 1900; История Византийской империи: В 3 т. – СПб.–М., 1913–1948; Очерки по истории Трапезундской империи. – Л., 1929.

Літ.: Памяти академика Федора Ивановича Успенского. – Л., 1929; Горя-

инов Б.Т. Ф.И. Успенский и его значение в византиноведении // ВВ. – 1947. – Т. 1 (26). – С. 29–108; Никитин Д. Русский археологический институт в Константинополе // ААС. – 1986. – №12. – С. 27–29; Самойлов Ф.О. Научная та педагогическая традиция Ф.И. Успенского периода його праці в Новоросійському університеті // Исторична наука на порозі ХХІ століття: підсумки та перспективи. – Х., 1995. – С. 340–345; Професори Одеського (Новорос.) університету. 2-е вид. – Т. 4. – С. 301–303.

Архіви: ДАОО, ф. 157, оп. 1, спр. 110 (автобіографія).

Д. Урсу

Ф

ФАЙДА Олег Васильович (22.04.1978, м. Львів) – історик, візантолог.

Закінчив іст. ф-т Львівського ун-ту (2000), аспірантуру там само (2003). Працює асистентом каф. іст. середніх віків та візантиністики там само (з 2003). К.і.н. (2006). Дис. на тему: “Візантиністика в Київській Духовній Академії в 1819–1919 рр.”.

Відзначений Премією фонду ім. Я. Гусляка (США) за найкращу дипломну роботу серед випускників університету з іст. та юрид. спеціальностей (2000).

Брав участь у роботі міжнародних форумів з питань візантології у Варшаві – Львові (2001), Львові (2003, 2004), Херсоні (2004).

Твори: Кирило-Мефодіяна на сторінках “Трудов Киевской Духовной Академии” // Проблеми слов’янознавства. – Львів, 2003. – Вип. 53. – С. 27–36; Микола Гроссу та його візантиністичні студії // Наукові зошити історичного факультету Львівського національного ун-ту ім. Івана Франка. Зб. наук. пр. – Львів, 2003. – № 5/6. – С. 95–105; Візантиністика в Київській Духовній Академії на початку ХХ століття // Проблеми гуманітарних наук: Наукові записки Дрогобицького державного педагогічного ун-ту ім. Івана Франка. – Дрогобич, 2004. – Вип. 14. Історія. – С. 115–125; З минулого церковно-історичної науки в Україні: Володимир Барвінок // Апологет: Богословський збірник Львівської духовної академії. – Львів, 2003. – № 1. – С. 99–104; Візантологія церковна, візантологія світська: (не) усвідомлена необхідність кроку назустріч // Древности. – Харків, 2008. – С. 266–282.

ФАЛЬКОВИЧ Ілля Моїсейович (1898, м. Чорнобиль Київської губ. – березень 1978, м. Реутово Московської обл.) – сходознавець.

Закінчив Торговельно-промисловий технікум (колишній Київський ін-т зовнішніх зносин) по арабському циклу. Активний учасник і член бюро Вищого семінару сходознавства ім. Н. Наріманова, який функціонував при ТПТ, предметом якого було вивчення економіки і ринків східних країн й їхньої торгівлі з Радянським Союзом. Після створення у 1926 ВУНАС став членом політично-економічного відділу Київської філії, водночас проходив стажування в Українській східній торговельній палаті у Харкові. У 1927 разом з А. Синявським брав участь у організації Комісії по вивченню експортних можливостей України, обраний на її секретаря і голову секції арабського Сходу та Єгипту. Комісія мала узгоджувати роботу представництва Укр. східної торговельної палати з ВУНАС. Особисто опрацьовував тему: “Дніпрельстан та його значення в майбутніх економічних взаєминах СРСР з Близьким Сходом”. У 1928–29 в зв’язку зі створенням у Харкові НДІ економіки та торгівлі і Комісії для вивчення східної торгівлі переїхав до Харкова, але і тут не припиняв співпраці з ВУНАС. Став секретарем Президії семітологічної комісії (керівник М. Шляпошніков), автором обґрунтування та укладачем плану праць; особистою тематикою обрав літературні етюди, критику і бібліографію, зокрема реферував і рецензував “Збірник праць Єврейської історично-археографічної комісії ВУАН” (1929), бібліографічний

збірник Єрусалимської національної єврейської бібліотеки Кір'ят-Сефер (1928), "Граматику літературного арабського язика" М.В. Юшманова, "Элементарные основы грамматики арабского языка" Т. Кезми (1929), "До історії вищої освіти у арабів" А. Кримського і О. Боголюбського (1928) та ін. Йому належить 33 публікації, переважно рецензії, надруковані головним чином у бюлетені ВУНАС, часописах "Східний світ", "Червоний шлях" (Харків), "Новый Восток" (Москва). У 1932 переїхав до Росії, працював економістом, плановиком і т.і. в різних установах. 1974 переїхав у м. Реутово, працював у товаристві сліпих.

Твори: Гуральництво України та ринки Сходу. Доп. на засіданні КФ ВУНАС // Бюлетень ВУНАС. – 1926. – № 1; див. також: СС. – 1927. – № 1. – С. 220–221; Шляхи китайської революції. Рец. на: Борисенко Б. Китай у боротьбі за визволення. 1927; Гуревич А. Китайська революція та її особливості. 1927; Новицький М. Китайська революція живе. 1928; Ржанова Г. Китай на путях революції. Л., 1927 // СС. – 1928. – № 3–4. – С. 340–343; К истории советского востоковедения на Украине // Народы Азии и Африки. – 1966. – № 4. – С. 270–278.

Літ.: Черніков І.Ф. Всеукраїнська наукова асоціація сходознавства // УІЖ. – 1991. – № 2. – С. 31–38; Циганкова Е.Г. Сходознавчі установи в Україні. – К., 2007. – С. 164–184.

І. Черніков, Е. Циганкова

ФЕТИСЛЯМОВ Алім (1905, Керченський пов. – 1967) – тюрколог-літературознавець, педагог.

Закінчив Кримський пед. ін-т (1930), аспірантуру там само (1935). На ф-ті кримськотатарської мови і літератури викладав фольклор, історію

національної літератури. Досліджував фольклор, проблеми літературознавства, писав оповідання, нариси, рецензії. Вперше дав глибокий аналіз, який досі не втратив свою наукову вартість, історичних епосів "Чора-Батир" і "Едіге", поеми "Сефернаме", легенди про розбійника Аліма. Йому належать критичні нариси про низку кримськотатарських письменників того часу. Співавтор кількох шкільних підручників з кримськотатарської літератури. Учасник Великої вітчизняної війни, під час бою тяжко поранений. Після депортації викладав в різних ВНЗх Узбекистану і Киргизстану.

Твори: Бавбек: икяе (Бавбек: оповідання). – Акъмесджит, 1935; Чорабатир (історичний епос) // Большевик ёлу (Більшовицький шлях). – 1935. – №2. – С. 26–29; Алим: Тарихий материаллар изинден (Алім: Слідом за історичним матеріалом) // Эдебият ве культура (Література й культура). – 1936. – №1. – С. 61–64; "Эдиге" эпосы акъыкында (Про епос "Едіге") // Там само. – 1938. – № 10/11. – С. 19–30; №12. – С. 28–31; Тогъай-бейнинъ Богдан Хмельницькийнен бирликде Польшагъа походы хусусындаки поэма акъыкында (Про поему про спільний похід Тугай-бея з Богданом Хмельницьким на Польщу) // Там само. – 1939. – №6. – С. 32–41.

Літ.: Некролог // Ленин байрагы. (Прапор Леніна). – 1967. – 14 ноября.

Архіви: ДААРК, ф. П-1, оп. 1, спр. 1814; ф. Р-20, оп. 3, спр. 112, 113.

Д. Урсу

ФІАЛКО Олена Євгенівна (03.06.1953, м. Томськ (Росія)) – скіфолог.

Закінчила іст. ф-т Київського ун-ту (1975). К.і.н. (1993). З 1975 працює в Ін-ті археології НАНУ. З 2003

ст.наук.сп. відділу археології раннього залізного віку. Має багатий польовий досвід (30 сезонів), набутий на пам'ятках скіфів й їх сучасників, та на енеолітичних, доби бронзи, античних та середньовічних пам'ятках. Працювала в українських (Ольвійська, Березанська, Херсонська, Приазовська, Побузька, Трахтемирівська, Сугоклеїська) та міжнародних (Українсько-Польська та Українсько-Турецька Південна середньовічна) експедиціях на теренах України, в тому числі керівником загону та заст. начальника експедиції. Досліджує історію давніх номадів, в тому числі курганів скіфської аристократії, також вивчає матеріальну культуру населення Північного Причорномор'я пізнього середньовіччя, зокрема за часів Османської імперії.

Брала участь в роботі багатьох міжнародних наукових конгресів та конференцій, зокрема в Казанлику (Болгарія, 1993), Тулчі (Румунія, 1995, 2000), Бухаресті (Румунія, 1996), Ростові-на-Дону (Росія, 2001, 2002), Санкт-Петербурзі (Росія, 2002, 2005), Києві (Україна, 2003), Анкарі (Туреччина, 2005), шт. Пенсільванія (США, 2006); X Сходознавчих читаннях А. Кримського (2006).

Має понад 120 наукових праць.

Твори: Погребения женщин с оружием у скифов // Курганы Степной Скифии. – К., 1991. – С. 4–18; Памятники скифской эпохи Приднепровской террасовой Лесостепи. – К., 1994. – 53 с.; Искусство скифов. – Николаев, 1997. – 24 с.; Der Oguz-Kurgan – Die Grabanlage eines Skythenkönigs der Zeit nach Ateas // Hamburger Beiträge zur Archäologie. № 18. 1991. – Mainz, 1996. – S. 107–129 (співавт. Ю.В. Болтрик); Напад скіфів на Трахтемирівське городище. – К., 2004. – 150 с. (співавт. Ю.В. Болтрик); Люльки з Ка-

рантинного двору Аккерманської фортеці // Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні. – Вип. 14. – К., 2005. – С. 79–86 (співавт. С.О. Біляєва).

ФІЛІПЕНКО Дмитро Миколайович (07.11.1926, м. Кременчук Полтавської обл. – 06.11.2003, м. Київ) – історик-міжнародник, тюрколог і африканіст.

Закінчив ф-т міжнародних відносин Київського ун-ту (1953), у 1953–59 викладав там само. Аспірант Ін-ту історії АН УРСР (1959–62). К.і.н. (1964). Д.і.н. (1988). 1962–67 і 1970–74 працював там само: наук. сп. у відділах Близького і Середнього Сходу, нової та новітньої історії зарубіжних країн, історії країн Зарубіжного Сходу. В 1967–70 викладач Нац. ун-ту м. Бамако (Республіка Малі), в 1974–80 – відповідальний працівник секретаріату ЮНЕСКО (Париж); у 1980–91 – ст.н.сп., пр.сп. відділу країн, що розвиваються Ін-ту соціальних і економічних проблем зарубіжних країн АН УРСР. Співавтор багатьох колективних монографій.

Брав участь у розробці міжнародного проекту щодо реформування системи освіти й науки в країнах, що розвиваються, у підготовці Всесвітнього конгресу з питань освіти з метою сприяння роззброєнню (Париж, 1980) і інших форумів під егідою ЮНЕСКО.

Має понад 50 опублікованих праць.

Твори: Друзі і вороги революційної Туреччини (1918–1922). – К., 1968. – 210 с.; Разбитые оковы. Из истории антиколониальной борьбы малийского народа. – К., 1974. – 271 с.; Имперіалізм проти разрядки. – К., 1985. – 174 с. (співавт. Л.О. Леценко); У боротьбі за ліквідацію колоніалізму. – К., 1974; Україна і Близький та Середній Схід. – К., 1968.

Літ.: Вчені Ін-ту історії України. Біобібліографічний довідник. Серія Українські історики. – Вип. 1. – К., 1998. – С. 337–338; Леценко Л.О., Черніков І.Ф. Дмитро Миколайович Філіпенко. Некролог // СС. – 2004. – № 1. – С. 187–188.

Л. Леценко, І. Черніков

ФІЛОНЕНКО Віктор Йосипович (19.11.1884, м. Тула – 30.09.1977, м. П'ятигорськ (РФ)) – сходовознавець, етнолог.

Народився в родині вихідця з України: з с. Городище Черкаського пов. Київської губ. Дід чумакував, батько працював на цукровому заводі Терещенків. Після закінчення в Тулі гімназії (1903) вступив на ф-т східних мов Петербурзького ун-ту. Його учителями були тюркологи В.Д. Смирнов, М.І. Веселовський, В.В. Бартольд, арабіст В.В. Розен. Одержав також ґрунтовну підготовку з русистики. 1908–15 працював учителем гімназії в м. Уфа Оренбурзької губ., де досліджував етнографію тюркських народів Поволжя. 1913–14 надрукував в місцевій пресі іст.-етног. нариси про башкирів. В ці ж роки двічі подорожував країнами Близького Сходу і Північної Африки. В січні 1915 призначений інспектором (директором) Сімферопольської татарської учительської семінарії, після її ліквідації 1917 працював учителем у гімназії. З 1921 викладач, проф. (з 1925) східного ф-ту Кримського ун-ту, після перетворення якого на пед. ін-т – зав. відділенням кримськотатар. мови. Викладав перську мову, етнографію тюркських народів, пізніше завідував каф. рос. мови. Водночас працював у Таврійському т-ві історії, археології та етнографії. З 1923 виступав з доповідями і повідомленнями, які друкувалися в “Известиях” Т-ва та в однойменному

щорічнику Кримського пед. ін-ту. Одним з перших дослідив вплив Сходу на творчість Грибоєдова і Пушкіна, але переважно вивчав проблеми етнографії кримських етносів – татар, караїмів, кримчаків, а також циган (ромів). В 1920-і роки утвердився як провідний кримський етнограф. Він уперше піддав науковому аналізу дитячі ігри татар, приказки кримчаків, народні пісні татар і караїмів. 1935 виїхав до Каракалпакії, де працював проф. місцевого учительського ін-ту, в наступному році переїхав до Нальчика, викладав в Кабардино-Балкарському пед. ін-ті і підготував ґрунтовні дослідження по морфології, фонетиці та діалектології балкарської мови.

Під час війни залишився на окупованій території, за що пізніше був репресований: біля року провів у в'язниці під слідством. Після амністії переїхав до П'ятигорська, де до кінця життя викладав в місцевому пед. ін-ті російську мову і літературу, а після перетворення на ін-т іноземних мов – латину.

Твори: *Башкиры: Историко-этнографические очерки.* – Уфа, 1915; *Персидская хрестоматия.* – Симферополь, 1922; *Загадки крымских татар.* – Симферополь, 1926; *Песни крымских татар* // *Изв. Тавр. общества истории, археологии и этнографии.* – 1927. – № 1(58); “*Подражания Корану*” Пушкина // *Там само.* – 1928. – № 2. – С. 8–16; *Материалы по изучению караимской народной поэзии: пословицы и поговорки* // *Изв. Крымского пед. ин-та.* – 1930. – № 3. – С. 201–212; *Грамматика балкарского языка: фонетика и морфология.* – Нальчик, 1940; *Крымчацкие этюды* // *Rocznik orientalistyczny.* – 1972. – Т. 35/1; *Балкарский язык и его диалекты* // *Там само.* – 1974. – Т. 37/1.

Літ.: Дашкевич Я. *Сходовознавець В.Й. Філоненко* // *Архіви України.* – 1967. –

№2; Баскаков Н.А. Филоненко Виктор Иосифович (некролог) // *Сов. тюркология*. – 1977. – №5; Урсу Д.П. Востоковед профессор В.И. Филоненко // *Востоковед. сб. – Симферополь, 2002. – Вып. 5. – С. 3–12*; Гузеева И.А. Ученый-крымовед В.И. Филоненко // *Москва–Крым: истор. публиц. альманах*. – М., 2002. – Вып. 2. – С. 234–247; Урсу Д.П. Профессори Таврийского университета (1918–1941): *Биограф. нариси*. – Симферополь, 2005. – С. 78–85; Мусаева У.К. *Подвижники крымской этнографии. 1921–1941: историкографические очерки*. – Симферополь, 2004. – С. 126–138; Непомнящий А.А. *Подвижники крымоведения. Т.2. Taurica orientalia*. – Симферополь, 2008. – С. 347–356, 372–375.

Архіви: ДААРК, ф. Р-415, оп. 1, спр. 595 (особова справа), ф. Р-3864 (особистий фонд); ГАРФ, ф. 1565, оп. 3, д. 303 (автобіографія); ПФА РАН, ф. 1026, оп. 3, д. 922 (листування з акад. Г.Ю. Крачковським).

Д. Урсу

ФІРКОВИЧ Абрагам бен-Самуїл (у гебрійській традиції скорочено Абен Решеф – Абрагам бен Ребі Шемуель Фірко́вич, почесне ймення Хаджі Баба) (02.09.1787, м. Луцьк Волинської губ. – 26.05.1874, м. Чуфут-Кале, Крим) – видатний караїмський археолог, археограф, збирач рукописів.

Освіту і знання Священного Писання і гебрійської та караїмської мов здобув в парафіяльній школі Луцька під керівництвом відомого закончителя Мордехая Султанського. Потім переїхав до Криму. 1830 відвідав Палестину, 1830–32 перебував у Стамбулі, де займався видавничою справою. Повернувшись, заснував у Євпаторії караїмське видавництво, яке протягом 15 років публікувало

книги гебрійською та караїмською мовами. Під час санкціонованих адміністрацією подорожей Росією й за кордоном на Сході зібрав велику кількість східних рукописів, які були продані Імператорській Публічній б-ці трьома колекціями: перша в 1862, друга – в 1876, третя (Самаритянська) – в 1870. Завдяки йому збереглися рідкісні джерела до історії караїмів та Півдня України. Мав славу “караїмського Шлімана”. Опублікував кілька праць гебрійською мовою. У них відстоював основи караїмської релігії. На основі вивчення надгробних каменів у Чуфут-Кале доводив стародавність перебування караїмів у Криму. Після смерті зазнав гострої критики з боку вчених раббінитів.

Твори: Села амахлокет (Камінь спотикання). – Евп., 1834; *Хотам тохніт (Верх неперевершеності)*. – Евп., 1835; *Масса у-меріва (Суперечка і спір)*. – Евп., 1838; *Беней Решеф (Промені Решефа)* – Відень, 1871; *Авней зіккарон лі-вней Ізраель (Книга пам'ятних каменів синів Ізраїлю)*. – Вільнюс, 1872.

Літ.: Караимская народная энциклопедия. – Т. 5. – СПб., 2006; Кочубей Ю. Пристрасний збирач спадщини // *Всесвіт*. – 1989. – № 12. – С. 133–136; Куцуль С. *Главный наставник караимов. (Биографический очерк)*. Археолог А.С. Фиркович: *Клевета и правда // Брега Тавриды*. – 1993. – № 2. – С. 202–221; Кочубей Ю. *Абрахам Фірко́вич і доля караїмського народу // Хроніка-2000*. – 2000. – № 34. – С. 131–140; Вихнович В.Л. *Караим Авраам Фиркович. Еврейские рукописи. История. Путешествия*. – Санкт-Петербург, 1997; Szyszman S. *Centenaire de la mort de Firkowicz // Vetus Testamentum Supplementum*. – Leiden, 1975. – Vol. 28. – S. 196–216.

Ю. Кочубей

ФЛОРИНСЬКИЙ Тимофій Дмитрович (28.10.1854, м. Санкт-Петербург – 02.05.1919, м. Київ) – славіст, візантолог, чл.-кор. Імпер. АН (1898).

Народився в сім'ї ієрея Петропавлівського собору в Петербурзі. Після закінчення в 1876 іст.-філол. ф-ту Петербурзького ун-ту залишений для підготовки до проф. звання. В 1881 захистив там само магістерську дис. на тему: “Южные славяне и Византия во второй четверти XIV века”. З 1882 працював в Ун-ті св. Володимира: доц. каф. слов'янознавства, естраор. проф. (1884), ординарний проф. (1888), декан іст.-філол. ф-ту (1890–1905). У 1886–87 в Сербії, Чехії, Австрії, Болгарії збирав матеріал для докторської дисертації, яку захистив у 1888. Заслужений проф. (1907). Редактор “Славянского ежегодника”, викладав також на Київських Вищих жіночих курсах. У 1906–07 водночас директор приватного жіночого комерційного уч-ща, з 1909 виконував обов'язки головуючого у Київському Тимчасовому комітеті у справах друку і Київського цензора з іноземної цензури, у 1910–17 – голова професорсько-дисциплінарного суду при Київському ун-ті, в 1916 – військовий цензор. З 1918 у відставці.

Член Іст. т-ва Нестора-літописця (1882), чл.-кор. Південнослов'янської АН мистецтв у Загребі (1890), Королівського Чеського т-ва наук у Празі (1891), Сербської Королівської академії (1897), Чеської академії імператора Йосифа (1898), а також Рос. Археол. ін-ту в Константинополі (1895), Імпер. Московського археол. т-ва (1896), Церковно-іст. і археол. т-ва при КДА (1904) та ін.

Брав активну участь у роботі археол. з'їздів, з'їзду рос. славістів (був

почесним головою організаційного комітету) (1903) в Петербурзі, Першого з'їзду російських слов'янських т-тв (1909) у Петербурзі та ін.

Лауреат премії ім. М. Ломоносова Петербурзької АН (1897) та премії ім. О. Котляревського (1898) за другу частину “Лекцій по славянскому языкознанию” (ч. 1–2, 1892–97); премії Митрополита Макарія (1889) за дисертацію “Памятники Законодательной деятельности Душана, царя сербов и греков”.

Дійсний статський радник (з 1900), кавалер орденів: св. Володимира 3, 4 ст., св. Анни 2, 3 ст., св. Станіслава 1, 2, 3 ст., а також нагороджений сербським орденом св. Сави 1 і 2 ст., чорногорським орденом Данила 1 і 3 ст.

Розстріляний органами ВЧК. Похований спочатку на Аскольдовій могилі, згодом перепохований на Лук'янівському кладовищі.

Мав понад 60 наукових праць.

Твори: Южные славяне и Византия во второй четверти XIV века. – СПб., 1882. – Вып. 1–2; Политическая борьба на Греческом Востоке в первой половине XIV века // Унив. изв. – К., 1883. – № 2–3, 9; Памятники законодательной деятельности Душана // Там само. – 1887. – № 6–12; Критико-библиографический обзор новейших трудов и изданий по славяноведению: 1898–1913. – К., 1913.

Літ.: Зигель Ф.Ф. Рец. на: Памятники законодательной деятельности Душана, царя сербов и греков. Хрисовулы. Сербский Законник. Сборники византийских законов. Исследование Тимофея Флоринского. К., 1888 // Зап. Импер. акад. наук. – СПб., 1890. – Т. 63. – Кн. 1. – №3. Приложение – Отчет о третьем присуждении премии Макария, митрополита Московского. – С. 57–113; Брандт Р. Отзыв о соч. проф. Т.Д. Флоринского Лекции по славянскому языкознанию. К., 1895. Ч. 1 // Сборник

Отделения русского языка и словесности Импер. акад. наук. – СПб., 1898. – №2. – С. 8–24; Брандт Р. Отзыв о соч. проф. Т.Д. Флоринского Лекции по славянскому языкознанию. СПб.–Киев, 1897. Ч. 2 // Там само. – 1900. – № 6. – С. 201–257; Флоринский Тимофей Дмитриевич // Импер. Московское археологическое общество в первое пятидесятилетие его существования: 1864–1914. – М., 1915. – Т. 2. – Ч. I. – С. 383; Сперанский М. Проф. Тимофей Дмитриевич Флоринский: 1854–1919 // Научные известия. – М., 1922. – № 2. – С. 323–327; Наумов Е.П. Флоринский

Тимофей Дмитриевич // Славяноведение в дореволюционной России (Библиографический словарь). – М., 1979. – С. 342–344; Щербань Т.О. Тимофій Дмитрович Флоринський. – К., 2004. – 198 с.

Арх.: ДАК, ф. 16, оп. 465, спр. 4822; ІР НБУВ, ф. III, спр. 21236–21415, 21452–21465, 22080, 22315, 22321, 22325, 51272–51278, 51280–51293; ЦДІАК України, ф. 442, оп. 639, спр. 37; оп. 857, спр. 43; ф. 295, оп. I, спр. 256; ф. 707, оп. 256, спр. 178; оп. 183, спр. 11; оп. 193, спр. 129.

Т. Щербань

Х

ХАЛИМОНЕНКО Григорій Іванович (05.05.1941, с. Товкачівка Прилуцького р-ну Чернігівської обл.) – тюрколог, картвелолог, україніст, філолог, перекладач.

Закінчив філол. ф-т Київського ун-ту (1965), ф-т сходознавства Тбіліського ун-ту (1969), аспірантуру Ін-ту мовознавства АН СРСР (Москва, 1972). З 1991 працює в Київському ун-ті: викладач турецької мови, зав. відділенням сходознавства Ін-ту філології (1995–2006). К.філол.н. (1993); доц. (1997), д.філол.н. (1996), проф. (1998). Досліджує питання в галузі лінгвістики, літературознавства, османістики.

Член НСПУ. Нагороджений почесним знаком «За розвиток тюркської культури» Мін-ва культури та туризму Турецької Республіки (2002), орденом Честі уряду Республіки Грузія (2006).

Учасник Міжнародних тюркологічних конгресів: у Стамбулі (2002), Анкарі (2000), та ін.

Твори: Тюркізми у професійно-виробничій лексичній української мови. Ч. 1–2. – К., 1994–1995. – 110 с.; Історія турецької літератури. – Ч. 1. – К., 2000. – 370 с.; Ч. 2. – К., 2001. – 208 с.; Ч. 3. – К., 2002. – 150 с.; Турецька мова. Основи теоретичної граматики. – К., 1999; Азербайджанська мова. Основи теоретичної граматики. – К., 2004. – 125 с.; Персько-таджицька література. – К., 2005. – 358 с.

Літ.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Шляхами успіху (творчі біографії випускників університету). – К., 2006; Академія вищої школи України. – К., 2007.

І. Дрига

ХАМРАЙ Олексій Олександрович (03.08.1963, м. Київ) – арабіст, гебраїст, лінгвіст.

Закін. ф-т романо-германської філології Київського ун-ту (1986). К.філол.н. (1999). Ст.н.с. (2003). Д.філол.н. (2011). Працює в Ін-ті сходознавства ім. А.Ю. Кримського НАН України з 1991 року. З 1999 – ст.н.с. відділу Близького та Середнього Сходу; з 2005 – відділу Класичного Сходу, з 2011 – пр.н.сп. Досліджує граматичне означення.

Учасник XII Міжнародного конгресу з юдаїки (Єрусалим, 1997), XXXVII Міжнародного конгресу сходознавців (Москва, 2004), Сходознавчих читань А. Кримського.

Автор понад 30 друкованих праць.

Твори: Моносилабізм як структурно-семантична детермінанта текстової номінації тибетського письма // Дослідження цивілізацій Сходу та Заходу: історія, філософія, філологія. – К., 2004. – С.158-166; Системна типологія й арабська граматики // СС. – 2006. – №4. – С. 106-111; Аблаутне чергування широкого і вузького голосного як інваріант арабської граматичної системи // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. – Львів, 2007. – Вип. 42. – С. 116-125; Єврейські рукописи у фондах НБУВ // СС. – 2008. – №2. – С. 47-49; Інваріанти, прототипи й парадигми арабської граматики. // Там само. – 2008. – №3. – С. 173-179; Обмеження структури арабської граматики. – Київ, 2009. – 230 с.; Прототипи и инварианты в парадигматике современного арабского литературного языка // Бюллетень Общества востоковедов РАН. – Вып. 17: Труды межинститутской научной конференции «Востоковедные чтения 2008»: Москва, 8-10 октября 2008 г. – М., 2010. – С. 212-237.

ХАРКОВСЬКИЙ Руслан Геннадійович (23.06.1979, с. Фрунзе Слов'яносербського р-ну Луганської обл.) – історик, спеціаліст з історії міжнародних відносин на Близькому та Середньому Сході.

Закінчив Луганський пед. ун-т (2001). К.і.н. (2006). У 2002–04 – асистент, у 2004–06 – ст. викладач, з 2006 – доц. каф. гуманітарних та соціально-економічних дисциплін Красnodонського ф-ту інженерії та менеджменту Східноукраїнського ун-ту.

Брав участь у Міжнародних Далівських читаннях у Луганську (2004).

Має близько 10 публікацій.

Твори: Ж.Б. Кольбер и Дж. Ло: особенности становления и развития французской Ост-Индской компании // Вісник Луганського державного пед. ун-ту ім. Тараса Шевченка. Історичні науки. Педагогічні науки. – 1999. – № 9 (19). – С. 166–171; Происхождение и эволюция египетской политики Франции (XI–XVIII вв.) // Там само. – 2004. – № 8 (76). – С. 73–78; Французское вторжение в Египет 1798–1799 гг.: его цели и задачи // Там само. – 2005. – № 14 (94). – С. 111–115; Франко-британское противостояние в Египте и образование компании Суэцкого канала (1858–1860 гг.) // Там само. – 2006. – № 17 (112). – С. 133–142; Политика Франции в отношении Египта, 1801–1831 гг. // Там само. – 2007. – № 4 (121). – С. 67–78.

Літ.: Москалюк Б. Апологія історії: не цветы виноваты в том, что слепой их не видит... // Життя Луганська. – 01.02.2001. – № 5 (526). – С. 6; Истфак и время: 70 лет историческому факультету ЛНПУ имени Тараса Шевченко / Под ред. М.С. Бурьяна, Л.Ц. Ваховского, А.А. Климова, К.И. Красильникова. – Луганск, 2004. – С. 106.

ХАЯЛІ Рустем Ізетович (21.05.1960, м. Бекабад Таш-

кентської обл. (Узбекистан)) – тюрколог, історик.

Закінчив іст. ф-т Ташкентського ун-ту (1987). К.і.н. (2000), д.і.н. (2009). В 1987–96 учитель історії середньої школи. Навчався в аспірантурі при Ін-ті історії АН Узбекиської РСР (1990–93). В 1996 після повернення до Криму працював у вищих навчальних закладах м. Сімферополя. З 2000 доц. каф. теорії та історії держави й права економіко-правничого ф-ту Одеської нац. юрид. академії у м. Сімферополі, а також консультант Кримської групи “Реабілітовані історією”.

Досліджує соціополітичну і культурну історію кримськотатарського народу в ХХ ст., зокрема, проблему його депортації, повернення на історичну батьківщину та подальшу інтеграцію в сучасне українське суспільство.

Автор біля 70 наукових публікацій. Співатор кількох колективних праць.

Твори: Обустройство спецпереселенцев крымских татар в первые годы депортации // Культура народов Причерноморья. – 1998. – № 3; Депопуляция и социальные изменения крымскотатарского народа в условиях режима спецоселения // Уч. записки ТНУ. – Т. 15 (54), № 1. – Симферополь, 2002; Возвращение крымских татар в Крым во второй пол. 50–80-х гг. XX ст. // Сходознавство. – 2002. – № 17–18; Крым в период II мировой войны: историография и опубликов. источники // Наукові записки ІПЕНД. – 2003. – Вип. 23; Спецконтингент: Крымский народ в условиях трансформации советской этнополитики. – Симферополь, 2006; Крымскотатар. народ: без права на родину. – Симферополь, 2006; Очерки истории общественно-политической и культурной жизни крымских татар в XX веке. – Симферополь, 2008.

Д. Урсу

ХРАНОВСЬКИЙ Валерій Анатолійович (20.01.1970, м. Київ) – історик-еламітолог, ассириолог та іраніст.

Закінчив іст. ф-т Київського пед. ін-ту (1992). К.і.н. (2007). З 1993 працює в Ін-ті сходознавства ім. А.Ю. Кримського НАН України: стажист-дослідник, м.наук.сп., н. сп.

Учасник I, V–XIV Сходознавчих читань А. Кримського (1997, 2001–10); I всесвітнього конгресу викладачів перської мови та іраністів у м. Тегерані (Іран, 1996).

Твори: Проблеми етнічного складу до-

арійського Ірану у праці А.Ю. Кримського “Елам” // Сходознавство. – 1998. – №6. – С. 2–8; Проблеми доарійського Ірану у неопублікованій роботі А.Ю. Кримського “...Елам” // СС. – 1997. – №1–2. – С. 125–137; Бахтіари – іранізовані нащадки аншанських еламців? // Там само. – 2002. – № 2. – С. 145–155; Проблема іранського та “індоарійського населення” Північного Причорномор’я в античну епоху // Україна в минулому. – К.–Львів, 1996. – Вип. VIII. – С. 78–86; Українсько-перський словник / Упор. В.А. Храновський, Х.Р. Салімі, О.В. Мазепова, А.М. Бочарнікова. – К., 2006. – 374 с.

Ц

ЦИГАНКОВА Елла Григорівна (11.06.1934, м. Белгород (РФ)) – історик наук.

Закінчила Харківський бібліотечний ін-т (1957). К.і.н. (1971), ст.н.сп. (1979). В 1957–64 ст. бібліограф в Одеській наук. б-ці ім. Горького, з 1964 – мол.н.сп. Сектора історії природознавства і техніки (перебував у складі Ін-ту історії АН УРСР, з 1986 перепідпорядкований ЦДПН ім. Г.М. Доброва). З 1991 працює ст.н.сп. у відділі історіографії та джерелознавства Ін-ту сходознавства ім. А.Ю. Кримського НАН України. Досліджує історію сходознавства в Україні.

Нагороджена медаллю НАНУ “За професіоналізм” (2009), Лауреат премії ім. А. Кримського НАНУ (2010).

Учасниця XIII Міжнародного конгресу з історії науки (1974), щорічних сходознавчих читань А. Кримського.

Автор понад 100 опублікованих праць.

Твори: Академік Агатангел Кримський // Члени-засновники Національної академії наук України. Зб. нарисів. – К., 1998. – С. 60–91; Вивчення Сходу у Київській духовній академії // СС. – 2007. –

№ 2. – С. 142–152; Сходознавство в українській академії наук. А.Ю. Кримський // Там само. – 2008. – № 3. – С. 48–56; Орієнтальне мистецтво в Україні в 20–30-х рр. XX ст. В.М. Зуммер (1885–1970). – К., 2005. – 316 с. (співаєт. Ю. Кочубей); Сходознавчі установи в Україні. Радянський період. – К., 2007. – 290 с.

Літ.: Кочубей Ю. Працелюбність і наполегливість. Ювілей Е.Г. Циганкової // СС. – 2004. – № 4. – С. 194–195; Коваль О. Рец. на: Циганкова Е. Сходознавчі установи в Україні // Вісник Харківської держ. Академії дизайну і мистецтв. Центр сходознавства. – 2008. – Вип. 1. – С. 198–201; Його ж. Рец. на: Кочубей Ю.М., Циганкова Е.Г. Орієнтальне мистецтво в Україні в 20–30-х рр. XX ст. В.М. Зуммер. – К., 2005. – 316 с. з іл. // Там само. – С. 201–203; Чувпило О.О., Чувпило Л.О. Забуті сторінки історії українського сходознавства // Харківський нац. пед. ун-т ім. Г.С. Сковороди. Зб. наук. праць. – Серія: “Історія та географія”. – Вип. 32. – Х., 2008. – С. 16–21; Черников И.Ф. Верность востоковедным традициям Украины // Правда Украины. – 2007. – 8 ноября. – С. 22; Кочубей Ю.М. Щедрий ужинок. До ювілею Елли Григорівни Циганкової // СС. – 2009. – № 2. – С. 199–200.

Ч

ЧЕПУРИНА Поліна Яківна (08.10.1880, м. Київ – 04.03.1947, м. Сімферополь) – етнограф, дослідниця кримськотатарського декоративно-прикладного мистецтва.

Після закінчення Євпаторійської гімназії, навчалась в Одеському художньому уч-щі, та Московському археол. ін-ті. Проводила польові дослідження в Криму, вивчаючи кримські орнаменти та художню вишивку. У 1921–29 працювала в Євпаторійському краєзнавчому музеї, розвивала народні художні промисли, готувала виставки, підготувала колекцію декоративного мистецтва і художніх промислів, яка в Парижі одержала бронзову медаль. Завдяки її зусиллям збереглося багато творів кримськотатарського та караїмського народного мистецтва.

Твори: Евпаторийская ханская мечеть Джума-Джами (Хан Джами). – Евпатория, 1927. – 8 с.; Орнаментное шитье Крыма. – М.–Л., 1938. – 66 с.; Орнаментное тканье крымских татар // Изв. Таврического Общества истории, археологии и этнографии. – 1929. – Т. 3. – С. 72–77; Татарская вышивка // Искусство. – 1935. – № 2. – С. 103–108; Амет Калафатов // Творчество. – 1939. – № 11. – С. 3.

Літ.: Шудря Є. Чепуріна Поліна Яківна // Подвижники народного мистецтва. – Зошит 2. – Праці наук. т-ва ім. Миколи Трохименка. – Вип. X. – К., 2005. – С. 14–16; Мусаева У.К. Полина Яковлевна Чепурина // Подвижники крымской этнографии. 1921–1941. – Сімферополь, 2004. – С. 139–169; Заатов І. Кримськотатарське образотворче і декоративно-прикладне мистецтво ХХ ст. (Генезис, еволюція, сучасний стан). – Сімферополь, 2002. – С. 213–216.

Ю. Кочубей

ЧЕРЕЗОВ Євген Вікентійович (1912, с. Стара Тушка Вятської губ. – 1988, м. Чернівці) – египтолог.

Закінчив Московський плановий ін-т (1934), іст. ф-т Ленінградського ун-ту по каф. стародавньої історії, навчався в аспірантурі там само (з 1945), учень акад. В.В. Струве. В 1939–40 – учасник війни з білофінами, у 1941–45 – Великої Вітчизняної війни. К.і.н. (1948), дис. на тему: “Грамоты защиты храмов Древнего Царства Египта как исторический источник (3000–2400 гг. до н.э.)”. Д.і.н. (1972), дис. на тему: “Техника сельского хозяйства в Древнем Египте”. Працював у Чернівецькому ун-ті: доц. (1950), проф. (1973), зав. каф. стародавньої історії. Проводив дослідження в галузі суспільно-політичного устрою Єгипту Давнього Царства.

Нагороджений орденом і медалями СРСР. Почесний член Ін-ту египтології Карлового ун-ту в Празі (1965).

Твори: К вопросу о поземельных отношениях в Египте Древнего Царства // ВДИ. – 1949. – № 3. – С. 63–68; Надписи на ленинградских сфинксах // Там само. – № 1. – С. 92–100; К вопросу о хентуише – мелких земледельцах в Древнем Египте // Там само. – 1950. – № 4. – С. 166–170; Древнейшая летопись “Палермский камень” и документы древнего царства // Древний Египет. – М., 1960. – С. 261–272; Надписи Мечена // ВДИ. – 1964. – № 4. – С. 96–103; Техника сельского хозяйства древнего Египта. – Черновцы, 1968. – 103 с.

Літ.: Милицанд С.Д. Библиографический словарь отечественных востоковедов. Изд. 2. – М., 1995. – Ч. II. – С. 603–604; Питання стародавньої та середньо-

вічної історії, археології й етнографії. 36. наук. ст. – Чернівці, 1977. – Вип. 3; Романова О.О. Історія розвитку єгиптологічних досліджень в Україні // СС. – 2003. – № 4. – С. 82–87.

О. Романова

ЧЕРНЕНКО Євген Васильович (05.10.1934, с. Буда-Вороб'ї Малинського р-ну Житомирської обл. – 03.01.2007, м. Київ) – археолог.

Закінчив іст.-філос. ф-т Київського ун-ту (1958), аспірантуру Ін-ту археології АН УРСР (1963). Д.і.н. (1988), проф. (1992). У 1958–2006 працював в Ін-ті археології НАН України: в 1981–86 очолював відділ археології раннього залізного віку, пізніше пр.наук.сп. цього відділу. Найвизначніший дослідник і знавець військової справи населення скіфської доби (зброя, тактика, стратегія), чимало уваги приділяв визначенню східного компоненту у формуванні скіфського комплексу озброєння.

Чл.-кор. Німецького археол. ін-ту (1988).

Брав участь у численних міжнародних конгресах, симпозіумах, конференціях.

Автор близько 180 наук. праць, в тому числі 8 монографій.

Твори: *Скифський доспех* – К., 1968. – 190 с.; *Скифские лучники*. – К., 1981. – 106 с.; *The Scythians 700–300 BC.* – London, 1983. – 40 p.; *Скифо-персидская война*. – К., 1984. – 116 с.; *Die Schutzaffen der Skythen*. – Mainz, 2006.

Літ.: Мезенцева Г. Дослідники археології України. – Чернівці, 1997. – С. 128; До 65-річчя Євгена Васильовича Черненка // *Археологія*. – 1999. – № 3. – С. 149–151; Симоненко О.В. До портрета Євгена Васильовича Черненка // *Там само*. – 2004. – № 4. – С. 113–115; Скорий С.А. Євген Васильович Черненко (05.10.1934 – 03.01.2007)

// *Там само*. – 2007. – № 1; Його ж. Слово прощання с Евгением Васильевичем Черненко // СС. – 2007. – № 1. – С. 163–164; Скорый С.А., Симоненко А.В. Памяти Евгения Васильевича Черненко // *Российская археология*. – 2007. – № 3.

С. Скорий

ЧЕРНИХ Ірина Дмитрівна (24.04.1954, м. Львів) – сходовознавець, історик.

Закінчила відділення країнознавства східного ф-ту Далекосхідного ун-ту (1976, м. Владивосток). К.і.н. (1984), доц. каф. всесвітньої історії (1991). З 2002 – проф. каф. нової та новітньої історії Одеського ун-ту.

Брала участь у VII, VIII Сходознавчих читаннях А. Кримського у Києві (2003, 2004), а також міжнародних конференціях у Владивостоку (1991); Херсоні (1997); Москві (2003); Одесі (2003).

Твори: *Восток в контексте гендерной истории* // *Записки історичного факультету*. – Вип. 9. – Одеса, 1999. – С. 246–254; *Схід в контексті глобалістського підходу* // *Там само*. – Вип. 12. – Одеса, 2002. – С. 208–214; *Просторово-часові параметри традиційних східних цивілізацій (постановка проблеми)* // *Там само*. – Вип. 14. – Одеса, 2003. – С. 172–178; *Духовна революція “осьового часу” і Схід* // *Там само*. – Вип. 15. – Одеса, 2004. – С. 373–378; *Проблеми типологізації східних релігій (цивілізаційний ракурс)* // *Південний Архів (історичні науки)*. – Вип. XV. – Херсон, 2004. – С. 119–122.

ЧЕРНИКОВ Ігор Федорович (01.01.1931, с. Піски Лохвицького р-ну Полтавської обл.) – сходовознавець, тюрколог.

Закінчив ф-т міжнародних відносин Київського ун-ту (1954). В 1954–57 – вчитель історії СШ № 92 м. Києва

з викладанням низки предметів англ. мовою, у 1957–60 – аспірант Ін-ту історії АН УРСР. Працював там само у відділах: загальної історії та міжнародних відносин, нової й новітньої історії зарубіжних країн, історії країн зарубіжного Сходу на посадах: 1960–64 – мол.наук.сп.; 1964–78 – ст.наук.сп. К.і.н. (1962), дис. на тему: “Радянсько-турецькі відносини 1923–1935 рр.”. Ст.наук.сп. (1972). Д.і.н. (1985), дис. на тему: “Радянсько-турецькі відносини 1934–1972 рр.”. Проф. (2006). У 1978–92 – зав. відділом країн, що розвиваються, 1992–2000 – гол.наук.сп. Ін-ту соціальних і економічних проблем зарубіжних країн АН УРСР. У 2005–06 – ст.наук.сп. Ін-ту сходознавства ім. А.Ю. Кримського НАНУ. Досліджує історію Туреччини, українсько-турецькі взаємини, міжнародні відносини на Близькому Сході, проблеми орієнталістики.

Брав участь у міжнародних наукових форумах: колоквіумі у Стамбулі (1973); IV конгресі істориків-балканістів в Анкарі (1979); симпозиумі ЮНЕСКО у Парижі (1981); Сходознавчих читаннях А. Кримського та ін.

Має більше 200 опублікованих праць.

Твори: Радянсько-турецькі відносини в 1923–1935 рр. – К., 1962. – 136 с.; Турецька Республіка в 50–60-ті роки ХХ ст. З історії зовнішньої політики. – К., 1967. – 127 с.; Дружня підтримка і співробітництво. Українська РСР у відносинах Радянського Союзу з країнами Близького і Середнього Сходу (1922–1939). – К., 1973. – 123 с.; В интересах мира и добрососедства (о советско-турецких отношениях в 1935–1970 гг.). – К., 1977. – 198 с.; Україна і Близький та Середній Схід. – К., 1968; Об исследованиях А.Е. Крымского по тюркологии (20-е годы) // Восток. – М.,

1992. – № 1. – С. 104–111; 3 історії становлення й розвитку тюркології в Україні до середини 30-х років ХХ ст. // СС. – 2003. – № 4. – С. 5–25; До розробки теми про відродження тюркології в Україні після 30-х рр. ХХ ст. // Там само. – 2005. – № 4. – С. 72–96; Про тюркологічну спадщину академіка Атамангела Кримського // А.Ю. Кримський. Вибрані сходознавчі праці в п'яти томах. Том II. Тюркологія. – Київ, 2007. – С. 7–26 (співавт. Л.В. Матвеева); До 100-річчя Молодотурецької революції 1908 року // СС. – 2009. – № 1. – С. 122–127.

Літ.: Прицак Омелян. Орієнталістика // ЕУ. – Нью-Йорк–Париж, 1966. – Т. 5. – С. 1872; Милибанд С.Д. Библиографический словарь отечественных востоковедов. – М., 1995. – Вып. 2. – Кн. 2. – С. 608–609; І.Ф. Черніков. Оpubліковані праці (автор, редактор, рецензент, про нього). – К., 2011. – 32 с.

Е. Циганкова

ЧЕРНОУСОВ Євген Олександрович (13.12.1869, м. Стародуб Чернігівської губ., нині Брянської обл. (РФ) – дата та місце смерті невідомі) – історик, візантолог.

Закінчив Стародубську прогімназію, Ніжинську гімназію (1891), іст. відділення Ніжинського іст.-філол. ін-ту (1891–95). В 1895–1904 викладав у Юріївському реальному училищі Лівляндської губ. Магістр всесвітньої історії (дис. захистив у Петербурзькому ун-ті, 1902). Працював у гімназії при Ніжинському іст.-філол. ін-ті: наставник-керівник з історії та географії (1904–05), викладач каф. всесвітньої історії (1905–09); Харківському ун-ті: приват-доц. (1906–17), згодом штатний доц. (1917–18) каф. всесвітньої історії; Харківських Вищих жіночих курсах: викладач (з 1911), секретар іст.-філол. гуртка (з 1913); Полтав-

ському учительському (з 1918 – пед.) ін-ті: проф. (з 1917), декан іст.-філол. ф-ту (1918–19); Донському ун-ті: проф. (з 1920), декан ф-ту суспільних наук (1921–22); викладав курси всесвітньої історії, історії мистецтва, історії економічного побуту; Археол. ін-ті: проф. (1921–22); технікумі Водного транспорту: викладач (1921–22); Північно-Кавказькому ун-ті: директор академічної б-ки (з 1922). Перебував у науковому відрядженні у Стамбулі (1911), працював у архівах Російського Археологічного ін-ту в Константинополі. Під час роботи у Харківському ун-ті опублікував праці “История Греции: Лекции” (Харьков, 1907) і “Очерки по истории Римской империи 180–232 гг. Подготовка смуты III века” (Харьков, 1911), проводив практичні заняття з перекладу та наукового коментування “Хронографії” Іоана Малали, пам’яток візантійського законодавства, “Історії франків” Григорія Турського. Збирав інформацію з історії організації торгівлі й промисловості у Візантії, досліджував питання історії економіки, держави, права, суспільства і мистецтва Візантійської імперії, міжнародні відносини у середні віки.

Член Харківського іст.-філол. т-ва, Філол. т-ва (Ростов-на-Дону), співробітник Русько-візантійської історико-словарної комісії при АН СРСР. Статський радник (з 1907). Володів латиною, німецькою, французькою, англійською, грецькою, чеською, сербською, болгарською, польською мовами.

Нагороджений орденами св. Анни 3 ст. та св. Станіслава 2 ст.

Твори: Основные черты государственного и общественного строя Византии // Записки Императорского Харьковского университета. – 1912. – Кн. 1. – С. 1–10;

Страница из культурной истории Византии XI века // Там само. – 1913. – Кн. 1. – С. 1–16; Римские и византийские цехи // ЖМНП. – 1914. – Ч. 59, № 9, отд. 5. – С. 154–178; Из византийского захолустья XIII в. // Сб. Харьк. ист.-филол. об-ва. – 1914. – Вып. 21. – С. 277–295; Дука, один из историков Византии: Опыт характеристики // ВВ. – 1915. – Т. 21, вып. 3–4. – С. 171–221; К вопросу о влиянии византийского права на древнейшее русское // Визант. обзор., изд. при ист.-филол. ф-те Имп. Юрьевск. ун-та / Под. ред. В.Э. Регеля. – 1915. – Т. 2. – С. 302–322; Новинки по экономической истории Византии // Тр. Сев.-Кавк. ассоциац. научн.-исслед. ин-тов. – 1928. – № 43. – Вып. 4. – С. 201–209; Из этюдов по Малале (эпоха Анастасия Диокора) // Сб. стат. в честь акад. С.А. Жебелева. – Л., 1929. – С. 18–28; До питання про джерела хроніки Теофана Сповідника з доби Анастаса Дикора // Ювілейний збірник на пошану Дмитра Івановича Багалія, з нагоди сімдесятої річниці життя та п’ятдесятих роковин наукової діяльності. – К., 1927. – С. 341–342; Etudes sur Malalas. Epoque d’Anastase Dioscoros // Byzantion. – 1927. – Т. 3. – P. 65–72; Des Euagrius Scholastikos Kirchengeschichte als eine Quelle für die Zeit Anastasios’ I. Dikoros // Byzantinische Zeitschrift. – 1927. – Bd. 27. – S. 29–34.

Лит.: Безобразов П. [Рец.] // ЖМНП. – 1913. – № 11, отд. 2. – С. 207–211; Митрофанов П. [Рец.] // Науч.-ист. журн. – 1914. – № 3. – С. 69–71; Vasiliev A.A. Byzantine Studies in Russia, Past and Present // The American Historical Review. – 1927. – Vol. 32. – № 3. – P. 542; Соколов И.И. Русская литература по византиноведению с 1914 по 1927 г. // Slavica. – 1928. – Роç 7. – № 3. – S. 690, 698; Бузескул В.П. Всеобщая история и ее представители в России в XIX и нач. XX вв.: Ч. 2. – Л., 1931. – С. 221; Черноусов Евгений Александрович (род. 1869 г.) // История исторической науки:

Доокт. період: Библиогр. – М., 1965. – С. 70; Вайнштейн О.Л. История советской медиевистики. 1917–1966. – Л., 1968. – С. 76; Удальцова З.В. Советское византиноведение за 50 лет. – М., 1969. – С. 14, 27–28, 38; Курбатов Г.Л. История Византии (Историография). – Л., 1975. – С. 119, 143–144; Заливалова Л.Н. Город и государство в Византии в эпоху перехода от античности к феодализму в русской историографии конца XIX – начала XX в. // Город и государство в древних обществах. – Л., 1982. – С. 84; Митряев А.И., Голубкин Ю.А., Лиман С.И. Медиевистика в Харьковском университете // Вестник Харк. ун-та. – 1991. – № 357. – С. 80; История древнего мира в Харьковском университете: Библиогр. указ. – Харьков, 1992; Медведев И.П. По поводу нового издания “Книги Епарха” // ВВ. – 1993. – Т. 54. – С. 185–186; Куклина И.В. А.А. Васильев: “труды и дни” ученого в свете неизданной переписки // Архивы русских византистов в Санкт-Петербурге. – СПб., 1995. – С. 336–337; Черноусов Євген Олександрович (1869–?) // Біобібліографічний словник учених Харківського університету. – Т. 2.: Історики (1905–1920, 1933–2000) / Уклад.: Б.П. Зайцев, С.І. Посохов, В.Д. Прокопова, С.Б. Глибицька, С.М. Куделко. – Харків, 2001. – С. 113–115; Домановський А.М. Сторінка з історії харківської візантиністики (про спробу перекладу “Книги Епарха” в Харківському університеті) // Проблеми періодизації історії та історіографічного процесу: Харківський історіографічний збірник. – Харків, 2002. – С. 101–106; Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна за 200 років / В.С. Бакіров, В.М. Духопельников, Б.П. Зайцев та ін. – Харків, 2004. – С. 279, 280, 282; Пучков А.А. Юлиан Кулаковский и его время: Из истории антиковедения и византистики в России. – 2-е изд., перераб., исправ. и доп. – СПб., 2004. – С. 258;

Барынина О.А. Русско-византийская историко-словарная комиссия: историческая лексикография в отечественном византиноведении 1920-х годов // ВВ. – 2004. – Т. 63 (88). – С. 198.

А. Домановський

ЧИРКО Іван Корнійович (08.03.1922, м. Носівка Чернігівської обл. – 11.05.2004, м. Київ) – китаїст, перекладач з китайської та японської.

Закінчив школу військових перекладачів східних мов у Владивостоку (1946), Київський педагогічний ін-т іноземних мов (1959). Перекладач у військово-дипломатичних місіях, у штабі розвідки 5-ї армії, у таборі китайських військовополонених (1945–52). Організатор і викладач першої в Україні школи-інтерната з поглибленим вивченням китайської мови, брав участь у розробці підручників (1955). Викладав східні мови також у Педагогічному ін-ті іноземних мов, Київському ун-ті, Вищому військовому уч-щі МЗС. Працював у Головліті УРСР, у видав. “Молодь”. Ст.наук.пр. Ін-ту українознавства. Член НСПУ (1964). Член спілки письменників РФ.

Досліджував китайську літературу та культуру, був перекладачем і популяризатором давньої і сучасної кит. літ-ри. Переклав з кит.: “Китайські народні казки” (1991); “Китайські прислів’я та приказки” (1984); Лао Ше. “Серп місяця” (1974); Лу Сінь. “Вибрані твори” (1961); Мао Дунь. “Веселка” (1988); “Нефритова Гуаньїнь: новели та оповідки доби Сун (X – XIII ст.)” (1983); Пу Сунлін. “Ченці-чудотворці” (1980); “Чарівний пензлик Ма Ляна: казки китайських письменників” (1992); Ба Цзінь. “Сім’я” (1976); з япон.: Такео Арісіма “Жінка” (1969), “Нащадок Каїна”.

Учасник Міжнародного симпозіуму з питань сучасної китайської літератури (м. Цзіньшань, 1986), конференції “Україна – Китай: шляхи співробітництва” (Київ, 1993).

Редагував Великий українсько-китайський і китайсько-український словник на замовлення Харбінського ун-ту (2003).

Автор 37 творів та багатьох перекладів.

Твори: Українсько-китайські літературно-культурні взаємини: Етапи поступу в ХХ ст. // Україна, українці, українознавство у ХХ ст. в джерелах і документах: Зб.наук.праць. – К., 1999, Ч.2. – С.563-570; Українсько-китайські літературні зв'язки // Україна – Китай: шляхи співробітництва: Матеріали конф. – К., 1994. – С. 117–124; Китайська література // УЛЕ. – Т.2. – К., 1990. – С.470–472; Лу Сін // Там само. – Т. 3. – 1995. – С. 240–241; Україна – Китай. Від найдавніших часів і донині // Україна і Схід: панорама культурно-спільнотних взаємин. – К., 2001. – Вип.1. – С.138–159.

Літ.: Кікпенко В.О. Нарис з історії українського китаєзнавства. XVIII – перша половина ХХ ст.: дослідження, матеріали, документи. – К., 2002. – С. 155–156; Іван Корнійович Чирко. Пішла з життя непересічна людина, яскрава особистість, талановитий син українського народу // СС. – 2004. – № 2. – С. 187; Наливайко С. Китаїст Іван Чирко, японка Йоко Сацуки та “Індієць” я // Українознавство. – № 2 (11). – 2004; Тесленко І. Іван Чирко, «китаєць» із Чернігівщини // Україна молода. – 2004. – № 185.

В. Мусійчук

ЧОБАН-ЗАДЕ Бекір Вагапович (до 1920 Бекір Сидки) (15.05.1893, м. Карасубазар Таврійської губ., нині м. Білогірськ АР Крим – 13.10.1937, м. Баку (Азербайджан)) – тюрколог, громадський діяч, педагог, класик

національної літератури. Акад. ФАН АЗРСР (1935).

Народився в родині чабана. Після закінчення новометодної початкової школи на кошти благодійного мусульманського т-ва був відправлений до Стамбула (1909), де закінчив лицей (1914) і курси арабської і французької мов при Стамбульському ун-ті. Після повернення до Росії був мобілізований, нелегально повернувся до Туреччини. В 1916–19 навчався в Будапештському ун-ті, де його учителями були І. Гольдцігер, Д. Немет, фінно-угрознавець Й. Сіннеї. У 1919 захистив дис. на тему: “Уявні сингармонічні невідповідності в «Кодексі Куманікусі» та проблема артикуляційної бази в тюркських мовах” та отримав ступінь д-ра в галузі тюркології.

1920 повертається до Криму, член і секретар кримськотатарської Народної партії “Мілли Фирка”, яка співробітничала з радянською владою. У 1922–24 – проф. і декан східного ф-ту Кримського ун-ту, керівник відділу татарського шкільництва народної освіти, згодом керівний працівник Наркомату освіти Кримської АРР. Продовжує наукову діяльність в галузі тюркології. Переїхав до Баку: декан східного ф-ту Азербайджанського ун-ту (1925–27), зав. каф. азерб. мови і літератури, співробітник і зав. аспірантурою Азербайджанського НДІ (1929–32). Пізніше – наук.сп. Азербайджанської філії АН СРСР, Всесоюзного Центрального комітету нового тюркського алфавіту і голова його наукової ради (1928–30). Брав участь в організації та проведенні I Всесоюзного тюркологічного з'їзду (1926), також двох мовних кримських конференцій (1927, 1929). Підготував нові наукові твори з тюркського мовознавства та літературознавства: “Попереднє повідомлення про кумицьку мову” (1926),

“Методика викладання азербайджанської мови” (1926), також надрукував статті про класиків літератури народів Сходу – Фірдоусі, Навої, Фізулі, Хатаї, Байкарі, Ібн Муханні, Махмуда Кашгарського, про класика сходознавства датського вченого В. Томсена. Засновник мовознавства в Азербайджані.

1928 новою абеткою надруковано в Сімферополі єдине прижиттєве видання поезій “Боран” (“Буревій”), яке одержало схвальну оцінку акад. А.Ю. Кримського. Українською мовою кращі вірші з цієї книги вийшли 2003 в перекладі поетів Л. Талалая, П. Коробчука, С. Литвина (антологія кримсько-татарської поезії “Окружина сонця”).

16.03.1935 обраний членом Паризького лінгвістичного т-ва на пропозицію його голови А. Мейє.

Починаючи з 1929 був звинувачений компартійною пресою в “пантюркізмі”, “буржуазному націоналізмі”; позбавлений можливості наукової та літературної діяльності, однак продовжував викладати не тільки в Азербайджанському ун-ті, але і в вузах Узбекистану: у Ферганському пед. ін-ті, в САДУ. Арештований 27.01.1937. Засуджений до страти виїзною сесією Військової колегії Верховного суду 12.10.1937, смертний вирок виконано наступного дня. Реабілітовано 06.06.1957.

Автор понад 110 друкованих праць.

Твори: Вступ у тюрко-татарське мовознавство. – Баку, 1924 (азерб. мовою); Тюрко-татарська діалектологія (вступ). – Баку, 1927 (азерб. мовою); Къырымтатар ильмий сарфы (Наукова граматики кримсько-татарської мови). – Сімферополь, 1925, перевидана (тур. мовою) 2003; Крымско-татарская литература новейшего периода. – Сімферополь, 1928, перевидана (кримськотатарськ. мовою) 2003; Bir saray quracaqman! Şiirler. – Сімферополь, 2001.

Літ.: Ашинин Ф.Д. Бекир Вагапович Чобан-заде // Народы Азии и Африки. – 1967. – № 1. – С. 208–216; Вабајев А. Бекир Чобанзаде. – Баку, 1998; Ашинин Ф.Д., Алпатов В.М. Дело профессора Б.В. Чобанзаде // Восток. – 1998. – № 5. – С. 125–133; Урсу Д.П. Бекир Чобан-заде: жизнь, судьба, эпоха. – Сімферополь, 2004; Нагаев С. Иште санъа, чобан огълу! (Слава тобі, чабанський сину!). – Сімферополь, 2007; Noyan I. Kıymli filolog ve şair Bekir Çobanzade: Hayati ve eserleri. – Istanbul, 1967; Acar K. Kıymli dilci Bekir Sitki Coban-Zade: Doktora tezi. – Ankara, 1996; Otari I. Kıymli türk şair ve bilgini Bekir Sidki Çoban-zade. – Istanbul, 1999; Acar K. Kıymli Bekir Sitki Çobanzade: Dilcibigi ve edebiyat araştırmacılığı. – Ankara, 2001; Люди и судьбы. – СПб., 2003. – С. 411–412; Деятели крымскотатарской культуры (1921–1944 гг.). Биобиблиографический словарь. – Сімферополь, 1999.

Архіви: ПФА РАН, ф. 155, оп. 2, д. 755, лл. 95–98 (анкети перепису наукових працівників 1931 і 1935 років); ГАРФ, ф. 298, оп. 1, д. 21, л. 36 (рішення ДНР про присвоєння звання проф.); Центр. архив Мин-ва безопасности Азербайджана (Баку), судово-слідча справа № Пр 26926 (3 томи); Архів ГУ СБУ в АРК, спр. 09042 (витяг з протоколу допита 7–9 лютого 1937 р.).

Д. Урсу

ЧУВПИЛО Лідія Олександрівна (09.05.1975, м. Шадринськ Курганської обл.) – історик, сходознавець.

Закінчила іст. ф-т Харківського ун-ту (1997), аспірантуру там само (2000). К.і.н. (2002). У 2000–01 – працювала там само викладачем каф. нової та новітньої історії, в 2001–02 у Харківському пед. ун-ті, викладач каф. всесвітньої історії; 2002–03 у Харківській академії культури, викладач каф. історії України та музезнавства; з 2003

доц. каф. всесвітньої історії Харків. від. Міжн. Соломонового ун-ту.

Має понад 25 публікацій.

Твори: *Индологическое наследие Д.Н. Овсяннико-Куликовского // Вісник Харківського ун-ту. – 1998. – № 411: Спадщина Д.М. Овсяннико-Куликовского та сучасна філологія. – С. 223–228; Начальный этап истории харьковского университетского востоковедения (1805–1835 гг.) // Там само. – 1999. – № 441: Історія. – Вип. 31. – С. 279–289; История Востока в работах М.М. Лунина // Там само. – 2000. – № 485: Історія. – Вип. 32. – С. 187–195; Иоганн Готфрид Барендт и начало университетского востоковедения в Российской империи // Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії / Зб. наук. праць. – Харків, 2000. – С. 271–277; Вивчення Індії у Харківському університеті у 1805–1917 рр. // Індія: давнина і сучасність. Зб. наук. праць. – Вип. 1. – К., 2003. – С. 91–93; Зарождение востоковедения в Харьковском университете (1805–1828) // Хазарский альманах. – Т. 3. – Киев–Харьков, 2004. – С. 186–203; Востоковедческая деятельность Б.А. Дорна в Харьковском университете // Там само. – Т. 4. – Киев–Харьков, 2005. – С. 21–34.*

Літ.: *Українська історіографія на зламі ХХ і ХХІ століть: здобутки і проблеми. – Львів, 2004. – С. 393–394.*

ЧУВПИЛО Олександр Олександрович (15.07.1949, м. Умань, нині Черкаської обл.) – індолог, історик.

Закінчив іст. ф-т Одеського ун-ту (1971). К.і.н. (1977), доц. (1985), д.і.н. (1995), проф. (2001). З 1974 працює у Харківському ун-ті: викладач, доц. (1981), у 1998–2003 – зав. каф. нової та новітньої історії; з 2003 проф. там само. Лауреат премії ім. К. Курячого (1981).

Брав участь у 42-х міжнародних конгресах, симпозіумах, конференціях, зокрема: III–XII Сходознавчих читаннях А. Кримського (Київ, 1999–2008); у Москві – Махачкалі (1991).

Має 162 друковані праці.

Твори: *Политический курс Индийского национального конгресса и внутрипартийная борьба в 30-е годы XX века. – Харьков, 1996. – 225 с.; Нариси з історії ідейно-політичної боротьби в Індійському національному конгресі (20-ті роки ХХ ст.). – Харків, 1999. – 199 с.; Видатні борці за незалежність Індії. – Харків, 2000. – 84 с.; Індія на шляху до незалежності. – Харків, 2000. – 149 с.; Розвиток партійно-політичної та державно-правової структур Індії (1947–2000 рр.) // Методичний вісник історичного факультету. – 2005. – № 4. – С. 53–69; Сучасна Індія (2000–2006 рр.) // Там само. – 2006. – № 5. – С. 113–129; Роль С.Ч. Боса в національно-визвольному русі народів Британської Індії напередодні Другої світової війни // СС. – 2006. – № 4. – С. 63–75; Джавахарлал Неру про соціально-економічні та політичні перетворення у Радянському Союзі // Там само. – 2009. – № 1. – С. 128–135; Індія // Світова історія. Енциклопедичний словник. – Львів, 2008. – С. 329–337; Вибране: Індологічні твори. – Харків, 2010. – 902 с.*

Літ.: *Преподаватели исторического факультета Харьковского госуниверситета (1933–1991 гг.). – Харьков, 1992. – С. 44–45; Черніков І.Ф. Фундаментальне орієнталістичне видання // СС. – 2000. – № 1. – С. 165–166; Біобібліографічний словник учених Харківського університету. – Т. 2: Історики. – Харків, 2001. – С. 307–309; Українські історики ХХ століття. Біобібліографічний довідник. – Вип. 2. – Ч. 1. – К. – Львів, 2003. – С. 346–347; Борділовська О.А. Республіка Індія: у пошуках власного шляху. – К., 2004. – С. 11–12; Українська історіографія на зламі ХХ і ХХІ століть: здобутки і проблеми. – Львів, 2004. – С. 395; Професори Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна: Біобібліографічний довідник. – Харків, 2009. – С. 330; Олександр Олександрович Чувпило – професор Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна: Біобібліографічний покажчик. – Харків, 2010. – 28 с.*

Ш

ШАПШАЛ Серайя Маркович (Хаджі Серайя Хан Шапшал) (08.05.1873, с. Ойсункой біля Бахчисарая – 18.11.1961, м. Вільнюс (Литва)) – сходознавець, духовний провідник караїмського народу.

Навчався у початковій караїмській школі, продовжив освіту у Петербурзі: закінчив гімназію Гуревича (1894), та ф-т східних мов Санкт-Петербурзького ун-ту по арабсько-турецько-перському розряду (1899), був залишений для підготовки до проф. звання. З 1901 – у Персії, де викладав в уч-щі “Лукманійе” (м. Тебріз) і був учителем і наставником спадкоємця трону. Після повернення до Росії викладав турецьку мову в Петербурзькому ун-ті і служив як перекладач і викладач азербайджанської мови в Навчальному відділенні східних мов Азіатського департаменту МЗС. В 1915 обраний духовним лідером караїмів – гаханом в Євпаторії (інтронізовано 1916). Розгорнув активну роботу по розбудові культурного життя свого народу, зокрема, створив національну караїмську бібліотеку “Карай біткілгі”, заснував періодичні видання. У 1919 емігрував до Туреччини, де брав участь у громадському і науковому житті, зокрема опублікував турецькою мовою книгу “Кримські караїми – турки” (Стамбул, 1928). Після обрання його 1928 гаханом караїмів у Польщі і Литві переїхав до Вільнюса, де став членом Польського сходознавчого товариства. Чл.-кор. Польської АН, д-р філос. у Львівському ун-ті (1930), екстраординарний проф. по каф східних мов Вільнюського ун-ту (1939). Після встановлення у Литві радянської влади був змушений від-

мовитися від релігійного сану. З 1947 працював ст.наук.сп. Ін-ту історії і права АН Литовської РСР, з великими труднощами йому вдалося підтвердити свій науковий ступінь доктора філол. наук. Брав участь у підготовці караїмсько-польсько-російського словника. Друкувався в польських орієнталістичних виданнях, зокрема в газ. “*Myśl karaïmska*”.

Твори: Караимы в Чуфут-Кале в Крыму. Краткий очерк. – СПб., 1896; Краткий очерк тюркско-караимской литературы // Известия Караимского Духовного Правления. – 1918. – № 1. – С. 6–12; № 2. – С. 13–17; О пребывании Богдана Хмельницкого и его сына Тимофея в Крыму // Вопросы истории. – 1955. – № 8. – С. 144–146; Караимы СССР в отношении этническом. Караимы на службе у крымских ханов. – Симферополь, 2004.

Лит.: Караимская народная энциклопедия. – Т. I (Вводный). – М., 1995; Т. 5. – СПб., 2006; Библиографический словарь отечественных тюркологов. Доктябрьский период. – М., 1974; Баскаков Н.А., Тинфович М.С. Сергей Маркович Шапшал (к столетию со дня рождения) // Советская тюркология. – Баку, 1973. – № 5. – С. 119–121; Zajaczkowski W. Seraja Szapszal // Przegląd orientalistyczny. – 1961. – № 1. – С. 91–92; Хаджи Серайя Хан Шапшал – выдающийся сын караимского народа / Сост. Н. Кропотова, В. Ормели, А. Полканова, Т. Полканова. – Симферополь, 2010. – 176 с., с илл.

Ю. Кочубей

ШЕРЦЛЬ Вікентій Іванович (28.09.1843, м. Бєроун (Чехія) – 21.11.1906, м. Одеса) – філолог, сходознавець і славіст.

Закінчив юрид. ф-т Празького Карлового ун-ту (1865). Провів більше року у Лондоні, вивчаючи санскрит, китайську та японську мови. У 1867–68 продовжив навчання у Петербурзькому ун-ті на ф-ті східних мов, де слухав лекції проф. К.А. Коссовича з санскриту і проф. О.К. Казем-Бека з перської мови. 1868 склав іспити і одержав ступінь канд. санскрито-перського відділення, захистив магістерську дис. (1869) на тему: “Особові займенники в санскриті та споріднені їм форми”. У 1869–85 працював у Харківському ун-ті доц. каф. санскриту і порівняльного мовознавства, проф. (1870). 1871 захистив в Московському ун-ті докторську дис. з компаративної лінгвістики індоєвропейських мов. Протягом 16 років в Харкові очолював каф., викладав порівняльне мовознавство, індоєвропейстику, санскрит, авестійську та інші індоіранські мови. Тут надрукував свої кращі сходознавчі студії, а також капітальний твір з слов’янського мовознавства під назвою “Сравнительная грамматика славянских и сродных языков” у двох частинах: “Фонетика” (1871) і “Словотворення” (1873), у якому віддав належне українській мові, називаючи її за звичаєм “малоросійською”. Його учнем був Д.М. Овсяннико-Куликовський. В 1885 переведений до Новоросійського ун-ту, де до виходу на пенсію в 1896 очолював каф. порівняльного мовознавства і санскриту. Тут опублікував кілька робіт з загального мовознавства, а в Празі – три книги з російської мови. Твір про релігійне життя індусів вийшов друком в Празі (1889). Останні 10 років життя провів на пенсії в Одесі.

Твори: Личные местоимения в санскрите и сродные им формы. – СПб., 1869. – 114 с.; Об именах числительных

в индоевропейской отрасли, их развитии и отношении к числительным других отраслей. – Харьков, 1870. – 178 с.; Санскритская грамматика. Ч. 1. – Харьков, 1873. – 173 с.; Синтаксис древнеиндийского языка. 1: О согласовании частей речи, об употреблении чисел и надежей. – Харьков, 1883. – 369 с.; Начала религии и следы монотеизма в язычестве. – Харьков, 1884. – 72 с.; Название цветов и символическое значение их // Филологические записки. – 1884. – Вып. 6. – С. 2–65; Ze života revnich Indu. – Praha, 1889.

Лит.: Историко-филологический факультет Харьковского университета за первые сто лет его существования (1805–1905). – Харьков, 1908. – С. 223–224; Энциклопедический словарь / Изд. Брокгауз и Евфрон. – СПб., 1903. – П/т. 78. – С. 529; Ковалівський А. Вивчення Сходу в Харківському університеті у XVIII–XX віках // Антологія літератур Сходу. – Харків, 1961. – С. 71–74; Кальянов В.И. Изучение санскрита в России // Ученые записки Ленинградского государственного ун-та. – 1962. – №304: Серия востоковедных наук. – Вып. 14. – С. 154–155; Булахов М.Г. Восточнославянские языковеды: Библиографический словарь. – Минск, 1976. – Т. 1. – С. 296–298; Bongard-Levin G., Viginin A. The Image of India: The Study of Ancient Indian Civilization in the USSR. – М., 1984. – Р. 101; Овсяннико-Куликовський Д.Н. Воспоминания // Литературно-критические работы. – М., 1989. – Т. 2. – С. 381–382; Чувпило Л.О. Вивчення Індії у Харківському університеті у 1805–1917 рр. // Індія: давнина і сучасність. Зб. наук. праць. – Вып. 1. – К., 2003. – С. 90–91.

Д. Урсу, Л. Чувпило, О. Чувпило,

ШИРЯЄВ Михайло Валерійович (01.02.1982, м. Луганськ) – історик-міжнародник.

Закінчив Луганський пед. ун-т (2005), аспірантуру при каф. всесвіт-

ньою історії та міжнародних відносин там само (2006). К.і.н. (2006). З 2005 працює там само: асистент (2005), доцент (2007). Досліджує історію міжнародних відносин у Центральній Азії та на Середньому Сході у XVIII–XX ст.

Учасник міжнародних конференцій: Шевченківська весна (Київ, 2006); 59-ті “Каразінські читання” (Харків, 2006).

Твори: Середня Азія в радянсько-афганських відносинах у 1919–1922 рр. // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного ун-ту ім. Володимира Гнатюка. Сер. “Історія”. – Тернопіль, 2006. – № 1. – С. 186–190; Історіографія англо-російського протистояння в Середній Азії та Афганістані у 1907–1922 рр. // Вісник ЛНПУ ім. Т. Шевченка. Історичні науки. – Луганськ, 2006. – № 17 (112). – С. 297–308.

ШМІТ (ШМІДТ) Федір (Карл-Ернст) Іванович (15.05.1877, м. Санкт-Петербург – 03.12.1937, м. Ташкент) – історик, мистецтвознавець, археолог, візантолог, академік ВУАН (1921).

Закінчив класичну гімназію св. Катерини (1894), іст.-філол. ф-т Петербурзького ун-ту (1900), залишений для підготовки до проф. звання, магістр історії та теорії мистецтва, магістерська дис. присвячена мозаїкам мечеті Кахріе-Джамі.

У 1901–04 працював у Російському Археологічному ін-ті в Константинополі (під керівництвом Ф.І. Успенського); в 1908–12 – секретарем там само. В 1904–08 – викладав в Петергофській гімназії імператора Олександра II давні мови. У 1912–20 працював у Харківському ун-ті проф. іст.-філол. ф-ту, зав. каф. теорії та історії мистецтв, декан (з 1919); водночас

зав. каф. теорії та історії мистецтв Вищих Жіночих курсів, викладач у Вищому художньому училищі.

У 1913–14 вивчав мистецькі пам’ятки в Італії, Відні, Трієсті, Берліні, Пскові, Новгороді, 1915–20 – збирав відомості про середньовічні споруди Києва та Волині, працював над дослідженням “Византийские церковные росписи XI–XII вв.”.

1920 був заарештований за участь у протестах харківської інтелігенції проти червоного терору. Отримав покарання у вигляді трьох років суспільно-примусових робіт умовно, продовжив наукову кар’єру.

У 1921 обраний дійсним членом ВУАН, переїхав до Києва, був головою Археол. комісії та Археол. комітету, засновник і дир. Київського археол. ін-ту, очолював НД каф. мистецтвознавства та музей дитячої творчості (1921–24).

З 1924 працював у Ленінграді: член НДІ мистецтвознавства, ректор Російського ін-ту історії мистецтв (грудень 1924–30), з 1925 – проф. Ленінградського ун-ту, зав. каф. мистецтвознавства та дійсний член ДАІМК. З 1930 керівник відділу середньовічних культур Європи та Передньої Азії, у 1930–33 очолював археол. експедицію, що досліджувала базиліку Ескі-Кермен у Криму, написав низку статей для Великої Радянської Енциклопедії, читав лекції в Академії мистецтв та на Вищих курсах мистецтвознавства.

1933 звинувачений у злочинних зв’язках з українськими націоналістами, засуджений та засланий. Під час перебування у в’язниці працював над дослідженням про становище жінок у Візантії із задуманою ним серії книг про жінок різних країн та епох. Відбував заслання в м. Акмолінськ (Казахстан). В лютому 1935 був на-

правлений до Ташкента, працював у Державному музеї мистецтв УзРСР, вивчав культуру Середньої Азії, читав лекції художникам та архітекторам. У серпні 1937 був знов заарештований за звинуваченням у контрреволюційній діяльності, постановою НКВД УзРСР засуджений до страти. За даними МВС РФ, був розстріляний 10 листопада 1937, за інформацією КДБ УзРСР – 03 грудня 1937. Реабілітований у 1956.

Нагороджений орденами св. Анни та св. Станіслава 3 ст.

Автор понад 100 робіт з історії мистецтва античності, Візантії, Давньої Русі, Середньої Азії.

Твори: Кахриэ-джами: История монастыря Хоры, архитектура мечети, мозаики нарфиков // Изв. Рус. Археол. ин-та в Константинополе. – Т. II. – София, 1906. – 306 с.; Что такое византийское искусство // Вестник Европы. – 1912. – № 10. – С. 221–255; La “Renaissance” de la peinture Byzantine au XIVe siècle // Revue archéologique. – IV série. – 1912. – Т. 20. – P. 127–142; Равеннские мозаики 1112 года // Светильник. – 1914. – № 7. – С. 7–36; Заметки о поздневизантийских храмовых росписях // ВВ. – 1915–1916. – Т. 22. – С. 62–126; Памятники византийского искусства в Греции // ЖМНП. – 1912. – Ч. 40. – С. 45–59; Китай – Персия – Византия? // Новый Восток. – 1923. – Кн. 4. – С. 313–327; Die Koimesis-Kirche von Nikaia, das Bauwerk und die Mosaiken // Berlin u. Leipzig, 1927. – 56 s.; Политика и византиноведение // Сообщ. Гос. акад. ист. материал. к-ры. – Л., 1932. – № 7–8. – С. 6–23; Федор Иванович Успенский // Деятели русской науки XIX–XX веков. – СПб., 1993. – Вып. 2. – С. 33–49.

Літ.: Афанасьев В.А. Федор Иванович Шмит: О жизни и научной деятельности историка и теоретика ис-

кусства. – К., 1991. – 213 с.; Банк А.В. Ф.И. Шмит: (К 90-летию со дня рождения) // ВВ. – 1969. – Т. 30. – С. 318–320; Басаргина Е.Ю. Ф.И. Шмит: материалы к биографии // Рукописное наследие русских византинистов в архивах Санкт-Петербурга. – СПб., 1999. – С. 478–496; Люди и судьбы. – СПб., 2003. – С. 421–423; Білоконь С.І. Українська зірка вченого // Пам'ятки України. – 1987. – № 1. – С. 24–26; Бродович И.А. О трудах Ф.И. Шмита по истории византийского искусства. – М., 1913. – 37 с.; Ковпаненко Н. Шмит Федір Іванович // Видатні діячі науки і культури Києва в історико-краєзнавчому русі України. Біографічний довідник. – К., 2005. – Ч. 2. – С. 300–307; Павлова О.Г. Наукова та педагогічна діяльність Ф.І. Шмита – професора Харківського університету // Вісн. Харк. ун-ту. – 2001. – № 526: Історія. – Вып. 33. – С. 260–268; Павлова О.Г., Сухина В.Ф. Шмит Федор Иванович // Выдающиеся педагоги высшей школы г. Харькова: Биограф. словарь. – Харьков, 1998. – С. 695–697; Прокофьев В.Н. Федор Иванович Шмит и его теория прогрессивного циклического развития искусства // Советское искусствознание – 80. – М., 1981. – Вып. 2. – С. 252–285; Список печатных работ Федора Ивановича Шмита (1877–1941) / Сост. П.Ф. Шмит // ВВ. – 1976. – Т. 37. – С. 297–300; Сумцов Н.Ф. Труды Ф.И. Шмита по истории искусств // Зап. Императ. Харьк. ун-та. – 1912. – Кн. 3., ч. офиц. – С. 1–10; Ушакова Н.И. Проблема философии истории в трудах Ф.И. Шмита // Философия, история, современность. – Л., 1973. – С. 101–107; Ушакова Н.И. Проблемы искусствоведения в трудах Ф.И. Шмита // Проблемы искусствознания и художественной критики. – Л., 1982. – С. 183–196; Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна за 200 років / В.С. Багіров, В.М. Духопельников, Б.П. Зайцев та ін. – Харків, 2004. –

С. 224, 234, 237, 284, 286, 294; Чистотинова С.Л. Федор Иванович Шмит. – М., 1994; Ф. Шмит (1877–1934) // Шмит Федір (Карл-Ернст) Иванович (15.05.1877 – 03.12.1937) // Біобібліографічний словник учених Харківського університету. – Т. 2: Історики (1905–1920, 1933–2000) / Уклад. Б.П. Зайцев, С.І. Посохов, В.Д. Прокопова, С.Б. Глибицька, С.М. Куделко. – Харків, 2001. – С. 116–120.

М. Домановська, А. Домановський

ШТЕРН Ернест Романович, фон (Ернст-Вальфрід фон Штерн) (1859, родовий маєток Зейерсхоф (Ліфляндія) – 1924, м. Галле (Німеччина)) – антикознавець: історик, археолог, філолог.

Навчався у Дерптському (Тартуському) ун-ті (1877), продовжив навчання у Російському семінарі з класичної філології при Лейпцизькому ун-ті (1877–80) і проходив стажування при Дерптському ун-ті (1880–83). Магістр (1883), д-р класичної філол. (1884). У 1884–1911 викладав історію країн Сходу на іст.-філол. ф-ті Новоросійського (Одеського) ун-ту: приват-доц., у 1886–98 – екстраор., з 1898 – ординарний проф., декан ф-ту. З 1891 брав активну участь в діяльності Одеського т-ва історії та старожитностей, в 1896–1911 – незмінний хранитель (директор) музею старожитностей, що існував при т-ві. З 1911 працював в ун-ті у Галле: проф. філос. ф-ту, а у 1921/22, і 1923/24 – ректор. У своїх роботах неодноразово торкався проблем, пов'язаних з історією елліністичного періоду і Пунічних війн.

Твори: *Das hannibalische Truppenverzeichnis bei Livius (XXI, 22) // Berliner Studien fuer classische Philologie und Archaeologie. – Bd. XII. – H. 2. – 1891; K вопросу об эллинистической керамике // ЗООИД. – Т. XXVIII. – 1910. – С. 158–*

190; Ptolemaios “der Sohn”. “Ptolemaios Basileos Aysimanoy” und “Ptolemaios Aysimanoy” // Hermes. – Bd. 50. – 1915. – S. 427–444; Zur Wertung der pseudoaristotelischen zweiten Oekonomik // Hermes. – Bd. 51. – 1916. – S. 422–440.

Літ.: Жебелев С.А. Отзыв об ученых трудах Э.Р. фон Штерна // ЗООИД. – Т. XXIII. – 1901. – С. 95–112; Список ученых трудов Э.Р. фон Штерна // Propempteria. Сб. в честь Э.Р. фон Штерна. – Одесса, 1912. – С. XI–XXIV; Karo G. Ernst von Stern // Biographisches Jahrbuch fuer die Altertumswissenschaft / Begruendet von C. Bursian. – 1925. – S. 86–96; Kern O. Ernst von Stern // Mitteldeutsche Lebensbilder. – Bd. V. – Magdeburg, 1930. – S. 598–609; Haeusler A. Ernst von Stern, Archaeologe in Odessa und Halle // EAZ. – Bd. XXV. – 1984. – S. 683–695; Фролов Э.Д. Русская наука об античности. Историографические очерки. – СПб., 1999. – С. 288–293; Фролов Э.Д. Немецкий профессор в русском университете: Эрнест Романович фон Штерн (1859–1924) // Жебелевские чтения–2. Тез. докл. науч. конф. – СПб., 1999. – С. 13–19.

А. Зелінський

ШУМОВСЬКИЙ Юрій Федорович (1908, с. Мирогоща Дубенського р-ну Рівненської обл. – 21.01.2004, м. Саванна, шт. Джорджія (США)) – митрат, археолог, етнограф.

Закінчив Кременецьку духовну семінарію, православний богословський ф-т Варшавського ун-ту зі ступенем магістра богослів'я, а також відділ археології та антропології філос. ф-ту цього ун-ту, захистив працю “Доісторичні погребальні культу на Волині”. Після закінчення навчання до 1944 працював на Волині як вчитель, археолог і музейник.

1944 емігрував на захід. Працював в ун-тах Фрайбургу (Німеччина) та Парижа (Франція). 1951 відряджений Міністерством колоній Франції до Французького Судану, де як науковий співробітник Французького ін-ту Чорної Африки (IFAN) в м. Даккар (нині Сенегал) проводив археологічні розкопки, а також організував перший в Африці музей в м. Бамако (нині Республіка Малі), директором якого був до 1957. Переїхавши до США був православним священиком і проф. археології та антропології в Лонг-Айлендському ун-ті, виступав як журналіст і брав активну участь в науковому житті. Член Міжнародного ін-ту Африки (Лондон), Т-ва африканістів (Париж), Польського Наукового ін-ту, НТШ та ін. Нагороджений французьким орденом “Почесного легіону”, польською нагородою “Золотий хрест за заслуги”. Основні до-

слідження стосуються давньої історії та етнографії народів ісламізованої субсахарської Африки. Написані різними мовами, вони розкидані по вузько фахових виданнях західних країн.

Твори: Під гарячим сонцем Африки. – Вінніпег, 1956; По слідах давньоминулого Африки. – Нью-Йорк, 1958; мемуари “Зруйноване гніздо” (лишилися в рукописі, уривок опубл. в з. “Вісник Дубенщини”, 13.08.1994); у рукописі зберігається “Історія, форма і орнаментация керамічних виробів Африки”.

Літ.: Священик, вчений, громадський діяч... (некролог) // Вісник Дубенщини (Дубно). – 19.02.2004; Бухало Г. Професор Шумовський із Мирогоці // Наш край (Дубно). – № 17 і № 18. – грудень 1990; Бухало Г. Вчений зі світовим іменем // Вільне слово (Рівне). – 04.08.1993.

Ю. Кочубей

Щ

ЩЕВЕЛЕВ Сергій Стефанович (28.03.1957, м. Кейла (Естонія)) – сходознавець.

Закінчив істор. ф-т Сімферопольського ун-ту (1979), аспірантуру Ін-ту країн Азії та Африки МДУ (1987). К.і.н. (1987), доц. (1991), д.і.н. (2000, Росія; 2010, Україна). З 1980 працює в Таврійському ун-ті – асистент, доцент (з 1989), професор (з 2011). Займається питаннями історії Палестини, інших країн Азії – Афганістану, Узбекистану, Іраку.

Автор 9 монографій та понад 80 наук. статей.

Твори: Палестина под мандатом Великобритани (1920–1948). – Сімферополь, 1999. – 400 с.; Палестинська проблема и ПДС (1947–2000 гг.). Сімферополь–М., 2001. – 172 с.; Палестина в международных отношениях на рубеже XIX–XX веков. – Сімферополь, 2001. – 80 с.; Виникнення арабо-єврейського конфлікту в Палестині (1897–1939). – Сімферополь-Херсон, 2007. – 192 с. (у спіавт.); История Палестины: международный аспект (1897–2009 гг.). – Сімферополь–К., 2011. – 512 с. (у спіавт.).

ЩЕРБАНЬ Тетяна Олександрівна (21.12.1950, м. Київ) – історик науки.

Закінчила Київський ін-т народно-го господарства (1974). К. і. н. (1992), дис. на тему: “Українське наукове товариство: історія, організація, внесок у національну культуру”. В 1974–77 – інженер, в 1977–80 – аспірантка Ін-ту економіки АН УРСР, мол. н. сп. в НД економічному ін-ті Держплану УРСР. З 1986 – ст. інженер, з 1988 – н. сп. 1993–2009 – ст. н. сп. ЦДПН ім. Г.М.

Доброва НАН України. З 2000 водночас ст. н. сп. Ін-ту сходознавства ім. А.Ю. Кримського НАН України. Фахівець в галузях українознавства, наукової біографістики, історіографії, візантології.

Має 120 публікацій.

Твори: Григорій Дмитриєвич Дубелір: 1874–1942. – М.: Наука, 1995. – 110 с.; Академік Ф.І. Успенський // Сходознавство. – 2001. – № 15. – С. 65–140; Тимофій Дмитрович Флоринський: 1854–1919. – К., 2004. – 198 с.; Сходознавство у Київському університеті Св. Володимира: 1834–1918 // СС. – 2006. – № 3. – С. 96–110; № 4. – С. 76–86; 2007. – № 1. – С. 74–82; Джерела з історії Українського наукового товариства в Києві. – К., 2008. – 351 с. (спіавт. В.І.Онопрієнко); Опальний професор // СС. – 2009. – № 2. – С. 37–51.

ЩЕРБИНА Федір Андрійович (13.02.1849, станиця Новодерев’янківська Єйської окр. на Кубані – 28.10.1936, м. Прага (Чехія)) – вчений-статистик, економіст, етнограф, громадський діяч. Чл.-кор. Імпер. АН (1904).

Закінчив у 1866 Катеринодарське духовне уч-ще; у 1870 – Ставропольську Кавказьку Духовну семінарію; у 1874 – Петровсько-Разумовську аграрну і лісову академію (Москва); у 1876 – фіз.-мат. ф-т Новоросійського ун-ту (Одеса). Зазнав репресій царського уряду, був у засланні (Вологда). У 1884–1902 – статистик губернського земства (Вороніж). Досліджував народи Північного Кавказу і Казахстану, широко публікувався у періодиці, в тому числі в ж. “Киевская старина”, у 1896–1903 – керував експедицією для вивчення степових областей Казах-

стану. Член Другої Державної Думи (1907), після 1917 – активний учасник козачого руху на Кубані, проф. Катеринодарського політехнічного ін-ту. В 1920 виїхав з козачою делегацією до Югославії, з 1921 в еміграції в Чехії. 1922–36 – проф. Українського Вільного ун-ту, обирався деканом, проректором, у 1924–25 – ректор. З 1923 також проф. Української господарської академії (Подебради, Чехія). Дійсний член НТШ (1925), Українського історико-філологічного т-ва в Празі, Українського книжкового т-ва, “Громади кубанців” та багатьох інших об’єднань козаків-емігрантів. Видав низку наукових праць із статистики, написав спогади і кілька художніх творів, що збереглися в рукописах.

Твори: Обиций очерк экономических и торгово-промышленных условий района Владикавказской железной дороги. – СПб., 1892–1894; Материалы по киргизскому земледелию, собранные и

разработанные экспедицией по исследованию степных областей. Т. 1–10. – СПб., 1898–1909 [Велика Золота медаль Російського Географічного Т-ва]; Киргизская народность в местах крестьянских переселений // На сибирские темы. – СПб., 1905; Естественно-исторические условия и смена народностей на Кубани. – Екатеринодар, 1906; История Кубанского Казачьего войска. Т. 1–2. – Екатеринодар, 1910–1913; репринт: Краснодар, 1992.

Літ.: Якаев С.Н. Федор Андреевич Щербина. Вехи жизни и творчества. К 155-летию со дня рождения. – Ч. 1. – Краснодар, 2004; Федор Андреевич Щербина – патриот и гражданин (1849–1936). Библиогр. указатель / Сост. Н.В. Кононова. – Краснодар, 2004; Научно-творческое наследие Федора Андреевича Щербины и современность. – Краснодар, 2005; Федор Андреевич Щербина и народы Юга России: история и современность. – Краснодар, 2006.

Ю. Кочубей

Ю

ЮНУСОВ Шевкет Ельвісович (05.09.1968, м. Ташкент) – філолог-тюрколог, літературознавець.

Закінчив Ташкентський пед. ін-т (1992). К.філол.н. (1999). З 2001 працює в Таврійському ун-ті, доц. і зав. каф. кримськотатарської літератури. Досліджує кримськотатарську поезію, теорію тюркських літератур.

Брав участь у міжнародних наукових форумах з проблем тюркології: у Сімферополі (2004, 2005), Києві (2004).

Має понад 100 публікацій.

Твори: Дагъдан кельген багъдакини къувар // Йылдыз. – 1994. – № 2. – С. 20–28; Крымскотатарская поэзия 20-х годов XX в: традиционное мировоззрение и меняющийся мир. – Симферополь, 2004. – 176 с.; Назмиетимиз ве несирджилигимиз тарихындан. – Симферополь, 2008. – 169 с.

І. Дрига

ЮРЧЕНКО Катерина Олексіївна (16.09.1981, м. Вишневе Київської обл.) – африканіст, політолог.

Закінчила Київський гуманітарний ін-т (2003). К.політ.н. (2007). Працює у відділі Азії і Африки Ін-ту світової економіки і міжнародних відносин НАНУ, вчений секретар відділу.

Учасник міжнародних фахових конференцій в: Москві (2005); Санкт-Петербурзі (2005).

Твори: Трансафриканська інтеграція: етапи еволюції // Дослідження світової політики. – 2004. – Вип. 26. – С. 16–40; Економічна інтеграція в Африці: ретроспективний аналіз // Там само. – 2005. – Вип. 30. – С. 74–98; Африканський союз: історичні передумови створення, цілі, досягнення, тенденції розвитку // Там само. – 2006. – Вип. 34. – С. 113–128; Інтеграційні процеси в Африці в умовах глобалізації // Азія і Африка сьогодні. – 2005. – № 9. – С. 7.

Я

ЯКУБ КЕМАЛЬ Якуб Метович (1885, с. Улу-Сала Таврійської губ., нині АР Крим – 12.09.1939, м. Сімферополь) – тюрколог, історик, музеєзнавець.

Одержав освіту в Стамбулі на теологічному ф-ті ун-ту та в Бейруті, де в Сирійському протестантському коледжі (майбутній Американський ун-т) вивчав Коран, арабську мову і літературу, мусульманське право. В 1912–13 навчався в спецкласах Лазаревського ін-ту східних мов у Москві, учень А. Кримського. На початку I Світової війни був заарештований, відправлений з Криму до Тамбова під нагляд поліції. В 1917–20 був казначером (головою мусульманського судочинства) в Криму, деякий час виконував обов'язки муфтія, був також ректором реорганізованого медресе Зінджірлі в Бахчисараї. 1927–29 очолював Східний музей в Ялті, зібрав багато експонатів з історії культури кримських татар, зокрема старовинні рукописи на тюркській і арабській мовах. Частина з них видав за допомогою акад. О. Самойловича і акад. А. Кримського. Учасник I Всесоюзного тюркологічного з'їзду в Баку (1926). Автор книги “Документальна історія цехів в Кримському ханстві”, набір якої був знищений у 1931. Заарештований 10.07.1934, в грудні того ж року засуджений на 5 років виправних трудових таборів. 1938 повернуто до Криму, віддано до суду у справі “Ідель-Урал”, засуджено до страти. Вирок не був виконаний, оскільки подав клопотання про відновлення в турецькому громадянстві і був під захистом посольства Туреччини. Помер у в'язниці.

Твори: Надпись на портале мечети Узбека в Старом Крыму // Изв. Таврического общества истории, археологии и этнографии. – 1927. – № 1. – С. 202–204; Тюрко-татарская рукопись XIV века “Нехджул-Ферадис”. – Сф., 1930; Арабський суфійський рукопис XIII в. // Студії з Криму / За ред. А. Кримського. – К., 1930. – С. 159–164.

Літ.: Гордлевский В.А. Рукописи Восточного музея Ялты // Доклады Академии наук. Серия востоковед. – М., 1927 (окр. відб.); Прицак О. Про Агатагела Кримського // СС. – 1993. – №1. – С. 19; Урсу Д.П. З історії сходознавства в Криму // Там само. – 1996. – №2. – С. 115; Його ж. Новые архивные материалы по истории востоковедения в Крыму // Востоковедный сборник. – № 4. – Сф., 2000. – С. 14–17; Мусаева У.К. Подвижники крымской этнографии 1921–1941: историографические очерки. – Сф., 2004. – С. 170–185.

Архіви: ДААРК, ф. Р–20, оп. 3, спр. 85, 86; ф. Р–2865, оп. 2, спр. 2; ф. Р–3814, оп. 1, спр. 130; Архів ГУ СБУ в АРК, спр. 010714; ГАРФ, ф. 2307, оп. 13, д. 33; оп. 15, д. 62; ПФА РАН, ф. 155, оп. 2, д. 804 (анкета перепису наукових працівників в 1931 р.).

Д. Урсу

ЯЛПАЧИК Гелель Семенович (1912, м. Бахчисарай – 1993, м. Мелітополь Херсонської обл.) – караїмознавець.

Автор низки праць з караїмської мови. Інженер, к.техн.н. (1967), доц., працював у Мелітополі.

Твори: Русско-караимский разговорник. – Симферополь, 1993. – 112 с.; Русско-караимский словарь // Караимская народная энциклопедия. – Т. 3. – М.,

1997. – С. 83–235; 21 урок караимського мови. – Симферополь, 2004 (завершена його учнями).

Літ.: Караимская народная энциклопедия. – Т. 5. – СПб., 2006. – С. 89–90.

Ю. Кочубей

ЯРОШ Олег Анатолійович (01.12.1970, м. Львів) – історик, ісламознавець.

Закінчив іст. ф-т Одеського ун-ту (1993), аспірантуру Ін-ту філософії НАНУ (2001), аспірантуру Вищої школи суспільних наук Ін-ту філософії і соціології Польської АН (Варшава, 2003). К.філос.н. (2002). Працює в Ін-ті філософії НАНУ: у 2003–06 – вчений секретар, з 2006 – зав. сектора східної філософії відділу історії зарубіжної філософії.

Лауреат премії Президента України для молодих вчених (2004).

Брав участь у Кельнському конгресі медієвістів (Німеччина, 2000, 2002); IV Торчинівських читаннях у Санкт-Петербурзі (Росія, 2007).

Твори: Концепція «Досконалої Людини» в трактаті Ісмаїла Хаккі Бурсеві «Луббу-л-лубб»: до питання про рецепцію ідей Ібн-Арабі у середовищі тюркомовних суфіїв // Українське релігієзнавство. – № 3–4 (31–32). – К., 2004. – С. 85–95; Культура масова і популярна: теорії і практики. – К., 2007. – 124 с. (співавт. Т.В. Лютий); Исламский суфизм и «неосуфизм» в Западной Европе: институциональный аспект // Четвертые Торчиновские чтения. Философия, религия и культура стран Востока. – СПб., 2007. – С. 690–699; Политическая доктрина тариката накшбандия: от Тимуридов к Могольскому двору // Казахская цивилизация. – № 4 (28). – Алматы, 2007. – С. 70–75; Розвиток вчення про «лата'їф» у суфізмі // Мистико-езотерическіє рухування в теорії і практиці. – СПб., 2008. – С. 116–

123; «Глобалізація суфізму»: традиційні тарикати, неосуфійські організації та Нью-Ейдж // Іслам: історія, сутнісні виміри та сучасні тенденції. – К., 2008. – С. 92–104.

ЯСТРЕМСЬКИЙ Сергій Васильович (Jastrzębski Sergiusz) (20.09.1857, м. Харків – після 1931, м. Одеса) – знавець якутської мови.

Після відбуття каторги за революційну діяльність з 1886 по 1896 перебував на поселенні в Якутії, де досконало вивчив якутську мову.

Твори: Грамматика якутского языка. – Иркутськ, 1900; 2-е вид. – М., 1938.

Літ.: Библиографический словарь отечественных тюркологов. Дооктябрьский период. – М., 1974; Polski słownik biograficzny. – Т. 11. – Wrocław-Warszawa-Kraków, 1964–1965. – S. 83–84.

Ю. Кочубей

ЯЦЕНКО Борис Павлович (01.01.1942, с. Малий Вистороп Лебединського р-ну Сумської обл.) – географ, сходознавець.

Закінчив східний ф-т Ленінградського ун-ту за спеціальністю сходознавець-філолог, японознавець (1963). Водночас вчився на геогр. ф-ті там само. В 1963–67 – аспірант геогр. ф-ту там само. В 1967 захистив канд. дис. на тему: “Північні райони Японії”. Д.геогр.н. (2001), проф. (2001). З 1968–69 – мол.наук.сп. науково-організаційного відділу Всесоюзного ін-ту рослинництва ім. Вавилова. З 1970 – працює у Київському ун-ті: з 1976 – доц. каф. економічної геогр., 1991–2006 – за-сновник та зав. каф. країнознавства та туризму. Читає курси: “основи теорії географії світового господарства”, “політична географія”, “географія зовнішньоекономічної діяльності”, “політична географія і геополітика регіонів світу”,

країнознавчі курси з проблем господарства Японії, інших економічно розвинутих країн та країн Азії. З 1992 також пр.наук.сп. Ін-ту сходознавства НАНУ. З 2006 – голова комісії з туризму НМР МОН України. В 2000 пройшов стажування в Токійському ун-ті.

Досліджує проблеми географії світового господарства, міжнародних економічних відносин та міжнародного туризму, політичної географії та геополітики. В країнознавстві вивчає різноманітні аспекти японознавства, а також географію господарства інших економічно розвинутих країн та країн Азії.

Опублікував понад 200 наукових робіт, в тому числі особисто і в співавторстві 26 монографій та підручників, статті в енциклопедіях.

Твори: Економічна і соціальна географія світу (1997, 1998, 2000, 2006); Світова економіка (2000, 2007); Економіка зарубіжних країн (1997, 2000); Опыт рыночных отношений в Японии. – К., 1992; Економічна географія зарубіжних країн. – К., 1975. – Т. 1; К., 1978. – Т. 2; К., 1981. – Т. 3; Структура господарства Японії. – К., 2006; Політична географія. – К., 2005; Політична географія і геополітика. – К., 2007.

СПИСОК ОСНОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

- ААС – Азия и Африка сегодня
ак. – академія
акад. – академік, академічний
АН – Академія наук
археогр. – археографія,
археографічний
археол. – археологія, археологічний
архів УСБУ – архів Управління
Служби безпеки України
- бібліогр. – бібліографічний
біогр. – біографічний
бл. – близько
- ВБУ – Всенародна бібліотека України
ВВ – Византийский временник
ВДИ – Вестник древней истории
вид. – видання
вид-во – видавництво
ВІНО – Вищий інститут народної
освіти
викл. – викладач
відп. – відповідальний
в. о. – виконуючий обов'язки
ВСНУ ім. В. Даля – Вісник
Східноукраїнського національного
університету ім. Володимира Даля
ВУАІ – Всеукраїнська асоціація
індологів
ВУАК – Всеукраїнський
археологічний комітет
ВУАМЛІН – Всеукраїнська асоціація
марксо-ленінських інституцій
ВУАН – Всеукраїнська академія наук
вуз – вищий навчальний заклад
ВУНАС – Всеукраїнська наукова
асоціація сходознавців
ВХУ – Вісник Харківського
університету
- газ. – газета
ГАРФ – Государственный архив
Российской Федерации
гол. – головний
громад. – громадський
губ. – губернія
- д. – додаток
ДААРК – Державний архів
Автономної Республіки Крим
ДАК – Державний архів м. Києва
ДАКО – Державний архів Київської
області
ДАОО – Державний архів Одеської
області
ДАХО – Державний архів
Харківської області
ДДУ – Дніпропетровський
державний університет
держ. – державний
дир. – директор
дис. – дисертація
д.і.н. – доктор історичних наук
ДКТК – Деятели крымскотатарской
культуры
докт. – доктор, докторська
дослід. – дослідний
доц. – доцент
д.філол.н. – доктор філологічних наук
д.філос.н. – доктор філософських
наук
д.ч. – дійсний член
- екон. – економічний, економічно-
ЕСУ – Енциклопедія сучасної
України
ЕУ – Енциклопедія українознавства
- ж. – журнал

ЖМВД – Журнал Министерства
внутренних дел
ЖМНП – Журнал Министерства
народного просвещения

зав. – завідуючий
Зап. (зап.) – Записки (записки)
засл. – заслужений
заст. – заступник
зах. – західний
зб. – збірник
ЗНТШ – Записки НТШ (Записки
Наукового товариства ім. Шевченка)
ЗООЕ – Записки Одесского общества
естествоиспытателей
ЗООИД – Записки Одесского
общества истории и древностей

ИМК (ИИМК) – Институт истории
материальной культуры (Институт
истории материальной культуры)
КАА (ИСАА) – Институт країн Азії
та Африки (Институт стран Азии и
Африки)
ім. – імені
ІМФЕ НАНУ – Институт
мистецтвознавства, фольклористики
та етнології ім. М.Т. Рильського НАН
України
ін. – інший
ІНГ – Институт народного
господарства
ІНО – Институт народної освіти
ін-т – інститут
ІР НБУВ – Институт рукопису
Національної бібліотеки України ім.
В. Вернадського
ІСЕМВ НАНУ – Институт світової
економіки і міжнародних відносин
НАН України
іст. – історичний, історично-
ИТУАК – Известия Таврической

ученой архивной комиссии
канд. – кандидатська
каф. – кафедра
КДА – Київська духовна академія
КДПУ – Київський державний
педагогічний університет
Київський ун-т (КДУ, КНУ) –
Київський університет св.
Володимира, Київський державний
університет, Київський національний
університет імені Тараса Шевченка
КІАК – Кавказький історико-
археологічний інститут
к.і.н. – кандидат історичних наук
КІНО – Київський інститут народної
освіти
КМА – Києво-Могилянська академія
КС – Київська старовина (Киевская
старина)
КСУ – Київський славістичний
університет
культ. – культура, культурний
к.філол.н. – кандидат філологічних
наук
к.філос.н. – кандидат філософських
наук

ЛІЖСМ – Ленінградський інститут
живих східних мов
літ. – літературний, літературно-
Луганський пед. ун-т (ЛНПУ) –
Луганський національний
педагогічний університет
ім. Т. Шевченка, Луганський
педагогічний інститут
ЛОИВ РАН – Ленинградское
отделение Института востоковедения
РАН
ЛУ – Літературна Україна
м. – місто
магістер. – магістерський
МАИЭТ – Материалы по археологии,

истории и этнографии Таврии
МДУ (МГУ) – Московський
державний університет (Московский
государственный университет)
МЗС – Міністерство закордонних
справ
міжнар. – міжнародний
м.н.с. – молодший науковий
співробітник

НАНУ – Національна академія наук
України
наук. – науковий, науково-
НаУКМА – Національний
університет „Києво-Могилянська
академія”
нац. – національний
НБУВ – Національна бібліотека
України ім. В.І. Вернадського
НДІ – науково-дослідний інститут
НІСД – Національний інститут
стратегічних досліджень
НКО – Народний комісаріат освіти
н.с. – науковий співробітник
НСПУ – Національна Спілка
письменників України
НТШ – Наукове товариство
ім. Шевченка

обл. – область, обласний
ОДАМ – Одеський державний
археологічний музей
Одеський ун-т (ОДУ, ОНУ) –
Одеський державний університет,
Одеський національний університет
ім. І.І. Мечнікова
ОДНБ – Одеська державна наукова
бібліотека
окр. – окрема, окремий
осн. – основний
пед. – педагогічний

пов. – повіт
посібн. – посібник
пр. – праця
пр.н.с. – провідний науковий
співробітник
проф. – професор
ПФА РАН – Петербургський філіал
архива Російської академії наук

р-н – район
рад. – радянський
РАІ (РАИ) – Російський
археологічний інститут (Російський
археологический институт)
РАН – Російська академія наук
(Российская академия наук)
РГАЛИ – Російський
государственный архив литературы и
искусства
РГАСПИ – Російський
государственный архив социально-
политической истории
ред. – редактор
РЕІУ – Радянська енциклопедія
історії України
РНБ ОР – Російська національна
библиотека, отдел рукописей
рос. – російський
РФ – Російська Федерація

с. – село
сел. – селище
сер. – серія
СіЧ – Слово і час
с.н.с. – старший науковий
співробітник
СПб. – Санкт-Петербург
співавт. – співавтор, співавторство
співр. – співробітник
СС – Східний світ
ст. – стаття
сусп. – суспільний, суспільно-

Сф. – Сімферополь
сх. – східний

т. – том

тв. – твір, твори

ТВАК – Таврійська вчена архівна
комісія

т-во – товариство

теолог. – теологічний

Труды КДА – Труды Киевской
духовной академии

ТНУ – Таврійський національний
університет

УАЗ – Український археографічний
збірник

УАН – Українська академія наук

УАЩ – Український археографічний
щорічник

УВАН – Українська вільна академія
наук

УВУ – Український вільний
університет

УжДУ – Ужгородський державний
університет

УІЖ – Український історичний
журнал

УІТ – Українське історичне
товариство

укл. – укладач

укр. – український

УЛЕ – Українська літературна
енциклопедія

УНДІС – Український науково-
дослідний інститут
сходознавства

УНДО – Українське національно-
демократичне об'єднання

УНПУ ім. М. Драгоманова –
Український національний
педагогічний університет
ім. М. Драгоманова

УНТ – Українське наукове товариство

ун-т – університет

упор. – упорядник

УРЕ – Українська радянська
енциклопедія

УРЕС – Український радянський
енциклопедичний словник

УТОПК – Українське товариство
охорони пам'яток історії та культури

уч-ще – училище

ф-т – факультет

філол. – філологічний

філос. – філософський

ФРН – Федеративна Республіка
Німеччина

Харківський ун-т (ХДУ, ХНУ) –
Харківський державний університет,
Харківський національний
університет ім. В.Н. Каразіна

ЦА ФСБ РФ – Центральный архив
Федеральной службы безопасности
Российской Федерации

ЦДАВО України – Центральный
державний архів вищих органів
влади України

ЦДАГО України – Центральный
державний архів громадських
об'єднань України

ЦДАМЛМ України – Центральный
державний архів-музей літератури і
мистецтва України

ЦДІАК України – Центральный
державний історичний архів України,
м. Київ

ЦДПН ім. Г.М. Доброва –
Центр досліджень науково-
технічного потенціалу та історії
науки ім. Г.М. Доброва НАН України
центр. – центральний

ЧДПУ – Чернігівський державний педагогічний університет

ЧИОНЛ – Чтения в историческом обществе Нестора Летописца

чл. – член

чл.-кор. – член-кореспондент

HUS – Harvard Ukrainian Studies

ICANAS – International Congress

of Asian and North African Studies
(Міжнародний конгрес
сходознавців)

ICOMOS – International Council on
Monuments and Sites (Міжнародна
рада пам'яток і визначних місць)

ICWA – Indian Council of
World Affairs (Індійська Рада з
Міжнародних питань)

Наукове видання

СХОДОЗНАВСТВО І ВІЗАНТОЛОГІЯ В УКРАЇНІ В ІМЕНАХ

Біобібліографічний словник

Комп'ютерний набір

А.М. Амірова, Ю.П. Дудка О.М. Карашук, Я.Є.Ленго

Оригінал-макет О.М. Литвин

Підписано до друку

C92 Сходознавство і візантологія в Україні в іменах: біобібліогр. слов. / упоряд.: Е.Г. Циганкова, Ю.М. Кочубей, О.Д. Василюк; редкол.: Матвеева Л.В. (голов. ред.) [та ін.]. – К. : Ін-т сходознавства ім. А.Ю. Кримського НАНУ, 2011. – 260 с.

ISBN 978-966-02-6137-2

Цей біобібліографічний словник є першою спробою виявити та зібрати під однією обкладинкою біографії вітчизняних вчених, які своєю працею зробили внесок в розбудову українського орієнталістичного простору, починаючи від перших згадок про Схід в учбовій та науковій літературі і до сьогодення, коли сходознавство перетворилося на самостійну галузь науки, яка динамічно розвивається. Редколегія пропонує майбутнім дослідникам матеріал для вивчення шляхів поступового перетворення суто описової науки, замкненої на себе в учбових закладах окраїн імперії, в повноцінну наукову дисципліну, що має як теоретичну так і практичну цінність.

Словник розрахований на науковців, викладачів, студентів та широкий загал зацікавлених осіб.

УДК 930:929:01:94(477)

ББК 91.9:63.1(4УКР)-8